Ciuma
Albert Camus

"La fel de normal poţi să reprezinţi un sistem de întemniţare printr-un altul, după cum poţi, de altfel, să reprezinţi orice alt lucru care exista în mod real prin ceva care nu există."

Daniel Defoe

I

Ciudatele evenimente care fac subiectul acestei cronici s-au petrecut în 194..., la Oran. După părerea generală, ele nu-şi aveau locul aici, ieşind puţin din obişnuit. La prima vedere, Oranul este, într-adevăr, un oraş obişnuit şi nimic mai mult decât o prefectură franceză de pe coasta algeriană.

Oraşul ca atare, trebuie să mărturisim, este urât. Cu aerul său paşnic, îţi trebuie un timp oarecare ca să sesizezi ce anume îl deosebeşte de atâtea alte oraşe comerciale de pe toate meridianele. Cum să-ţi poţi închipui, de pildă, un oraş fără porumbei, fără arbori şi grădini, unde nu auzi nici bătăi de aripi, nici foşnet de frunze, un loc neutru, ca să spunem tot ? Schimbarea anotimpurilor nu se citeşte decât pe cer. Primăvara se anunţă numai prin calitatea aerului, sau prin coşurile de flori pe care mici vânzători le aduc de prin împrejurimi; e o primăvară care se vinde prin pieţe. În timpul verii soarele incendiază casele prea uscate şi acoperă zidurile cu o cenuşă întunecată; nu mai poţi trăi atunci decât în umbra obloanelor închise. Toamna este, dimpotrivă, un potop de noroi. Zilele frumoase vin numai iarna.

O cale la îndemâna oricui de a face cunoştinţă cu un oraş este să încerci să afli cum se munceşte în el, cum se iubeşte şi

cum se moare. În orăşelul nostru, să fie un efect al climatului, toate acestea se fac laolaltă, cu acelaşi aer frenetic şi absent. Adică oamenii aici se plictisesc şi tot aici se străduiesc să-şi formeze obişnuinţe. Concetăţenii noştri muncesc mult, dar totdeauna doar ca să se îmbogăţească. Sunt interesaţi mai ales de comerţ şi, în primul rând, chiar după cum spun ei, să facă afaceri. Fireşte, au şi slăbiciunea bucuriilor simple, iubesc femeile, cinematograful şi băile în mare. Dar, foarte înţelept, ei păstrează aceste plăceri pentru sâmbăta seara şi duminica, încercând, în celelalte zile ale săptămânii, să câştige mulţi bani. Seara, când îşi părăsesc birourile, se adună în cafenele, la ore fixe, se plimbă pe acelaşi bulevard sau stau în balcoanele lor. Dorinţele celor mai tineri sunt violente şi scurte, în timp ce viciile celor mai în vârstă nu depăşesc asociaţiile de popicari, banchetele prieteneşti şi cluburile în care se mizează sume mari la jocul de cărţi.

Veţi spune fără îndoială că asta nu e ceva particular pentru oraşul nostru şi că, la urma urmei, toţi contemporanii noştri sunt la fel. Fără îndoială, nimic nu e mai natural, astăzi, decât să vezi oameni muncind de dimineaţa până seara şi hotărând, ei singuri, apoi, să-şi piardă la cărţi, la cafenea şi în pălăvrăgeli de tot felul, timpul care le mai rămâne de trăit. Dar sunt oraşe şi locuri unde oamenii au. din când în când, presentimentul că ar mai exista şi altceva. În general, asta nu le schimbă viaţa. Dar presentimentul a existat şi asta, oricum, tot e ceva. Oranul, dimpotrivă, este, aparent, un oraş fără presentimente, adică un oraş cu totul şi cu totul modern. Nu e prin urmare necesar să precizăm modul în care se iubeşte la noi. Bărbaţii şi femeile fie că se devoră rapid în ceea ce se cheamă actul dragostei, fie că se lasă prinşi într-o lungă obişnuinţă în doi. Între aceste extreme, rareori există cale de mijloc. Nici asta nu e ceva original. La Oran, ca şi aiurea, din lipsă de timp şi de reflecţie, eşti într-adevăr silit să iubeşti fără s-o ştii.

Ceea ce e mai original în oraşul nostru este dificultatea de care te poţi lovi aici când e să mori. Dificultate, de altfel, nu este cuvântul potrivit şi mai corect ar fi să vorbim de inconfort. Nu e niciodată agreabil să fii bolnav, dar sunt oraşe şi locuri care te susţin în boală, unde poţi, într-un fel, să te laşi în voia ei. Un bolnav are nevoie de blândeţe, îi place să ştie că se poate

sprijini pe ceva, cum e şi firesc. Dar la Oran, excesele climei, importanţa afacerilor care se tratează, insignifianţa decorului, rapiditatea crepusculului şi calitatea plăcerilor, totul cere sănătate zdravănă. Un bolnav se simte foarte singur aici. Gândiţi-vă atunci la cel care trage să moară, prins în cursă, îndărătul sutelor de pereţi trosnind de căldură, în timp ce în acelaşi minut chiar, o întreagă populaţie, la telefon sau în cafenele, vorbeşte de poliţe, de conosamente şi de scont. Veţi înţelege atunci ce poate fi inconfortabil în această moarte, chiar modernă, când apare deci într-un loc sterp.

Aceste câteva indicaţii reuşesc poate să dea o idee suficientă despre oraşul nostru. De altminteri, nu trebuie nimic exagerat. Ceea ce trebuia subliniat, este doar aerul banal al oraşului şi al vieţii. Dar, îndată ce ţi-ai creat obişnuinţele, îţi duci zilele fără greutate. Din moment ce oraşul nostru tocmai favorizează obişnuinţele, se poate spune că totul e cum nu se poate mai bine. Sub acest unghi, fără îndoială, viaţa nu e foarte pasionantă. Dar, cel puţin, la noi nu se cunoaşte dezordinea. Şi populaţia noastră cu fire deschisă, simpatică şi activă, a stârnit totdeauna în călător o stimă firească. Acest oraş fără pitoresc, fără vegetaţie şi fără suflet sfârşeşte prin a părea odihnitor, te prinde în somn, până la urmă. Dar este şi drept să mai adăugam că e grefat pe un peisaj fără seamăn, în mijlocul unui podiş deschis, înconjurat de coline luminoase, în faţa unui golf cu un contur desăvârşit. Păcat numai că a fost construit cu spatele la acest golf şi că e cu neputinţă aşadar să zăreşti marea pe care, dacă vrei s-o vezi, trebuie totdeauna s-o cauţi.

Ajunşi aici, va fi lesne să admitem că nimic nu-i putea face pe concetăţenii noştri să prevadă incidentele care au avut loc în primăvara anului acela şi care au fost, pe urmă am înţeles, cele dintâi semne parcă ale unui şir de grave evenimente a căror cronică ne-am propus s-o facem aici. Aceste fapte vor părea cu totul fireşti unora, iar altora, dimpotrivă, neverosimile. Dar, la urma urmei, un cronicar nu poate să ţină seama de aceste contradicţii. Sarcina lui este să spună numai: "Lucrul ăsta s-a întâmplat", când ştie că acest lucru, într-adevăr, s-a întâmplat, că a privit viaţa unui întreg popor, şi că există deci mii de martori care vor preţui în inima lor adevărul celor spuse de el.

De altminteri, povestitorul, care totdeauna este la timp cunoscut, n-ar avea nici un merit de pus în lumină într-o astfel

de întreprindere dacă întâmplarea nu l-ar fi ajutat să culeagă un anumit număr de mărturii şi dacă, prin forţa lucrurilor, n-ar fi fost amestecat în tot ceea ce speră el să vă expună. Este tocmai ceea ce îl îndreptăţeşte să facă operă de istoric. Bineînţeles, un istoric, chiar dacă e un amator, are totdeauna şi documente. Povestitorul acestei istorii le are deci şi el pe ale sale: mărturia sa mai întâi, a altora mai apoi, pentru că, prin rolul său, el a ajuns să culeagă destăinuirile tuturor personajelor acestei cronici şi, în ultimul rând, textele care până la sfârşit tot i-au căzut în mână. El îşi propune să meargă la ele când va crede de cuviinţă şi să le folosească cum îi va plăcea. Îşi mai propune... Dar poate că e timpul să lăsăm de o parte comentariile şi precauţiile faţă de limbaj şi să ajungem la povestirea însăşi. Relatarea primelor zile cere oarecare migală.

În dimineaţa lui 16 aprilie, doctorul Bernard Rieux iese din cabinetul său şi dă peste un şobolan mort, în mijlocul palierului. Pe moment, îl îndepărtează fără să-l ia în seama şi coboară scările. Dar, ajuns in stradă, se trezeşte gândind că n-avea ce să caute acolo acest şobolan şi se întoarce să-i spună portarului. Faţă de felul cum a reacţionat bătrânul domn Michel, doctorul îşi dă seama şi mai bine de ceea ce avea în ea insolit descoperirea. Prezenţa acestui şobolan mort i se păruse doar ciudată în timp ce, pentru portar, ea constituia un scandal. Părerea acestuia din urmă era categorică : nu existau şobolani în bloc. Doctorul s-a străduit în zadar să-l asigure că era unul pe palierul primului etaj şi, probabil, mort, convingerea domnului Michel rămânea neclintită. Nu existau şobolani în bloc, prin urmare trebuie să fi fost adus acolo de afară. Pe scurt, era vorba de-o farsă.

În aceeaşi seară, Bernard Rieux, în picioare pe culoarul imobilului, îşi căuta cheile înainte să urce, când vede apărând, din fundul întunecat al coridorului, un şobolan mare cu umbletul nesigur şi cu blana udă. Guzganul s-a oprit, părând să-şi caute un echilibru, apoi a luat-o în fugă spre doctor, s-a oprit iarăşi, s-a răsucit de câteva ori cu un mic chiţcăit şi a căzut, în sfârşit, cu sângele ţâşnindu-i prin botul întredeschis. Doctorul îl contemplă un moment şi urcă spre apartamentul lui.

Nu la şobolan se gândea. Acest sânge ţâşnit îl ducea la preocupările lui. Soţia sa, bolnavă de un an, trebuia să plece a

doua zi într-o staţiune de munte. A găsit-o culcată în camera lor, aşa cum îi ceruse. Astfel se pregătea pentru oboseala deplasării. Zâmbea.

— Mă simt foarte bine, spunea ea.

În lumina lămpii de la căpătâiul patului, doctorul îi privea faţa întoarsă spre el. Pentru Rieux, la treizeci de ani şi în ciuda semnelor bolii, acest chip rămânea mereu acelaşi, ca pe vremea tinereţii, poate din cauza acestui zâmbet al ei care reuşea să şteargă tot.

— Dormi dacă poţi, spune el. Sora o să vină la unsprezece şi o să te conduc la trenul de prânz.

El sărută apoi o frunte uşor umedă. Zâmbetul ei îl însoţeşte până la uşă.

A doua zi, 17 aprilie, la orele opt, portarul îl opreşte pe doctorul care tocmai trecea şi îi spune, vădit acuzator, că nişte farsori ar fi adus trei şobolani morţi în mijlocul culoarului. Trebuie să fi fost prinşi cu nişte curse zdravene, fiindcă erau plini de sânge. Portarul rămăsese câtva timp în pragul uşii, ţinând şobolanii de labe şi aşteptând ca vinovaţii să binevoiască să se trădeze printr-o glumă sarcastică. Dar nimic nu se întâmplase.

— Ah! de-al de ăştia, îşi spunea domnul Michel, pun eu mâna pe ei până la urmă.

Intrigat, Rieux se hotărăşte să-şi înceapă turul consultaţiilor cu cartierele mărginaşe, unde locuiau cei mai săraci dintre clienţii săi. Pe aici strângerea gunoaielor se făcea mult mai târziu şi maşina doctorului, care mergea de-a lungul drumurilor drepte şi prăfuite ale acestui cartier, atingea în treacăt lăzile pline cu resturi, lăsate la marginea trotuarului. Pe o stradă de-a lungul căreia trecea astfel, doctorul numără o duzină de şobolani aruncaţi pe rămăşiţele de legume şi de cârpe murdare.

Pe primul său bolnav l-a găsit în pat, într-o încăpere care dădea în stradă şi care era în acelaşi timp şi camera lui de culcare şi de mâncat. Era un bătrân spaniol cu chipul aspru şi brăzdat. Avea în faţa lui, pe pătură, două oale pline cu mazăre. În clipa când intră doctorul, bolnavul, în capul oaselor, se lăsă pe spate ca să încerce să-şi tragă răsuflarea lui gâjâită de vechi astmatic. Nevastă-sa aduse un lighean.

— Ei, domnule doctor, spune el în timp ce-i făcea injecţia, i-aţi văzut cum ies ?

— Da, spuse femeia, vecinul nostru a adunat vreo trei.

Bătrânul îşi freca mâinile.

— Ies, îi vezi prin toate lăzile de gunoi, foamea-i scoate, asta-i!

Doctorului Rieux nu i-a fost greu să constate apoi că în tot cartierul se vorbea de şobolani. O dată terminate vizitele, se întoarse acasă.

— Aveţi sus o telegramă, spuse domnul Michel.

Doctorul îl întreabă dacă mai văzuse şobolani.

— A! nu, spune portarul, stau la pândă, ştiţi ? Şi porcii ăia nu îndrăznesc.

Telegrama îl anunţa pe doctor de sosirea mamei lui, a doua zi. Venea să se ocupe în absenţa bolnavei de casa fiului ei. Când Rieux se întoarse acasă, sora era acolo. Doctorul îşi văzu nevasta în picioare, în taior, cu chipul strălucind de fard. I-a zâmbit:

— E bine, spune el, foarte bine.

Câteva clipe mai târziu, la gară, o instala în vagonul de dormit. Ea privea compartimentul.

— E prea scump pentru noi, nu crezi ?

— Trebuie, spune Rieux.

— Ce-i cu povestea asta cu şobolanii ?

— Nu ştiu. E ciudat, dar o să treacă.

Apoi îi spune foarte grăbit că îi cerea iertare, că ar fi trebuit să fie mai atent cu ea şi că o neglijase cam mult. Ea dădea din cap, ca pentru a-i face semn să tacă. Dar el adăugă:

— Când te vei întoarce, totul o să fie mai bine. O vom lua iar de la capăt.

— Da, spune ea cu ochii strălucind, o vom lua iar de la capăt.

O clipă mai târziu, ea îi întorcea spatele şi se uita pe geam. Pe peron, oamenii se grăbeau şi se izbeau unii de alţii. Şuieratul locomotivei se auzea până la ei. O strigă pe soţia lui pe nume şi, când ea se întoarse, îi văzu faţa scăldată în lacrimi.

— Nu, spune el încet.

Sub lacrimi, zâmbetul revenea, puţin crispat. Încercă să respire adânc.

— Du-te, spune ea, o să fie bine.

El o strânse la piept şi acum, pe peron, de cealaltă parte a geamului, nu-i mai vedea decât zâmbetul.

— Te rog, ai grijă de tine, spune el.

Dar ea nu putea să-l audă.

Aproape de ieşire, pe peronul gării, Rieux s-a izbit de domnul Othon, judecătorul de instrucţie, care îşi ţinea băiatul de mână. Doctorul îl întreabă dacă pleacă în călătorie. Domnul Othon, lung şi negru, şi care semăna jumătate cu ceea ce altădată se numea un om de lume, jumătate cu un cioclu, răspunse cu o voce amabilă, dar grăbită:

— O aştept pe doamna Othon care s-a dus să-şi prezinte omagiile familiei mele.

Locomotiva fluiera.

— Şobolanii... spune judecătorul.

Rieux vru parcă s-o ia în direcţia trenului, dar se întoarse spre ieşire.

— Da, spune el, nu-i nimic.

Tot ceea ce a reţinut Rieux din acele clipe a fost trecerea unui muncitor care ducea sub braţ o ladă plină cu şobolani morţi.

În după-amiaza aceleiaşi zile, la începutul consultaţiilor, Rieux l-a primit pe un tânăr despre care i se spusese că era ziarist şi că mai venise o dată dimineaţa. Îl chema Raymond Rambert. Mic de statură, cu umeri laţi, cu chip hotărât, cu ochi luminoşi şi inteligenţi, Rambert purta haine de o croială sportivă şi în viaţă părea să se simtă în largul lui. Atacă direct subiectul. Venise să facă o anchetă pentru un mare ziar din Paris asupra condiţiilor de viaţă ale arabilor şi voia informaţii asupra stării lor sanitare. Rieux îi spune că această stare nu era bună. Dar el, înainte de a continua, voia să ştie dacă ziaristul putea să scrie adevărul.

— Desigur, spune celălalt.

— Vreau să spun: puteţi să condamnaţi până la capăt ?

— Până la capăt nu, trebuie să recunosc. Dar presupun că această condamnare ar fi nefondată.

Vorbind încet, Rieux spuse că, într-adevăr, o asemenea condamnare ar fi nefondată, dar că punând întrebarea el căuta numai să afle dacă mărturia lui Rambert putea sau nu să fie fără rezerve.

— Nu admit decât mărturiile fără rezerve, continuă doctorul. Nu o voi susţine deci pe-a dumneavoastră cu informaţiile mele.

— Este limbajul lui Saint-Just, spune ziaristul zâmbind. Rieux spune, fără să ridice tonul, că n-avea nici o idee al cui limbaj era, dar că era acela al unui om obosit de lumea în care trăia, iubindu-şi totuşi semenii şi hotărât să respingă, în ceea ce-l priveşte, nedreptatea şi concesiile. Rambert, cu capul între umeri, îl privea.

— Cred că vă înţeleg, spune el în cele din urmă, ridicându-se.

Doctorul îl conducea spre uşă:

— Vă mulţumesc că priviţi astfel lucrurile.

Rambert părea că-şi pierde răbdarea:

— Da, spune el, înţeleg, iertaţi-mă că v-am deranjat.

Doctorul îi strânge mâna şi îi spune că ar fi de făcut un reportaj ciudat cu privire la mulţimea de şobolani morţi care se găsesc în acest moment în oraş.

— A! exclamă Rambert, asta mă interesează.

La orele şaptesprezece, pe când ieşea pentru noi vizite, doctorul se încrucişează pe scară cu un om încă tânăr, cu statura greoaie, cu chipul masiv şi brăzdat, tăiat de sprâncene groase. Îl mai întâlnise de câteva ori la dansatorii spanioli care locuiau la ultimul etaj al imobilului. Jean Tarrou fuma cu poftă o ţigară, contemplând ultimele convulsii ale unui şobolan care murea pe o treaptă la picioarele sale. El ridică asupra doctorului privirea liniştită şi puţin stăruitoare a ochilor săi cenuşii, îi dă bună ziua şi adaugă apoi că apariţia aceasta a şobolanilor era un lucru ciudat.

— Da, spune Rieux, dar care începe să fie sâcâitor.

— Într-un sens, doctore, numai într-un sens. Noi n-am văzut niciodată aşa ceva, asta-i tot. Dar mie mi se pare interesant, da, interesant, cu siguranţă.

Tarrou şi-a trecut mâna prin păr ca să-l dea pe spate, a privit din nou şobolanul, nemişcat acum, apoi i-a zâmbit lui Rieux:

— Dar, la urma urmei, doctore, asta e mai ales treaba portarului.

Şi doctorul îl găseşte tocmai pe portar în faţa casei, sprijinit de zidul de lingă intrare, cu o expresie de lehamite pe chipul lui congestionat de obicei.

— Da, ştiu, spune bătrânul Michel când doctorul îi semnalează o nouă descoperire. Acum dai de câte doi sau trei deodată. Dar şi în celelalte case e la fel.

Părea abătut ţi îngrijorat. Îşi freca gâtul cu un gest reflex. Rieux îl întreabă cum se simţea. Portarul nu putea, bineînţeles, să spună că se simte rău. Numai că nu prea era în apele lui. După părerea lui, moralul i se cam tulbura. Şobolanii aceştia îl năuciseră, dar totul avea să meargă foarte bine după ce vor fi dispărut.

Dar în dimineaţa următoare, 18 aprilie, doctorul, care îşi aducea mama de la gară, îl găseşte pe domnul Michel şi mai tras la faţă decât ieri: din pivniţă până în pod, vreo zece şobolani zăceau pe scări. Umpleau şi lăzile de gunoi ale caselor vecine. Mama doctorului află ştirea fără să se mire.

— Sunt lucruri care se întâmplă !

Era o femeie micuţă, cu părul argintiu, cu ochii negri şi blânzi.

— Sunt fericită că te văd, Bernard, spunea ea. În ciuda şobolanilor, tot mă bucur.

El încuviinţă; era adevărat, cu ea totul părea simplu, totdeauna.

Rieux telefona totuşi la serviciul comunal de deratizare, pe al cărui director îl cunoştea. Auzise el oare de şobolanii ăştia numeroşi care ieşeau să moară sub cerul liber ? Mercier, directorul, auzise de asta şi chiar în serviciul lui, nu departe de cheiuri, fuseseră descoperiţi vreo cincizeci. Se întreba însă dacă era grav. Rieux nu putea să-i răspundă hotărât, dar credea că serviciul de deratizare trebuie să intervină.

— Da, zise Mercier, pe baza unui ordin. Dacă tu crezi că merită într-adevăr osteneala, pot să încerc să obţin un ordin.

— Merită totdeauna, spune Rieux.

Femeia de serviciu tocmai îi spusese că în marea uzină în care lucra bărbatul ei fuseseră adunate mai multe sute de şobolani morţi.

În orice caz, cam în această perioadă concetăţenii noştri au început şi ei să se neliniştească. Fiindcă, începând din ziua de 18, uzinele şi antrepozitele deşertară, într-adevăr, sute de

cadavre de şobolani. În câteva cazuri, oamenii fuseseră siliţi să-i omoare, agonia fiindu-le prea lungă. Dar, de la cartierele mărginaşe până în centrul oraşului, peste tot pe unde se întâmpla să treacă doctorul Rieux, peste tot unde concetăţenii noştri se adunau, şobolanii aşteptau în grămezi, în lăzile de gunoi, sau în şiruri lungi, prin rigole. Presa de seară luă, din această zi, în mâna ei problema şi întrebă dacă municipalitatea, da sau nu, îşi propune să acţioneze şi ce măsuri de urgenţă înţelege să ia pentru a apăra oraşul de această invazie respingătoare. Municipalitatea nu-şi propusese nimic şi nu avea în vedere nici o măsură dar a început prin a se întruni în consiliu pentru a delibera. I s-a dat ordin serviciului de deratizare să adune şobolanii morţi în fiecare dimineaţă, în zori. După aceea, două maşini ale serviciului trebuiau să ducă guzganii la crematoriul de gunoaie ca să fie arşi.

Dar în zilele care urmară situaţia s-a agravat. Numărul de rozătoare strânse creştea tot mai mult şi în fiecare dimineaţă recolta era tot mai abundentă. Din a patra zi, şobolanii au început să iasă şi să moară în grupuri. De prin cotloane, de prin subsoluri, de prin pivniţe, de prin gurile de canal, urcau în lungi şiruri care se împleticeau, se clătinau la lumină, se răsuceau pe loc şi mureau aproape de oameni. Noaptea, pe culoare sau pe uliţe se auzea distinct micul lor chiţcăit de agonie. Dimineaţa, în mahalale, îi găseai întinşi, prin aceleaşi rigole, cu o mică floare de sânge pe botul lor ascuţit, unii umflaţi şi putrezi, alţii ţepeni şi cu mustăţile încă zbârlite. Îi găseai chiar şi în oraş în mici grămezi, pe paliere sau în curţi. De asemenea, uneori mureau şi izolat, în holurile administrative, în curţile şcolilor, pe terasele cafenelelor. Concetăţenii noştri, uluiţi, îi descopereau în locurile cele mai frecventate ale oraşului. Piaţa Armelor, bulevardele, promenada Front-de-Mer erau, din ce în ce mai departe, mânjite. Curăţat în zori de guzganii săi morţi, oraşul îi regăsea încetul cu încetul, din ce în ce mai numeroşi, în timpul zilei. Pe trotuare i se întâmpla de asemenea nu numai unui trecător nocturn să simtă sub talpă masa elastică a unui cadavru încă proaspăt. Ai fi zis că însuşi pământul, în care erau înfipte casele noastre, se curăţă de încărcătura sa de secreţii, că lasă să urce la suprafaţă buboaiele şi coptura care, până atunci, îl măcinau pe dinăuntru. Gândiţi-vă numai la uluirea micului nostru oraş, atât de liniştit înainte, răvăşit în doar câteva zile, asemenea

unui om sănătos al cărui sânge gros ar începe deodată să se răzvrătească!

Lucrurile au ajuns atât de departe încât agenţia Ransdoc (informaţii, documentări, toate informaţiile asupra oricărui subiect) a anunţat, în emisiunea sa radiofonică de informaţii gratuite, şase mii două sute treizeci şi unu de şobolani culeşi şi arşi în decursul unei singure zile, din 25. Această cifră, care dădea un sens limpede spectacolului zilnic pe care oraşul îl avea sub ochi, a sporit haosul. Până atunci oamenii se plânseseră numai de câte un accident cam respingător. Îşi dădeau acum seama că acest fenomen căruia nu i se putea nici preciza amploarea, nici dibui originea, avea ceva ameninţător. Singur bătrânul spaniol astmatic continua să-şi frece mâinile şi să repete: "ies, ies", cu o bucurie senilă.

La 28 aprilie însă, Ransdoc anunţa o recoltă de circa opt mii de şobolani şi neliniştea atinse culmea în oraş. Se cereau măsuri radicale, erau acuzate autorităţile, şi unii, care aveau case pe malul mării, începuseră să vorbească de un refugiu acolo. Dar a doua zi agenţia anunţă că fenomenul încetase brusc şi că serviciul de deratizare nu adunase decât o cantitate neglijabilă de şobolani morţi. Oraşul a răsuflat uşurat.

Totuşi, exact în aceeaşi zi către prânz, doctorul Rieux, oprindu-şi maşina în faţa blocului, îl zăreşte la capătul străzii pe portar, care se apropia greu, cu capul aplecat, cu braţele şi picioarele depărtate, cu o înfăţişare de marionetă. Bătrânul ţinea de braţ un preot pe care doctorul îl cunoştea. Era părintele Paneloux, un iezuit erudit şi activ pe care îl mai întâlnise uneori şi care era foarte preţuit în oraşul nostru chiar şi de cei care erau indiferenţi în materie de religie. I-a aşteptat. Bătrânul Michel avea ochii strălucitori şi respiraţia şuierătoare. Nu se simţise bine şi vrusese să iasă la aer. Dar dureri ascuţite la gât, la subsuori şi vintre îl siliseră să se întoarcă şi să ceară ajutorul părintelui Paneloux.

— Sunt nişte umflături, zise el. Am făcut probabil un efort.

Scoţând braţul prin portiera maşinii, doctorul îşi plimbă degetul la baza gâtului pe care Michel îl întindea spre el; un fel de nod tare, lemnos, se formase în locul acela.

— Culcă-te, ia-ţi temperatura, am să vin să te văd după masă.

După ce portarul plecă, Rieux îl întrebă pe părintele Paneloux ce credea el despre această poveste cu şobolanii.

— O ! spune părintele. Trebuie să fie o epidemie, şi ochii săi zâmbiră sub ochelarii rotunzi.

După prânz, Rieux tocmai citea din nou telegrama de la sanatoriu care îi anunţa sosirea soţiei lui, când auzi telefonul. Era unul din vechii său clienţi, funcţionar la primărie, care îl chema. Suferise mult timp de o îngustare a aortei şi, cum era sărac, Rieux îl îngrijise gratuit.

— Da, spunea el, vă amintiţi de mine. Dar e vorba de altcineva. Veniţi repede, s-a întâmplat ceva la vecinul meu.

Abia vorbea, îşi pierdea respiraţia. Rieux se gândi la portar şi se hotărî să-l vadă după aceea. Câteva minute mai târziu trecea pragul unei case joase de pe strada Faidherbe, dintr-un cartier mărginaş. În mijlocul scării răcoroase şi împuţite îl întâlni pe Joseph Grand, funcţionarul, care cobora să-l întâmpine. Era un om de vreo cincizeci de ani, cu mustaţa gălbuie, înalt şi gârbov, cu umerii înguşti şi membrele subţiri.

— E mai bine, spune el când se apropie de Rieux, dar am crezut că o să-şi dea sufletul.

Îşi sufla nasul. La al doilea etaj, ultimul, pe uşa din stânga, Rieux citi, scris cu cretă roşie: "Intraţi, m-am spânzurat".

Au intrat. Frânghia atârna de lampă, deasupra unui scaun răsturnat, iar masa era împinsă într-un colţ. Dar atârna în gol.

— L-am desprins la timp, spunea Grand care părea să-şi caute mereu cuvintele, cu toate că folosea limbajul cel mai simplu. Ieşeam, tocmai, şi am auzit zgomot. Când am văzut inscripţia, cum să vă explic, am crezut că e o farsă. Dar el a scos un geamăt ciudat şi chiar sinistru s-ar putea spune.

Îşi scarpină capul.

— După părerea mea, operaţia trebuie să fie dureroasă. Fireşte, am intrat.

Împinseseră o uşă şi se găseau în pragul unei odăi luminoase, dar mobilată sărăcăcios. Un om mititel, scurt şi gros, stătea culcat într-un pat de bronz. Respira tare şi se uita la ei cu ochii congestionaţi. Doctorul se opri. În pauzele dintre respiraţii i s-a părut că aude chiţcăituri de şobolani. Dar nimic nu mişca prin colţuri. Rieux se apropie de pat. Omul nu se spânzurase la prea mare înălţime, nici prea brusc, vertebrele rezistaseră. Bineînţeles, puţină asfixie. Ar fi nevoie de o radiografie. Doctorul

îi făcu o injecţie cu ulei camforat şi spuse apoi că, în câteva zile, totul o să fie în ordine.

— Mulţumesc, domnule doctor, spune omul, cu o voce înăbuşită.

Rieux l-a întrebat pe Grand dacă anunţase comisariatul de poliţie şi funcţionarul îşi luă o înfăţişare descumpănită:

— Nu, spune el, o, nu! M-am gândit că cel mai grabnic...

— Bineînţeles, îl întrerupse Rieux, deci o s-o fac eu.

Dar, în clipa aceea, bolnavul a început să se agite şi a încercat să se ridice din pat protestând că se simţea bine şi că nu făcea să se ostenească.

— Liniştiţi-vă, spune Rieux. Nu-i nici o problemă, credeţi-mă, şi eu trebuie să dau o declaraţie.

— O ! făcu celălalt.

Şi se azvârli iar pe pat, să plângă cu mici sughiţuri. Grand, care de câtva timp îşi tot mângâia mustaţa, s-a apropiat de el.

— Lăsaţi, domnule Cottard, spune el. Încercaţi să înţelegeţi. Putem spune că doctorul e răspunzător. Dacă, de pildă, vă apucă pofta să încercaţi iar...

Dar Cottard spuse, printre lacrimi, că n-o să mai încerce, că a fost vorba numai de o clipă de rătăcire, şi că tot ce dorea era să fie lăsat în pace. Rieux scria o reţetă.

— Ne-am înţeles, spune el. Să lăsăm chestia asta, o să revin după două sau trei zile. Dar să nu mai faceţi vreo prostie.

Pe palier el îi spune lui Grand că era obligat să anunţe poliţia, dar că o să-l roage pe comisar să nu facă ancheta decât după două zile.

— Trebuie supravegheat în noaptea asta. Are familie ?

— Nu i-o cunosc. Dar pot să-l veghez eu însumi.

Şi Grand clătină din cap.

— Nici pe el, să ştiţi, nu pot spune că îl cunosc. Dar, oricum, trebuie să ne ajutăm între noi.

Pe culoarele imobilului, Rieux se uită maşinal prin colţuri şi îl întrebă pe Grand dacă şobolanii dispăruseră cu desăvârşire din cartierul său. Funcţionarul habar n-avea. I se vorbise într-adevăr de această poveste, dar el nu dădea prea mare atenţie zvonurilor din cartier.

— Am eu alte griji, spune el.

Rieux îi şi strângea mâna. Era grăbit să-l vadă pe portar înainte de a-i scrie soţiei sale.

Vânzătorii ziarelor de seară anunţau că invazia şobolanilor se oprise. Dar Rieux îşi găsi bolnavul pe jumătate răsturnat peste marginea patului, cu o mână pe burtă şi alta în jurul gâtului, vomitând, cu icneli mari, un fel de bilă de un roz murdar, într-un bidon de lături. După lungi eforturi, cu răsuflarea tăiată, portarul s-a întins la loc. Temperatura era de 39,5°, ganglionii de la gât şi membrele i se umflaseră, două pete negricioase i se întindeau pe coaste. Se plângea acum de o durere lăuntrică.

— Mă arde, spune el, porcăria asta mă arde.

Gura lui înnegrită parcă de funingine îl făcea să-şi înghită cuvintele şi întorcea către doctor nişte ochi globuloşi pe care durerea de cap îi umplea de lacrimi. Nevastă-sa se uita cu nelinişte la Rieux, care stătea mut.

— Domnule doctor, spune ea, ce este ?

— Poate să fie orice. Dar deocamdată nu e nimic sigur. Până diseară regim şi un depurativ. Să bea multe lichide.

Portarul şi era, de altfel, chinuit de sete.

Întors acasă, Rieux îi telefonă confratelui său Richard, unul dintre medicii cei mai importanţi ai oraşului.

— Nu, spunea Richard, n-am văzut nimic extraordinar.

— N-ai găsit febră cu inflamaţii locale ?

— A, ba da, totuşi, două cazuri cu ganglionii foarte inflamaţi.

— Anormal ?

— He, spune Richard, normalul, ştii...

Seara, în orice caz, portarul delira şi, cu patruzeci de grade, se plângea de şobolani. Rieux încerca un abces de fixare. Sub arsura terebentinei, portarul urlă: "Ah ! porcii!"

Ganglionii se îngroşaseră şi mai mult, erau tari şi lemnoşi la atingere. Nevasta portarului îşi pierduse cumpătul:

— Vegheaţi-l, îi spune doctorul, şi chemaţi-mă dacă e cazul.

A doua zi, 30 aprilie, o briză călduţă acum sufla sub un cer albastru şi umed. Aducea o mireasmă de flori care venea din cartierele cele mai îndepărtate. Pe străzi, zgomotele dimineţii păreau mai vii, mai vesele ca de obicei. Pentru orăşelul nostru, scăpat de teama surdă în care trăise în timpul săptămânii, această zi era ca o reînnoire. Rieux, el însuşi liniştit de o scrisoare a soţiei sale, coboară voios la portar. Şi, într-adevăr,

dimineaţă, temperatura scăzuse la treizeci şi opt de grade. Întins pe pat, slăbit, bolnavul zâmbea.

— Îi e mai bine, nu e aşa, domnule doctor ? spune nevasta.

— Să mai aşteptăm.

Dar, la douăsprezece, temperatura urcase dintr-o dată la patruzeci de grade, bolnavul delira fără încetare şi vărsăturile reîncepuseră. Ganglionii gâtului erau dureroşi la atingere şi portarul voia parcă să-şi ţină capul cât mai departe cu putinţă de corp. Nevasta lui şedea pe marginea patului, cu mâinile pe cuvertură şi ţinea cu blândeţe picioarele bolnavului, îl privea pe Rieux.

— Ascultaţi, spune acesta, trebuie izolat şi încercat un tratament special. Telefonez la spital şi o să-l transportăm cu ambulanţa.

Două ore mai târziu, în ambulanţă, doctorul şi femeia stăteau aplecaţi asupra bolnavului. Din gura lui plină cu tot felul de excrescenţe ieşeau frânturi de cuvinte: "şobolanii!" spunea el. Cadaveric, cu buzele ca de ceară, pleoapele grele şi livide, cu răsuflarea întretăiată şi scurtă, sfâşiat de ganglioni, îngrămădit în fundul cuşetei, ca şi cum ar fi vrut s-o închidă deasupra lui sau ca şi cum ceva venit din fundul pământului îl chema fără încetare, portarul se înăbuşea sub o greutate nevăzută. Femeia plângea.

— Nu mai e oare nici o speranţă, domnule doctor ?

— E mort, spune Rieux.

Moartea portarului, putem s-o spunem, a constituit sfârşitul acestei perioade pline de semne descumpănitoare şi începutul unei alteia, relativ mai dificile, în care uimirea primelor zile s-a transformat încetul cu încetul în panică. Concetăţenii noştri, acum îşi dădeau seama, nu se gândiseră niciodată că orăşelul nostru putea fi un loc indicat anume unde şobolanii să moară la soare şi portarii să piară de boli ciudate. Din punctul acesta de vedere, ei greşeau, în definitiv şi ideile lor ar fi trebuit revizuite. Dacă totul s-ar fi oprit aici, obişnuinţele, fără îndoială, i-ar fi lăsat în voia lor. Dar alţi concetăţeni de-ai noştri, şi nu totdeauna portari şi nici săraci, au fost siliţi s-o apuce pe drumul pe care domnul Michel pornise cel dintâi. Începând din

momentul acesta, frica, şi, o dată cu ea, îngândurarea cuprinseră pe oameni.

Totuşi, înainte de a intra în amănuntele acestor noi evenimente, povestitorul crede folositor să ofere asupra perioadei care a fost descrisă până aici şi părerea unui alt martor. Jean Tarrou, pe care l-am mai întâlnit la începutul acestei povestiri, se stabilise la Oran cu câteva săptămâni înainte şi de atunci locuia într-un mare hotel din centru. La prima vedere, el părea destul de avut ca să trăiască din veniturile lui. Dar, cu toate că oraşul se obişnuise încetul cu încetul cu el, nimeni nu putea spune de unde venea şi ce rost avea aici. Îl întâlneai în toate locurile publice. Încă de la începutul primăverii îl puteai vedea adesea pe plajă, înotând mult şi cu vădită plăcere. Cumsecade, mereu cu zâmbetul pe buze, părea să fie un iubitor al tuturor plăcerilor normale, fără să fie sclavul lor. De fapt, singurul obicei care i se cunoştea era frecventarea asiduă a dansatorilor şi muzicienilor spanioli, destul de numeroşi în oraşul nostru.

Carnetele lui, în orice caz, constituie şi ele un fel de cronică a acestei perioade grele. Dar este vorba de o cronică cu totul aparte, care pare să se supună unei idei preconcepute asupra lipsei de însemnătate a faptelor. La prima vedere s-ar putea crede că Tarrou s-a străduit să privească lucrurile şi oamenii prin capătul celălalt al binoclului. În haosul general, el se străduia de fapt să devină istoricul a ceea ce nu are istorie. Putem deplânge, fără îndoială, această idee preconceptă, şi bănui, o dată cu ea, uscăciunea sufletească. Dar nu e mai puţin adevărat că aceste carnete pot furniza, unei cronici a acestei perioade, o mulţime de amănunte secundare care au totuşi importanţa lor şi a căror ciudăţenie însăşi ne va împiedica să-l judecăm prea grabnic pe acest personaj interesant.

Primele însemnări luate de Jean Tarrou datează de la sosirea lui în Oran. Ele arată, dintru început, o curioasă mulţumire de a se afla într-un oraş atât de urât prin el însuşi. Găsim aici descrierea amănunţită a celor doi lei de bronz care împodobesc primăria, consideraţii binevoitoare asupra lipsei de pomi, asupra caselor respingătoare şi a planului absurd al oraşului. Tarrou mai introduce în notele sale dialoguri auzite prin tramvaie şi pe străzi, fără a le însoţi de comentarii, în afară de unul singur, puţin mai târziu, referitor la o conversaţie despre un

anume Camps. Tarrou asistase la discuţia dintre doi încasatori de tramvai:

— Tu l-ai cunoscut doar pe Camps, spunea unul.

— Camps ? Unul înalt, cu mustaţa neagră ?

— Exact. Lucra la macaz.

— Ei, da!

— Ei bine, a murit.

— Nu mai spune! Şi când ?

— După povestea cu şobolanii.

— I-auzi! Şi ce-a avut ?

— Nu ştiu, febră. Şi apoi, nu era prea voinic. A avut nişte bube sub braţ. N-a rezistat.

— Arăta totuşi ca toată lumea.

— Nu, avea plămânii slabi, şi cânta la Orpheon. Să sufli mereu într-un muştiuc, te istoveşte.

— Ei, încheie al doilea, păi dacă eşti bolnav nu trebuie să sufli în muştiuc.

După aceste câteva indicaţii, Tarrou se întreba de ce intrase Camps în fanfara Orpheon în ciuda intereselor sale cele mai evidente, şi care erau cauzele adânci care-l determinaseră să-şi rişte viaţa cântând, la nişte parăzi duminicale, din instrumentul acela.

Tarrou părea să fi fost favorabil impresionat de o scenă care se desfăşura adesea pe balconul din faţa ferestrei sale. Camera lui dădea într-adevăr pe o mică stradă transversală, unde puteau fi văzute nişte pisici dormind la umbra zidurilor. Dar zi de zi, după-amiaza, în orele în care tot oraşul picotea de căldură, un bătrânel apărea pe balcon, de cealaltă parte a străzii. Cu părul alb şi bine pieptănat, drept şi sever în hainele lui de croială militară, el chema pisicile cu un "pis, pis" distant şi totodată blând. Pisicile îşi ridicau ochii alburii de somn, dar fără să se mişte. Bătrânul rupea atunci bucăţele de hârtie şi le risipea în aer deasupra străzii, iar animalele, atrase de această ploaie de fluturi albi, înaintau în mijlocul drumului, ridicând lăbuţe şovăitoare spre ultimele bucăţi de hârtie. Bătrânelul scuipa atunci cu putere şi precizie; dacă un scuipat îşi atingea ţinta, râdea.

În sfârşit, Tarrou părea să fi fost definitiv sedus de caracterul comercial al oraşului a cărui înfăţişare, animale şi chiar plăceri păreau controlate de necesităţile negoţului.

Această singularitate (este cuvântul folosit în carnete) primea aprobarea lui Tarrou, şi una din remarcile lui elogioase sfârşea chiar cu exclamaţia: "în sfârşit!" Sunt singurele locuri în care notele călătorului, la această dată, par să ia un caracter personal. Numai că nu e uşor să le apreciezi pur şi simplu înţelesul şi seriozitatea. Astfel, după ce povestise că găsirea unui şobolan mort îl făcuse pe casierul hotelului să comită o eroare în nota lui, Tarrou adăugase cu un scris mai puţin desluşit ca de obicei: "întrebare: cum să faci să nu-ţi pierzi timpul ? Răspuns : să-l resimţi pe toată durata lui. Mijloace: să petreci zile întregi în antecamera unui dentist pe un scaun incomod; să-ţi petreci după-amiaza de duminică pe balconul tău; să asculţi conferinţe într-o limbă pe care n-o înţelegi, să călătoreşti cu trenul alegând drumurile cele mai lungi şi cele mai puţin plăcute şi, bineînţeles, să călătoreşti în picioare; să faci coadă pentru bilete la un spectacol şi apoi să nu-ţi cumperi locul etc." Dar imediat după aceste digresiuni de limbaj sau de gândire, carnetele pornesc o descriere amănunţită a tramvaielor oraşului nostru, a formei lor de luntre, a culorii lor nedefinite, a murdăriei lor obişnuite şi termină aceste consideraţii printr-un "e remarcabil" care nu explică nimic.

Iată în orice caz indicaţiile date de Tarrou asupra istoriei cu şobolanii:

"Astăzi bătrânelul de vizavi este descumpănit. Nu mai sunt pisici. Au dispărut, într-adevăr, excitate de şobolanii morţi care sunt găsiţi în număr mare pe străzi. După părerea mea, nu poate fi vorba ca pisicile să mănânce şobolani morţi, îmi amintesc că ale mele detestau aşa ceva. Nu înseamnă însă că nu aleargă după ei prin pivniţe, şi bătrânelul e descumpănit. E mai puţin bine pieptănat, mai puţin viguros. Îl simţi că e îngrijorat. După o clipă doar a şi intrat în casă. Scuipase, totuşi, o dată, în gol.

În oraş, s-a oprit astăzi un tramvai pentru că se găsise înăuntru un şobolan mort, ajuns acolo nu se ştie cum. Două sau trei femei s-au dat jos. Şobolanul a fost aruncat. Tramvaiul a pornit mai departe.

La hotel, paznicul de noapte, un om căruia poţi să-i dai crezare, mi-a spus că se aştepta la o nenorocire cu toţi şobolanii ăştia. «Când şobolanii părăsesc nava...». I-am răspuns că acest lucru era adevărat în cazul navelor, dar că nu fusese niciodată

verificat pentru oraşe. Totuşi, convingerea lui era formată. L-am întrebat la ce fel de nenorocire ne-am putea aştepta, după părerea lui. Nu ştia, nenorocirea fiind cu neputinţă de prevăzut. Dar nu s-ar fi mirat să fie ceva de genul unui cutremur. Am recunoscut că era posibil şi el m-a întrebat dacă asta nu mă îngrijora.

— Singurul lucru care mă interesează, i-am spus, este să-mi găsesc liniştea interioară.

M-a înţeles perfect.

La restaurantul hotelului vine o întreagă familie, foarte interesantă. Tatăl este un om înalt şi slab, îmbrăcat în negru, cu guler tare. Are mijlocul capului chel şi două smocuri de păr gri în dreapta şi în stânga. Nişte ochi mici, rotunzi şi aspri, un nas subţire şi o gură orizontală îi dau aerul unei bufniţe binecrescute. Soseşte totdeauna primul la uşa restaurantului, se dă la o parte, o lasă să treacă pe nevasta lui, mărunţică, asemenea unei şoricuţe negre, şi intră atunci şi el, urmat imediat de un băieţel şi o fetiţă îmbrăcaţi ca nişte câini savanţi. Ajuns la masă, el aşteaptă ca nevasta să ia loc, apoi se aşează, şi cei doi căţei pot în sfârşit să se cocoaţe şi ei pe scaunele lor. Spune «dumneata» soţiei şi copiilor, îi înşiră celei dintâi tot soiul de răutăţi politicoase şi cuvinte sentenţioase moştenitorilor:

— Nicole, dumneata te arăţi suprem de antipatică !

Şi fetiţa e gata să plângă. Asta se şi urmăreşte.

Azi dimineaţă băieţelul era foarte excitat de povestea cu şobolanii. A vrut să spună ceva la masă:

— Nu se vorbeşte de şobolani la masă, Philippe. Îţi interzic pe viitor să pronunţi acest cuvânt.

— Tatăl dumitale are dreptate, a zis şoricuţa cea neagră. Cei doi căţei şi-au lăsat nasul în farfurie şi bufniţa a mulţumit cu o mişcare a capului care nu spunea mare lucru. În ciuda acestui frumos exemplu, se vorbeşte mult în oraş de această poveste cu şobolanii. Ziarul s-a amestecat şi el.

Cronica locală, care de obicei e foarte variată, e ocupată acum în întregime cu o campanie împotriva municipalităţii: «Sunt avizaţi edilii noştri de pericolul pe care îl pot prezenta cadavrele putrezite ale acestor rozătoare ?» Directorul hotelului nici nu mai poate vorbi de altceva. Şi el este jignit!... Să descoperi şobolani în ascensorul unui hotel onorabil i se pare de neconceput. Ca să-l consolez, i-am spus:

— Dar toată lumea a păţit-o.

— Tocmai, mi-a răspuns el, acuma suntem la fel ca toată lumea.

El e acela care mi-a vorbit de primele cazuri ale acestei febre uluitoare, care a început să stârnească nelinişte. Una dintre cameristele lui e atinsă.

— Dar, bineînţeles, nu e nimic contagios, a precizat el iute.

I-am spus că asta mi-era egal.

— A! văd. Domnul e ca mine. Domnul e fatalist.

Nimic de felul ăsta nu spusesem şi de altfel nici nu sunt fatalist. I-am şi spus...

Începând din acest moment carnetele lui Tarrou vorbesc mai în amănunt despre această febră necunoscută care îngrijora acum publicul. Notând că bătrânelul îşi regăsise în sfârşit pisicile o dată cu dispariţia şobolanilor şi îşi rectifica cu răbdare tragerile la ţintă, Tarrou adăuga că se puteau cita de pe acum vreo zece cazuri de această febră, dintre care cele mai multe fuseseră mortale.

Cu titlu documentar, puteam în sfârşit reproduce portretul doctorului Rieux, dat de Tarrou. După cât poate aprecia povestitorul, e destul de fidel.

"Pare de treizeci şi cinci de ani. Statură mijlocie. Umerii puternici. Obrazul aproape dreptunghiular. Ochii întunecaţi şi drepţi, dar fălcile proeminente. Nasul gros este regulat. Părul negru tuns foarte scurt. Gura este arcuită, cu buzele pline şi aproape întotdeauna strânse. Are întrucâtva înfăţişarea unui ţăran sicilian cu pielea lui arsă de soare şi hainele lui în tonuri veşnic închise, dar care îl prind bine.

Umblă repede. Coboară de pe trotuare fără să-şi schimbe mersul, dar de două ori din trei se urcă pe trotuarul opus făcând o mică săritură. La volanul maşinii e distrat şi lasă adesea semnalizatorul de direcţie aprins, chiar după ce a luat curba. Totdeauna cu capul gol. Aer de om informat"

Cifrele lui Tarrou erau exacte. Doctorul Rieux ştia el ceva. O dată corpul portarului izolat, îi telefonase doctorului Richard, ca să-l întrebe despre cauza acestor febre inghinale.

— Nu înţeleg nimic, spusese Richard. Doi morţi, unul în patruzeci şi opt de ore, celălalt în trei zile. Îl lăsasem pe cel din urmă într-o dimineaţă, după toate aparenţele, în convalescenţă.

— Daţi-mi de veste dacă mai aveţi alte cazuri, spune Rieux.

A mai telefonat câtorva medici. Dusă în felul acesta, ancheta îi descoperi vreo douăzeci de cazuri asemănătoare timp doar de citeva zile. Aproape toate fuseseră mortale. Îi ceru atunci lui Richard, preşedintele corpului medical din Oran, izolarea noilor bolnavi.

— Dar nu am căderea, zise Richard. Ar fi nevoie de măsuri ale prefecturii. De altfel, cine vă spune că există riscul unei molimi ?

— Nimic nu-mi spune asta, dar simptomele sunt neliniştitoare.

Richard, totuşi, considera că "n-avea calitatea". Tot ce putea să facă era să vorbească cu prefectul.

Dar în timp ce se discuta, vremea se strica. A doua zi după moartea portarului neguri mari acoperiră cerul. Ploi diluviene şi scurte se abătură peste oraş; o căldură prevestitoare de furtună urmă acestor răpăieli neaşteptate. Marea însăşi îşi pierduse albastrul ei adânc şi, sub cerul de pâclă, căpăta luciri de argint sau de fier, dureroase pentru privire. Căldura umedă a acestei primăveri te făcea să doreşti arşiţele verii. În oraşul clădit în formă de melc pe fâşia lui de podiş, destul de puţin deschis spre mare, domnea o toropeală posomorâtă. Între zidurile sale lungi şi tencuite, pe străzile cu vitrine prăfuite, în tramvaiele de un galben murdar, te simţeai oarecum prizonier al cerului. Singur, bătrânul bolnav al lui Rieux îşi învingea astmul ca să se bucure de această vreme.

— Coace, spunea el, face bine la bronhii.

Cocea într-adevăr, dar nici mai mult, nici mai puţin decât o febră. Întreg oraşul avea febră, aceasta era cel puţin impresia care îl urmărea pe doctorul Rieux în dimineaţa în care se ducea în strada Faidherbe, pentru a asista la ancheta asupra tentativei de sinucidere a lui Cottard. Dar această impresie i se părea lipsită de temei. O atribuia enervării şi preocupărilor de care era asaltat şi admise că se impunea urgent să facă puţină ordine în ideile sale.

Când a ajuns, comisarul nu era încă acolo. Grand aştepta pe coridor şi s-au hotărât să intre întâi la el, lăsând uşa deschisă. Funcţionarul de la primărie locuia în două odăi, mobilate foarte sumar. Observai doar un raft de lemn alb cu

două sau trei dicţionare şi o tablă şcolărească pe care se mai putea citi, pe jumătate şterse, cuvintele "alei înflorite". După părerea lui Grand, Cottard avusese o noapte bună. Dar se trezise de dimineaţă cu dureri de cap şi incapabil de orice reacţie. Grand părea obosit şi nervos, plimbându-se în lung şi în lat, deschizând şi închizând pe masă un dosar gros, plin de manuscrise.

I-a povestit cu toate acestea doctorului că nu-l cunoştea bine pe Cottard, dar presupune că ar avea o mică avere. Cottard era un om ciudat. Mult timp relaţiile lor se mărginiseră la câteva saluturi pe scară.

— N-am stat decât de două ori de vorbă cu el. Acum câteva zile am răsturnat pe coridor o cutie plină cu crete, pe care o aduceam acasă. Erau crete roşii şi crete albastre. În momentul acela Cottard a ieşit pe coridor şi m-a ajutat să le adun. M-a întrebat la ce foloseau aceste crete de diferite culori.

Grand îi explicase atunci că încearcă să-şi reamintească puţin latina. De la liceu până acum cunoştinţele lui se pierduseră.

— Da, a spus doctorul, m-au asigurat că e folositor pentru a cunoaşte mai bine sensul cuvintelor franţuzeşti.

Scria prin urmare cuvinte latineşti pe tablă. Recopia cu cretă albastră partea de cuvânt care se schimba după declinare şi conjugare şi, cu cretă roşie, cea care rămânea neschimbată.

— Nu ştiu dacă Cottard a înţeles prea bine, dar a părut interesat şi mi-a cerut o cretă roşie. Am părut puţin surprins, dar la urma urmei... Nu puteam, bineînţeles, să ghicesc că o să se folosească de ea pentru planul lui.

Rieux l-a întrebat care era subiectul celei de-a doua conversaţii. Dar, însoţit de secretarul său, comisarul sosea şi voia întâi să asculte declaraţiile lui Grand. Doctorul observă că Grand, vorbind de Cottard, îl numea mereu "disperatul". A folosit chiar la un moment dat expresia "hotărâre fatală". Au discutat asupra cauzei sinuciderii şi Grand s-a arătat meticulos în alegerea termenilor. S-au oprit, în sfârşit, asupra cuvintelor "necazuri intime". Comisarul a întrebat dacă nimic din comportarea lui Cottard nu lăsa să se prevadă ceea ce el numea "determinarea sa".

— Mi-a bătut ieri în uşă, spuse Grand, ca să ceară nişte chibrituri. I-am dat cutia mea. S-a scuzat spunându-mi că între

vecini... Apoi m-a asigurat că-mi va da cutia înapoi. I-am spus s-o păstreze.

Comisarul l-a întrebat pe funcţionar dacă nu cumva Cottard i se păruse ciudat.

— Ceea ce mi s-a părut ciudat e că avea aerul că vrea să stea de vorbă. Dar eu tocmai lucram.

Grand s-a întors spre Rieux şi a adăugat, cu un aer încurcat :

— O lucrare personală.

Comisarul dorea totuşi să-l vadă pe bolnav. Dar Rieux fu de părere că era mai bine ca mai întâi Cottard să fie pregătit pentru această vizită. Intră deci singur şi îl găsi pe Cottard în odaie, îmbrăcat doar cu o flanelă cenuşie, stând ridicat în pat şi întors spre uşă cu o expresie de nelinişte.

— E poliţia, nu ?

— Da, spune Rieux, şi nu vă agitaţi. Două sau trei formalităţi şi veţi fi lăsat în pace.

Dar Cottard a răspuns că asta nu folosea la nimic, şi că nu-i plăcea poliţia. Rieux se arăta nerăbdător.

— Nici eu n-o ador. Ţi se cere doar să răspunzi repede şi corect la întrebările lor, ca să se termine o dată totul.

Cottard a tăcut şi doctorul s-a întors spre uşă. Dar omuleţul îl striga înapoi, şi când a fost lângă pat i-a apucat mâinile:

— Nu se pot atinge de un bolnav, de un om care s-a spânzurat, nu-i aşa, domnule doctor ?

Rieux l-a cercetat un moment şi l-a asigurat în sfârşit că nu fusese niciodată vorba de nimic de felul acesta şi că, de altfel, el era aici ca să-şi apere bolnavul. Cottard păru să se destindă şi Rieux îl pofti pe comisar.

Lui Cottard i s-a citit mărturia lui Grand şi a fost întrebat dacă putea preciza cauzele acţiunii sale. El a răspuns doar atât şi fără să-l privească pe comisar că "necazuri intime, era foarte bine . Comisarul insistă să afle dacă mai avea poftă să repete ceea ce făcuse şi Cottard, înviorându-se, răspunse că nu şi că dorea numai să fie lăsat în pace.

— Vă atrag atenţia, a spus comisarul pe un ton iritat, că, pentru moment, dumneavoastră o tulburaţi pe-a altora.

Dar la un semn al lui Rieux, lucrurile s-au oprit aici.

— Vă daţi seama, a oftat ieşind comisarul, avem ceva mai important de făcut, de când se vorbeşte de această febră...

L-a întrebat pe doctor dacă lucrul era serios şi Rieux a spus că habar n-avea.

— E din pricina vremii, asta e tot, a încheiat comisarul. Era din pricina vremii, fără îndoială. Totul se năclăia în mâini, pe măsură ce ziua înainta, şi Rieux simţea cum teama lui creşte cu fiecare vizită. În seara aceleiaşi zile, la periferie, un vecin al bătrânului bolnav îşi apăsa vintrele şi vomita în toiul delirului. Ganglionii erau mult mai groşi decât cei ai portarului. Unul începea să supureze şi curând se sparse ca un fruct stricat. Întors acasă, Rieux telefonează la depozitul de produse farmaceutice al departamentului. Însemnările lui profesionale menţionează doar, la această dată: "Răspuns negativ". Şi era chemat acum mereu în alte părţi pentru cazuri asemănătoare. Abcesele trebuiau deschise, era evident. Două tăieturi de bisturiu în cruce şi ganglionii revărsau un fel de pastă amestecată cu sânge; bolnavii sângerau sfâşiaţi. Dar apăreau pete pe burtă şi pe picioare, un ganglion înceta să supureze, apoi se umfla din nou. În cele mai multe cazuri bolnavul murea, emanând un miros înspăimântător.

Presa, atât de limbută cu istoria şobolanilor, nu mai scotea o vorbă. Şobolanii doar mor pe stradă, iar oamenii în odaia lor. Şi ziarele nu se ocupă decât de stradă. Însă prefectura şi municipalitatea începeau să-şi pună întrebări. Atâta timp cât fiecare medic nu cunoscuse mai mult de două sau trei cazuri, nimeni nu se gândise să se mişte. Dar, de fapt, a fost de ajuns să aibă cineva ideea să le numere. Rezultatul era consternant. În numai câteva zile cazurile mortale se înmulţiseră şi devenise evident, pentru cei care se preocupau de această boală ciudată, că era vorba de o adevărată epidemie. Acesta este momentul pe care şi-l alese Castel, un confrate al lui Rieux, mult mai in vârstă decât el, să vină să-l vadă.

— Bineînţeles, i-a spus, dumneata ştii ce este, Rieux ?

— Aştept rezultatul analizelor.

— Eu ştiu. Şi n-am nevoie de analize. O parte din cariera mea am lucrat în China, şi am văzut câteva cazuri şi la Paris, acum vreo douăzeci de ani. Numai că nimeni n-a îndrăznit să le dea pe loc un nume acestor cazuri. Opinia publică, asta e sfânt: fără panică, mai ales fără panică. Şi apoi, cum zicea un confrate:

"Este cu neputinţă, toată lumea ştie că «ea» a dispărut din Occident". Da, toată lumea ştie asta, în afară de morţi. Rieux, dumneata ştii la fel de bine ca şi mine ce este.

Rieux se gândea. Prin fereastra biroului privea umărul falezei pietroase care se sfârşea în depărtare deasupra golfului.

Cerul, deşi albastru, avea o sclipire mohorâtă care se îndulcea pe măsură ce după-amiaza înainta.

— Da, Castel, spune el, e greu de crezut. Dar se pare totuşi că ar fi ciuma.

Castel se ridică şi se îndreaptă spre uşă.

— Ştii ce ni se va răspunde, a spus bătrânul medic: "A dispărut de ani de zile din ţările temperate".

— Ce înseamnă asta, a dispărea ? a răspuns Rieux dând din umeri.

— Da. Şi nu uita: chiar la Paris, în urmă cu aproape douăzeci de ani.

— Da. Să sperăm că nu va fi mai grav astăzi decât atunci. Dar este într-adevăr de necrezut.

Cuvântul "ciumă" fusese rostit pentru întâia oară. În acest punct al povestirii, care-l lasă pe Bernard Rieux stând în spatele ferestrei sale, i se va permite povestitorului să explice nesiguranţa şi surpriza medicului, deoarece, cu unele nuanţe, el a reacţionat la fel ca şi cei mai mulţi dintre concetăţenii noştri. Epidemiile, într-adevăr, sunt ceva obişnuit, dar crezi cu greu în ele când îţi cad pe cap. Au fost pe lume tot atâtea ciume câte războaie. Şi totuşi, ciume şi războaie îi găsesc pe oameni întotdeauna la fel de nepregătiţi. Doctorul Rieux era la fel de nepregătit ca si concetăţenii noştri şi astfel trebuie înţelese ezitările sale. Tot aşa trebuie înţeleasă şi starea sa de spirit împărţită între îngrijorare şi încredere. Când izbucneşte un război, oamenii spun: "n-are să dureze, prea e stupid". Şi, fără îndoială, un război este desigur prea stupid, dar asta nu-l împiedică să dureze. Prostia stăruie întotdeauna şi faptul s-ar observa dacă fiecare nu s-ar gândi mereu la sine. Concetăţenii noştri semănau în această privinţă cu toată lumea, se gândeau la ei înşişi, altfel spus, erau umanişti: nu credeau în flageluri. Flagelul nu este pe măsura omului, îţi spui deci că flagelul este ireal, e un vis urât care o să treacă. Dar nu trece totdeauna şi,

din vis urât în vis urât, oamenii sunt cei care se duc, şi umaniştii cei dintâi, pentru că nu şi-au luat măsuri de precauţie. Concetăţenii noştri nu erau mai vinovaţi decât alţii, ei uitau să fie modeşti, atâta tot, şi credeau că totul mai era posibil pentru ei, ceea ce presupunea că flagelurile nu erau posibile. Ei continuau să facă afaceri, proiectau călătorii şi aveau păreri. Cum să se fi gândit ei la ciuma care suprimă viitorul, deplasările şi discuţiile ? Ei se credeau liberi şi nimeni nu va fi vreodată liber atâta timp cât vor exista flageluri.

Chiar atunci când doctorul Rieux recunoscuse faţă de prietenul său că un număr mic de bolnavi risipiţi ici-colo muriseră fără veste de ciumă, pericolul rămânea pentru el fără realitate. Pur şi simplu, când eşti medic ţi-ai făcut o idee asupra durerii şi ai ceva mai multă imaginaţie. Privindu-şi pe geam oraşul care nu se schimbase, doctorul de-abia dacă simţea cum se naşte în el acea uşoară îngreţoşare în faţa viitorului, care se numeşte nelinişte. Încerca să-şi adune în minte tot ce ştia despre această boală. Îi pluteau cifre în memorie şi îşi spunea că cele vreo treizeci de ciume mari pe care le-a cunoscut istoria făcuseră aproape o sută de milioane de morţi. Dar ce sunt o sută de milioane de morţi ? Când ai făcut războiul, de-abia dacă mai ştii ce este un mort. Şi cum un om mort nu are preţ decât dacă l-ai văzut mort, o sută de milioane de cadavre semănate de-a lungul istoriei nu sunt în închipuire decât un fum. Doctorul îşi amintea de ciuma de la Constantinopole, care, după Procopiu, făcuse zece mii de victime într-o zi. Zece mii de morţi înseamnă de cinci ori publicul unui mare cinematograf. Iată ce-ar trebui făcut. Să aduni oamenii de la ieşirea a cinci cinematografe, să-i duci într-o piaţă a oraşului şi acolo să-i omori grămadă, ca să-ţi faci o idee. Cel puţin ai putea, atunci, înlocui cu chipuri cunoscute acest morman anonim. Dar, fireşte, asta nu se poate realiza, şi apoi cine cunoaşte zece mii de chipuri ? De altminteri, oameni ca Procopiu nu ştiau să numere, lucrul e cunoscut. La Canton, cu şaptezeci de ani în urmă, patruzeci de mii de şobolani muriseră de ciumă înainte ca epidemia să se atingă de locuitori. Dar, în 1871, nu exista mijlocul de a număra şobolanii. Se făcea socoteala aproximativ, în mare, cu evidentele marje de eroare. Totuşi, dacă un şobolan e lung de treizeci de centimetri, patruzeci de mii de şobolani puşi cap la cap ar face ...

Dar doctorul îşi pierdea răbdarea. Se descuraja şi asta nu trebuia. Câteva cazuri nu înseamnă o epidemie şi e de ajuns să se ia măsuri de precauţie. Trebuia să se mulţumească cu ce se ştia, toropeala si prostraţia, ochii înroşiţi, gura murdară, durerile de cap, inflamarea ganglionilor, setea îngrozitoare, delirul, petele pe corp, sfârtecarea lăuntrică şi, la capătul tuturor acestora ... La capătul tuturor acestora doctorul Rieux îşi amintea o frază, tocmai o frază care încheia în manualul său enumerarea simptomelor: "Pulsul devine filiform şi moartea se produce cu ocazia unei mişcări neînsemnate". Da, la capătul tuturor acestora, atârni de un fir, şi trei sferturi dintre oameni (aceasta era cifra exactă) erau îndeajuns de nerăbdători ca să facă această mişcare imperceptibilă care-i omora.

Doctorul tot mai privea pe fereastră. De o parte a geamului, cerul proaspăt de primăvară, de cealaltă parte, cuvântul, care încă mai răsuna în odaie: ciuma. Cuvântul nu conţinea doar înţelesul pe care ştiinţa binevoia să i-l dea, ci şi un lung şir de imagini extraordinare care nu se potriveau cu acest oraş galben şi cenuşiu, puţin animat la această oră, mai curând bâzâitor decât zgomotos, în fine, fericit, dacă este posibil să fii în acelaşi timp fericit şi posomorit. Şi o linişte atât de paşnică şi de indiferentă nega, cu uşurinţă parcă, vechile imagini ale epidemiei. Atena ciumată şi părăsită de păsări, oraşele chinezeşti pline de cei care trăgeau să moară tăcuţi, ocnaşii din Marsilia îngrămădind în gropi trupurile ce se descărnau, construirea, în Provence, a marelui zid care trebuia să oprească vântul furios al ciumei, Jaffa şi cerşetorii ei hidoşi, paturile umede şi putrede lipite de ţarina bătătorită a spitalului din Constantinopole, bolnavii târâţi cu cârligele, carnavalul medicilor mascaţi în timpul Ciumei negre, împreunările celor vii în cimitirele din Milano, căruţele cu morţi în Londra îngrozită, şi nopţile şi zilele pline pretutindeni şi întotdeauna de strigătul nesfârşit al oamenilor. Nu, toate acestea nu erau încă destul de puternice pentru a ucide calmul acestei zile. De cealaltă parte a geamului clopoţelul unui tramvai nevăzut răsună deodată şi dezminţea într-o clipă cruzimea şi durerea. Singură marea la capătul tablei ca de şah întunecat a caselor, era o mărturie a ceea ce este neliniştitor şi fără de odihnă în lume. Şi doctorul Rieux, care privea golful, se gândea la acele ruguri despre care vorbeşte Lucreţiu şi pe care atenienii loviţi de ciumă le ridicau în

faţa mării. În timpul nopţii acolo erau duşi morţii, dar nu era loc suficient, şi cei în viată se băteau cu lovituri de torţe pentru a le face loc pe rug celor care le fuseseră dragi, dând mai degrabă lupte sângeroase decât să-şi părăsească cadavrele. Îţi puteai imagina rugurile împurpurate dinaintea apei liniştite şi întunecoase, bătăile cu torţe în noaptea sfâşiată de scântei şi aburi groşi urcând spre cerul atent. Te puteai teme ...

Dar această ameţeală nu rezista în faţa raţiunii. Este adevărat că fusese rostit cuvântul "ciumă", este adevărat că în această clipă chiar, flagelul scutura şi trântea la pământ o victimă sau două. Dar ce, asta putea fi oprit ? Ceea ce trebuia făcut, era să se recunoască pe faţă ceea ce trebuia recunoscut, să fie luate măsurile care se impuneau. Apoi ciuma se va opri pentru că ciuma nu se imagina, sau se imagina fals.

Dacă se oprea, şi asta era cel mai probabil, totul va fi bine. În caz contrar, s-ar şti ce este şi s-ar mai şti dacă n-ar fi posibil să te pui bine mai întâi cu ea pentru ca apoi s-o învingi.

Doctorul a deschis fereastra şi zgomotul străzii a crescut dintr-o dată. Dintr-un atelier vecin urca şuieratul scurt şi repetat al unui ferăstrău mecanic. Rieux simţi că se înfioară.

Aici era certitudinea, în munca de toate zilele. Restul depindea de fire şi mişcări neînsemnate de care nu te puteai opri. Esenţialul era să-ţi faci bine meseria.

Aici ajunsese cu reflecţiile sale doctorul Rieux, când fu anunţat Joseph Grand. Funcţionar la primărie şi, cu toate că ocupaţiile sale acolo erau foarte diverse, era folosit periodic la serviciul de statistică al stării civile. În felul acesta ajungea să facă socoteala deceselor. Şi, cum era îndatoritor din fire, consimţise să-i aducă el însuşi lui Rieux o copie a rezultatelor sale.

Doctorul îl văzu pe Grand intrând împreună cu vecinul lui, Cottard. Funcţionarul vântura o foaie de hârtie.

— Cifrele urcă, doctore, a anunţat el: unsprezece morţi în patruzeci şi opt de ore.

Rieux îl salută pe Cottard şi întreabă cum se simte. Grand îl lămureşte că acesta ţinuse să-i mulţumească doctorului şi să se scuze de neplăcerile pe care i le pricinuise. Dar Rieux se uita în foaia de statistică:

— Ei, spune Rieux, ar trebui poate să ne hotărâm să-i spunem acestei boli pe nume. Până acum am bătut pasul pe loc. Dar veniţi cu mine, trebuie să mă duc la laborator.

— Da, da, spunea Grand coborând scările în urma doctorului, să spunem lucrurilor pe nume. Dar care e acest nume?

— Nu pot să vi-l spun, şi de altfel asta nu v-ar fi de folos.

— Vedeţi, surâse funcţionarul, nu e aşa de uşor.

S-au îndreptat spre Piaţa Armelor. Cottard tăcea mereu. Străzile începeau să se umple de lume. Înserarea fugară a oraşului nostru lăsa loc nopţii şi primele stele apăreau pe un orizont încă limpede. Câteva secunde mai târziu, lămpile de deasupra străzilor au întunecat tot cerul aprinzându-se, şi zgomotul conversaţiilor părea să crească.

— Iertaţi-mă, spuse Grand, la colţul Pieţei Armelor. Dar trebuie să iau tramvaiul. Timpul meu seara e sfânt. Cum se spune la noi: "Nu lăsa niciodată treaba de azi pe ..."

Rieux observase mai de mult această manie pe care o avea Grand, născut la Montelimar, să invoce locuţiuni din regiunea lui şi să adauge apoi formule banale care nu mai erau de nicăieri, ca de pildă: "o vreme de vis" sau "o lumină feerică".

— A, spune Cottard, e adevărat. Nu poţi să-l mai scoţi din casă după cină.

Rieux îl întrebă pe Grand dacă lucra pentru primărie. Grand răspunse că nu, lucra pentru el.

— A, făcu şi Rieux ca să zică ceva, şi merge ?

— Obligatoriu ! De ani de zile de când lucrez... Cu toate că, pe de altă parte, nu prea e mare progres.

— Dar, în definitiv, despre ce e vorba ? spune doctorul oprindu-se.

Grand se bâlbâi aşezându-şi mai bine pălăria rotundă peste urechile lui mari. Şi Rieux a înţeles foarte vag că era vorba de ceva despre înflorirea unei personalităţi. Dar funcţionarul îi şi părăsise şi urca înapoi bulevardul Marnei, mergând pe sub ficuşi cu paşi mici şi grăbiţi. În pragul laboratorului, Cottard îi spuse doctorului că ar vrea să-l mai vadă ca să-i ceară un sfat. Rieux, care mototolea în buzunar foaia de statistică, îl invită să vină la consultaţii, apoi, răzgândindu-se, îi spuse că tot merge a doua zi prin cartierul lui, o să treacă el să-l vadă pe seară.

Părăsindu-l pe Cottard, doctorul şi-a dat seama că se gândea la Grand. Şi-l închipuia în mijlocul unei ciume, dar nu al acesteia care, fără îndoială, n-o sa fie serioasă, ci în una dintre marile ciume ale istoriei. "Este genul de oameni care sunt cruţaţi în astfel de cazuri". Îşi amintea să fi citit că ciuma cruţa constituţiile slabe şi nimicea mai ales organismele viguroase. Şi tot gândindu-se la el, doctorul găsi că funcţionarul avea un oarece aer plin de mister.

La prima vedere, Joseph Grand nu era, într-adevăr, nimic mai mult decât un mic funcţionar de primărie a cărui înfăţişare o şi avea. Lung şi slab, înota în hainele pe care şi le alegea întotdeauna prea mari, cu iluzia că îl vor ţine mai mult. Dacă pe gingia inferioară mai păstra încă cea mai mare parte a dinţilor, pe cei de pe maxilarul superior îi pierduse însă. Zîmbetul său, care-i ridica mai ales buza de sus, îi desena gura cu o umbră. Dacă adăugăm la acest portret un mers de seminarist, arta de a şterge din mers pereţii şi de a se strecura pe uşi, un miros de pivniţă şi de fum, toate întrupările insignifianţei, vom recunoaşte că nu puteai să ţi-l închipui în altă parte decât înaintea unui birou, străduindu-se să revizuiască tarifele băilor din oraş sau să adune pentru un tânăr referent elementele unui raport privitor la noua taxă asupra ridicării gunoaielor de prin case. Chiar pentru un spirit neprevenit el părea să fi fost adus pe lume ca să exercite funcţiunile discrete dar indispensabile de funcţionar auxiliar municipal temporar, cu şaizeci şi doi de franci şi treizeci pe zi. Era chiar menţiunea pe care spunea el că o face să figureze pe foile sale de angajare după cuvântul "calificare". Când cu douăzeci şi trei de ani în urmă, după abandonarea unei licenţe pe care din lipsă de bani n-o mai putuse lua, primise această funcţie, fusese lăsat să spere, spunea el, o "titularizare" rapidă. Era vorba doar să-şi dovedească, un timp, competenţa în problemele delicate pe care le punea administrarea oraşului nostru. După aceea, aşa cel puţin îl asiguraseră, nu se putea să nu ajungă să capete un post de referent care să-i permită să trăiască larg. Desigur, nu ambiţia era aceea care îl făcea să acţioneze pe Joseph Grand, ţi-o garanta el însuşi cu un zâmbet melancolic. Însă perspectiva unei vieţi materiale asigurate prin mijloace cinstite, şi, de aici, posibilitatea de a se dedica fără remuşcări ocupaţiilor sale preferate, îi surâdea mult. Dacă

acceptase propunerea care i se făcuse, fusese din raţiuni onorabile, şi, dacă se poate spune, din credinţa într-un ideal.

Această stare de lucruri provizorie dura de mulţi ani, viaţa se scumpise peste măsură şi salariul lui Grand, în ciuda câtorva majorări generale, era tot derizoriu. El se plânsese lui Rieux, dar nimeni nu părea să-l ia în seamă. Tocmai aici îşi face loc originalitatea lui Grand, sau cel puţin unul din semnele ei. El ar fi putut într-adevăr să revendice, dacă nu drepturi de care nu era sigur, cel puţin asigurările care i-au fost date. Dar, mai întâi, şeful de birou care îl angajase murise de mult şi apoi Grand nu-şi amintea termenii exacţi ai promisiunii care i se făcuse. În sfârşit, şi mai ales, Joseph Grand nu-şi găsea cuvintele.

Aceasta era particularitatea care îl zugrăvea cel mai bine pe concetăţeanul nostru, cum a putut Rieux s-o remarce, într-adevăr, nu găsea cuvintele necesare să scrie documentul de reclamaţie la care medita, sau să facă demersul pe care îl cereau împrejurările. Dacă ar fi să-l credem, el se simţea în mod special împiedicat să folosească cuvântul "drept" asupra căruia nu era sigur, sau pe acela de "promisiuni , care ar fi implicat sensul că reclama ceea ce i se cuvenea şi ar fi căpătat prin urmare un caracter de îndrăzneală, puţin compatibil cu modestia funcţiunilor pe care le ocupa. Pe de altă parte, el refuza să folosească termenii de "bunăvoinţă", "a solicita", "gratitudine" care, socotea el, nu se împăcau cu demnitatea lui personală. Şi astfel, neputând găsi cuvântul potrivit, concetăţeanul nostru continuase să-şi exercite funcţiile obscure până la o vârstă destul de înaintată. În rest, şi tot după cum îi declara el doctorului Rieux, funcţionarul observa, practic, că viaţa materială îi era asigurată oricum, pentru că îi era de ajuns, la urma urmei, să-şi adapteze nevoile posibilităţilor. El recunoştea astfel justeţea uneia dintre vorbele preferate ale primarului, mare industriaş din oraşul nostru, care afirma cu tărie că în cele din urmă (şi el insista asupra acestor cuvinte care purtau toată greutatea argumentaţiei), în cele din urmă deci, nu a fost văzut nimeni murind de foame. În orice caz, viaţa aproape ascetică pe care o ducea Joseph Grand îl eliberase într-adevăr în cele din urmă de orice grijă de felul acesta. El continua să-şi caute cuvintele.

Într-un anume sens, se poate chiar spune că viaţa sa era exemplară. El făcea parte dintre acei oameni, rari atât în oraşul

nostru cât şi aiurea, care au totdeauna curajul bunelor lor sentimente. Puţinul pe care-l dezvăluia despre sine dovedea într-adevăr sensibilitate şi înclinaţii pe care oamenii nu îndrăznesc să le recunoască în zilele noastre. El nu roşea când mărturisea că îşi iubea nepoţii şi sora, singura rudă pe care o mai avea şi pe care se ducea s-o viziteze la fiecare doi ani în Franţa. El recunoştea că amintirea părinţilor săi, morţi pe vremea când era încă tânăr, îi stârnea durere. El nu refuza să admită că îi plăcea mai mult ca orice un anumit clopot din cartierul lui, care bătea încet către ora cinci după-amiază. Dar, pentru a evoca emoţii atât de simple, totuşi, cel mai neînsemnat cuvânt îi pricinuia mii de chinuri. În cele din urmă, această dificultate devenise grija lui cea mai mare. "Ah, domnule doctor, zicea el, tare aş vrea să învăţ să mă exprim." îi vorbea despre asta lui Rieux ori de câte ori îl întâlnea.

Doctorul, în seara aceea, privindu-l pe funcţionar cum pleca, a înţeles dintr-o dată ce voise Grand să spună: scria fără îndoială o carte sau ceva asemănător. Până la laborator, unde, în sfârşit, a ajuns, se luminase şi se liniştise. Ştia că această impresie a lui era stupidă, dar nu reuşea să creadă totuşi că ciuma s-ar putea într-adevăr instala într-un oraş unde puteau fi găsiţi funcţionari modeşti care cultivau manii demne de respect. Mai exact, nu vedea locul acestor manii în mijlocul ciumei şi judeca prin urmare că, practic, ciuma nu avea nici un viitor printre concetăţenii noştri.

A doua zi, datorită unei insistenţe socotită deplasată, Rieux obţinea convocarea la prefectură a unei comisii sanitare.

— E adevărat că populaţia se nelinişteşte, recunoscuse Richard. Şi apoi guralivii exagerează totul. Prefectul mi-a spus: "Să acţionăm repede, dacă vreţi, dar în tăcere". El este de altfel convins că e vorba de o falsă alarmă.

Ca să ajungă la prefectură, Bernard Rieux îl luă pe Castel în maşina sa.

— Ştii, îi spune acesta din urmă, că departamentul n-are ser?

— Ştiu, am telefonat la depozit. Directorul a căzut din nori. Trebuie să-l aducem de la Paris.

— Sper că n-o să dureze mult.

— Am şi telegrafiat, răspunde Rieux.

Prefectul era amabil, dar nervos.

— Să începem, domnilor, spune el. Este nevoie să rezum situaţia ?

Richard era de părere că era inutil. Medicii cunoşteau situaţia. Problema era doar de aflat ce măsuri se impuneau să fie luate.

— Problema, spune bătrânul Castel cu brutalitate, este să ştim dacă e vorba de ciumă sau nu.

Doi sau trei medici au protestat. Ceilalţi păreau să ezite. Cât despre prefect, el a tresărit şi se sucea maşinal încolo şi-ncoace spre uşă ca şi când ar fi vrut să verifice dacă această enormitate fusese într-adevăr împiedicată să se răspândească pe culoare pe acolo. Richard a declarat că, după părerea lui, nu trebuiau să se lase cuprinşi de panică: era vorba de o febră cu complicaţii inghinale, asta era tot ce se putea spune, ipotezele în ştiinţă ca şi în viaţă fiind întotdeauna primejdioase. Bătrânul Castel, care-şi mușca liniştit mustaţa îngălbenită, ridică nişte ochi limpezi spre Rieux. Apoi întoarse o privire binevoitoare spre asistenţă şi atrase atenţia că el ştia foarte bine că era vorba de ciumă, dar că, bineînţeles, a o recunoaşte oficial ar impune şi măsuri nemiloase. El ştia că asta era în fond ceea ce îi făcea să dea înapoi pe confraţii săi şi ar fi vrut să admită, pentru liniştea lor, că n-ar fi ciumă. Prefectul sări în sus şi declară că, în orice caz, ăsta nu era un mod potrivit de a judeca.

— Important, spune Castel, nu este ca acest mod de a judeca să fie bun, ci ca el să dea de gândit.

Cum Rieux tăcea, i s-a cerut părerea.

— E vorba de o febră cu caracter tifoid, dar însoţită de inflamarea ganglionilor limfatici şi de vărsături. Am făcut incizia ganglionilor. Am putut astfel să determin analize în care laboratorul crede că recunoaşte bacilul scurt şi gros al ciumei. Pentru a spune tot, trebuie să precizez totuşi că anumite modificări specifice ale microbului nu coincid cu descripţia clasică.

Richard sublinie că asta îndreptăţea ezitările şi că cel puţin ar trebui să se aştepte rezultatul statistic al seriei de analize începute de câteva zile.

— Când un microb, spune Rieux după o scurtă tăcere, este capabil ca în timp de trei zile să mărească de trei ori volumul splinei, să dea ganglionilor mezenterici volumul unei portocale şi o consistenţă păstoasă, acest microb tocmai că nu

îndreptăţeşte ezitările. Focarele de infecţie sunt în extensie crescândă. În ritmul în care se răspândeşte maladia, dacă nu e oprită energic, ea riscă să omoare jumătate din oraş în mai puţin de două luni. În consecinţă, e puţin important dacă dumneavoastră o numiţi ciumă sau febră de creştere. Important e numai s-o împiedicaţi să omoare jumătate din oraş.

Richard considera că lucrurile nu trebuie văzute în negru şi că, de altfel, molima nu era dovedită din moment ce rudele bolnavilor săi erau încă neatinse.

— Dar alţii au murit, atrage atenţia Rieux. Şi, bineînţeles, molima nu e niciodată absolută, altfel s-ar obţine o înmulţire matematică infinită şi o depopulare fulgerătoare. Nu este vorba să nu fie văzute lucrurile în negru, e vorba de a lua măsuri de precauţie.

Richard era totuşi de părere că situaţia poate fi rezumată amintind că pentru a opri această maladie, dacă nu se oprea de la sine, trebuiau aplicate măsurile severe de profilaxie prevăzute de lege; că pentru a face acest lucru trebuia recunoscut oficial că era vorba de ciumă; că certitudinea nu era absolută în această privinţă şi că prin urmare asta cerea timp de gândire.

— Problema, insistă Rieux, nu constă în a şti dacă măsurile prevăzute de lege sunt severe, ci dacă ele sunt necesare pentru a împiedica să fie omorâtă jumătate din oraş. Restul este doar o chestiune de administraţie şi instituţiile noastre au prevăzut un prefect tocmai pentru ca să rezolve aceste probleme.

— Fără îndoială, spune prefectul, dar am nevoie să recunoaşteţi oficial că este vorba de o epidemie de ciumă.

— Chiar dacă nu recunoaştem, zise Rieux, oricum riscul este să fie omorâtă jumătate din oraş.

Richard intervine cu oarecare nervozitate:

— Adevărul este că doctorul Rieux crede că e vorba de ciumă. Descrierea făcută de el sindromului e o dovadă.

Rieux răspunde că nu descrisese un sindrom, descrisese ceea ce a văzut, ceea ce văzuse era inflamarea ganglionilor limfatici, pete, febră cu delir, toate astea fatale în patruzeci şi opt de ore. Putea oare domnul Richard să-şi ia răspunderea şi să afirme că epidemia se va opri fără măsuri drastice de profilaxie ?

Richard şovăia şi se uita la Rieux.

— Sincer vorbind, ce gândiţi, aveţi certitudinea că e vorba de ciumă ?

— Puneţi greşit problema. Nu este o chestiune de vocabular, este o chestiune de timp.

— Ideea dumneavoastră, spune prefectul, ar fi prin urmare că ar trebui totuşi aplicate măsurile profilactice indicate în caz de ciumă, chiar dacă nu e vorba de ciumă.

— Dacă trebuie neapărat să am o idee, într-adevăr asta e.

Medicii s-au consultat şi apoi Richard spuse:

— Trebuie aşadar să ne asumăm responsabilitatea şi să acţionăm ca şi cum boala ar fi ciumă.

Formularea fu călduros aprobată:

— Asta e şi părerea dumitale, stimate confrate ? întreabă Richard.

— Formularea mi-e indiferentă, spune Rieux. Să spunem doar că nu trebuie să acţionăm ca şi când jumătate din oraş n-ar risca să fie omorâtă, căci atunci ar fi.

În mijlocul iritării generale, Rieux s-a ridicat şi a plecat. Câteva clipe mai târziu, în cartierul care mirosea a ulei prăjit şi a urină, o femeie urlând, cu vintrele însângerate, se răsucea în ghearele morţii, spre el.

A doua zi după conferinţă, febra mai făcu un mic salt. A avut ecou chiar în ziare, dar sub o formă benignă, fiindcă s-au mulţumit doar cu câteva aluzii. Oricum, Rieux putea citi a treia zi mici afişe albe care fuseseră lipite repede de prefectură în colţurile cele mai discrete ale oraşului. Era greu să-ţi dai seama după acest afiş dacă autorităţile priveau situaţia în faţă. Măsurile nu erau draconice şi părea că se făcuseră multe concesii din dorinţa de a nu nelinişti opinia publică. Prima parte a deciziei anunţa într-adevăr că vreo câteva cazuri de febră pernicioasă, despre care nu se putea încă spune dacă era contagioasă, îşi făcuseră apariţia în Oran. Aceste cazuri nu erau suficient de caracteristice ca să dea într-adevăr motive de nelinişte şi nu încăpea nici o îndoială că populaţia o să ştie să-şi păstreze sângele rece. Totuşi, şi dintr-o prudenţă care putea fi înţeleasă de toată lumea, prefectul lua câteva măsuri preventive. Înţelese şi puse în practică, în mod corect, aceste măsuri erau de natură să oprească net orice ameninţare de epidemie. În consecinţă, prefectul nu se îndoia nici o secundă că

locuitorii oraşului său nu vor aduce efortului său personal cea mai devotată dintre colaborări.

Afişul anunţa apoi măsuri generale, printre care o deratizare ştiinţifică prin injectare de gaze toxice în canalele de scurgere şi o supraveghere riguroasă a alimentării cu apă. Recomanda de asemenea locuitorilor cea mai mare curăţenie şi erau poftiţi în sfârşit purtătorii de pureci să se prezinte la dispensarele municipale. Pe de altă parte, familiile trebuiau în mod obligatoriu să declare cazurile diagnosticate de către medic şi să consimtă la izolarea celor bolnavi în sălile speciale ale spitalului. Aceste săli erau de altfel înzestrate pentru a îngriji bolnavii într-un minimum de timp şi cu maximum de şanse de vindecare. Câteva paragrafe suplimentare impuneau dezinfectarea obligatorie a camerei bolnavului şi a vehicolului de transport. În rest, prefectura se mărginea să recomande celor din preajma bolnavului să se supună unui control sanitar.

Doctorul Rieux se întoarse brusc din faţa afişului şi îşi reluă drumul spre cabinetul său. Joseph Grand, care îl aştepta, îşi înalţă din nou braţele văzându-l.

— Da, spune Rieux, ştiu, cifrele urcă.

În ajun muriseră în oraş vreo zece bolnavi. Doctorul îi spune lui Grand că are să-l vadă poate seara, deoarece avea să-i facă o vizită lui Cottard.

— Aşa e, spune Grand. O să-i facă bine, s-a cam schimbat

— în ce sens ?

— A devenit politicos.

— Înainte nu era ?

Grand ezita. Nu putea spune despre Cottard că era nepoliticos, expresia n-ar fi fost cea potrivită. Era un om închis în sine şi tăcut şi avea puţin alura unui mistreţ. O odaie, un restaurant modest şi ieşiri destul de misterioase, în asta consta toată viaţa lui Cottard. Oficial, era reprezentant comercial de vinuri şi lichioruri. Din când în când primea vizitele a doi sau trei oameni care erau probabil clienţii lui. Seara, uneori, se ducea la cinematograful care se afla în faţa casei. Slujbaşul observase chiar că acest Cottard părea să dea preferinţă filmelor cu gangsteri. În toate împrejurările, reprezentantul comercial rămânea singuratic şi neîncrezător.

Toate astea, după părerea lui Grand, se schimbaseră mult:

— Nu ştiu cum să spun, dar am impresia, ştiţi, că ar căuta să-şi atragă bunăvoinţa oamenilor, că vrea ca toată lumea să fie de partea lui. Îmi vorbeşte des, mă invită să ies cu el şi nu sunt în stare întotdeauna să-l refuz. De altfel, mă interesează, şi la urma urmei, i-am salvat viaţa.

De la tentativa de a se sinucide, Cottard nu mai primise nici o vizită. În cartier, printre negustori, căuta toate simpatiile. Nicicând nu le vorbise cu atâta blândeţe băcanilor, nu ascultase cu atâta interes o tutungioaică.

— Această tutungioaică, observă Grand, este o adevărată viperă. I-am spus-o şi lui Cottard, dar el mi-a răspuns că mă înşel şi că femeia are părţile ei bune, pe care trebuie să ştii să le găseşti.

De două sau de trei ori, în sfârşit, Cottard îl dusese pe Grand în restaurantele şi cafenelele luxoase din oraş. Începuse într-adevăr să le frecventeze.

— Te simţi bine acolo, spunea el, şi apoi eşti în societate bună.

Grand remarcase atenţiile speciale ale personalului faţă de reprezentantul comercial şi înţelesese şi motivul, observând bacşişurile excesive pe care acesta le lăsa. Cottard părea foarte sensibil la amabilităţile cu care era răsplătit. Într-o zi, când şeful personalului îl însoţise până la uşă şi îl ajutase să-şi îmbrace pardesiul, Cottard îi spuse lui Grand:

— E un băiat bun, poate să depună mărturie.

— Să depună mărturie pentru ce ?

Cottard ezitase.

— Ei, păi că nu sunt un om rău.

În rest, avea toane. Într-o zi, când băcanul se arătase mai puţin amabil, se întorsese acasă într-o stare de furie exagerată.

— Trece de partea celorlalţi secătura asta, repeta el.

— Care ceilalţi ?

— Toţi ceilalţi.

Grand asistase chiar la o scenă curioasă la tutungioaică. În cursul unei conversaţii animate, aceasta pomenise de o arestare recentă care făcuse vâlvă în Alger. Era vorba de un tânăr funcţionar comercial care omorâse un arab pe o plajă.

— Dacă ar fi băgat toate lepădăturile astea la puşcărie, spusese tutungioaica, oamenii cinstiţi ar putea să răsufle.

Dar trebuise să se întrerupă în faţa agitaţiei subite a lui Cottard, care se năpustise afară din prăvălie fără un cuvânt de scuză. Grand şi tutungioaica, cu braţele atârnând de uimire, îl priviseră cum fuge.

Mai târziu, Grand avea să-i semnaleze lui Rieux şi alte schimbări în caracterul lui Cottard. Acesta din urmă avusese întotdeauna păreri foarte liberale. Chiar fraza lui favorită: "Cei mari îi mănâncă totdeauna pe cei mici" era o dovadă. Dar de câtva timp încoace nu mai cumpăra decât ziarul oficial din Oran şi nu te puteai împiedica să nu observi cum depunea chiar o oarecare ostentaţie în a-l citi în locuri publice. La fel, câteva zile după ce se sculase din pat, îl rugase pe Grand, care se ducea la poştă, să fie atât de amabil să expedieze un mandat de o sută de franci pe care-i trimitea lunar unei surori care trăia în altă parte. Şi în clipa când Grand pleca:

— Trimiteţi-i două sute de franci, l-a rugat Cottard, o să fie pentru ea o surpriză plăcută. Crede că nu mă gândesc niciodată la ea. Dar adevărul este că o iubesc mult.

În sfârşit, avusese cu Grand o conversaţie ciudată. Acesta fusese obligat să răspundă la întrebările lui Cottard, intrigat de mica îndeletnicire căreia Grand i se dăruia în fiecare seară.

— Deci, spusese Cottard, scrieţi o carte.

— Dacă vreţi, dar e mai complicat decât atât.

— Ah! exclamase Cottard, tare aş vrea să fac şi eu ca dumneavoastră.

Grand păruse surprins şi Cottard bâiguise că unui artist i se pot trece multe cu vederea.

— De ce ? întrebase Grand.

— Ei, pentru că un artist are mai multe drepturi decât un oarecine, toată lumea ştie asta. I se iartă mai multe.

— De, îi spuse Rieux lui Grand, în dimineaţa cu afişele, povestea cu şobolanii l-a zăpăcit şi pe el ca pe mulţi alţii, asta e. Sau poate că îi e frică de febră.

Grand răspunse:

— Nu cred, domnule doctor, şi dacă vreţi să ştiţi părerea mea...

Maşina de deratizare trecu pe sub geamul lor cu un puternic zgomot de eşapament. Rieux a tăcut până ce a fost posibil să se facă auzit şi, distrat, i-a cerut părerea funcţionarului. Celălalt îl privea cu gravitate:

— E un om, spune el, care are ceva să-şi reproşeze.

Doctorul dădu din umeri. Cum spunea comisarul, nu de asta le ardea acuma oamenilor.

În cursul după-amiezii, Rieux a avut o întrevedere cu Castel. Serurile nu soseau.

— De altfel, întreba Rieux, ar fi ele utile ? Acest bacil se comportă ciudat.

— Ah! spune Castel, nu sunt de părerea dumitale. Aceste vietăţi au totdeauna un aer de originalitate. Dar în fond, sunt aceleaşi.

— Presupuneţi, cel puţin. De fapt, nu ştim nimic despre toate astea.

— Evident că presupun. Nimeni nu poate face altceva.

În tot timpul zilei doctorul simţi cum i se înteţeşte mica ameţeală care îl apuca de fiecare dată când se gândea la ciumă. În cele din urmă, a recunoscut că îi era frică. De două ori a intrat în cafenelele pline de lume. Şi el, ca şi Cottard, simţea o mare nevoie de căldură umană. Rieux găsea asta stupid, dar cu acest prilej şi-a amintit că-i promisese reprezentantului comercial o vizită.

Seara, medicul l-a găsit pe Cottard în faţa mesei lui din sufragerie. Când a intrat, pe masă a văzut deschis un roman poliţist. Dar se înserase şi desigur trebuie să fi fost greu de citit în întunericul care se lăsa. Mai degrabă se putea presupune că, cu un minut mai devreme, Cottard se gândise liniştit în penumbră. Rieux l-a întrebat cum se simţea. Cottard, aşezându-se, mormăi că se simţea bine şi că s-ar simţi şi mai bine dacă ar putea să fie sigur că nimeni nu se ocupă de el. Rieux a făcut observaţia că nu poţi fi întotdeauna singur.

— Oh! nu despre asta e vorba. Eu vorbesc de oamenii care se îndeletnicesc să-ţi producă neplăceri.

Rieux tăcea.

— Nu e cazul meu, să ştiţi! Dar citeam romanul ăsta. Iată un nenorocit care este arestat deodată, într-o dimineaţă.

Alţii se ocupau de el şi el nu ştia nimic. Se vorbea de el prin birouri, numele lui era înscris pe fişe. Găsiţi că e drept ? Găsiţi că are cineva dreptul să facă aşa ceva unui om ?

— Depinde, spune Rieux. Într-un sens, niciodată nu ai dreptul, într-adevăr. Dar toate acestea sunt secundare. Un om

nu trebuie să stea prea multă vreme închis în casă. Trebuie să ieşiţi.

Cottard păru că se enervează, spuse că nu făcea decât asta şi că, dacă era nevoie, tot cartierul putea să depună mărturie pentru el. Chiar şi în afara cartierului nu-i lipseau relaţiile.

— Îl cunoaşteţi pe domnul Rigaud, arhitectul ? Este unul dintre prietenii mei.

În odaie întunericul devenea tot mai gros. Strada de cartier se anima şi o exclamaţie înăbuşită de uşurare salută, afară, clipa în care lămpile se aprinseră. Rieux s-a îndreptat spre balcon şi Cottard l-a urmat. De prin cartierele învecinate, ca în toate serile în oraşul nostru, o briză uşoară aducea şoapte şi mirosuri de carne friptă, murmurul vesel şi ameţitor al libertăţii care umplea puţin câte puţin strada invadată de un tineret zgomotos. Noaptea, strigătele puternice ale vapoarelor invizibile, rumoarea care urca dinspre mare şi dinspre mulţimea care se scurgea, acest ceas pe care Rieux îl cunoştea bine şi care îi plăcea altă dată, i se părea astăzi apăsător din cauza a tot ce ştia.

— Putem aprinde ? îi spune lui Cottard.

Lumina o dată reapărută, omuleţul îl priveşte clipind:

— Spuneţi-mi, domnule doctor, dacă m-aş îmbolnăvi, oare m-aţi primi în secţia dumneavoastră la spital ?

— De ce nu ?

Cottard l-a întrebat atunci dacă se întâmplase să fie arestat cineva care se afla într-o clinică sau într-un spital. Rieux răspunse că aşa ceva s-a văzut, dar că totul depindea de starea bolnavului.

— Eu, spune Cottard, am încredere în dumneavoastră. Apoi l-a întrebat pe medic dacă ar fi amabil să-l ducă cu maşina lui în oraş.

În centrul oraşului, străzile erau acum mai puţin populate şi luminile mai rare. Copiii se mai jucau încă în faţa porţilor. Când Cottard a vrut să coboare, doctorul şi-a oprit maşina în faţa unui astfel de grup de copii. Jucau şotron şi ţipau. Dar unul dintre ei, cu părul negru, lipit, cărarea perfectă şi obrazul murdar, îl fixa pe Rieux cu ochii lui limpezi care te intimidau. Doctorul îşi întoarse privirea. Cottard, în picioare pe trotuar, îi

strânse mâna. Reprezentantul comercial vorbea împiedicat, cu o voce răguşită. De două sau de trei ori s-a uitat în urmă.

— Oamenii spun că ar fi epidemie. E oare adevărat, domnule doctor ?

— Oamenii spun multe totdeauna, e firesc, spune Rieux.

— Aveţi dreptate. Şi apoi, când vom avea câteva zeci de morţi, asta da, o să fie sfârşitul lumii. Dar nu aşa ceva ne-ar trebui.

Motorul huruia. Rieux ţinea mâna pe schimbătorul de viteză, dar se uita mereu la copilul care nu încetase să-l privească cercetător, cu aerul lui grav şi liniştit. Şi deodată, fără tranziţie, copilul îi zâmbise cu toată gura.

— Ei, şi ce ne-ar trebui ? l-a întrebat medicul zâmbind pe copil.

Cottard apucă deodată uşa maşinii şi, înainte de a o lua la fugă, strigă cu voce plină de lacrimi şi de furie:

— Un cutremur. Unul adevărat!

Dar nu a fost nici un cutremur şi ziua următoare s-a scurs, pentru Rieux, doar cu drumuri lungi în cele patru colţuri ale oraşului, cu tratative cu familiile bolnavilor şi discuţii cu bolnavii înşişi. Niciodată Rieux nu găsise că e atât de grea meseria lui. Până atunci bolnavii îi uşurau sarcina, i se dăruiau. Pentru prima oară medicul îi simţea reticenţi, refugiaţi în adâncul bolii lor cu un fel de mirare neîncrezătoare. Era o luptă cu care încă nu era obişnuit. Şi, pe la ora zece seara, cu maşina oprită în faţa casei bătrânului astmatic pe care-l vizita ultimul, lui Rieux îi venea greu să se smulgă de la volan. Întârzia privind strada întunecoasă şi stelele care apăreau şi dispăreau pe cerul negru.

Bătrânul astmatic stătea în capul oaselor pe patul lui. Părea să respire mai bine şi număra boabele de mazăre pe care le trecea dintr-o oală în alta. L-a primit pe medic cu o înfăţişare veselă:

— Va să zică e holeră, domnule doctor ?

— De unde ai scos-o ?

— Din ziar, şi s-a spus şi la radio.

— Nu, nu este holeră.

— În orice caz, zise bătrânul foarte surescitat, merg cam departe şefii ăştia mari!

— Să nu crezi nimic, spune doctorul.

Îl examinase pe bătrân şi acum şedea în mijlocul acestei sufragerii mizere. Da, îi era frică. Ştia că în acest cartier chiar, vreo zece bolnavi îl vor aştepta, a doua zi dimineaţă, chirciţi peste ganglionii lor inflamaţi. Numai în două sau trei cazuri incizia ganglionilor adusese o ameliorare. Dar pe cei mai mulţi îi aştepta spitalul şi el ştia ce înseamnă spitalul pentru cei săraci. "Nu vreau să se facă experienţe pe el", îi spusese soţia unuia dintre bolnavi. Nu s-ar face experienţe pe el, ar muri şi atâta tot. Măsurile luate erau insuficente, asta era foarte clar! Cât despre sălile "special amenajate", le ştia: două pavilioane din care fuseseră mutaţi în grabă ceilalţi bolnavi, cu ferestrele lor cu crăpături astupate, înconjurate de un cordon sanitar. Dacă epidemia nu se oprea de la sine, n-avea să fie învinsă prin măsurile imaginate de administraţie.

Cu toate astea, seara, comunicatele oficiale continuau să rămână optimiste. A doua zi, agenţia Ransdoc anunţa că măsurile prefecturii fuseseră primite cu seninătate şi că vreo treizeci de bolnavi se şi declaraseră. Castel îi telefonase lui Rieux:

— Câte paturi oferă pavilioanele ?

— Optzeci.

— Cu siguranţă că sunt mai mult de treizeci de bolnavi în oraş!

— Sunt cei cărora le e frică şi ceilalţi, cei mai numeroşi, care n-au mai apucat să vină.

— Înmormântările nu sunt controlate ?

— Nu. I-am telefonat lui Richard că trebuie luate măsuri complete, nu vorbe goale, şi că ori trebuie ridicată împotriva epidemiei o adevărată barieră, ori nimic.

— Şi?

— Mi-a răspuns că n-are dezlegarea necesară. După părerea mea, epidemia o să crească.

În trei zile, într-adevăr, cele două pavilioane se umpluseră. Richard părea să ştie că va fi dezafectată o şcoală şi prevăzut un spital auxiliar. Rieux aştepta vaccinurile şi deschidea ganglionii. Castel se întorcea la vechile lui cărţi şi stătea în bibliotecă ceasuri întregi.

— Şobolanii au murit de ciumă sau de ceva care seamănă mult cu ea, conchidea el. Au pus în circulaţie zeci de mii de

purici care or să transmită infecţia în proporţie geometrică, dacă nu va fi oprită la timp.

Rieux tăcea.

În această perioadă, vremea păru să se statornicească. Soarele aspira băltoacele ultimelor averse. Cerul albastru şi frumos revărsând o lumină galbenă, avioane murmurând în căldura născândă. Totul în acest anotimp invita la seninătate.

În patru zile totuşi, febra făcu patru salturi surprinzătoare: şaisprezece morţi, douăzeci şi patru, douăzeci şi opt şi treizeci şi doi. A patra zi, se anunţă deschiderea spitalului auxiliar într-o fostă grădiniţă de copii. Concetăţenii noştri, care până atunci continuaseră să-şi ascundă neliniştea cu glume, păreau acum, când îi vedeai pe străzi, mai abătuţi şi mai tăcuţi.

Rieux a hotărât să-i telefoneze prefectului:

— Măsurile sunt insuficiente.

— Am cifrele, zise prefectul, sunt într-adevăr îngrijorătoare.

— Sunt mai mult decât îngrijorătoare, sunt clare.

— Am să cer ordine Guvernatorului general.

Rieux a închis. Castel era de faţă.

— Ordine ! Şi ar trebui imaginaţie.

— Şi serurile?

— Vor sosi în cursul săptămânii.

Prefectura, prin intermediul lui Richard, i-a cerut lui Rieux un raport destinat să fie trimis în capitala coloniei pentru a solicita ordine. Rieux a dat o descriere clinică şi cifre, în aceeaşi zi au fost număraţi patruzeci de morţi. Prefectul a luat asupra lui, cum spunea, iniţiativa de a face mai drastice, chiar de a doua zi, măsurile prescrise. Declararea obligatorie şi izolarea fură menţinute. Casele celor bolnavi trebuiau să fie închise şi dezinfectate, rudele supuse unei carantine de securitate, înmormântările organizate de către prefectură în condiţiile care se vor impune. O zi mai târziu serurile soseau cu avionul. Puteau să ajungă pentru cazurile în tratament. Erau insuficiente dacă epidemia avea să se extindă. La telegrama lui Rieux s-a răspuns că stocul de securitate era epuizat şi că se începuse fabricarea altuia.

În acest timp, şi din toate cartierele mărginaşe, primăvara sosea în pieţe. Mii de trandafiri se vestejeau în coşurile vânzătorilor de-a lungul trotuarelor şi mirosul lor dulceag plutea

în tot oraşul. Aparent, nimic nu se schimbase. Tramvaiele erau tot pline la orele de vârf, goale şi murdare în timpul zilei. Tarrou îl observa pe bătrânel şi bătrânelul scuipa pisicile. Grand venea acasă în fiecare seară să-şi vadă de îndeletnicirea lui misterioasă. Cottard se învârtea de colo până colo şi domnul Othon, judecătorul de instrucţie, îşi conducea menajeria. Bătrânul astmatic îşi trecea năutul dintr-o oală în alta şi îl întâlneai uneori pe ziaristul Rambert, cu aerul lui liniştit şi interesat. Seara, aceeaşi mulţime umplea străzile şi cozile se lungeau în faţa cinematografelor. De altfel, epidemia părea să dea înapoi şi, timp de câteva zile, au fost număraţi doar vreo zece morţi. Apoi, deodată, din nou a urcat ca o săgeată. În ziua în care numărul morţilor a atins din nou treizeci, Bernard Rieux privea telegrama oficială pe care i-o întinsese prefectul spunând: "S-au speriat". Telegrama conţinea: "Declaraţi stare de ciumă. Închideţi oraşul."

II

Începând din acest moment, putem spune că ciuma a devenit problema noastră, a tuturor. Până atunci, cu toată uimirea şi neliniştea pe care le-o aduseseră concetăţenilor noştri aceste întâmplări ieşite din comun, fiecare îşi văzuse mai departe de treburile lui, cum putea, la locul lui obişnuit. Şi, fără îndoială, asta ar fi trebuit să continue. Dar porţile o dată închise, şi-au dat seama că erau toţi, şi povestitorul el însuşi, prinşi în acelaşi sac şi că trebuiau să se deprindă. Astfel, de pildă, un sentiment atât de individual cum e cel al despărţirii de o fiinţă iubită devine deodată, chiar din primele săptămâni, acela al unui întreg popor şi, laolaltă cu frica, suferinţa principală a acestei lungi perioade de exil.

Una din urmările cele mai izbitoare ale închiderii porţilor a fost, într-adevăr, despărţirea bruscă la care au fost supuse nişte fiinţe care nu erau pregătite să se despartă. Mame şi copii, soţi, amanţi, care crezuseră cu câteva zile mai înainte că se despart doar vremelnic, care se îmbrăţişaseră pe peronul gării noastre dându-şi câteva sfaturi, siguri că se vor revedea câteva zile sau câteva săptămâni mai târziu, absorbiţi de stupida încredere

omenească, abia distraşi prin această plecare de la preocupările lor obişnuite, s-au văzut dintr-o dată despărţiţi fără speranţă, opriţi să se regăsească sau să comunice între ei. Căci închiderea avusese loc cu câteva ore înainte ca hotărârea prefecturii să fie publicată şi, bineînţeles, era imposibil să se ia în consideraţie cazurile particulare. Se poate spune că această invazie brutală a bolii a avut ca prim efect obligaţia pentru concetăţenii noştri de a se comporta ca şi cum n-ar fi avut sentimente personale. În primele ore ale zilei în care hotărârea intră în vigoare, prefectura a fost asaltată de o mulţime de solicitanţi care, la telefon sau adresându-se funcţionarilor, expuneau situaţii la fel de justificate şi, în acelaşi timp, la fel de imposibil de cercetat. Ce-i drept, a fost nevoie de câteva zile pentru ca să ne dăm seama că ne aflam într-o situaţie care nu ne îngăduia nici un compromis şi că noţiunile "a cădea la învoială", "excepţie", "favoare", nu mai aveau nici un sens.

Chiar şi slaba satisfacţie de a scrie ne-a fost refuzată. Pe de o parte! Într-adevăr, oraşul nu mai era legat de restul ţării prin mijloace de comunicaţie obişnuite şi, pe de altă parte, o nouă hotărâre interzice orice schimb de corespondenţă, pentru a evita ca scrisorile să poată deveni cărăuşii infecţiei. La început, câţiva privilegiaţi au putut să ia contact, la porţile oraşului, cu santinelele de la posturile de gardă, care au consimţit să transmită în exterior unele mesaje. Era încă în primele zile ale epidemiei, într-un moment în care paznicii găseau firesc să cedeze unor impulsuri de compasiune. Dar, după câtva timp, când aceiaşi paznici au fost convinşi şi ei de gravitatea situaţiei, ei au refuzat să-şi ia astfel de răspunderi ale căror urmări nu le puteau prevedea. Comunicaţiile telefonice interurbane, permise la început, au provocat asemenea îmbulzeală la cabinele publice şi pe fire, încât au fost complet suspendate timp de câteva zile, apoi sever limitate la ceea ce se numea cazuri urgente, ca moartea, naşterea şi căsătoria. Telegramele au rămas atunci singura noastră soluţie. Fiinţe pe care le lega gândirea, inima şi trupul au fost silite să caute semnele acestei vechi comuniuni în majusculele unei telegrame de zece cuvinte. Şi cum de fapt, formulele care pot fi folosite într-o telegramă sunt repede epuizate, vieţi îndelung împărtăşite sau pasiuni dureroase s-au rezumat curând la un

schimb periodic de formule gata pregătite, cum ar fi: "Sunt bine. Sănătos. Mă gândesc la tine. Te iubesc."

Unii dintre noi, totuşi, se încăpăţânau să scrie, şi inventau fără întrerupere, pentru a comunica cu cei din afară, combinaţii care sfârşeau totdeauna prin a se dovedi iluzorii. Şi chiar dacă unele din mijloacele pe care le inventam reuşeau, nu ştiam nimic de ele, neprimind răspuns. Săptămâni întregi n-am putut face altceva decât să reîncepem mereu şi mereu aceeaşi scrisoare, să recopiem aceleaşi ştiri şi aceleaşi chemări, în aşa fel încât, după un oarecare timp, cuvintele care la început ieşiseră sângerând din inima noastră, se goleau apoi de sensul lor. Le recopiam atunci mecanic, încercând să dăm, cu ajutorul acestor fraze moarte, semne despre viaţa noastră grea. Şi, până la urmă, faţă de acest monolog steril şi încăpăţînat, aceste conversaţii aride cu un perete, chemarea convenţională a telegramei ni se părea de preferat.

După câteva zile de altfel, când a devenit evident că nimeni nu va reuşi să iasă din oraşul nostru, ne-a venit ideea să întrebăm dacă nu cumva întoarcerea celor care plecaseră înaintea epidemiei putea fi autorizată. După câteva zile de gândire, prefectura a răspuns afirmativ. Dar preciza că repatriaţii nu ar putea, în nici un caz, să iasă din nou din oraş şi că, dacă erau liberi să vină, nu vor fi liberi să plece iar. Şi de astă dată câteva familii, de altfel rare, au luat uşor lucrurile şi, făcând să treacă înaintea oricărei prudenţe dorinţa pe care o aveau de a-şi revedea rudele, le-au invitat pe acestea din urmă să profite de ocazie. Dar, foarte curând, prizonierii ciumei înţeleseseră primejdia la care i-ar expune pe cei chemaţi şi s-au resemnat să suporte despărţirea. În momentul cel mai grav al bolii, n-a fost văzut decât un caz în care sentimentele omeneşti au fost mai puternice decât teama unei morţi în chinuri. Şi n-a fost vorba, cum s-ar fi putut crede, de doi amanţi pe care iubirea, pe deasupra suferinţei, îi zvârlea unul spre celălalt, ci de bătrânul doctor Castel şi de soţia lui, căsătoriţi de mulţi ani. Doamna Castel, cu câteva zile înaintea epidemiei, plecase într-un oraş vecin. Nu era nici măcar una din acele căsătorii care oferă lumii imaginea unei fericiri exemplare şi povestitorul este în măsură să spună că, după câte se pare, aceşti soţi nu erau până atunci siguri că erau mulţumiţi de viaţa lor în comun. Dar această despărţire brutală şi prelungită le dăduse posibilitatea

să se convingă că nu puteau trăi unul departe de celălalt şi că pe lângă acest adevăr, ieşit la iveală pe neaşteptate, ciuma însemna prea puţin.

Era vorba de o excepţie. În majoritatea cazurilor, despărţirea, era evident, nu avea să înceteze decât o dată cu epidemia. Şi pentru noi toţi, sentimentul din care se compunea viaţa noastră şi pe care totuşi credeam că-l cunoaştem bine (oranienii, am mai spus-o, au pasiuni simple) lua o nouă înfăţişare. Soţi şi amanţi care aveau cea mai mare încredere în soţia sau iubita lor, descopereau că sunt geloşi. Bărbaţi care se credeau uşuratici în dragoste, îşi regăseau sentimentul statornic. Fii care trăiseră pe lângă mama lor abia privind-o, legau toată neliniştea şi tot regretul de o cută a obrazului ei care le obseda amintirea. Această despărţire brutală, fără nici o posibilitate, fără viitor previzibil, ne lăsa descumpăniţi, incapabili să facem ceva împotriva amintirilor acestei prezenţe, atât de apropiate încă şi atât de îndepărtate în acelaşi timp, care ne umplea acum zilele. De fapt, sufeream de două ori — de suferinţa noastră întâi şi apoi de cea pe care ne închipuiam că o îndură cei absenţi, mamă, soţie ori amantă.

În alte împrejurări, de altminteri, concetăţenii noştri ar fi găsit o ieşire într-o viaţă mai exterioară şi mai activă. Dar, în acelaşi timp, ciuma îi lăsa trândăviei, îi silea să se învârtească, mereu, ca într-un cerc, în oraşul lor posomorât şi să se dedea, zilnic jocurilor înşelătoare ale amintirii. Căci, în plimbările lor fără ţintă, ajungeau să bată mereu aceleaşi drumuri şi, în cea mai mare parte a timpului, într-un oraş atât de mic, aceste drumuri erau tocmai acelea pe care altădată le străbătuseră cu cel care lipsea.

Astfel, primul lucru pe care ciuma l-a adus concetăţenilor noştri, a fost exilul. Şi povestitorul este convins că poate să scrie aici, în numele tuturor, ceea ce el însuşi a simţit atunci, pentru că el a simţit acelaşi lucru, în acelaşi timp cu mulţi dintre concetăţenii noştri. Da, era chiar sentimentul exilului, acest gol pe care-l purtăm mereu în noi, această emoţie precisă, dorinţa nesocotită de a ne întoarce în urmă, sau, dimpotrivă, de a grăbi mersul timpului, aceste săgeţi arzătoare ale memoriei. Dacă, uneori, ne lăsam duşi de imaginaţie şi ne plăcea să aşteptăm soneria care vestea întoarcerea sau un pas familiar pe scară, dacă, în acele momente, consimţeam să uităm că trenurile erau

oprite, dacă ne hotăram atunci să rămânem acasă la ora când în mod firesc un călător sosit cu expresul de seară putea ajunge în cartierul nostru, bineînţeles aceste jocuri nu puteau dura. Venea totdeauna un moment în care ne dădeam limpede seama că trenurile nu soseau. Ştiam atunci că despărţirea noastră era menită să dureze şi că trebuia să încercăm să ne împăcăm cu timpul. Începând din clipa aceea, reveneam de fapt la condiţia noastră de prizonieri, eram reduşi la trecutul nostru, şi chiar dacă unii dintre noi erau ispitiţi să trăiască în viitor, renunţau repede la asta, cel puţin atât cât le era posibil, resimţind rănile pe care în cele din urmă imaginaţia le provoca celor care se încred în ea.

În special, toţi concetăţenii noştri au renunţat foarte repede, chiar în public, la obiceiul pe care-l căpătaseră de a evalua durata despărţirii lor. De ce ? Deoarece, când cei mai pesimişti o fixaseră de exemplu la şase luni şi epuizaseră dinainte toată amărăciunea acestor luni care urmau să vină şi când îşi înălţaseră cu grijă curajul la nivelul acestei încercări şi îşi încordaseră ultimele puteri ca să rămână, fără a se clinti, la înălţimea acestei suferinţe prelungite peste un atât de lung şir de zile, atunci, uneori, un prieten întâlnit întâmplător, o părere emisă de un ziar, o bănuială trecătoare sau o bruscă perspicacitate le dădea ideea că la urma urmei nu e nici un motiv ca boala să nu dureze mai mult de şase luni şi poate chiar un an sau mai mult.

În clipa aceea, prăbuşirea curajului lor, a voinţei, a răbdării lor era atât de bruscă încât li se părea că nu vor mai putea niciodată să iasă la suprafaţă din această groapă. Îşi impuneau prin urmare să nu se gândească niciodată la termenul eliberării lor, să nu se mai întoarcă spre viitor, şi să ţină mereu, ca să zicem aşa, privirea plecată. Dar, fireşte, această prudenţă, acest mod de a vicleni durerea, de a băga sabia în teacă pentru a refuza lupta, erau prost răsplătite. În acelaşi timp în care evitau o prăbuşire de care se fereau cu spaimă, ei se lipseau într-adevăr de aceste momente, la urma urmelor destul de dese, când puteau să uite de ciumă, prinşi de imaginile revederii lor viitoare. Şi astfel, eşuaţi la jumătatea drumului între aceste prăpăstii şi aceste vârfuri, mai mult pluteau decât trăiau, lăsându-se în voia unor zile fără noimă şi a unor amintiri sterile,

umbre rătăcitoare care n-ar fi putut să capete tărie decât primind să se înrădăcineze în pământul durerii lor.

Ei resimţeau astfel suferinţa adâncă a tuturor prizonierilor şi a tuturor exilaţilor, care înseamnă a trăi cu o memorie care nu le foloseşte la nimic. Acest trecut chiar, la care ei se gândeau fără încetare, nu avea decât gustul regretului. Ar fi vrut, într-adevăr, să izbutească să-i adauge acestui trecut tot ceea ce deplângeau că nu făcuseră când mai putuseră încă s-o facă împreună cu cel sau cu cea pe care-i aşteptau — la fel cum tuturor împrejurărilor, chiar relativ fericite, ale vieţii lor actuale de prizonieri, îl alăturau pe cel absent, şi situaţia în care se aflau atunci nu-i putea mulţumi. Nerăbdători cu prezentul lor, duşmani ai propriului trecut şi lipsiţi de viitor, semănăm astfel mult cu cei pe care dreptatea sau ura omenească îi face să trăiască în spatele gratiilor. Şi ca să sfârşim, singurul mod de a scăpa de această vacanţă insuportabilă era de a pune din nou, cu ajutorul imaginaţiei, trenurile în mişcare şi de a umple orele cu ţârâitul repetat al unei sonerii care totuşi rămânea cu încăpăţânare tăcută.

Dar dacă era exil, în majoritatea cazurilor era vorba de un exil acasă. Şi cu toate că povestitorul n-a cunoscut decât exilul întregii lumi, el nu trebuie să-i uite pe cei, ca ziaristul Rambert sau alţii, pentru care, dimpotrivă, suferinţele despărţirii se amplificaseră prin faptul că, fiind călători surprinşi de ciumă şi reţinuţi în oraş, ei se aflau în acelaşi timp departe de fiinţe la care nu se puteau întoarce şi de ţara lor natală. În exilul general, ei erau cei mai exilaţi, căci dacă timpul stârnea în ei, ca şi în noi toţi, neliniştea acută care îi e proprie, ei erau legaţi şi de spaţiu şi se izbeau fără încetare de pereţii care despărţeau adăpostul lor ciumat de patria lor pierdută. Fără îndoială, ei erau cei pe care îi vedeai rătăcind la orice oră din zi în oraşul prăfuit, chemând în tăcere seri şi dimineţi ale ţării lor pe care numai ei singuri le cunoşteau. Ei îşi hrăneau atunci durerea cu semne imponderabile şi cu mesaje tulburătoare, cum ar fi un zbor de rândunele, o rouă a asfinţitului sau acele raze ciudate pe care soarele le părăseşte uneori pe străzile pustii. În faţa acestei lumi exterioare care te poate întotdeauna salva din orice, ei închideau ochii, încăpăţînaţi cum erau să mângâie himerele lor prea reale şi să urmărească cu toate puterile imaginile unui pământ unde o anume lumină, două sau trei dealuri, arborele

favorit şi chipuri de femei, compuneau un climat de neînlocuit pentru ei.

Pentru a vorbi în sfârşit în mod mai precis despre îndrăgostiţi, care sunt cei mai interesanţi şi despre care naratorului îi este poate mai la îndemână să vorbească, ei mai erau chinuiţi şi de alte nelinişti, printre care trebuie semnalată remuşcarea. Această situaţie le permitea, într-adevăr, să-şi scruteze sentimentul cu un fel de obiectivitate febrilă. Şi rar se întâmpla ca, în aceste ocazii, slăbiciunile să nu le apară cât se poate de limpede. Pentru întâia oară simţeau cât de dificil e să-ţi imaginezi precis faptele şi gesturile celui care lipsea. Deplângeau atunci faptul că n-aveau habar despre felul cum îşi petrecea celălalt timpul; se învinuiau de uşurinţa cu care neglijaseră să se informeze despre aceasta şi se prefăcuseră a crede că, pentru o fiinţă care iubeşte, ocupaţia celui iubit nu este izvorul tuturor bucuriilor. Le era uşor, începând cu această clipă, să se reîntoarcă la dragostea lor şi să-i cerceteze imperfecţiunile, în vremuri obişnuite, ştiam cu toţii, conştient sau nu, că nu există dragoste care să nu se poată întrece pe sine, şi acceptam totuşi cu mai mult sau mai puţin calm, ca a noastră să rămână mediocră. Dar amintirea este mai exigentă. Şi, în chip foarte logic, această nenorocire care ne venea din afară şi care lovea un oraş întreg, nu ne aducea numai o suferinţă nedreaptă de care am fi putut să ne indignăm. Ea ne provoca totodată să ne-o căutăm singuri, silindu-ne astfel să admitem durerea. Era unul din modurile pe care le folosea boala ca să abată atenţia şi să încurce lucrurile.

Astfel, fiecare a fost nevoit să accepte să-şi trăiască ziua clipă de clipă, fără a se gândi la ziua de mâine şi singur în faţa cerului. Această renunţare generală care putea cu timpul să fortifice caracterele începea cu toate acestea prin a le face să devină uşuratice. Unii dintre concetăţenii noştri, de pildă, erau atunci supuşi unei alte sclavii care îi aservea soarelui sau ploii. Văzându-i, s-ar fi putut crede că primeau pentru întâia oară, şi în mod direct, senzaţia schimbării vremii. Aveau un aer vesel la simpla vizită a unei lumini aurii, în timp ce zilele de ploaie puneau un văl gros peste faţa şi gândurile lor. Câteva săptămâni mai înainte, ei erau scutiţi de această slăbiciune şi de această aservire nesocotită prin faptul că nu erau singuri în faţa lumii şi pentru că, într-o anumită măsură, fiinţa care trăia cu ei se aşeza

între ei şi univers. Începând din această clipă, dimpotrivă, ei au fost, vădit, daţi pe mâna capriciilor cerului, adică au suferit şi au sperat fără motiv.

În aceste extremităţi ale singurătăţii, în sfârşit, nimeni nu putea spera în ajutorul vecinului şi fiecare rămânea singur cu preocupările lui. Dacă unul din noi, din întâmplare, încerca să se destăinuie sau să spună câte ceva din cele ce simţea, răspunsul pe care îl primea, oricare ar fi fost, îl jignea, de cele mai multe ori. Observa atunci că interlocutorul lui şi cu el nu vorbeau despre acelaşi lucru. El exprima, într-adevăr, ceva din adâncul lungilor lui zile de obsesii şi de suferinţe, şi imaginea pe care voia s-o comunice se copsese îndelung la focul aşteptării şi al pasiunii. Celălalt, dimpotrivă, îşi închipuia că este vorba de o emoţie convenţională, de o durere care s-ar vinde la orice tarabă, de o melancolie de serie. Binevoitor sau ostil, răspunsul nimerea totdeauna alături, trebuia să renunţi la el. Sau, cel puţin, cei pentru care tăcerea era de nesuportat, şi nu puteau găsi la ceilalţi adevăratul grai al inimii, se resemnau să adopte limba care se foloseşte pe toate drumurile şi să vorbească, şi ei, într-un mod convenţional, acela al simplei relatări şi al faptului divers, al cronicii zilnice întrucâtva. Şi acolo, durerile cele mai adevărate au luat obiceiul să se traducă în formulele banale ale conversaţiei. Numai cu acest preţ puteau prizonierii ciumei să obţină mila portarului lor sau interesul celor care îi ascultau.

Totuşi, şi acesta este lucrul cel mai important, oricât de dureroase ar fi fost aceste nelinişti, oricât de greu de dus ar fi fost această inimă totuşi goală, se poate prea bine spune că aceşti exilaţi, în prima perioadă a ciumei, au fost nişte privilegiaţi. Într-adevăr, chiar în momentul în care populaţia începea să-şi piardă capul, gândul lor era întors cu totul spre fiinţa pe care o aşteptau. În deznădejdea generală, egoismul dragostei îi apăra si, dacă se gândeau la ciumă, n-o făceau niciodată decât în măsura în care ea oferea despărţirii lor riscul de a fi veşnică. Ei aduceau astfel, chiar în sânul epidemiei, o abatere salvatoare a atenţiei, pe care erai tentat s-o iei drept sânge rece. Deznădejdea îi salva de panică, nefericirea lor avea în ea ceva bun. De pildă, dacă se întâmpla ca unul dintre ei să fie doborât de boală, asta se petrecea aproape totdeauna fără ca el să-şi fi putut da seama ce i se întâmplă. Smuls din această lungă conversaţie interioară pe care o susţinea cu o umbră, el

era atunci aruncat fără tranziţie în tăcerea cea mai adâncă a pământului. Nu avusese timp pentru nimic.

În timp ce concetăţenii noştri încercau să se împace cu acest neaşteptat exil, ciuma punea paznici la porţile oraşului şi schimba direcţia vapoarelor care erau în drum spre Oran. De la închiderea porţilor nici un vehicol nu intrase în oraş. Începând din această zi, toţi au avut impresia că automobilele începuseră să se învârtească într-un cerc. Portul oferea şi el, pentru cei care îl priveau de la înălţimea bulevardelor, o înfăţişare ciudată. Obişnuita animaţie care făcea din el unul din primele porturi de pe coastă, se stinsese brusc. Câteva vase menţinute în carantină, era tot ce se mai vedea. Dar pe cheiuri, macarale mari părăsite, vagoneţii răsturnaţi pe o parte, grămezi singuratice de butoaie sau de saci constituiau o dovadă că şi negoţul murise de ciumă.

În ciuda acestor privelişti ieşite din comun, concetăţenilor noştri le era, pe cât se pare, greu să înţeleagă ceea ce li se întâmpla. Existau sentimentele obişnuite ca despărţirea sau frica, dar toţi continuau totodată să pună pe primul plan preocupările personale. Nimeni încă nu acceptase în realitatea ei boala. Cei mai mulţi erau sensibili mai ales la ceea ce le deranja sau le atingea obiceiurile ori interesele lor. Îi sâcâia sau îi irita şi acestea nu sunt sentimente cu care poate fi înfruntată ciuma. Prima lor reacţie, de pildă, a fost să învinuiască administraţia. Răspunsul prefectului faţă de criticile al căror ecou se făcea presa ("Nu s-ar putea lua în consideraţie o înmuiere a măsurilor preconizate ?") a fost destul de neprevăzut. Până atunci, nici ziarele, nici agenţia Ransdoc nu primiseră o comunicare oficială a statisticilor bolii. Prefectul le comunica, zi de zi, agenţiei, rugând-o să le dea publicităţii printr-un anunţ săptămânal.

Nici atunci, totuşi, reacţia publicului nu fu imediată, într-adevăr, anunţul că a treia săptămână de ciumă numărase trei sute doi morţi nu spunea mare lucru imaginaţiei. Pe de-o parte, poate că nu muriseră toţi de ciumă. Şi, pe de altă parte, nimeni în oraş nu ştia câţi oameni mureau pe săptămână în vremuri obişnuite. Oraşul avea două sute de mii de locuitori. Nu se ştia dacă această proporţie de decese era normală. Este exact genul

de preciziuni de care oamenii nu se preocupă niciodată, în ciuda interesului evident pe care ele îl prezintă. Publicului îi lipseau, într-un anume sens, termenii de comparaţie. Şi numai cu timpul, observând creşterea deceselor, opinia publică a căpătat conştiinţa adevărului. A cincea săptămâna dăduse într-adevăr trei sute douăzeci şi unu de morţi şi a şasea, trei sute patruzeci şi cinci. Creşterile, cel puţin, erau elocvente. Dar ele nu erau suficient de puternice pentru concetăţenii noştri ca să păstreze, în miezul neliniştii lor, impresia că era vorba de un accident fără îndoială supărător, dar la urma urmelor temporar.

Astfel continuau să circule pe străzi şi să se aşeze la mese pe terasele cafenelelor. În ansamblu, nu erau laşi, schimbau între ei mai multe glume decât tânguiri şi aveau aerul că acceptă cu bună dispoziţie nişte inconveniente evident trecătoare. Aparenţele erau salvate. Totuşi, către sfârşitul lunii şi aproximativ în săptămâna de rugăciuni de care va fi vorba mai departe, transformări mai grave au modificat aspectul oraşului nostru. Întâi de toate prefectul a luat măsuri cu privire la circulaţia vehiculelor şi la aprovizionare. Aprovizionarea a fost limitată şi benzina raţionalizată. S-au prescris chiar economii la electricitate. Numai produsele strict necesare au mai ajuns, pe şosele şi pe calea aerului, la Oran. Astfel, s-a văzut cum circulaţia scade treptat, până ce a devenit aproape inexistentă, s-au văzut magazine de lux închizându-se de la o zi la alta, altele afişând în vitrine anunţuri de interdicţie, pancarte negative, în timp ce şiruri de cumpărători staţionau În faţa uşilor lor.

Oranul a luat astfel o înfăţişare ciudată. Numărul de pietoni devine considerabil mai mare şi chiar la orele pustii în mod obişnuit mulţi oameni, reduşi la inactivitate prin închiderea magazinelor şi a unor birouri, umpleau străzile şi cafenelele. Pentru moment nu erau încă şomeri, ci în concediu. Oraşul dădea atunci, pe la orele trei după-amiază, de pildă, şi sub un cer frumos, impresia falsă a unei cetăţi în sărbătoare, a cărei circulaţie ar fi fost oprită şi magazinele închise pentru a permite desfăşurarea unei manifestări publice, şi ai cărui locuitori ar fi invadat străzile ca să ia parte la serbări.

Fireşte, cinematografele profitau de acest concediu şi făceau afaceri bune. Dar reţelele pe care filmele circulau în departament erau întrerupte. După două săptămâni,

cinematografele au fost obligate să-şi schimbe între ele programele şi, după câtva timp, au sfârşit prin a proiecta mereu acelaşi film. Cu toate acestea, încasările nu se micşorau.

Cafenelele, în sfârşit, datorită stocurilor considerabile acumulate într-un oraş în care comerţul cu vinuri şi cu alcooluri deţine primul loc, au putut de asemenea să-şi servească clienţii. La drept vorbind, se bea mult. O cafenea afişând că "vinul prob fereşte de microb" — ideea, familiară dinainte publicului, că alcoolul te apără de boli infecţioase, s-a fixat bine în mintea tuturor. Noapte de noapte, cam pe la ora două, un număr destul de considerabil de beţivi daţi afară din cafenele umpleau străzile cu un şuvoi de pălăvrăgeli optimiste.

Dar toate aceste schimbări, într-un sens, erau atât de extraordinare şi se săvârşiseră atât de repede, că nu era uşor să le consideri normale şi durabile. Rezultatul era că puneam mai departe pe primul plan sentimentele noastre personale.

Ieşind de la spital, două zile după închiderea porţilor oraşului, doctorul Rieux l-a întâlnit pe Cottard care-şi ridica spre el aceeaşi faţă a mulţumirii. Rieux l-a felicitat pentru felul cum arăta.

— Da, îmi merge bine de tot, spunea omuleţul. Spuneţi-mi, domnule doctor, cu ciuma asta a dracului, hm ! începe să se îngroaşe gluma.

Doctorul a recunoscut faptul. Şi celălalt a constatat cu un fel de voioşie:

— Acum n-are de ce să se mai oprească. Şi totul o să fie dat peste cap.

Au mers un timp împreună. Cottard povestea că un mare băcan din cartierul lui stocase produse alimentare pentru ca să le vândă la preţ de speculă şi că fuseseră descoperite sub patul lui cutii de conserve atunci când au venit să-l ia ca să-l ducă la spital. "A murit acolo. Ciuma nu rentează". Cottard avea astfel capul plin de istorii adevărate sau false, asupra epidemiei. Se spunea, de pildă, că în centru, într-o dimineaţă, un om prezentând simptomele ciumei şi în delirul bolii se repezise afară, se aruncase asupra primei femei pe care o văzuse şi o strânsese în braţe răcnind ca avea ciumă.

— E în regulă ! observă Cottard, pe un ton binevoitor care nu se potrivea cu această afirmaţie, o să înnebunim cu toţii, asta e sigur.

Tot aşa, în după-amiaza aceleiaşi zile, Joseph Grand îi făcuse până la urmă destăinuiri personale doctorului Rieux. Observase pe birou fotografia doamnei Rieux şi îşi întorsese apoi privirea spre doctor. Rieux a răspuns că nevasta lui îşi îngrijea sănătatea în afara oraşului. "Într-un fel, spusese Grand, este un noroc." Doctorul răspunse că era un noroc, fără îndoială, şi că trebuia doar sperat că nevasta i se va vindeca.

— A! făcu Grand, înţeleg.

Şi pentru prima oară de când Rieux îl cunoştea, a început să vorbească uşor, cu elocinţă. Deşi îşi mai căuta şi acum cuvintele, reuşea aproape tot timpul să le găsească, parcă s-ar fi gândit de mult la ceea ce tocmai spunea.

Se însurase foarte de tânăr cu o fată săracă de prin împrejurimi. Tocmai pentru a se însura îşi întrerupsese studiile şi îşi luase o slujbă. Nici Jeanne, nici el nu ieşeau niciodată din cartierul lor. Se ducea s-o vadă la ea acasă şi părinţii ei râdeau puţin de acest pretendent tăcut şi stângaci. Tatăl era feroviar. Când era liber, îl vedeai totdeauna şezând într-un colţ lângă fereastră cu mâinile lui enorme răşchirate pe pulpe, gânditor, privind mişcarea de pe stradă. Mama se ocupa totdeauna de gospodărie, Jeanne o ajuta. Era atât de subţirică încât Grand nu putea s-o vadă traversând o stradă fără să fie neliniştit. Vehiculele i se păreau atunci nemăsurat de mari. Într-o zi, în faţa unei prăvălii aranjate de Crăciun, Jeanne, care se uita pierdută la vitrină, se răsucise deodată spre el: "Ce frumos!" El îi strânsese încheietura mâinii. În felul acesta se decisese căsătoria.

Ce-a urmat, după părerea lui Grand, era foarte simplu. Cu toţi se întâmplă la fel: te însori, iubirea mai durează puţin, munceşti. Munceşti atât de mult încât uiţi să mai iubeşti. Jeanne muncea şi ea, de vreme ce şeful de birou nu-şi ţinuse promisiunile. Aci trebuia puţină imaginaţie ca să înţelegi ce voia Grand să spună. Mai punând la socoteală şi oboseala, devenise nepăsător, din ce în ce mai tăcut şi n-o susţinuse pe tânăra lui soţie în ideea că era iubită. Un bărbat care munceşte, sărăcia, un viitor ale cărui orizonturi se întunecă încet, tăcerea serilor în jurul mesei... Într-un asemenea univers nu este loc pentru pasiune. Jeanne suferise probabil. Cu toate acestea rămăsese lângă el: se întâmplă să suferi multă vreme fără să ştii. Anii trecuseră. Mai târziu, ea îl părăsise. Bineînţeles, nu plecase

singură. "Te-am iubit mult, dar acum sunt obosită. Nu sunt fericită că plec, dar nu e nevoie să fii fericit ca s-o iei de la capăt". Asta era, în mare, ceea ce îi scrisese.

La rândul său Joseph Grand suferise. Ar fi putut şi el s-o ia de la cap, cum l-a făcut să observe Rieux. Dar uite, nu mai credea că e posibil.

Pur şi simplu se gândea mereu la ea. Ceea ce ar fi dorit el era să-i scrie o scrisoare să se justifice. "Dar e greu spunea el. De mult mă gândesc la asta. Atâta timp cât ne-am iubit, ne-am înţeles fără cuvinte. Dar iubirea nu durează mult. La un moment dat ar fi trebuit să găsesc cuvintele care ar fi reţinut-o, dar n-am putut". Grand îşi ştergea nasul cu un fel de şervet în carouri. Apoi şi-a şters mustăţile. Rieux îl privea.

— Iertaţi-mă, domnule doctor, zise bătrânul, dar cum să spun ? ... Am încredere în dumneavoastră. Cu dumneavoastră pot vorbi. Şi atunci, asta mă emoţionează.

Vizibil, Grand se afla la o mie de kilometri de ciumă.

Seara, Rieux i-a telegrafiat soţiei sale că oraşul fusese închis, că el era sănătos, că ea trebuia să continue sa se îngrijească şi că se gândea la ea.

Trei săptămâni după închiderea porţilor, Rieux a găsit, la ieşirea din spital, un tânăr care îl aştepta.

— Presupun, îi spune acesta din urmă, că mă recunoaşteţi.

Lui Rieux i se părea că-l cunoaşte, dar ezita.

— Am fost la dumneavoastră înaintea acestor evenimente, spune celălalt, să vă cer informaţii asupra condiţiilor de viaţă ale arabilor. Mă numesc Raymond Rambert.

— A, da, spune Rieux. Ei bine, aveţi acum un subiect gras de reportaj.

Celălalt părea nervos. Spuse că nu despre asta era vorba şi că venea sa-i ceară doctorului Rieux să-l ajute.

— Îmi cer scuze, adaugă el, dar nu cunosc pe nimeni în oraşul ăsta şi corespondentul ziarului meu are nefericirea să fie imbecil.

Rieux îi propune să meargă împreună până la un dispensar de centru, deoarece avea de dat câteva ordine. Au coborât străduţele din cartierul negru. Se apropia seara, dar oraşul, atât de zgomotos altădată la ora asta, părea ciudat de singuratic. Câteva sunete de goarnă sub cerul încă auriu dovedeau doar că militarii voiau să pară că-şi fac meseria. Între timp, de-a lungul străzilor abrupte, printre zidurile albăstrii, galben-roşcate şi liliachii ale caselor maure, Rambert vorbea, foarte agitat. Îşi lăsase soţia la Paris. La drept vorbind, nu era soţia lui, dar era acelaşi lucru. Îi telegrafiase îndată ce se închiseseră porţile oraşului; îşi spusese la început că era vorba de o chestiune provizorie, şi căutase doar să-i scrie cât mai des. Confraţii lui din Oran îi spuseseră că nu aveau nici o putere, la poştă fusese refuzat, o secretară de la prefectură îi râsese în nas. După o aşteptare de două ore la o coadă, izbutise să i se accepte o telegramă în care scrisese: "Totul e în ordine. Pe curând."

De dimineaţă, sculându-se, îi venise brusc ideea că, la urma urmelor, nu ştia cât timp putea să dureze situaţia asta. Se hotărâse să plece. Cum avea recomandări (în meseria lui ai înlesniri), putuse să ajungă la directorul cabinetului prefectoral şi îi spusese că nu avea nici o legătură cu Oranul, că nu era treaba lui să rămână aici, că se află aici accidental şi că era drept să i se dea voie să plece, chiar dacă, o dată plecat, trebuia să fie supus unei carantine. Directorul îi spusese că înţelege foarte bine, dar că nu se poate face o excepţie, că are să vadă, dar că, de fapt, situaţia era gravă şi nu se putea hotărî nimic.

— Dar, în sfârşit, eu sunt străin de acest oraş, spusese Rambert.

— Fără îndoială, dar la urma urmelor, să sperăm că epidemia n-are să dureze.

În încheiere, directorul încercase să-l consoleze pe Rambert mai adăugând că putea să găsească la Oran material pentru un reportaj interesant şi că nu există eveniment care, dacă te gândeşti bine, să nu aibă partea lui bună. Rambert dăduse din umeri. Ajungeau în centrul oraşului.

— Este stupid, domnule doctor, înţelegeţi. N-am venit pe lume ca să fac reportaje. Dar poate că am venit pe lume ca să trăiesc cu o femeie. Asta nu este firesc ?

Rieux spuse că în orice caz asta părea de înţeles.

Pe bulevardele din centru nu mai era mulţimea obişnuită. Câţiva trecători se grăbeau spre locuinţe îndepărtate. Nici unul nu zâmbea. Rieux credea că din pricina anunţului de astăzi al agenţiei Ransdoc. După douăzeci şi patru de ore concetăţenii noştri reîncepeau să spere. Dar, în aceeaşi zi, cifrele erau încă prea proaspete în memoria fiecăruia.

— Fiindcă, spune Rambert pe neaşteptate, ea şi cu mine ne-am cunoscut de curând şi ne înţelegem bine.

Rieux nu spunea nimic.

— Dar vă plictisesc, reia Rambert. Voiam doar să vă întreb dacă nu puteţi să-mi daţi un certificat în care să se afirme că n-am boala asta afurisită. Cred că asta mi-ar putea folosi.

Rieux aprobă din cap, prinse un băieţel care i se repezise printre picioare şi îl repuse încet în picioare. Au pornit din nou şi au ajuns in Piaţa Armelor. Crengile ficuşilor şi palmierilor atârnau nemişcate, cenuşii de praf, în jurul unei statui a Republicii, prăfuite şi murdare. S-au oprit sub monument. Rieux tropăia, scuturându-şi unul după altul picioarele lui acoperite cu un fel de grund albicios. S-a uitat la Rambert. Cu pălăria de fetru puţin pe spate, cu gulerul cămăşii descheiat pe sub cravată, prost bărbierit, ziaristul avea un aer încăpăţînat şi îmbufnat.

— Fiţi sigur că vă înţeleg, spune în sfârşit Rieux, dar raţionamentul dumneavoastră nu este bun. Nu pot să vă dau acest certificat pentru că, de fapt, nu ştiu dacă aveţi sau nu această boală şi pentru că, chiar în cazul că n-o aveţi, nu pot să certific că între secunda în care veţi ieşi din biroul meu şi cea când veţi intra la prefectură nu vă veţi fi infectat. Şi apoi chiar...

— Şi apoi, chiar ? spune Rambert.

— Şi apoi, chiar dacă v-aş da acest certificat, nu v-ar folosi la nimic.

— De ce?

— Pentru că sunt în acest oraş mii de oameni în situaţia dumneavoastră şi nu pot fi totuşi lăsaţi să plece.

— Dar dacă ei n-au ciumă ?

— Nu este un argument suficient. Povestea asta este stupidă, ştiu foarte bine, dar ea ne priveşte pe toţi. Trebuie luată aşa cum este.

— Dar eu nu sunt de aici!

— Începând de acum, din păcate, veţi fi de aici, ca toată lumea.

Celălalt se aprindea:

— E o chestiune de umanitate, v-o jur ! Poate că nu vă daţi seama ce înseamnă o despărţire ca asta pentru doi oameni care se înţeleg bine.

Rieux nu răspunse imediat. Apoi spuse că el credea că îşi dă seama. Din toate puterile dorea ca Rambert să-şi regăsească soţia şi ca toţi cei ce se iubesc să fie împreună, dar existau ordonanţe şi legi, exista ciuma, rolul lui era să facă ceea ce trebuia.

— Nu, spune Rambert cu amărăciune, nu puteţi să înţelegeţi. Dumneavoastră folosiţi limbajul raţiunii, veniţi dintr-o lume a abstracţiilor.

Doctorul ridică privirea asupra statuii Republicii şi spune că nu ştia dacă foloseşte limbajul raţiunii, dar foloseşte limbajul evidenţei şi asta nu e neapărat acelaşi lucru. Ziaristul îşi aranjă cravata:

— Va să zică înseamnă că trebuie să mă descurc altfel. Dar să ştiţi, reluă el cu un fel de sfidare, din oraşul ăsta tot plec.

Doctorul spune că-l înţelege şi acum, dar că asta nu-l privea.

— Ba nu, vă priveşte, spune Rambert cu o izbucnire neaşteptată. Am venit la dumneavoastră pentru că mi s-a spus că aţi contribuit într-o mare măsură la hotărârile luate. M-am gândit atunci că cel puţin într-un caz aţi putea desface ceea ce aţi contribuit să se facă. Dar vă este indiferent. Nu v-aţi gândit la nimeni. N-aţi ţinut seamă de cei care erau despărţiţi.

Rieux recunoaşte că, într-un sens, era adevărat, nu voise să ţină cont de asta.

— A! ştiu, face Rambert, o să-mi pomeniţi de serviciul public. Dar binele public este alcătuit din fericirea fiecăruia.

— Lăsaţi, spune doctorul, care părea să iasă dintr-un moment de neatenţie, e asta şi mai e şi altceva. Nu trebuie să ne judecaţi. Dar greşiţi supărându-vă. Dacă o să puteţi scăpa din aceasta istorie, voi fi cât se poate de fericit. Pur şi simplu, sunt lucruri pe care funcţia mi le interzice.

Celălalt scutura capul cu nerăbdare.

— Da, n-am dreptate să mă supăr. Şi v-am răpit şi aşa destul timp.

Rieux i-a cerut să-l ţină ia curent cu demersurile sale şi să nu-i păstreze pică. Există, desigur, un teren pe care ei se puteau întâlni. Rambert părea deodată nedumerit:

— Şi eu cred asta, spune el, după o tăcere, da, o cred împotriva mea şi împotriva a tot ce mi-aţi spus.

Şovăia:

— Dar nu pot să vă aprob. Îşi trase pălăria pe frunte şi plecă cu un pas rapid.

Rieux l-a văzut intrând în hotelul în care locuia Jean Tarrou.

După un moment doctorul a dat din cap. Ziaristul avea dreptate în nerăbdarea lui de a fi fericit. Dar avea oare dreptate când îl acuza ? "Dumneavoastră trăiţi într-o lume abstractă". Erau oare într-adevăr o lume abstractă acele zile petrecute în spitalul lui în care ciuma o lua din ce în ce mai repede, ridicând la cinci sute media morţilor pe săptămână ? Da, există în nenorocire o parte de abstracţie şi de irealitate. Dar când abstracţia începe să te ucidă, trebuie neapărat să te ocupi de abstracţie. Şi Rieux ştia numai că asta nu este lucrul cel mai uşor. Nu era uşor, de pildă, să conducă acest spital auxiliar (existau trei acum) de care răspundea. Amenajase într-o încăpere dând în sala de consultaţii o cameră de primire. Podeaua scobită forma un lac de apă cu creolină, în mijlocul căruia se afla o insuliţă de cărămizi. Bolnavul era transportat pe insulă, dezbrăcat iute şi hainele lui cădeau în apă. Spălat, uscat, îmbrăcat cu cămaşa aspră a spitalului, trecea pe mâinile lui Rieux apoi era transportat într-una din săli. Fuseseră obligaţi să folosească partea acoperită a curţii de recreaţie a unei şcoli care conţinea acum în total cinci sute de paturi, dintre care aproape toate erau ocupate. După recepţia de dimineaţă, pe care o conducea el însuşi, şi după ce bolnavii erau vaccinaţi şi ganglionii deschişi, Rieux mai verifica statisticile şi se întorcea la consultaţiile lui de după-amiază. Seara, în sfârşit, îşi făcea vizitele sale obişnuite şi se întorcea acasă noaptea târziu. Ieri, la o astfel de oră, mama lui observase, întinzându-i o telegramă a tinerei doamne Rieux, că mâinile doctorului tremurau.

— Da, spunea el, dar, perseverând, o să fiu mai puţin nervos.

Era voinic şi rezistent. De fapt, încă nu era obosit. Dar vizitele la bolnavi, de pildă, începeau să-i devină insuportabile. A

diagnostica febra epidemică însemnă a ridica iute bolnavul şi a-l duce la spital. Atunci începeau într-adevăr abstracţia şi dificultatea, fiindcă familia bolnavului ştia că nu-l va mai vedea pe acesta din urmă decât vindecat sau mort. "Fie-vă milă, domnule doctor!" zicea doamna Loret, mama cameristei care lucra în hotelul lui Tarrou. Ce însemna asta ? Bineînţeles că îi era milă. Dar asta nu folosea nimănui. Trebuia telefonat. Curând răsuna clopoţelul ambulanţei. Vecinii, la început, deschideau ferestrele şi se uitau. Mai târziu se grăbeau să le închidă. Atunci începeau zvârcolelile, lacrimile, efortul să-i convingi, într-un cuvânt, abstracţia. În aceste apartamente supraîncălzite de febră şi spaimă se desfăşurau scene de nebunie. Dar bolnavul era luat şi dus. Rieux putea să plece.

În primele dăţi se mărginise să telefoneze şi să alerge la alţi bolnavi, fără să aştepte ambulanţa. Dar rudele încuiau atunci uşa, preferând tovărăşia ciumei unei despărţiri al cărei sfârşit îl cunoşteau acum. Strigăte, somaţii, intervenţii ale poliţiei şi, mai târziu, ale forţei armate, bolnavul era luat cu forţa. În timpul primelor săptămâni, Rieux fusese obligat să rămână până la sosirea ambulanţei. Apoi, când fiecare medic era însoţit în vizitele lui de către un inspector voluntar, Rieux a putut să alerge din bolnav în bolnav. Dar, în primele zile de ciumă, toate serile au fost ca aceea când intrase la doamna Loret, într-un mic apartament împodobit cu evantaie şi cu flori artificiale, şi când mama îi primise cu un zâmbet cam strâmb.

— Sper că nu este febra de care vorbeşte toată lumea.

Iar el, ridicând cearşaful şi cămaşa, contempla în tăcere petele roşii de pe burtă şi de pe coapse, umflătura ganglionilor. Mama se uita la picioarele desfăcute ale fetei şi ţipa fără să se poată stăpâni. În toate serile mame ca aceasta urlau astfel, cu un aer abstract, în faţa unor pântece descoperite, purtând toate semnele morţii, în toate serile braţe se agăţau de braţele lui Rieux, cuvinte inutile, promisiuni şi plânsete se amestecau iute, în toate serile clopoţelul ambulanţei dezlănţuia crize la fel de zadarnice ca orice durere. Şi la capătul acestor lungi vizite, în seri mereu asemănătoare, Rieux nu putea să spere nimic altceva decât un şir nesfârşit de scene de acelaşi gen, reînnoite la infinit. Da, ciuma, ca şi abstracţia, era monotonă. Un singur lucru se schimba poate, şi acela era Rieux. O simţea în seara asta, la picioarele monumentului închinat Republicii, conştient

doar de indiferenţa apăsătoare care începea să-l cuprindă, privind mereu uşa hotelului pe care dispăruse Rambert.

La capătul acestor săptămâni extenuante, după toate aceste înserări în care oraşul se revărsa pe străzi pentru a se învârti în cerc, Rieux înţelegea că nu trebuia să se mai apere împotriva milei. Mila te oboseşte când este nefolositoare. Şi în senzaţia acestei inimi care se închista încet în sinea ei, doctorul găsea singura uşurare a acestor zile strivitoare. Ştia că asta îi va înlesni sarcina. De aceea se bucura. Când mama lui, întâmpinându-l la ora două noaptea, se îndurera de privirea goală pe care fiul o aţintea asupra ei, ea deplângea exact singura alinare pe care Rieux putea atunci s-o primească. Pentru a lupta împotriva abstracţiei trebuie să-i semeni puţin. Dar cum putea Rambert să înţeleagă asta ? Abstracţia, pentru Rambert, era tot ceea ce se opunea fericirii lui. Şi într-adevăr, Rieux ştia că ziaristul avea dreptate într-un anume sens. Dar el mai ştia de asemenea că se întâmplă ca abstracţia să se arate mai puternică decât fericirea şi că trebuie atunci, şi numai atunci, să ţii seama de ea. Era ceea ce trebuia să i se întâmple lui Rambert şi doctorul a putut s-o afle în amănunt prin destăinuirile pe care Rambert i le-a făcut ulterior. El a putut astfel să urmărească, şi pe un plan nou, acest fel de luptă posomorâtă între fericirea fiecărui om şi abstracţiile ciumei, lupta care constituia întreaga viaţă a oraşului nostru în timpul acestei lungi perioade.

Dar acolo unde unii vedeau abstracţii, alţii vedeau adevărul. Sfârşitul primei luni de ciumă a fost întunecat într-adevăr printr-o intensificare pronunţată a ravagiilor epidemiei şi o predică vehementă a părintelui Paneloux, iezuitul care îl asistase pe bătrânul Michel la începutul bolii acestuia. Părintele Paneloux se remarcase prin dese colaborări la buletinul Societăţii geografice din Oran, unde reconstituirile lui epigrafice erau foarte preţuite. Dar el câştigase un auditoriu mai larg decât cel al unui specialist ţinând o serie de conferinţe despre individualismul modern. În aceste conferinţe se făcuse apărătorul călduros al unui creştinism exigent, la fel de departe de libertinajul modern ca şi de obscurantismul secolelor trecute. Cu această ocazie el nu-şi cruţase auditoriul de adevăruri dure. De aici şi reputaţia lui.

Or, către sfârşitul acestei luni, autorităţile ecleziastice ale oraşului nostru hotărâseră să lupte împotriva ciumei prin propriile lor mijloace, organizând o săptămână de rugăciuni colective. Aceste manifestări ale pietăţii publice urmau să se încheie duminică printr-o slujbă solemnă ţinută sub protecţia Sfântului Roch, sfântul ciumat. Cu această ocazie i se ceruse părintelui Paneloux să ia cuvântul şi de vreo cincisprezece zile el se smulsese de la scrierile sale despre Sfântul Augustin şi Biserica africană, cu care îşi cucerise un loc aparte în ordinul lui. Având o natură impetuoasă şi pasionată, el primise cu îndârjire misiunea care i se încredinţa. Cu mult înaintea acestei predici, se vorbea despre ea, şi ea marca, în felul ei, o dată importantă în istoria acestei perioade.

Rugăciunile săptămânii au fost urmărite de un public numeros. Nu fiindcă în vremuri obişnuite locuitorii Cranului ar fi fost deosebit de credincioşi. Duminica dimineaţa, de pildă, băile în mare făceau o concurenţă serioasă liturghiei. Nici fiindcă i-ar fi iluminat o convertire neaşteptată. Dar, pe de o parte, oraşul fiind închis şi accesul în port oprit, băile nu mai erau posibile şi, pe de altă parte, se aflau într-o stare de spirit cu totul specială în care, fără să fi admis în sinea lor întâmplările surprinzătoare de care erau loviţi, simţeau, în mod evident, că se operase o schimbare. Cu toate astea mulţi tot mai sperau că epidemia avea să se oprească şi că vor fi cruţaţi, ei şi familiile lor. În consecinţă, nu se simţeau încă obligaţi la nimic. Ciuma nu era pentru ei decât o vizitatoare dezagreabilă care într-o zi avea să plece aşa cum venise. Erau speriaţi, dar nu disperaţi, şi nu sosise încă momentul în care ciuma să le apară ca forma însăşi a vieţii lor şi în care aveau să uite existenţa pe care putuseră s-o ducă până la ea. Pe scurt, trăiau aşteptând. În privinţa religiei, ca şi în multe alte probleme, ciuma le dăduse o stare de spirit ciudată, care era la fel de departe de nepăsare ca şi de pasiune, şi care se putea destul de bine defini prin cuvântul "obiectivitate". Majoritatea celor care au urmărit săptămâna de rugăciuni ar fi putut să-şi însuşească de pildă vorbele pe care unul dintre credincioşi avea să le rostească în fata doctorului Rieux: "Oricum, asta nu poate să facă rău". Tarrou, el însuşi, după ce notă în carnetele sale că în asemenea cazuri chinezii mergeau să cânte din tamburină în faţa duhului ciumei, observa că era absolut imposibil de ştiut dacă în realitate tamburina

avea un efect mai sigur decât măsurile profilactice. El adăuga doar că, pentru a răspunde la întrebare, ar fi trebuit să ştim ceva despre existenţa unui duh al ciumei şi că neştiinţa noastră asupra acestui punct steriliza toate părerile pe care le putem avea în aceasta chestiune.

Catedrala oraşului nostru, în orice caz, a fost aproape plină de credincioşi în timpul întregii săptămâni. În primele zile, mulţi locuitori stăteau încă în grădinile de palmieri şi rodii care se întindeau în faţa arcadelor de la intrare, ca să asculte murmurul crescând de invocaţii şi rugăciuni ce se revărsau până în stradă. Încetul cu încetul însă, atraşi de exemplul celorlalţi, aceiaşi auditori se hotărâseră să intre şi să adauge şi vocea lor timidă la răspunsurile cântate de asistenţă. Şi duminică, o mulţime considerabilă invada naosul, înghesuindu-se la intrare şi pe ultimele trepte. Din ajun, cerul se întunecase, ploaia cădea abundent. Cei care stăteau afară îşi deschiseseră umbrelele. Un miros de tămâie şi de haine ude plutea în catedrală când părintele Paneloux urcă pe amvon.

Era de statură mijlocie, dar corpolent. Când s-a sprijinit de marginea amvonului, strângând lemnul între mâinile lui vânjoase, nu se vedea din el decât o formă greoaie şi neagră dominată de două pete, sub ochelarii de oţel: obrajii săi rubiconzi. Avea o voce puternică, pasionată, care se auzea până departe, şi când se adresă asistenţei cu o singură frază vehementă şi întretăiată: "Fraţi creştini, aţi căzut în nenorocire, fraţii mei, aţi meritat-o", un vârtej ca de apă trecu prin asistenţă, până afară în piaţa de dinaintea bisericii.

Logic, ceea ce a urmat nu părea să se potrivească cu acest exordiu patetic. Abia urmarea discursului i-a făcut pe concetăţenii noştri să înţeleagă că printr-un procedeu oratoric dibaci, părintele dăduse dintr-o dată, aşa cum se dă o lovitură, tema întregii sale predici. Îndată după această frază, Paneloux a citat într-adevăr textul din *Exod* referitor la ciuma din Egipt: "Întâia dată când acest flagel a apărut în istorie, a fost ca să lovească în duşmanii lui Dumnezeu. Faraon s-a opus voinţei eterne şi ciuma l-a făcut să cadă în genunchi. De la începutul întregii istorii, flagelul lui Dumnezeu pune la picioarele lui pe orgolioşi şi pe orbi. Meditaţi la asta şi cădeţi în genunchi."

Afară ploaia se înteţea şi această ultimă frază rostită în mijlocul unei linişti absolute, adâncită încă şi mai mult de

zgomotul aversei pe vitralii, a răsunat cu un asemenea accent, încât câţiva ascultători, după o clipă de ezitare, s-au lăsat să lunece de pe scaun în genunchi. Alţii au crezut că trebuie să le urmeze exemplul încât, din om în om, fără alt zgomot decât pârâitul câtorva scaune, întreg auditoriul s-a pomenit curând în genunchi. Paneloux s-a îndreptat atunci, şi-a tras răsuflarea şi a continuat pe un ton din ce în ce mai accentuat : "Dacă astăzi ciuma îşi aţinteşte privirea asupra voastră, înseamnă că a sosit momentul să cugetaţi. Cei drepţi n-au de ce să se teamă, dar cei răi au dreptate să tremure. În imensa arie a universului flagelul implacabil va treiera grâul omenesc până ce paiele vor fi despărţite de bob. Şi vor fi mai multe paie decât grăunţe, mai mulţi chemaţi decât aleşi, şi această nenorocire n-a fost vrută de Dumnezeu. Prea multă vreme această lume s-a învoit cu răul, prea multă vreme s-a bizuit pe iertarea cerească. Era de ajuns căinţa, totul era permis. Şi pentru căinţă, oricine se simte puternic. Când o fi să fie, o s-o simtă, în mod sigur. Până atunci cel mai uşor era să-ţi dai drumul, îndurarea divină urmând să facă restul. Ei bine, asta nu putea să dureze. Dumnezeu care, atât de multă vreme, şi-a aplecat asupra oamenilor din acest oraş chipul său milos, obosit să aştepte, înşelat în veşnica lui speranţă, şi-a întors privirea de la ei. Lipsiţi de lumina lui Dumnezeu, iată-ne pentru multă vreme în bezna ciumei!"

În sală cineva sforăia, ca un cal nerăbdător. După o scurtă pauză părintele reluă pe un ton mai scăzut "Se citeşte în *Legenda de aur* că pe vremea regelui Umberto, în Lombardia, Italia a fost pustiită de o ciumă atât de violentă încât cei în viaţă de-abia erau îndeajuns de numeroşi să îngroape morţii, şi această ciumă bântuia mai ales la Roma şi la Pavia. Şi un înger alb a apărut în văzul lumii, însoţind îngerul negru care ţinea în mână o ţepuşă roşie de vânătoare, poruncindu-i să lovească casele; şi câte lovituri primea o casă atâţia morţi ieşeau din ea."

Paneloux şi-a întins, ajungând aici, braţele sale scurte, în direcţia ieşirii, ca şi cum ar fi arătat ceva în spatele perdelei mişcătoare a ploii: "Fraţi creştini, a spus el cu tărie, aceeaşi vânătoare mortală bate astăzi străzile noastre. Priviţi-l, acest înger al ciumei, frumos ca Lucifer, şi strălucitor ca răul însuşi, înălţat deasupra acoperişurilor voastre, ţinând în mâna dreaptă ţepuşa roşie la înălţimea capului, iar cu mâna stângă arătând

una din casele voastre. În clipa asta, poate, degetul lui se îndreaptă spre uşa voastră, ţepuşa răsună pe lemn; în această clipă chiar ciuma intră la voi, se aşează în odaia voastră şi aşteaptă să vă întoarceţi. E acolo, răbdătoare şi atentă, sigură ca însăşi ordinea lumii. Mâna pe care ea are să v-o întindă, nici o putere terestră şi nici măcar, să ştiţi, zadarnica ştiinţă omenească, nu vă poate ajuta s-o ocoliţi. Şi veţi fi treieraţi pe aria însângerată a durerii, şi zvârliţi o dată cu paiele."

Aci, părintele a reluat cu şi mai multă amploare imaginea patetică a flagelului care treieră grâul omenesc. El a evocat imensa bucată de lemn rotindu-se deasupra oraşului, lovind la întâmplare şi înălţându-se însângerată, împrăştiind în sfârşit sângele şi durerea omenească "pentru însămânţări care ar pregăti recoltele adevărului".

La capătul frazei sale lungi, părintele Paneloux s-a oprit, cu părul căzut pe frunte, cu trupul fremătând de un tremur pe care mâinile lui îl transmiteau amvonului şi a reluat, mai înăbuşit, dar pe un ton acuzator:

"Da, a sosit ceasul să meditaţi. Aţi crezut că e de ajuns să-l vizitaţi pe Dumnezeu duminica pentru a fi liberi în restul zilelor. V-aţi gândit că prin câteva îngenuncheri îl plătiţi prea destul pentru nepăsarea voastră criminală. Dar Dumnezeu nu este călduţ. Astfel de întâlniri rare cu el nu ajung iubirii lui mistuitoare. El vrea să vă vadă mai mult timp, este felul lui de a vă iubi şi, la drept vorbind, este singurul fel de a iubi. Iată de ce, obosit să aştepte venirea voastră, a lăsat flagelul să vă viziteze aşa cum a vizitat toate oraşele păcatului de când au oamenii o istorie. Ştiţi acum ce este păcatul, aşa cum au ştiut Cain şi fiii lui, cei de dinaintea potopului, cei din Sodoma şi Gomora, Faraon şi Iov şi toţi cei blestemaţi. Şi aşa cum au făcut-o atunci toţi aceştia, şi voi, din ziua în care acest oraş şi-a închis zidurile în jurul vostru şi al flagelului, vă uitaţi cu alţi ochi la fiinţe şi lucruri. Şi, în sfârşit, ştiţi acuma că trebuie să vă întoarceţi la ceea ce e esenţial.

Un vânt umed pătrundea acum în naos şi flăcările lumânărilor s-au gârbovit sfârâind. Un miros dens de ceară, tuşea, un strănut au urcat spre părintele Paneloux care, revenind asupra expunerii sale cu o subtilitate care a fost foarte apreciată, a reluat cu o voce calmă : "Mulţi dintre voi, o ştiu, se întreabă tocmai unde vreau să ajung ? Vreau să vă aduc la

adevăr şi să vă învăţ să vă bucuraţi, în ciuda a tot ceea ce aţi auzit. A trecut vremea când sfaturile sau o mână frăţească constituiau mijloacele de-a vă împinge spre bine. Astăzi, adevărul e un ordin. Iar drumul salvării vi-l arată şi spre el vă împinge o ţepuşă roşie. Tocmai aici, fraţi creştini, se arată în sfârşit îndurarea divină care a pus în orice lucru binele şi răul, mânia şi mila, ciuma şi mântuirea. Chiar acest flagel, care vă loveşte, vă înalţă şi vă arată calea.

"Foarte de mult, creştinii din Abisinia vedeau în ciumă un mijloc eficace, de origine divină, de a câştiga veşnicia. Cei ce nu erau atinşi se înfăşurau în cearşafurile ciumaţilor pentru a muri în mod sigur. Fără îndoială, această furie a mântuirii nu este recomandabilă. Ea arată o grabă regretabilă, foarte apropiată de orgoliu. Nu trebuie să fii mai grăbit decât Dumnezeu şi orice încercare de a accelera ordinea imuabilă pe care el a stabilit-o o dată pentru totdeauna duce la erezie. Dar acest exemplu conţine totuşi o lecţie. Pentru spiritele noastre mai clarvăzătoare el scoate în evidenţă această licărire aleasă de veşnicie care zace în adâncul oricărei suferinţe. Ea luminează, această licărire, drumurile amurgului care duc spre mântuire. Ea exprimă dorinţa divină care, fără greş, transformă răul în bine. Şi astăzi, prin acest cortegiu de moarte, temeri şi strigăte, ea ne îndreaptă spre tăcerea esenţială şi spre principiul oricărei vieţi. Iată, fraţilor, imensa mângâiere pe care voiam să v-o aduc pentru ca, plecând de aici, să nu duceţi cu voi vorbe care pedepsesc, ci şi un cuvânt care alină."

Se simţea că Paneloux terminase ce avea de spus. Afară, ploaia încetase. Un cer de apă şi de soare revărsa peste piaţă o lumină mai veselă. Din stradă urcau zgomote de voci, fâşâit de maşini care alunecă, tot ceea înseamnă graiul unui oraş care se trezeşte. Ascultătorii se pregăteau discret de plecare, într-un freamăt înăbuşit. Părintele a reluat totuşi cuvântul şi a spus că după ce a arătat originea divină a ciumei şi caracterul pedepsitor al acestui flagel, el terminase ce avea de spus şi că n-o să facă apel, pentru a ajunge la concluzia lui, la o elocvenţă care, fiind vorba de un subiect atât de tragic, ar fi deplasată. I se părea că totul e clar pentru toţi. El a amintit doar că Mathieu Marais, cronicarul, cu ocazia marii ciume din Marsilia, se plânsese că, trăind fără ajutor şi speranţă, se simţea scufundat în infern. Ei bine! Mathieu Marais era orb! Nicicând mai mult

decât astăzi nu simţise părintele Paneloux ajutorul ceresc şi speranţa creştină, care le erau oferite tuturor. El spera împotriva oricărei speranţe că, în ciuda grozăviei acestor zile şi a strigătelor celor care trăgeau să moară, concetăţenii noştri vor adresa cerului ultimul cuvânt cu adevărat creştinesc, cel de iubire. Restul Dumnezeu îl va face.

Este greu de spus dacă această predică a avut efect asupra concetăţenilor noştri. Domnul Othon, judecătorul de instrucţie, i-a declarat doctorului Rieux că găsise expunerea părintelui Paneloux "absolut irefutabilă", dar nu toată lumea avea o opinie atât de categorică. Pur şi simplu, predica a făcut mai pregnantă unora ideea, vagă până atunci, că erau condamnaţi, pentru o crimă necunoscută, la o întemniţare de neînchipuit. Şi în timp ce unii îşi continuau viaţa lor măruntă şi se adaptau claustrării, alţii, dimpotrivă, începând de atunci au fost obsedaţi de ideea de a evada din această închisoare.

Oamenii acceptaseră la început să fie rupţi de restul lumii aşa cum ar fi acceptat orice neplăcere trecătoare care nu stingherea decât unele din obiceiurile lor. Dar, devenind deodată conştienţi că sunt într-un fel sechestraţi sub un cer în care vara începea să-i frigă, simţeau lămurit că această recluziune le ameninţa întreaga lor viaţă şi, la căderea serii, energia pe care o regăseau o dată cu răcoarea îi împingea uneori la acte disperate.

Mai întâi, fie că era sau nu efectul unei coincidenţe, tocmai din această duminică a început să domnească în oraşul nostru un fel de frică destul de generală şi destul de adâncă pentru ca să putem bănui că într-adevăr concetăţenii noştri începeau să devină conştienţi de situaţia lor. Din acest punct de vedere, climatul în care trăiam în oraşul nostru a fost puţin modificat. Dar, în realitate, schimbarea, să fi fost ea în climat, sau în inimi, iată întrebarea.

Câteva zile după predică, Rieux, care comenta acest eveniment cu Grand, în drum spre cartierele mărginaşe, s-a izbit în întuneric de un om care se legăna în faţa lor, fără să încerce să înainteze. Chiar în acea clipă, felinarele oraşului nostru, care se aprindeau din ce în ce mai târziu, străluciră pe neaşteptate. Lampa înaltă, aşezată în spatele celor doi care se plimbau, l-a

luminat deodată pe cel din faţă: râdea fără zgomot, cu ochii închişi. Pe obrazul lui albicios, destins de o ilaritate mută, sudoarea curgea şiroaie. Au trecut.

— E un nebun, spune Grand.

Rieux, care tocmai îl luase de braţ pentru ca să-l facă să meargă mai repede, simţea că funcţionarul tremura de enervare.

— Curând nu vor mai fi decât nebuni între zidurile noastre, spune Rieux.

Îşi simţea gâtlejul uscat; era şi din pricina oboselii.

— Să bem ceva.

În cafeneaua mică în care au intrat şi care era luminată de o singură lampă deasupra tejghelei, în aerul încărcat şi roşiatic, oamenii vorbeau in şoaptă, fără vreun motiv aparent. La tejghea, Grand, spre surprinderea doctorului, comandă o băutură alcoolică pe care a dat-o odată peste cap şi despre care spusese apoi că era tare. Apoi a vrut să iasă. Afară, lui Rieux i se părea că noaptea era plină de gemete. Undeva, pe cerul negru, deasupra felinarelor, un şuierat surd i-a reamintit de invizibilul flagel care răscolea neobosit aerul cald.

— Din fericire, din fericire, spunea Grand.

Rieux se întreba ce vrea să spună.

— Din fericire, spunea celălalt, am lucrarea mea.

— Da, zise Rieux, e un avantaj.

Şi, hotărât să nu asculte şuieratul, îl întreabă pe Grand dacă era mulţumit de această lucrare.

— Ei bine, cred că sunt pe calea cea bună.

— Şi mai ai mult ?

Grand parcă prinse dintr-o dată viaţă, fierbinţeala alcoolului îi cuprinse vocea.

— Nu ştiu. Dar nu aici e problema, domnule doctor, nu asta e problema, nu.

În întuneric, Rieux ghicea că-şi agită braţele. Părea să mediteze la ceva şi îi dădu drumul brusc, cu volubilitate:

— Ceea ce vreau eu, domnule doctor, este ca în ziua în care manuscrisul meu va sosi la editor, acesta, după ce-l va fi citit, să se ridice şi să spună colaboratorilor săi: "Domnilor, jos pălăria!"

Această bruscă declaraţie l-a surprins pe Rieux.

I se părea chiar că tovarăşul lui făcea şi gestul de a se descoperi, ducând mâna la cap şi readucându-şi braţul la orizontal. Pe sus, ciudatul şuierat părea să continue cu mai multă putere.

— Da, spunea Grand, trebuie să fie perfect.

Deşi nu prea informat asupra obiceiurilor din lumea literară, Rieux avea totuşi impresia că lucrurile nu se petreceau probabil atât de simplu şi că, de pildă, editorii, în birourile lor, stăteau probabil cu capul gol dar, de fapt, nu se ştie niciodată şi Rieux a preferat să tacă. Fără să vrea, trăgea cu urechea la zumzetul misterios al ciumei. Se apropiau de cartierul lui Grand şi cum acest cartier era aşezat puţin mai sus, o adiere uşoară îi răcorea, curăţind în acelaşi timp oraşul de toate zgomotele lui. Grand continua între timp să vorbească şi Rieux nu prindea chiar tot ce spunea omul acesta de treabă. Înţelesese doar că opera în discuţie avea de pe acum destul de multe pagini, dar că truda pe care autorul ei o depunea pentru ca s-o aducă la perfecţiune era pentru el foarte anevoioasă. "Seri, săptămâni întregi asupra unui cuvânt... şi uneori asupra unei simple conjuncţii". Aici, Grand se opri şi îl apucă pe medic de un nasture al paltonului. Cuvintele ieşeau împleticindu-se din gura lui din care lipseau câţiva dinţi.

— Vreau să mă înţelegeţi, domnule doctor. La nevoie este destul de uşor să alegi între *dar* şi *şi.* Este însă mai greu să optezi între *şi* şi *apoi.* Dificultatea creşte cu *apoi* şi *cu pe urmă.* Dar ceea ce în mod sigur este cel mai greu, este să ştii dacă trebuie să pui *şi* sau să nu-l pui.

— Da, spune Rieux, înţeleg.

Şi a pornit mai departe. Celălalt părea încurcat, a revenit alături de el.

— Iertaţi-mă, mormăia el. Nu ştiu ce am în seara asta !

Rieux l-a bătut uşor pe umăr şi îi spune că dorea să-l ajute şi că povestea lui îl interesa mult. Grand păru acum ceva mai liniştit, şi, ajuns în faţa casei, după o clipă de ezitare, îl invită pe doctor să urce un moment. Rieux acceptă.

În sufragerie, doctorul, la invitaţia lui Grand, se aşează în faţa unei mese încărcate de hârtii pline de un scris microscopic cu multe ştersături.

— Da, asta e, îi spune Grand medicului, care îl întreba din priviri. Dar nu vreţi să beţi ceva ? Am puţin vin.

Rieux refuză. Se uita la foile de hârtie.

— Nu vă uitaţi, spune Grand. Este prima mea frază. Îmi dă mult de furcă, foarte mult.

Şi contempla şi el toate aceste foi şi mâna lui părea irezistibil atrasă de una dintre ele pe care o ridică în transparenţă în faţa becului electric fără abajur. Pagina îi tremura în mână. Rieux a observat că fruntea funcţionarului era umedă.

— Stai jos, spune el, şi citeşte-mi-o.

Celălalt îl priveşte şi îi surâde cu un fel de recunoştinţă.

— Da, spune el, chiar asta şi vreau.

Privind mereu foaia, aşteaptă puţin, apoi se aşează. Rieux asculta în acelaşi timp un fel de zumzet nelămurit care, în oraş, părea să răspundă şuierăturilor flagelului. Avea, exact în acest moment, o percepţie extraordinar de ascuţită a acestui oraş care se întindea la picioarele lui, a lumii închise pe care o alcătuia şi a urletelor cumplite pe care acesta le înăbuşea în noapte. Vocea lui s-a înălţat stins : "într-o frumoasă dimineaţă din luna mai, o elegantă amazoană parcurgea, pe o superbă iapă alezană, aleile înflorite din Bois de Boulogne". Tăcerea s-a aşternut iar şi, o dată cu ea, foşnetul nedesluşit al oraşului în suferinţă. Grand pusese foaia pe masă şi continua s-o contemple. După o clipă el ridică privirea :

— Ce părere aveţi ?

Rieux răspunde că acest început îl făcea curios să cunoască urmarea. Dar celălalt spune cu însufleţire că punctul ăsta de vedere nu era cel bun. Îşi loveşte hârtiile cu palma.

— Asta nu este decât o aproximaţie. Când o să ajung să redau perfect tabloul pe care-l am în închipuire, când fraza mea va avea însăşi cadenţa acestei plimbări la trap, un-doi-trei, un-doi-trei, atunci restul va fi mai uşor şi mai ales iluzia va fi, de la început, atât de puternică încât se va putea exclama : "Jos pălăria!"

Dar, pentru asta, mai avea încă mult de lucru. N-ar consimţi niciodată să predea această frază, în forma de-acum, unui editor. Pentru că, în ciuda satisfacţiei pe care o simţea uneori citind-o, îşi dădea seama că ea nu se potrivea încă perfect cu realitatea şi că, într-o anumită măsură, ea păstra o uşurinţă de ton care o înrudea, de departe, dar o înrudea totuşi,

cu un clişeu. Acesta era, cel puţin, sensul cuvintelor lui, când au auzit deodată oameni alergând pe sub ferestre. Rieux se ridică.

— O să vedeţi ce-am să fac din ea, spunea Grand, şi, întors către fereastră, adăugă: când toate acestea se vor sfârşi.

Dar zgomotele de paşi grăbiţi reîncepeau. Rieux coborâse şi când ajunse în stradă doi oameni treceau prin faţa lui. Pe cât se părea, se îndreptau spre porţile oraşului. Într-adevăr, unii dintre concetăţenii noştri, prinşi între căldură şi ciumă, îşi pierduseră capul şi se dedaseră la violenţă, încercând să înşele vigilenţa santinelelor, ca să fugă din oraş.

Alţii, ca Rambert, încercau şi ei să scape din această atmosferă de început de panică, dar cu mai multă încăpăţânare şi pricepere, dar nu cu mai mult succes. Mai întâi, Rambert îşi continuase demersurile oficiale. După cum spunea el, întotdeauna fusese de părere că încăpăţânarea învinge până la urmă orice şi, dintr-un anumit punct de vedere, asta era meseria lui, să fie descurcăreţ. Vizitase de un mare număr de ori funcţionari şi oameni a căror competenţă de obicei nu se discuta. Dar, în cazul dat, această competenţă nu le folosea la nimic. Erau, în marea lor majoritate, oameni care aveau idei precise şi bine clasate în tot ceea ce priveşte banca, sau exportul, sau citricele, sau, şi mai bine, comerţul cu vinuri; care posedau cunoştinţe indiscutabile în problemele de contencios sau de asigurări, fără a mai socoti diplomele lor solide şi o bunăvoinţă evidentă. Ba chiar această bunăvoinţă era ceea ce aveau ei toţi mai izbitor. Dar în materie de ciumă, cunoştinţele lor erau aproape nule.

În faţa fiecăruia dintre ei, cu toate acestea, şi de câte ori lucrul fusese posibil, Rambert îşi pledase cauza. Fondul argumentaţiei lui consta întotdeauna în a spune că era străin de oraşul nostru şi că, prin urmare, cazul lui trebuia examinat în mod special. În general, interlocutorii ziaristului admiteau fără greutate acest punct. Dar îi demonstrau de obicei că în aceeaşi situaţie se mai află şi alţi oameni şi că, prin urmare, afacerea lui nu era chiar atât de aparte cum îşi închipuia el. Şi Rambert avea la îndemână răspunsul că asta nu schimba cu nimic fondul argumentaţiei lui; i se răspundea că asta schimba ceva în sensul sporirii greutăţilor administrative care se opuneau oricărei

măsuri de favoare, riscând să creeze ceea ce era numit cu o expresie de mare dezgust, un precedent. Conform clasificării pe care Rambert o propusese doctorului Rieux, oamenii care raţionau în felul acesta constituiau categoria formaliştilor. Alături de ei, îi mai puteai găsi pe cei care vorbeau frumos, care îl asigurau pe solicitant că nimic din toate acestea nu putea să dureze şi care, darnici în a da sfaturi, când li se cereau hotărâri îl consolau pe Rambert zicând că era vorba doar de o neplăcere de moment. Mai erau de asemenea cei care îşi dădeau importanţă, care îl rugau pe vizitator să lase o notă scurtă cu cazul în speţă şi care îl informau că vor hotărî asupra acestui caz; superficialii, care îi ofereau bonuri de locuinţe sau adrese de pensiuni economice; metodicii, care îl puneau să completeze o fişă şi apoi o clasau; copleşiţii, care ridicau braţele, şi deranjaţii, care întorceau privirea în lături; erau, în sfârşit, tradiţionaliştii, cei mai numeroşi, care îi indicau lui Rambert un alt birou sau un nou demers de făcut.

Ziaristul se istovise astfel în vizite şi îşi făcuse o idee exactă a ceea ce putea fi o primărie sau o prefectură, tot aşteptând pe o bancă de muşama în faţa unor afişe mari care te invitau să subscrii la bonuri de tezaur scutite de impozite sau să te angajezi în armata colonială, tot intrând în birouri în care expresiile erau la fel de uşor previzibile ca şi clasorul cu tăblii mobile sau etajerele de dosare. Avantajul, cum îi spunea Rambert lui Rieux, era că toate acestea îi ascundeau adevărata situaţie. Progresele ciumei, practic vorbind, îi scăpau. Fără a mai socoti că zilele treceau astfel mai repede şi că, în situaţia în care se afla întregul oraş, se putea spune că fiecare zi care trecea îl apropia pe fiecare om, dacă nu murea între timp, de sfârşitul nenorocirilor. Rieux a trebuit să convină în acest punct că aici era ceva adevărat, dar, cu toate astea, că era vorba de un adevăr puţin prea general.

La un moment dat, Rambert se agăţase de o speranţă. Primise de la prefectură un formular în alb, şi îl rugau să-l completeze cu exactitate. Formularul se interesa de identitatea lui, de situaţia lui de familie, de veniturile vechi şi actuale şi de ceea ce se numea un *curriculum vitae. A* avut impresia că era vorba de o anchetă menită să facă un recensământ al persoanelor susceptibile de a fi retrimise la reşedinţa lor obişnuită. Câteva informaţii neclare, culese dintr-un birou, i-au

confirmat această impresie. Dar, după câteva demersuri precise, a reuşit să găsească serviciul care trimisese buletinul şi i s-a spus atunci că aceste formulare informative fuseseră întocmite pentru a fi utile "în caz de"...

— În caz de ce ? a întrebat Rambert.

I s-a precizat atunci că erau pentru cazul în care s-ar îmbolnăvi de ciumă şi ar muri, pentru ca să se poată, pe de o parte, preveni familia şi, pe de altă parte, pentru a se şti dacă trebuiau imputate cheltuielile de spital bugetului oraşului sau se putea aştepta ca ele să fie rambursate de către rude. Desigur, asta dovedea că nu era cu totul despărţit de fiinţa care îl aştepta, societatea ocupându-se de ei. Dar asta nu era o mângâiere. Ceea ce era însă mai remarcabil, şi Rambert a făcut deci această remarcă, era faptul că, în toiul unei catastrofe, un birou îşi putea continua serviciul şi lua iniţiative ca şi înaintea flagelului, adesea fără ştirea autorităţilor mai mari, pentru singura raţiune că era făcut pentru acest serviciu.

Perioada care urma a fost, pentru Rambert, în acelaşi timp, cea mai uşoară şi cea mai grea. Era o perioadă de paralizare. Fusese în toate birourile, făcuse toate demersurile; din partea asta, pentru moment, toate căile erau închise. Rătăcise atunci din cafenea în cafenea. Se aşeza dimineaţa afară, la o berărie, în faţa unui pahar de bere călduţă, citea un ziar cu speranţa de a găsi oarecare semne ale unui sfârşit apropiat al maladiei, se uita la chipurile trecătorilor de pe stradă, întorcea capul cu dezgust când vedea expresia lor de tristeţe şi, după ce citea pentru a suta oară firmele magazinelor din faţă, reclamele renumitelor aperitive care nici nu se mai serveau, se ridica şi o lua la întâmplare pe străzile galbene ale oraşului. Cu plimbările singuratice în cafenele, din cafenele în restaurante, venea astfel seara. Rieux l-a zărit, tocmai într-o seară, la uşa unei cafenele în care ziaristul şovăia să intre. În cele din urmă se hotărâse şi s-a dus să se aşeze în fundul sălii. Era chiar la ora în care, în cafenele, dintr-un ordin superior, se întârzia pe atunci cât mai mult cu putinţă momentul aprinderii luminii. Crepusculul invada sala ca o apă cenuşie, cerul roşiatic al apusului se reflecta în geamuri şi marmora meselor strălucea uşor în întunecimea care începea să se lase. În mijlocul sălii pustii, Rambert părea o umbră pierdută, şi Rieux se gândi că era ceasul uitării lui de sine. Dar era totodată şi momentul în care

toţi prizonierii acestui oraş simţeau acelaşi lucru şi trebuia făcut ceva pentru a grăbi eliberarea lor. Rieux s-a întors.

Rambert petrecea de asemenea lungi clipe la gară. Accesul publicului pe peroane era oprit. Dar sălile de aşteptare în care intrai din oraş rămâneau deschise şi uneori cerşetorii se instalau în ele în zilele de arşiţă pentru că acolo era umbră şi răcoare. Rambert venea aici să citească vechi orarii sau pancartele care interziceau scuipatul, sau regulamentul poliţiei trenurilor. Apoi, se aşeza într-un colţ. Sala era întunecoasă. O sobă veche de metal se răcea de luni de zile pe o podea care mai păstra urmele în formă de opt pe care le lăsase o veche stropire. Pe perete, câteva afişe pledau pentru o viaţă fericită şi liberă la Bandol sau la Cannes. Rambert resimţea aici acel soi de groaznică libertate pe care o găseşti în adâncul mizeriei. Imaginile care îi erau atunci cel mai greu de suportat, cel puţin după cum îi spunea el lui Rieux, erau cele ale Parisului. Un peisaj cu pietre vechi şi cu ape, porumbeii de la Palais-Royal, Gara de Nord, cartierele pustii ale Pantheonului şi câteva alte locuri ale unui oraş pe care nu ştia că-l iubise atât de mult îl urmăreau atunci pe Rambert şi îl împiedicau să întreprindă ceva precis. Rieux îşi spunea doar că Rambert identifica aceste imagini cu cele ale iubirii lui. Şi, în ziua în care Rambert i-a spus că-i plăcea să se trezească la patru dimineaţa şi să se gândească la oraşul său, doctorului nu i-a fost greu să traducă din adâncul propriei sale experienţe că-i plăcea să-şi închipuie atunci femeia pe care o lăsase acolo. Era într-adevăr ceasul în care putea să pună stăpânire pe ea. La patru dimineaţa nu se face în general nimic şi se doarme, chiar dacă noaptea a fost o noapte de trădare. Da, se doarme la ora asta, şi asta e liniştitor, deoarece marea dorinţă a unei inimi neliniştite este să posede la nesfârşit fiinţa pe care o iubeşte sau să poată să scufunde aceasta fiinţă, când timpul despărţirii a venit, într-un somn fără vise, care să nu se sfârşească decât în ziua revederii.

La scurtă vreme după predică, au început căldurile. Venea sfârşitul lunii iunie. A doua zi de la ploile întârziate care marcaseră duminica predicii, vara izbucni deodată în înaltul cerului si pe deasupra caselor. Întâi se pornise un vânt puternic şi fierbinte care a suflat o zi şi care a uscat zidurile. Soarele a

înţepenit. Valuri neîntrerupte de căldură şi de lumină inundară oraşul de dimineaţă până seara. În afara străzilor cu arcade şi a apartamentelor, se părea că nicăieri în oraş nu există un loc care să nu fie plasat sub cea mai orbitoare reverberaţie de lumină. Soarele îi urmărea pe concetăţenii noştri prin toate colţurile străzilor şi, dacă se opreau, atunci îi săgeta. Cum aceste prime valuri de căldură au coincis cu o creştere fulgerătoare a numărului de victime, care s-a cifrat la aproape şapte sute pe săptămână, un fel de descurajare a pus stăpânire pe oraş. Prin cartierele mărginaşe, pe străzile netede şi prin casele cu terase, animaţia a scăzut şi, în acest cartier, unde oamenii trăiau întotdeauna în pragul casei, toate uşile erau închise şi obloanele trase, fără să poţi şti dacă de ciumă sau de soare înţelegeau ei să se apere astfel. Din câteva case, răzbăteau, cu toate astea, gemete. Înainte, când se întâmpla aşa ceva, se vedeau adesea curioşi care stăteau în stradă, să tragă cu urechea. Dar după aceste lungi alarme, părea că inima fiecăruia se împietrise şi toţi trăiau sau treceau pe lângă vaiete ca şi când ele ar fi fost graiul firesc al oamenilor.

Încăierările la porţile oraşului, în timpul cărora jandarmii fuseseră nevoiţi să facă uz de arme, stârniseră o agitaţie surdă. Fuseseră desigur răniţi, dar se vorbea de morţi în oraş, unde totul se exagera sub efectul căldurii şi al fricii. E adevărat, în orice caz, că nemulţumirea nu înceta să crească şi că autorităţile noastre se aşteptaseră la orice şi se gândiseră serios la măsurile ce trebuiau luate în cazul în care această populaţie, ţinută sub imperiul flagelului, s-ar fi ridicat la revoltă. Ziarele au publicat decrete care reînnoiau interzicerea ieşirii din oraş şi ameninţau contravenienţii cu condamnări la închisoare. Patrule au început să străbată oraşul. Adesea, pe străzile pustii şi închise, se vedeau înaintând, anunţate mai întâi de zgomotul copitelor pe caldarâm, gărzi călare care treceau printre rândurile de ferestre închise. Când dispărea patrula, o tăcere grea şi neîncrezătoare recădea peste oraşul ameninţat. Din loc în loc răsunau împuşcăturile echipelor speciale, însărcinate printr-un ordin recent să ucidă câinii şi pisicile care ar fi putut să transmită purici. Aceste detunături contribuiau să creeze în oraş o atmosferă de alarmă.

Stând în căldură şi tăcere, în inimile îngrozite ale concetăţenilor noştri de altminteri totul lua o importanţă mai

mare. Culorile cerului şi mirosurile pământului care marchează trecerea anotimpurilor pentru prima oară, deveniseră impresionante pentru toţi. Toţi înţelegeau cu spaimă că epidemia va fi ajutată de căldură şi fiecare vedea în acelaşi timp că vara se instala. Ţipătul lăstunilor, pe cerul înserării, devenea mai strident peste oraş. Nu mai era pe măsura amurgurilor de iunie care, în oraşul nostru, îndepărtează orizontul. Florile pe pieţe nu mai ajungeau boboci, se deschideau înainte şi, după vânzarea de dimineaţă, petalele lor acopereau trotuarele prăfuite. Se vedea limpede că primăvara îşi sleise puterile, că se risipise în miile de flori care se deschideau pretutindeni în grădini şi că acum avea să aţipească, să se strivească încet sub dubla apăsare a ciumei şi a căldurii. Pentru toţi concetăţenii noştri, acest cer de vară, aceste străzi care păleau sub straturile de praf şi plictiseală, avea acelaşi înţeles ameninţător ca şi sutele de morţi cu care oraşul se îngreuna zi de zi. Soarele necontenit, aceste ceasuri cu gust de somn şi de vacanţă nu mai chemau ca altădată la desfătările apei şi ale trupului. Răsunau, dimpotrivă, găunos, în oraşul închis şi tăcut. Pierduse strălucirea de aramă a anotimpurilor fericite. Soarele ciumei stingea toate culorile şi alunga orice bucurie.

Era una din marile revoluţii ale bolii. Toţi concetăţenii noştri întâmpinau de obicei vara cu veselie zgomotoasă. Oraşul se deschidea atunci spre mare şi îşi revărsa tineretul pe plaje. În vara aceasta, dimpotrivă, marea atât de apropiată era interzisă şi trupul nu mai avea drept la bucuriile sale. Ce era de făcut în aceste condiţii ? Tot Tarrou este acela care dă imaginea cea mai fidelă a vieţii noastre de atunci. El urmărea, bineînţeles, progresele ciumei în general, notând că o cotitură a epidemiei fusese consemnată la radio, când acelaşi radio nu mai anunţa sute de decese pe săptămână, ci nouăzeci si doi, o sută şapte şi o sută douăzeci de morţi pe zi. "Ziarele şi autorităţile se iau la întrecere cu ciuma, care e mai viclean. Îşi închipuie că obţin un avantaj asupra ei pentru că o sută treizeci este o cifră mai mică decât nouă sute zece". El evoca totodată aspectele patetice sau spectaculoase ale epidemiei, ca de pildă o femeie care, într-un cartier pustiu cu obloanele închise, deschisese pe neaşteptate o fereastră, deasupra lui, şi scosese două ţipete puternice înainte de a trage iar obloanele peste umbra deasă din odaie. Dar el nota pe de altă parte că pastilele de mentă dispăruseră din

farmacii — multă lume le sugea pentru a se feri de o eventuală contagiune.

El continua de asemenea să-şi observe personajele favorite. Aflăm că bătrânelul cu pisicile trăia, şi el, în plină tragedie, într-o dimineaţă, într-adevăr, răsunaseră împuşcături şi, aşa cum scria Tarrou, câteva scuipături de plumb uciseseră majoritatea pisicilor şi băgaseră groaza în celelalte, care părăsiseră strada. În aceeaşi zi, bătrânelul ieşise pe balcon la ora obişnuită, arătase oarecare uimire, se plecase, cercetase colţurile străzii şi se resemnase să aştepte. Mâna lui lovea încet gratiile balconului. Mai aşteptase încă, fărâmiţase puţină hârtie, intrase în casă, ieşise din nou, apoi după câtva timp dispăruse deodată închizând furios în urma lui uşa cu geam. În zilele următoare aceeaşi scenă se repetase, dar se putea citi pe obrazul bătrânelului o tristeţe şi o uluire din ce în ce mai evidente. După ce trecuse o săptămână, Tarrou aştepta zadarnic apariţia zilnică şi ferestrele rămăseseră cu încăpăţânare închise peste o suferinţă lesne de înţeles. "Pe vreme de ciumă, scuipatul pisicilor este interzis", aceasta era concluzia carnetelor.

Pe de altă parte, când Tarrou se întorcea seara, era întotdeauna sigur că o să întâlnească figura întunecată a paznicului de noapte care se plimba de la un capăt la altul al holului. Acest paznic nu înceta să amintească oricui că el prevăzuse nenorocirea care se întâmplă. Lui Tarrou, care recunoştea că-i auzise prezicerea, dar care îi reamintea ideea lui despre cutremur, bătrânul paznic îi răspundea: "Ah ! dacă ar fi un cutremur! Ne-ar zgâlţâi bine pe toţi şi gata socoteala. Numeri morţii, viii, şi s-a terminat povestea. Dar porcăria asta de boală ! Chiar şi cei care n-o au, o poartă în inimă."

Directorul nu era mai puţin copleşit. La început, călătorii, împiedicaţi să părăsească oraşul, fuseseră reţinuţi la hotel prin închiderea cetăţii. Dar puţin câte puţin, epidemia prelungindu-se, mulţi preferaseră să locuiască la prieteni. Şi aceleaşi cauze care umpluseră toate odăile hotelului, le ţineau de atunci încoace goale, din moment ce nu mai soseau noi călători în oraşul nostru. Tarrou rămânea unul din puţinii locatari şi directorul nu pierdea nici o ocazie de a-l face să remarce că, de n-ar fi dorinţa de a fi agreabil ultimilor săi clienţi, de mult ar fi închis hotelul. Îi cerea adesea lui Tarrou să evalueze durata

probabilă a epidemiei. "Se zice, răspundea Tarrou, că frigul nu prieşte genului ăstuia de boli." Directorul intra în panică: "Dar aici nu este niciodată cu adevărat frig, domnule! în orice caz, asta ar însemna mai multe luni!" De altfel directorul era sigur că multă vreme de acum încolo străinii vor ocoli acest oraş. Această ciumă era ruina turismului.

La restaurant, după o scurtă lipsă, a fost văzut reapărând domnul Othon, omul-bufniţă, dar însoţit numai de cei doi câini dresaţi. S-a aflat că soţia îşi îngrijise şi înmormântase mama, şi îşi continua acum carantina.

— Asta nu-mi place, îi spune directorul lui Tarrou. Cu sau fără carantină, ea este suspectă şi prin urmare şi el.

Tarrou îi atrăgea atenţia că din acest punct de vedere, toată lumea era suspectă. Dar celălalt era categoric şi avea asupra problemei vederi foarte categorice.

— Nu, domnule, nici dumneavoastră şi nici eu nu suntem ! Ei sunt suspecţi.

Dar atât de puţin lucru nu-l făcea pe domnul Othon să se schimbe şi de astă dată ciuma nu scotea nici un profit. El intra în acelaşi fel în restaurant, se aşeza în faţa copiilor, şi le vorbea mai departe cu distincţie şi ostilitate, băieţelul numai îşi schimbase înfăţişarea. Îmbrăcat ca şi sora lui în negru, puţin mai înghesuit parcă în sine, părea o mică umbră a tatălui său. Paznicul de noapte, căruia nu-i plăcea domnul Othon, îi spuse lui Tarrou:

— A! Ăsta o să crape aşa îmbrăcat cum îl vezi. N-o să mai fie nevoie să i se facă toaleta. O să se ducă de-a dreptul.

Se repeta de asemenea şi predica lui Paneloux, dar cu următorul comentariu: "Înţeleg această plăcută înflăcărare. La începutul şi sfârşitul unui flagel s-a făcut întotdeauna puţină retorică. La început, obiceiul nu este încă pierdut şi, când se sfârşeşte, de fapt se reia. În clipa nenorocirii te obişnuieşti cu adevărul, cu tăcerea adică. Să aşteptăm".

Tarrou nota, în sfârşit, că avusese o lungă conversaţie cu doctorul Rieux, despre care amintea doar că rezultatele fuseseră bune, semnala referitor la asta culoarea cafeniu-deschis a ochilor doamnei Rieux, mama, afirma în mod ciudat în legătură cu ea că o privire în care se citea atâta bunătate va fi întotdeauna mai puternică decât ciuma, şi consacra, în sfârşit,

pasaje destul de lungi bătrânului astmatic pe care îl îngrijea Rieux.

Se dusese să-l vadă împreună cu doctorul, după întrevederea amintită. Bătrânul îl primise pe Tarrou rânjind şi frecându-şi mâinile. Era în pat, sprijinit de pernă, având alături cele două oale cu năut: "Ah! încă unul, spuse el văzîndu-l pe Tarrou. Lumea e cu fundul în sus, mai mulţi medici decât bolnavi. Merge repede, hai ? Are dreptate părintele, o meritäm". A doua zi Tarrou venise din nou fără să anunţe.

Dacă e să te iei după carnetele lui, bătrânul astmatic, de meserie negustor de mărunţişuri, considerase la cincizeci de ani că muncise destul. Se culcase şi de atunci nu se mai sculase. Astmul lui se împăcase totuşi cu statul în picioare. O mică rentă îl dusese până la cei şaptezeci şi cinci de ani pe care îi purta cu vioiciune. Nu putea suferi să vadă un ceas şi într-adevăr nu era nici unul în casa lui. "Un ceas, spunea el, e scump şi e ceva prostesc". Evalua timpul, şi mai ales ora meselor, singura care îl interesa, prin cele două oale dintre care una, când se trezea, era plină cu năut. O umplea pe cealaltă bob cu bob, cu aceeaşi mişcare sârguincioasă şi regulată, îşi găsea astfel reperele într-o zi măsurată cu oala. "La fiecare cincisprezece oale, spunea el, trebuie să mănânc. E foarte simplu .

De altminteri, dacă ar fi s-o crezi pe soţia lui, el dăduse de foarte tânăr semne ale vocaţiei sale. Nimic, într-adevăr, nu-l interesa vreodată, nici munca lui, nici prietenii, nici cafeneaua, nici muzica, nici femeile, nici plimbările. Nu ieşea niciodată din oraş, în afară de o zi în care, silit să plece la Alger pentru nişte treburi de familie, se oprise la prima gară după Oran, incapabil să ducă mai departe aventura. Se întorsese acasă cu primul tren.

Lui Tarrou, care avusese aerul că se miră de viata claustrată pe care o ducea, îi explicase cam aşa, că, după religie, prima jumătate a vieţii unui om este un urcuş, iar a doua jumătate o coborâre, la care coborâre zilele nu mai erau ale omului, puteau să-i fie luate în orice clipă, că nu putea aşadar să mai facă nimic. Contradicţia, de altfel, nu-l speria, căci puţin după asta îi spusese lui Tarrou că desigur Dumnezeu nu există, pentru că, în caz contrar, preoţii ar fi inutili. Dar, din alte cugetări care urmaseră, Tarrou înţelesese că această filosofie era strâns legată de proasta dispoziţie pe care i-o dădeau desele

colecte ale parohiei din care făcea parte. Dar ceea ce întregea portretul bătrânului, era o dorinţă care părea profundă şi pe care el a exprimat-o de mai multe ori în faţa interlocutorului său: spera să moară foarte bătrân.

"E oare un sfânt ?" se întreba Tarrou. Şi răspundea: "Da, dacă sfinţenia este o sumă de deprinderi".

Dar, în acelaşi timp, Tarrou se aşternea pe descrierea destul de minuţioasă a unei zile în oraşul ciumat şi dădea astfel o idee exactă despre ocupaţiile şi viata concetăţenilor noştri pe timpul acestei veri. "Nu râd decât beţivii, spunea Tarrou, iar aceştia râd prea mult." Apoi îşi începea descrierea:

"În zori, adieri uşoare străbat oraşul încă pustiu. La această oră, care desparte morţile din timpul nopţii de agoniile din timpul zilei, ciuma pare să-şi întrerupă pentru o clipă efortul şi să-şi tragă răsuflarea. Toate prăvăliile sunt închise. Dar la unele, afişul «închis din cauza ciumei» atestă că nu se vor mai deschide împreună cu celelalte. Vânzători de ziare încă somnoroşi nu mai anunţă ştirile, ci, rezemaţi la colţuri de stradă, îşi oferă parcă mâna felinarelor cu gesturi de somnambuli. Curând, treziţi de primele tramvaie, se vor răspândi în tot oraşul, întinzând foile în care sare în ochi cuvântul «ciumă». «Va fi o toamnă cu ciumă ? Profesorul B... răspunde: Nu.» «O sută douăzeci şi patru de morţi, acesta este bilanţul celei de a nouăzeci şi patra zi de ciumă.»

În ciuda crizei de hârtie care devine din ce în ce mai acută şi care a silit unele publicaţii periodice să-şi micşoreze numărul de pagini, a fost creat un nou ziar: *Curierul Epidemiei,* care îşi ia însărcinarea să-i informeze pe concetăţenii noştri, cu grija unei scrupuloase obiectivităti, asupra progreselor sau regreselor bolii; să le furnizeze mărturiile cele mai autorizate asupra viitorului epidemiei; să sprijine în coloanele lui pe toţi cei care, cunoscuţi sau necunoscuţi, sunt dispuşi să lupte împotriva flagelului; să susţină moralul populaţiei, să transmită directivele autorităţilor şi, într-un cuvânt, să grupeze toate bunele intenţii într-o luptă eficace împotriva nenorocirii care ne loveşte. În realitate, acest ziar s-a mărginit foarte curând să publice anunţuri de noi produse, infailibile în prevenirea ciumei.

Către orele şase dimineaţa, toate aceste ziare încep să se vândă la cozile care se instalează la uşile magazinelor, cu mai mult de o oră înainte de deschidere, apoi în tramvaiele care

sosesc, ticsite, din cartierele mărginaşe. Tramvaiele au devenit singurul mijloc de transport şi merg foarte greu, cu scările şi platformele încărcate să plesnească. Lucru curios, cu toate astea, toţi pasagerii îşi întorc spatele, în măsura în care pot, pentru a evita o contagiune reciprocă. La opriri, tramvaiul revarsă o încărcătură de femei şi de bărbaţi grăbiţi să se îndepărteze şi să rămână singuri. Frecvent izbucnesc scene datorate doar proastei dispoziţii, care devine cronică.

După trecerea primelor tramvaie, oraşul se trezeşte încetul cu încetul, primele braserii îşi deschid uşile spre tejghele încărcate de afişe: «Nu mai avem cafea», «Veniţi cu zahărul dumneavoastră» etc. Apoi se deschid prăvăliile, străzile se înviorează: în acelaşi timp, lumina se intensifică, iar căldura dă puţin câte puţin o culoare plumburie cerului de iulie. Este ora când cei ce nu fac nimic se încumetă să iasă pe bulevarde. Cei mai mulţi par că se străduiesc să îndepărteze ciuma prin etalarea luxului lor. În fiecare zi, pe la orele unsprezece, pe arterele principale, există un întreg alai de bărbaţi şi femei tinere la care poţi simţi această pasiune de a trăi care creşte în sânul marilor nenorociri.

La amiază, restaurantele se umplu cât ai clipi din ochi. La uşi se formează foarte repede mici grupuri care n-au găsit loc. Cerul începe să-şi piardă lumina datorită excesului de căldură. La umbra storurilor mari, candidaţii la hrană îşi aşteaptă rândul pe marginea străzii care trosneşte din cauza soarelui. Dacă restaurantele sunt invadate, se întâmplă doar pentru că astfel se simplifică pentru mulţi problema aprovizionării. Dar teama de contagiune rămâne neştirbită. Consumatorii petrec minute lungi ştergându-şi cu răbdare tacâmurile. Nu de mult, unele restaurante afişau: «Aici tacâmurile sunt opărite». Dar încetul cu încetul au renunţat la orice fel de publicitate fiindcă clienţii tot erau siliţi să vină. Clientul, de altfel, cheltuieşte bucuros. Vinurile fine, sau presupuse ca atare, suplimentele cele mai scumpe încep o cursă neînfrânată. Totodată se pare că au izbucnit scene de panică într-un restaurant din pricină că un client, făcându-i-se rău, pălise, se ridicase, se clătinase pe picioare şi o luase foarte repede spre ieşire.

Către orele două, oraşul se goleşte încet încet, şi vine momentul în care tăcerea, praful, soarele şi ciuma îşi dau întâlnire în plină stradă. De-a lungul marilor case cenuşii,

căldura se revarsă fără încetare. Sunt lungi ceasuri captive care sfârşesc în seri fierbinţi prăvălindu-se peste oraşul ticsit şi flecar. În primele zile de căldură, ici şi colo, şi fără să se ştie de ce, serile erau pustii. Dar în prezent, prima răcoare aduce o destindere, dacă nu o speranţă. Toţi coboară atunci pe străzi, se amestecă în vorbă, se ceartă, se doresc şi, sub cerul roşu de iulie, înţesat de perechi şi de strigăte, alunecă în noaptea gâfâită. Zadarnic, în fiecare seară, pe bulevarde, un bătrân inspirat, purtând pălărie şi lavalieră, străbate mulţimea repetând fără încetare: «Dumnezeu e mare, veniţi spre el», toţi se reped, dimpotrivă, către un lucru pe care nu-l cunosc bine sau care li se pare mai grabnic decât Dumnezeu. La început, când credeau că e o boală ca toate celelalte, religia îşi avea rolul ei. Dar când au văzut că e serios, şi-au amintit că există plăcerea. Întreaga teamă care se întipăreşte pe chipuri în timpul zilei, se topeşte atunci în amurgul arzător şi plin de praf, într-un fel de excitare buimacă, o libertate stângace care înfrigurează un popor întreg.

Şi eu, sunt şi eu ca ei. Dar ce ! moartea nu înseamnă nimic pentru oameni ca mine. Este un eveniment care le dă dreptate".

Tarrou fusese acela care îi ceruse lui Rieux întrevederea consemnată în carnetele sale. În seara aceea Rieux îl aştepta, şi tocmai îşi contempla mama care stătea cuminte pe un scaun într-un colţ al sufrageriei. Când nu mai avea treabă cu gospodăria, ea îşi petrecea vremea aici. Cu mâinile împreunate pe genunchi, aştepta. Rieux nici măcar nu era sigur că el era cel pe care ea îl aştepta. Totuşi, ceva se schimba pe obrazul ei atunci când apărea el. Întreaga tăcere pe care o viaţă de trudă o brăzdase pe acest obraz, părea atunci să se însufleţească. Apoi, recădea în tăcere. În seara asta privea pe geam, în strada acum pustie. Iluminatul de noapte fusese redus cu două treimi. Şi, din loc în loc, o lampă foarte slabă îşi arunca puţinele reflexe peste umbrele oraşului.

— Oare or să ţină lumina redusă pe tot timpul ciumei ? spune doamna Rieux.

— Probabil.

— Numai de n-ar dura până-n iarnă. Ar fi trist atunci.

— Da, spune Rieux.

Vede privirea mamei aţintindu-i fruntea. Ştia că neliniştea şi istovirea ultimelor zile îi supsese obrazul.

— Cum a mers, azi ? spune doamna Rieux.

— O ! ca de obicei.

Ca de obicei! Adică noul ser trimis din Paris părea să fie mai puţin eficace decât primul, şi statisticile creşteau. Nu exista posibilitatea de a se inocula serurile preventive decât tot la familiile atinse. Ar fi fost nevoie de cantităţi industriale pentru o vaccinare generală. Majoritatea ganglionilor inflamaţi nu voiau să se spargă, ca şi când ar fi venit epoca întăririi lor, şi îi torturau pe bolnavi. De ieri, apăruseră în oraş două cazuri de epidemie de o formă nouă. Ciuma devenea acum pulmonară. În aceeaşi zi, în timpul unei întruniri, medicii, extenuaţi, în faţa unui prefect dezorientat, ceruseră şi obţinuseră să se ia noi măsuri pentru a evita contagiunea care se producea, la ciuma pulmonară, de la gură la gură. Ca de obicei, tot nu se ştia nimic.

Îşi privea mama! Sub frumoasa ei privire castanie, ani de afecţiune îl copleşeau.

— Ţi-e cumva frică, mamă ?

— La vârsta mea, nu prea mai ai de ce să-ţi fie frică.

— Zilele sunt tare lungi şi eu nu mai stau niciodată acasă.

— Mi-e totuna că te aştept, dacă ştiu că trebuie să vii. Iar când nu eşti acasă, mă gândesc la ce faci. Ai vreo veste ?

— Da, totul e în ordine, dacă e să mă iau după ultima ei telegramă. Dar ştiu că ea spune aşa pentru ca să mă liniştească.

La uşă se aude soneria. Medicul îi surâde mamei şi se duce să deschidă. În penumbra culoarului, Tarrou părea un urs mare, îmbrăcat în cenuşiu. Rieux îl pofteşte să se aşeze în faţa biroului său. El însuşi rămâne în picioare, în spatele fotoliului. Îi despărţea singura lampă aprinsă în odaie, pe birou.

— Ştiu că pot vorbi deschis cu dumneavoastră, spune Tarrou direct.

Rieux aprobă în tăcere.

— Peste două săptămâni sau peste o lună nu veţi mai fi de nici un folos aici, sunteţi depăşit de evenimente.

— Este adevărat, spune Rieux.

— Organizarea serviciului sanitar este proastă. N-aveţi nici timp, nici oameni.

Medicul recunoaşte din nou că ăsta era adevărul.

— Am aflat că prefectura se gândeşte la un fel de serviciu civil care să oblige bărbaţii sănătoşi să participe la salvarea generală.

— Sunteţi bine informat. Dar nemulţumirea este mare acum şi prefectul ezită.

— De ce nu chemaţi voluntari ?

— S-a făcut şi asta, dar rezultatele au fost slabe.

— S-a făcut pe cale oficială, cam fără convingere. Ceea ce le lipseşte este imaginaţia. Ei nu sunt niciodată la înălţimea epidemiilor. Şi remediile pe care ei le imaginează abia sunt bune pentru un guturai. Dacă îi lăsăm să-şi vadă de treabă tot aşa cum ştiu ei, or să piară şi ei, şi noi cu ei.

— E probabil, spune Rieux. Trebuie să-ţi spun că s-au gândit totuşi la cei din închisoare, pentru ceea ce aş numi muncile grele.

— Mi-ar fi plăcut mai mult să fi fost nişte oameni liberi.

— Şi mie. Dar, în definitiv, de ce ?

— Am oroare de condamnările la moarte.

Rieux se uită la el.

— Atunci ?

— Atunci, am un plan de organizare pentru formaţii de sanitari voluntari. Daţi-mi autorizaţie să mă ocup de asta şi să lăsăm la o parte administraţia. De altfel nu mai poate face faţă. Am aproape în toate părţile prieteni şi ei vor forma primul nucleu. Şi, bineînţeles, voi participa şi eu.

— Nu vă îndoiţi, desigur, că primesc cu plăcere, spune Rieux. E nevoie să fii ajutat, mai ales în această meserie. Iau asupra mea sarcina să conving prefectura să accepte ideea. De altfel, nici n-au de ales. Dar...

Rieux se gândi un moment.

— Dar această muncă poate fi mortală, ştiţi asta foarte bine. În orice caz, trebuie să vă previn. V-aţi gândit bine ?

Tarrou îl privea cu ochii săi cenuşii.

— Ce părere aveţi de predica lui Paneloux, domnule doctor ?

Întrebarea era pusă în mod firesc şi Rieux a răspuns tot la fel de firesc.

— Am trăit prea mult în spitale ca să-mi placă ideea pedepsei colective. Dar, ştiţi, creştinii vorbesc uneori în felul

ăsta, fără să creadă într-adevăr vreodată în ceea ce spun. Sunt mai buni decât par.

— Credeţi, totuşi, ca şi Paneloux, că ciuma are partea ei bună, că ne deschide ochii, că ne sileşte să gândim ?

Doctorul scutură din cap cu nerăbdare.

— La fel ca toate bolile din lume. Ceea ce este adevărat cu relele acestei lumi este adevărat şi în legătură cu ciuma. Ea poate folosi pentru a-i înălţa pe câţiva. Când vezi însă mizeria şi durerea pe care o aduce, trebuie să fii nebun, orb sau laş ca să te resemnezi cu ciuma.

Rieux abia ridicase vocea. Dar Tarrou făcu un gest cu mâna pentru a-l calma parcă. Zâmbea.

— Da, spune Rieux dând din umeri. Dar nu mi-aţi răspuns. V-aţi gândit bine ?

Tarrou s-a aşezat mai comod în fotoliu şi şi-a întins capul spre lumină.

— Credeţi în Dumnezeu, domnule doctor ?

Întrebarea era din nou pusă în mod firesc. Dar de astă dată Rieux a ezitat.

— Nu, dar ce semnificaţie poate să aibe asta ? Sunt în întuneric şi încerc să văd prin el. Aşa ceva de mult a încetat să mi se pară original.

— Dar nu aşa ceva oare vă desparte de Paneloux ?

— Nu cred. Paneloux este un om cu carte. N-a văzut destui oameni murind şi de aceea vorbeşte în numele unui adevăr. Dar cel din urmă preot de ţară, care are grija enoriaşilor lui şi care a auzit respiraţia unui om trăgând să moară, gândeşte la fel ca mine. El s-ar fi străduit să înlăture suferinţa, înainte de a dori să demonstreze cât este ea de binevenită.

Rieux se ridică, obrazul lui era acum în umbră.

— Să lăsăm asta, dacă nu vreţi să răspundeţi, spune el.

Tarrou zâmbea fără să se mişte din fotoliu.

— Pot să răspund printr-o întrebare ? Doctorul zâmbeşte la rândul său:

— Vă place misterul, spune el. Daţi-i drumul.

— Iată, spuse Tarrou. De ce daţi dumneavoastră înşivă dovadă de atâta devotament, din moment ce nu credeţi în Dumnezeu ? Răspunsul dumneavoastră mă va ajută, poate, să răspund eu însumi.

Fără să iasă din umbră, doctorul spune că răspunsese mai înainte, că dacă ar crede într-un Dumnezeu atotputernic, ar înceta să mai vindece oamenii, lăsându-i atunci lui această grijă. Dar că nimeni pe lume, nu, nici măcar Paneloux, care crede că e credincios, nu crede într-un Dumnezeu de acest fel, din moment ce nimeni nu se lasă în voia soartei, şi că din acest punct de vedere cel puţin, el, Rieux, crede că se află pe calea cea dreaptă, luptând împotriva creaţiunii, aşa cum era ea.

— Ah! spune Tarrou, asta este deci ideea pe care v-o faceţi despre meseria dumneavoastră ?

— Cam asta, răspunse doctorul, ieşind în lumină.

Tarrou fluieră încet şi doctorul îl priveşte.

— Da, spune el, gândiţi în sinea dumneavoastră că e nevoie de orgoliu pentru asta. Dar n-am decât orgoliul care trebuie, credeţi-mă. Nu ştiu ce mă aşteaptă şi nici ceea ce va urma după toate astea. Pentru moment există bolnavi şi trebuie să-i vindec. După aceea o să reflectăm, şi eu, şi ei. Dar cel mai urgent lucru este să-i vindec. Îi apăr cum pot, nimic mai mult.

— Împotriva cui ?

Rieux se întoarce spre fereastră. Ghicea în depărtare marea, după o condensare mai întunecată a orizontului. Resimţea doar oboseala şi lupta în acelaşi timp împotriva unei dorinţe neaşteptate şi nesocotite de a se destăinui ceva mai mult acestui om ciudat, pe care însă îl simţea aproape.

— Habar n-am, Tarrou, îţi jur că habar n-am. Când m-am apucat de această meserie, am făcut-o într-o oarecare măsură în mod abstract, pentru că aveam nevoie de asta, pentru că era o situaţie ca oricare alta, una dintre acelea la care se gândesc tinerii. Poate şi pentru că era deosebit de greu pentru un băiat de muncitor ca mine. Şi apoi a trebuit să văd cum se moare. Ştii că există oameni care refuză să moară ? Ai auzit vreodată o femeie strigând: Niciodată ! în clipa morţii ? Eu, da. Şi am descoperit atunci că nu mă puteam obişnui cu aşa ceva. Eram tânăr şi credeam că dezgustul meu se adresează ordinii însăşi a lumii. Între timp am devenit mai modest. Pur şi simplu, tot nu m-am obişnuit să văd cum se moare. Nu ştiu nimic mai mult, dar la urma urmei...

Rieux tace şi se aşează iar. Îşi simţea gura uscată.

— La urma urmei ? spune încet Tarrou.

— La urma urmei... reia doctorul şi ezită din nou, privindu-l pe Tarrou cu atenţie, e vorba de un lucru pe care un om ca dumneata îl poate înţelege, nu-i aşa, dar de vreme ce ordinea lumii este guvernată de moarte, poate că e mai bine pentru Dumnezeu să nu credem în el şi să luptăm din toate puterile împotriva morţii, fără a ridica ochii spre acest cer în care El tace.

— Da, aprobă Tarrou, pot să înţeleg, dar victoriile dumitale vor fi totdeauna provizorii, nimic mai mult.

Rieux pare să se întunece la faţă.

— Totdeauna, ştiu. Dar ăsta nu e un motiv să încetezi să lupţi.

— Nu, nu este un motiv. Dar îmi închipui atunci ce trebuie să fie pentru dumneata această ciumă.

— Da, spune Rieux. O interminabilă înfrângere.

Tarrou şi-a aţintit o clipă privirea asupra doctorului, apoi se ridică şi porneşte grăbit spre uşă. Şi Rieux îl urmează. Era tocmai lângă el, când, Tarrou, care părea să se uite în jos la picioarele sale, îi spune :

— Cine te-a învăţat toate astea, doctore ?

Răspunsul vine de îndată:

— Mizeria.

Rieux deschide uşa biroului său şi, pe culoar, îi spune lui Tarrou că trebuia să coboare şi el ca să meargă la unul din bolnavii săi de la periferie. Tarrou îi propune să-l însoţească şi doctorul primeşte. La capătul culoarului au întâlnit-o pe doamna Rieux căreia doctorul i-l prezintă pe Tarrou.

— Un prieten, spune el.

— O ! spune doamna Rieux, sunt foarte bucuroasă să vă cunosc.

Plecând, Tarrou îşi mai întoarce o dată privirea în urma ei. Pe palier, doctorul încearcă zadarnic să facă lumină pe scări. Totul rămânea cufundat în beznă. Doctorul se întreba dacă era cumva efectul unei noi măsuri de economie. Dar nu puteai şti. De câtăva vreme, în case şi în oraş, totul se strica. Poate pur şi simplu din pricină că portarii şi concetăţenii noştri, in general, nu mai aveau grijă de nimic. Dar doctorul nu a avut timp să-şi continue întrebările, căci vocea lui Tarrou răsună in urma lui:

— Încă un cuvânt, doctore, chiar dacă ţi se pare ridicol: ai întru totul dreptate.

Rieux dă din umeri pentru sine, în întuneric.

— Nu ştiu, zău. Dar dumneata de unde ştii ?

— O, face celălalt fără să se turbure, eu am puţine lucruri de aflat.

Doctorul se opreşte şi, în urma lui, piciorul lui Tarrou alunecă pe o treaptă. Tarrou se agaţă cu mâna de umărul lui Rieux.

— Crezi că ştii totul despre viaţă ? îl întreabă acesta.

Răspunsul a venit din întuneric, adus de aceeaşi voce liniştită : — Da.

Când au ieşit în stradă, au văzut că era destul de târziu, poate ora unsprezece. Oraşul era mut, populat doar de foşnete uşoare. Foarte departe, răsuna clopoţelul unei ambulanţe. S-au urcat în maşină şi Rieux a dat drumul la motor.

— Va trebui, spune el, să vii mâine la spital pentru vaccinul preventiv. Dar, ca să încheiem, şi înainte de a intra în această poveste, gândeşte-te că ai o şansă din trei să scapi.

— Aceste evaluări n-au rost, doctore, o ştii la fel de bine ca şi mine. Cu o sută de ani în urmă, o epidemie de ciumă a omorât toţi locuitorii unui oraş din Persia, cu excepţia exact a omului care spăla morţii şi care nu încetase nici o clipă să-şi exercite meseria.

— Şi-a păstrat această a treia şansă, nimic mai mult, spune Rieux cu o voce deodată mai *î*năbuşită. Dar este adevărat că în privinţa asta nu ştim mai nimic.

Intrau acum în mahalale. Farurile luminau străzile pustii. S-au oprit. În faţa maşinii, Rieux îl întreabă pe Tarrou dacă voia să intre şi acesta spuse că da. Un reflex al cerului le lumina obrazul. Rieux avu deodată un râs prietenesc.

— Ia spune-mi, Tarrou, zise el, ce te îndeamnă să te ocupi de asta ?

— Nu ştiu. Morala mea, poate.

— Si care anume ?

— Înţelegerea.

Tarrou se întoarce cu faţa spre casă şi Rieux nu i-a mai văzut obrazul până în clipa când au fost înăuntru, la bătrânul astmatic.

Chiar din ziua următoare, Tarrou s-a apucat de treabă şi a constituit o primă echipă care avea să fie urmată de multe altele.

Nu este totuşi în intenţia naratorului de a acorda acestor formaţii sanitare o importanţă mai mare decât au avut-o. Este adevărat că, astăzi, mulţi dintre concetăţenii noştri ar ceda tentaţiei de a le exagera rolul. Dar naratorul este mai curând ispitit să creadă că, dând prea multă importanţă acţiunilor frumoase, ar aduce în cele din urmă un omagiu indirect şi puternic răului. Pentru că se poate presupune că aceste acţiuni frumoase n-au atâta preţ decât pentru că sunt rare şi că răutatea şi indiferenţa sunt motoare mult mai frecvente în acţiunile oamenilor. Aceasta este o idee pe care naratorul n-o împărtăşeşte. Răul care este în lume vine aproape întotdeauna din ignoranţă, şi bunele intenţii, dacă nu sunt luminate de conştiinţă, pot să facă tot atâtea stricăciuni ca şi răutatea. Oamenii sunt mai curând buni decât răi, şi, în realitate, nu asta e problema. Ei sunt însă mai mult sau mai puţin neştiutori şi asta e ceea ce se cheamă virtute sau viciu, viciul cel mai fără de speranţă fiind cel al ignoranţei care crede că ştie tot şi îşi permite atunci să omoare. Sufletul ucigaşului este orb şi nu există bunătate adevărată, nici iubire frumoasă fără toată clarviziunea posibilă.

Iată de ce formaţiile noastre sanitare care s-au realizat datorită lui Tarrou trebuie să fie judecate cu o satisfacţie obiectivă. Iată de ce naratorul nu va deveni cântăreţul prea elocvent al voinţei şi al unui eroism căruia el nu-i acordă decât o importanţă potrivită. Dar el va continua să fie istoricul inimilor sfâşiate şi exigente ale concetăţenilor noştri pe care ciuma le adusese atunci în această stare.

Cei care s-au dedicat formaţiilor sanitare n-au avut, într-adevăr, un merit atât de mare, căci ştiau că era singurul lucru de făcut, şi de necrezut ar fi fost să nu se fi hotărât. Aceste formaţii i-au ajutat pe concetăţenii noştri să pătrundă mai adânc în ciumă şi i-au convins în parte că, deoarece boala există, trebuia făcut tot ce era necesar pentru a lupta împotriva ei. Şi pentru că ciuma devenea astfel datoria unora, ea apărea ceea ce era în realitate, adică problema tuturor.

Asta e bine. Dar nu felicităm un învăţător pentru că ne învaţă că doi şi cu doi fac patru. Va fi poate felicitat pentru că şi-

a ales această meserie frumoasă. Să spunem deci că este lăudabil faptul că Tarrou şi alţii ca el au ales să demonstreze că doi cu doi fac patru, mai curând decât contrariul, dar să spunem şi că această acţiune a lor de bunăvoinţă era identică cu a învăţătorului, cu a tuturor celor care au aceeaşi inimă ca şi a învăţătorului şi care, spre onoarea omului, sunt mai numeroşi decât se crede; asta e, cel puţin, convingerea naratorului. El vede de altfel foarte bine obiecţia care i s-ar putea aduce, şi anume că aceşti oameni îşi riscau viaţa. Dar vine întotdeauna un ceas în istorie când cel care îndrăzneşte să spună că doi şi cu doi fac patru este pedepsit cu moartea. Învăţătorul ştia asta. Şi întrebarea nu este să ştii care este răsplata sau pedeapsa la care se poate aştepta acest raţionament, întrebarea este să ştii dacă doi şi cu doi, da sau nu, fac patru. Pentru aceia dintre concetăţenii noştri care îşi riscau atunci viaţa, ei trebuiau să hotărască dacă da sau nu, ciuma dăduse peste ei şi dacă da sau nu, trebuia luptat împotriva ei.

Mulţi noi moralişti din oraşul nostru obişnuiau atunci să spună că nimic nu foloseşte la nimic şi că trebuie să îngenunchem. Iar Tarrou şi Rieux şi prietenii lor puteau răspunde asta sau aia, dar concluzia rămânea mereu cea pe care o ştiau: trebuia luptat într-un fel sau altul şi nu îngenuncheat, toată problema era să împiedici un număr cât mai mare de oameni să moară şi să cunoască despărţirea definitivă. Nu exista pentru asta decât un singur mijloc, care consta în a combate ciuma. Acest adevăr nu era admirabil, era doar consecvent.

Iată de ce era firesc ca bătrânul Castel să-şi depună întreaga încredere şi energie în fabricarea pe loc a unor seruri din substanţe improvizate. Rieux şi cu el sperau că un ser fabricat din culturi ale însuşi microbului care infesta oraşul ar avea o eficacitate mai directă decât serurile venite din afară, deoarece microbul se deosebea întrucâtva de bacilul ciumei, aşa cum era el definit în mod clasic. Castel spera să obţină destul de curând primul său ser.

Iată de ce era de asemenea firesc că Grand, care nu era nicidecum un erou, să devină acum un fel de secretar al formaţiilor sanitare. O parte din echipele alcătuite de Tarrou se consacrau într-adevăr unei munci de asistenţă preventivă în cartierele suprapopulate. Încercau să introducă acolo igiena

necesară, ţineau evidenţa podurilor şi pivniţelor prin care dezinfectarea nu trecuse. O altă parte a echipelor însoţea medicii în vizitele la domiciliul bolnavilor, asigura transportul ciumaţilor şi mai târziu, în lipsa personalului de calitate, deveniseră şoferi ai maşinilor cu bolnavi şi cu morţi. Toate acestea cereau o muncă de înregistrare şi de statistică pe care Grand a acceptat s-o facă.

Din acest punct de vedere, naratorul, în mai mare măsură decât Rieux sau Tarrou, considera că Grand era reprezentantul real al acelei virtuţi liniştite care anima formaţiile sanitare. El spusese da, fără ezitare, cu bunăvoinţa care îi era proprie. Ceruse doar să fie folosit la treburi mai mici. Era prea bătrân pentru altele. Între orele optsprezece şi douăzeci le stătea la dispoziţie. Şi când Rieux i-a mulţumit călduros, el s-a mirat: "Nu asta e cel mai greu. E ciumă, trebuie să ne apărăm, e un lucru clar! Ah ! dacă şi altele ar fi tot atât de simple!" Şi se întorcea la fraza lui. Uneori, seara, când termina cu fişele, Rieux stătea de vorbă cu el. În cele din urmă îl incluseseră şi pe Tarrou în conversaţia lor şi Grand se destăinuia cu o plăcere din ce în ce mai evidentă celor doi amici ai săi. Aceştia urmăreau cu interes munca plină de răbdare la care Grand se deda în toiul ciumei. Găseau şi ei în asta, în cele din urmă, un soi de relaxare.

"Ce mai face amazoana ?" întreba adesea Tarrou. Iar Grand răspundea invariabil, cu un zâmbet silit: "Galopează, galopează" . Într-o seară, Grand a spus că renunţase definitiv la adjectivul "elegantă" pentru amazoana lui şi că o va caracteriza de acum încolo ca "zveltă". "E mai concret", adăugase el. Altădată le citi celor doi auditori ai săi prima frază astfel modificată: "într-o frumoasă dimineaţă de mai, o zveltă amazoană parcurgea, călare pe o superbă iapă alezană, aleile înflorite din Bois de Boulogne".

— Nu-i aşa, spune Grand, că o vezi mai bine ? Şi am preferat: "într-o dimineaţă de mai", pentru că "din luna mai" lungea mai mult cadenţa.

S-a arătat apoi foarte preocupat de adjectivul "superbă". I se părea inexpresiv şi el căuta termenul care ar fotografia dintr-o dată fastuoasa iapă pe care o imagina. "Grasă" nu mergea, era concret, dar puţin peiorativ. "Strălucitoare" îl ispitise o clipă, dar ritmul nu se potrivea. Într-o seară a anunţat triumfător că

găsise cuvântul: "O neagră iapă alezană''. Negru indică, după părerea lui, la un mod discret, eleganţa.

— Nu se poate, spuse Rieux.

— Şi de ce?

— Alezană nu indică rasa, ci culoarea.

— Ce culoare?

— Ei bine, o culoare care nu este negru, în orice caz.

Grand părea foarte afectat.

— Mulţumesc, spunea el, din fericire sunteţi aici. Dar vedeţi cât e de greu.

— Ce părere ai avea de "somptuoasă" ? zise Tarrou.

Grand îl privi. Reflecta:

— Da, zise el, da !

Si, treptat, un zâmbet se aşternea pe chipul său.

Câtva timp după aceea, a mărturisit că adjectivul "înflorite" îl stânjenea. Cum nu văzuse niciodată decât Oranul şi Montelimarul, le cerea uneori prietenilor săi indicaţii asupra modului în care înfloreau aleile din Bois de Boulogne. Lui Rieux şi lui Tarrou aceste alei nu le făcuseră, la drept vorbind, niciodată impresia că ar fi înflorite, dar convingerea funcţionarului îi făcea să şovăie. El se mira de nesiguranţa lor. "Numai artiştii ştiu să observe". Dar doctorul l-a găsit o dată într-o stare de mare surescitare. Înlocuise "înflorite" cu "pline de flori". Îşi freca mâinile. „În sfârşit le vezi, le miroşi. Jos pălăria, domnilor!" Citi triumfător fraza: "Într-o frumoasă dimineaţă de mai, o zveltă amazoană parcurgea, călare pe o somptuoasă iapă alezană, aleile pline de flori din Bois Boulogne „. Dar, citite cu voce tare, cuvintele "aleile pline" sunară într-un mod supărător şi Grand se bâlbâi puţin. S-a aşezat cu un aer copleşit. Apoi i-a cerut doctorului să-i îngăduie să plece. Avea nevoie să se gândească.

Chiar în această perioadă, mai târziu s-a aflat, la birou, a dat semne de neatenţie care au fost considerate regretabile într-un astfel de moment în care primăria trebuie să facă faţă, cu un personal redus, unor obligaţii copleşitoare. Serviciul lui Grand a avut de suferit şi şeful de cabinet i-a făcut reproşuri severe reamintindu-i că era plătit pentru a efectua o muncă pe care el tocmai n-o efectua. "Se pare, spusese şeful de birou, că în afara muncii dumneavoastră, faceţi şi serviciul voluntar în formaţiile sanitare. Asta nu mă priveşte. Ceea ce mă priveşte

este munca dumneavoastră aci. Şi prima modalitate de a fi folositor în aceste teribile împrejurări este s-o îndepliniţi bine. Altfel, restul nu foloseşte la nimic".

— Are dreptate, îi spune Grand lui Rieux.

— Da, are dreptate, aprobă doctorul.

— Dar sunt distrat şi nu ştiu cum să mă descurc cu sfârşitul frazei mele.

Se gândise să suprime cuvântul "Boulogne", socotind că toată lumea va înţelege despre ce pădure este vorba. Dar atunci fraza părea să lege de "flori" ceea ce, de fapt, se raporta la "alei". Se gândise şi la posibilitatea de a scrie: "Aleile pădurii pline de flori". Dar aşezarea cuvântului "pădurii între un substantiv şi un calificativ, pe care le despărţea în mod arbitrar, era pentru el ca un ghimpe în talpă, în unele seri, într-adevăr, părea mai obosit chiar decât Rieux.

Da, era obosit de această căutare care îl absorbea în întregime, dar, cu toate acestea, nu se străduia mai puţin ca înainte să continue să facă adunările şi statisticile de care aveau nevoie formaţiile sanitare. Cu răbdare, în fiecare seară, punea fişele la punct, le însoţea de graficele respective şi se silea să prezinte tabele cât se poate de precise. Destul de des se ducea să-l caute pe Rieux într-unul din spitale şi îi cerea o masă în vreun birou sau infirmerie. Se instala acolo cu hârtiile lui, exact la fel cum se instala la masa lui de lucru de la primărie şi în aerul dens încărcat de mirosul dezinfectantelor şi al bolii însăşi, îşi vântura foile de hârtie ca să usuce cerneala de pe ele. Încerca atunci în mod cinstit să nu se mai gândească la amazoana lui şi să facă numai ceea ce trebuia.

Da, dacă este adevărat că oamenii ţin să-şi propună exemple şi modele pe care le numesc eroi, şi dacă trebuie neapărat să existe unul în această povestire, atunci naratorul îl propune tocmai pe acest erou şters şi insignifiant, care n-avea în firea lui drept calităţi decât o inimă bună şi un ideal aparent ridicol. Asta va da adevărului partea care îi revine, adunării de doi cu doi totalul ei de patru, şi eroismului locul secundar care i se cuvine, exact după, şi niciodată înaintea exigenţei generoase a fericirii. Asta va da de asemenea şi acestei cronici caracterul ei care trebuie să fie acela al unei relatări făcute cu sentimente bune, adică sentimente care nu sunt nici vizibil rele, nici exaltate în felul urât al unui spectacol.

Aceasta era cel puţin părerea doctorului Rieux atunci când citea în ziare sau asculta la radio chemările şi încurajările pe care lumea exterioară le trimitea oraşului ciumat. O dată cu ajutoarele trimise pe calea aerului sau pe uscat, în fiecare seară, pe calea undelor sau prin presă, comentarii înduioşătoare sau admirative se abăteau asupra oraşului de aici înainte singuratic. Şi de fiecare dată tonul de epopee sau de discurs festiv îl irita pe medic. Desigur, el ştia că această solicitudine nu era prefăcută. Dar ea nu putea fi exprimată decât în limbajul convenţional prin care oamenii încearcă să exprime ceea ce îi leagă de umanitate. Şi acest limbaj nu se potrivea cu micile eforturi zilnice ale lui Grand, de pildă, şi era străin de ceea ce însemna Grand în mijlocul ciumei.

Câteodată, la miez de noapte, în marea linişte a oraşului pustiu la ora aceea, înainte de a se băga în pat pentru un somn care nu dura mult, doctorul sucea butonul aparatului. Şi din toate părţile lumii, străbătând mii de kilometri, voci necunoscute şi frăţeşti încercau cu neîndemânare să-şi arate solidaritatea şi şi-o arătau într-adevăr, dar demonstrau în acelaşi timp şi îngrozitoarea neputinţă în care se află orice om de a împărtăşi cu adevărat o durere pe care n-o poate vedea: "Oran ! Oran !" Zadarnic chemarea străbătea mările, zadarnic stătea doctorul Rieux la pândă, curând elocvenţa chemărilor sporea şi scotea şi mai mult la iveală ruptura esenţială care făcea din Grand şi din orator doi străini. "Oran ! da, Oran ! Dar nu, gândea medicul, a iubi sau a muri împreună, nu există pentru noi alt ajutor; ei sunt prea departe."

Şi exact ceea ce mai rămâne de evocat înainte de a ajunge la punctul maxim al ciumei, în timp ce flagelul îşi aduna toate puterile pentru a le arunca asupra oraşului şi a pune definitiv stăpânire pe el, sunt lungile sforţări disperate şi monotone pe care ultimii inşi, ca de pildă Rambert, le făceau pentru a-şi regăsi fericirea şi pentru a sustrage ciumei această parte a eului lor pe care o apărau împotriva oricărei atingeri. Acesta era modul lor de a refuza aservirea care îi ameninţa şi, cu toate că aparent acest refuz nu dădea aceleaşi rezultate în comparaţie cu cel al lui Tarrou, părerea naratorului este că avea totuşi o semnificaţie şi că mărturisea şi el, prin însăşi vanitatea şi contrazicerile lui, tot ce era atunci mândrie în fiecare dintre noi.

Rambert lupta pentru a împiedica ciuma să-l înăbuşe. Ajungând la convingerea că nu putea părăsi oraşul prin mijloace legale, era hotărât — îi spusese el lui Rieux — să uzeze de celelalte, ilegale. Ziaristul începuse cu chelnerii de cafenea. Un chelner de cafenea este întotdeauna la curent cu toate. Dar primii cărora li s-a adresat erau mai ales la curent cu pedepsele foarte grave care sancţionau acest gen de acţiuni, într-unul din cazuri fusese chiar luat drept un provocator. A trebuit să-l întâlnească pe Cottard la Rieux ca să facă un pas înainte. În ziua aceea, Rieux şi cu el vorbiseră din nou despre demersurile zadarnice pe care ziaristul le făcuse prin birourile administraţiei. Câteva zile mai târziu, Cottard s-a întâlnit cu Rambert pe stradă şi l-a întâmpinat cu francheţea pe care o punea acum în toate relaţiile sale:

— Tot nimic ? spusese el.

— Nu, nimic.

— Nu te poţi baza pe birouri. Nu sunt făcute să înţeleagă.

— Este adevărat. Dar caut altă cale. E greu.

— A! spune Cottard, înţeleg.

Cunoştea o filieră şi îi explica lui Rambert, care se mira, că de multă vreme frecventa el toate cafenelele din Oran, în care avea prieteni, şi că era informat de existenţa unei organizaţii care se ocupa de operaţii de acest gen. Adevărul era că Cottard, ale cărui cheltuieli depăşeau acum veniturile, se amestecase în afaceri de contrabandă cu produse raţionalizate. El revindea astfel alcool de proastă calitate şi ţigări ale căror preţuri urcau fără încetare şi care erau pe cale să-i aducă o mică avere.

— Sunteţi foarte sigur ? îl întreabă Rambert.

— Da, fiindcă mi s-a propus şi mie.

— Şi n-aţi profitat ?

— Nu fiţi neîncrezător, spune Cottard, cu un aer cumsecade, n-am profitat pentru că eu n-am chef să plec. Am motivele mele.

Şi adaugă după o tăcere:

— Nu mă întrebaţi care sunt aceste motive ?

— Presupun că nu mă privesc, spune Rambert.

— Într-un sens, asta nu vă priveşte, într-adevăr. Dar în altul... În sfârşit, singurul lucru evident este că mă simt mult mai bine aici de când avem ciuma printre noi.

Celălalt îi scurtează vorbăria:

— Cum se poate ajunge la această organizaţie ?

— A! zise Cottard, nu e uşor, veniţi cu mine.

Erau orele patru după-amiaza. Sub un cer greu, oraşul se cocea încet. Toate magazinele aveau storurile lăsate. Marile artere erau pustii. Cottard şi Rambert au luat-o pe nişte străzi cu arcade şi au mers îndelung fără să vorbească. Această tăcere, această moarte a culorilor şi a mişcărilor putea fi atât de bine a verii ca şi a flagelului. Nu ştiai dacă aerul era greu de ameninţări sau de pulbere şi de arşiţă. Trebuia să observi şi să reflectezi ca să dai de ciumă. Căci ea nu se trăda decât prin semne negative. Cottard, care avea afinităţi cu ea, l-a făcut pe Rambert să observe de pildă lipsa câinilor care, în mod normal, ar fi trebuit să fie culcaţi pe o parte, gâfâind, în pragul culoarelor, în căutarea unui loc mai răcoros, de negăsit.

Au luat-o pe Bulevardul Palmierilor, au traversat Piaţa Armelor şi au coborât înspre cartierul Marinei. La stânga, o cafenea vopsită în verde se adăpostea sub un stor oblic din pânză galbenă şi groasă. Intrând, Cottard şi Rambert îşi ştergeau frunţile. S-au aşezat pe scaune pliante de grădină în faţa unor mese de tablă verde. Sala era cu desăvârşire pustie. Muşte bâzâiau în aer. Într-o colivie galbenă care se afla pe tejgheaua cu picioare strâmbe, un papagal căruia îi atârnau penele stătea pleoştit pe stinghie. Tablouri vechi, reprezentând scene militare, atârnau pe pereţi, acoperite de jeg şi de pânze din fire groase de păianjen. Pe toate mesele de tablă, şi în faţa lui Rambert însuşi, se uscau găinaţi a căror origine şi-o explica greu până ce, dintr-un colţ întunecos, după un pic de forfotă, se ivise cu mici sărituri un splendid cocoş.

Căldura, în acest moment, păruse să crească şi mai mult. Cottard şi-a scos haina şi a bătut în masa de tablă. Un omuleţ, pierdut într-un lung şorţ albastru, a ieşit din fund, l-a salutat pe Cottard de îndată ce l-a văzut, de departe, a înaintat dând cocoşul la o parte cu o lovitură zdravănă de picior şi a întrebat, în mijlocul cotcodăcelilor, cu ce doreau să fie serviţi aceşti domni. Cottard voia vin alb şi întrebă de un anume Garcia. După cum i-a răspuns piticul, erau de-acum câteva zile de când acest Garcia nu mai fusese văzut prin cafenea.

— Crezi că are să vină diseară ?

— Ei! spune celălalt, de unde să ştiu eu ce are el în cap ! Dar cunoaşteţi ora lui obişnuită ?

— Da, dar nu este foarte important. Vreau doar să-i prezint un prieten.

Chelnerul îşi ştergea mâinile jilave de partea dinainte a şorţului.

— A! Domnul se ocupă şi el de afaceri ?

— Da, spune Cottard.

Piticul trase zgomotos aer pe nas:

— Atunci, veniţi iar diseară. Am să trimit băiatul până la el. Ieşind, Rambert întreabă despre ce fel de afaceri era vorba.

— De contrabandă, fireşte. Se trec mărfuri peste porţile oraşului. Se vând la preţuri mari.

— Bun, spune Rambert. Au complici ?

— Exact.

Seara, storul era ridicat, papagalul trăncănea în colivia lui, iar mesele de tablă erau înconjurate de oameni în cămăşi, fără haină. Unul dintre ei, cu pălăria de paie dată pe ceafă, cu o cămaşă albă descheiată peste pieptul de culoarea pământului ars, s-a ridicat la intrarea lui Cottard. Avea un obraz bronzat, cu trăsături regulate, ochii negri şi mici, dinţii albi, două sau trei inele în degete; părea să aibă în jur de treizeci de ani.

— Salut, spune el, să bem ceva la tejghea.

Au luat trei rânduri în tăcere.

— Ce-ar fi să ieşim ? spune apoi Garcia.

Au coborât spre port şi Garcia i-a întrebat pe cei doi ce voiau de la el. Cottard îi spune că nu tocmai pentru afaceri voia să i-l prezinte pe Rambert, ci numai pentru ceea ce numea el "o ieşire". Garcia mergea drept înainte, fumând. Punea întrebări, spunând "el" când vorbea despre Rambert, fără să pară a observa prezenţa acestuia.

— Cu ce scop ? spunea.

— Soţia lui e în Franţa.

— Aha!

Şi după un timp:

— Ce meserie are ?

— Ziarist.

— Este o meserie în care se vorbeşte mult.

Rambert tăcea.

— E un prieten, zise Cottard.

Înaintau în tăcere. Ajunseseră la cheiuri, al căror acces era interzis prin gratii înalte. Dar s-au îndreptat spre un mic bar în care se vindeau sardele prăjite, se simţea mirosul până aici.

— Oricum, a încheiat Garcia, asta nu mă priveşte pe mine, ci pe Raoul. Şi trebuie să-l găsesc. Şi o să fie cam greu.

— A! întreabă Cottard cu vioiciune, se ascunde? Garcia nu răspunde. Lângă bar s-a oprit şi pentru întâia oară s-a întors spre Rambert.

— Poimâine la ora unsprezece, în colţ la cazarma vămii, sus pe deal.

Avea aerul că vrea să plece, dar s-a întors spre cei doi bărbaţi.

— Vor fi cheltuieli, spune el.

Era o constatare.

— Bineînţeles, a aprobat Rambert.

Puţin mai târziu, ziaristul îi mulţumea lui Cottard.

— O, nu, spunea celălalt, jovial. Este o plăcere pentru mine să vă fac un serviciu. Şi apoi, sunteţi ziarist, o să vă revanşaţi cândva.

A treia zi, Rambert şi Cottard urcau marile străzi neumbrite care duceau spre partea înaltă a oraşului nostru. O parte a cazărmii vămilor fusese transformată în infirmerie şi în faţa intrării staţionau oameni veniţi în speranţa unei vizite ce nu putea fi autorizată sau în căutarea unor informaţii care se perimau de la o oră la alta. În orice caz, această adunare dădea naştere unui du-te — vino neîncetat şi era de presupus că acest considerent nu fusese străin de felul în care Garcia se gândise să stabilească întâlnirea lui cu Rambert.

— Este curioasă, spune Cottard, această încăpăţânare de a pleca. De fapt, ceea ce se întâmplă e foarte interesant.

— Nu pentru mine, răspunde Rambert.

— Ei! sigur, rişti ceva dacă rămâi. Dar, la urma urmei, riscai tot atât de mult înainte de ciumă, traversând o intersecţie foarte aglomerată.

În acest moment, maşina lui Rieux s-a oprit în dreptul lor. Tarrou conducea şi Rieux părea pe jumătate adormit. S-a trezit pentru a face prezentările.

— Ne cunoaştem, spune Tarrou, locuim în acelaşi hotel.

S-a oferit să-l conducă pe Rambert în oraş.

— Nu, noi avem o întâlnire aici.

Rieux îl privea pe Rambert.

— Da, face acesta.

— A! se miră Cottard, doctorul e la curent.

— Iată-l pe judecătorul de instrucţie, i-a atras Tarrou atenţia uitându-se la Cottard.

Acesta s-a schimbat la faţă. Domnul Othon cobora într-adevăr strada şi înainta spre ei cu paşi energici, dar măsuraţi. Trecând prin faţa micului grup, şi-a scos pălăria.

— Bună ziua, domnule judecător, spune Tarrou.

Judecătorul a răspuns la salutul celor doi pasageri din maşină şi, uitându-se la Cottard şi la Rambert care rămăseseră deoparte, i-a salutat din cap cu un aer grav. Tarrou i-a prezentat pe rentier şi pe ziarist. Domnul Othon i-a privit o secundă şi a oftat, spunând că treceau printr-o perioadă foarte tristă.

— Am auzit, domnule Tarrou, că vă ocupaţi cu aplicarea măsurilor profilactice. Nici nu ştiţi cât de mult vă aprob. Credeţi că maladia se va extinde, domnule doctor ?

Rieux spune că trebuia sperat că nu, iar judecătorul a repetat că trebuie totdeauna să sperăm, intenţiile Providenţei sunt de nepătruns. Tarrou l-a întrebat dacă evenimentele îi aduseseră un spor de activitate judiciară.

— Dimpotrivă, numărul cazurilor pe care le numim de drept comun scade. Nu am mai cercetat decât abateri grave de la noile dispoziţii. Nicicând vechile legi n-au fost atât de respectate.

— Asta pentru că, comparativ, spune Tarrou, par bune prin forţa lucrurilor.

Judecătorul părăseşte aerul visător pe care şi-l luase, cu privirea parcă atârnată de cer. Şi îl măsura pe Tarrou cu răceală.

— Ce importanţă are asta ? spune el. Nu legea contează, ci condamnarea. N-avem încotro.

— Ăsta, spune Cottard după plecarea judecătorului, este inamicul numărul unu.

Maşina a pornit.

Ceva mai târziu, Rambert şi Cottard l-au văzut sosind pe Garcia. Înainta spre ei fără să le facă vreun semn şi a spus în chip de salut: "Trebuie să aşteptăm".

În jurul lui, mulţimea, în care predominau femeile, aştepta într-o linişte totală. Aproape toate duceau coşuri în speranţa deşartă că vor putea să le strecoare rudelor bolnave cu ideea şi

mai smintită că aceştia ar putea mânca alimentele lor. Intrarea era păzită de sentinele înarmate şi, din când în când, un strigăt bizar străbătea curtea care despărţea cazarma de uşă. Chipurile neliniştite se întorceau atunci spre infirmerie.

Cei trei bărbaţi priveau acest spectacol când, în spatele lor, un "bună ziua” clar şi grav i-a făcut să se întoarcă. În ciuda căldurii, Raoul era îmbrăcat foarte corect. Înalt şi voinic, purta un costum la două rânduri, de culoare închisă şi o pălărie de fetru negru cu marginile răsucite. Obrazul lui era destul de palid, ochii cafenii, gura strânsă. Raoul vorbea într-un fel rapid şi precis:

— Să coborâm spre centru, spune el. Garcia, poţi să pleci.

Garcia şi-a aprins o ţigară şi i-a lăsat să se îndepărteze. Mergeau repede, potrivindu-şi mersul cu al lui Raoul, care trecuse între el

— Garcia mi-a spus despre ce e vorba, spune el. Se poate face. În orice caz, are să vă coste zece mii de franci.

Rambert răspunde că e de acord.

— Luaţi masa cu mine, mâine la prânz, la restaurantul spaniol din cartierul Marinei.

Rambert spune că erau înţeleşi şi Raoul i-a strâns mâna, zâmbind pentru întâia oară. După plecarea lui, Cottard se scuză. Nu era liber a doua zi şi de altfel Rambert nu mai avea nevoie de el.

Când ziaristul a intrat, ziua următoare, în restaurantul spaniol, toate capetele s-au întors în urma lui. Această pivniţă întunecoasă, situată sub o străduţă galbenă şi uscată de soare, nu era frecventată decât de bărbaţi, de neam spaniol în cea mai mare parte. Dar de îndată ce Raoul, aşezat la o masă în fund, i-a făcut ziaristului un semn şi Rambert s-a îndreptat într-acolo, curiozitatea a dispărut de pe chipurile celorlalţi şi s-au întors la farfuriile lor. La masa lui Raoul mai şedea un ins înalt şi slab, prost bărbierit, cu umerii excesiv de laţi, cu o faţă cabalină şi părul rar. Purta o cămaşă cu mâneci suflecate din care îi ieşeau braţele lungi şi subţiri, acoperite cu un păr negru. Când i-a fost prezentat Rambert, el a dat de trei ori din cap. Numele lui nu fusese rostit şi Raoul nu vorbea de el decât spunând "prietenul nostru".

— Prietenul nostru crede că are posibilitatea să vă ajute. El are să vă...

Raoul s-a oprit deoarece chelneriţa venise să ia comanda lui Rambert.

— El are să vă pună în legătură cu doi dintre prietenii noştri care or să vă facă cunoştinţă cu nişte paznici care sunt de partea noastră. Cu asta n-aţi terminat. Trebuie ca paznicii să hotărască ei înşişi momentul potrivit. Cel mai simplu ar fi să staţi câteva nopţi la unul din ei, care locuieşte în apropierea porţilor. Dar înainte de asta, prietenul nostru trebuie să vă înlesnească nişte luări de contact necesare. Când totul o să fie în regulă, lui o să-i achitaţi cheltuielile.

Prietenul mai dădu o dată din capul lui de cal, fără să înceteze să mestece salata de roşii cu ardei iuţi pe care o înfuleca. Apoi vorbi cu un uşor accent spaniol. Îi propunea lui Rambert o întâlnire pentru poimâine, la ora opt dimineaţa, sub porticul de la intrarea în catedrală.

— Încă două zile, a observat Rambert.

— Păi nu e aşa uşor, spune Raoul. Trebuie umblat după oameni.

Calul a mai cădelniţat o dată din capul lui şi Rambert a aprobat fără entuziasm. Restul prânzului s-a desfăşurat în căutarea unui subiect de conversaţie. Şi totul a devenit foarte simplu atunci când Rambert a descoperit că meseria calului era fotbalul. El însuşi practicase mult acest sport. Au discutat deci despre campionatul Franţei, despre valoarea echipelor profesioniste engleze şi despre tactica în W. La sfârşitul mesei, calul se însufleţise foarte tare şi îl tutuia pe Rambert încercând să-l convingă că nu există loc mai bun în echipă decât acela de halfcentru. "Înţeles tu? spunea el. Halfcentrul, el este acela care primeşte şi trimite mingile. Jocul halfilor, ăsta e fotbalul. Rambert era de aceeaşi părere, deşi jucase întotdeauna centru-înaintaş. Discuţia a fost întreruptă numai de un post de radio care, după ce isprăvise de bâzâit în surdină nişte melodii sentimentale, a anunţat că în ziua precedentă ciuma făcuse o sută treizeci şi şapte de victime. Nimeni din asistenţă nu a reacţionat. Omul cu cap de cal a dat din umeri şi s-a ridicat. Raoul şi Rambert l-au imitat.

La plecare, halfcentrul i-a strâns cu energie mâna lui Rambert:

— Mă cheamă Gonzales, a spus el.

Aceste două zile i s-au părut fără sfârşit lui Rambert. S-a dus la Rieux şi i-a povestit amănunţit toate demersurile pe care le făcuse. Apoi l-a însoţit pe doctor într-una din vizitele acestuia. I-a spus la revedere la uşa casei în care se afla un bolnav suspect. Pe culoar un zgomot de alergături şi de voci: se înştiinţa familia de sosirea doctorului.

— Sper că Tarrou n-are să întârzie, murmură Rieux.

Avea un aer obosit.

— Se întinde prea repede epidemia ? întrebă Rambert.

Rieux spune că nu despre asta era vorba, ba chiar curba statistică urca mai încet. Pur şi simplu, mijloacele de a lupta împotriva ciumei nu erau suficiente.

— Ducem lipsă de material, spune el. În toate armatele din lume în general lipsa de material se suplineşte prin oameni. Dar noi ducem lipsă şi de oameni.

— Au venit dinafară medici şi personal sanitar.

— Da, spune Rieux. Zece medici şi vreo sută de oameni. Aparent, este mult. Pentru stadiul actual al molimei abia este suficient. Dacă epidemia se extinde, va fi insuficient.

Rieux îşi ciulise urechile spre zgomotele din interiorul casei, apoi i-a zâmbit lui Rambert.

— Da, spune el, ar trebui să vă grăbiţi să reuşiţi.

O umbră trece peste faţa lui Rambert.

— Ştiţi, spune el cu voce înăbuşită, nu asta mă face să plec.

Rieux răspunde că ştie, dar Rambert continuă:

— Cred că nu sunt laş, cel puţin în cea mai mare parte a timpului. Am avut ocazia să mă conving de asta. Numai că există idei pe care nu le pot suporta.

Doctorul îl priveşte in ochi.

— O s-o regăsiţi, spune el.

— Posibil, dar nu pot suporta ideea că o să fie mult până atunci şi că ea va îmbătrâni în tot acest timp. La treizeci de ani începi să îmbătrâneşti şi trebuie să profiţi de orice clipă. Nu ştiu dacă mă puteţi înţelege.

În timp ce Rieux murmură că i se pare că înţelege, Tarrou soseşte, foarte însufleţit.

— Tocmai i-am cerut lui Paneloux să ni se alăture.

— Şi ? întreabă doctorul.

— S-a gândit şi a spus da.

— Asta mă bucură, spune doctorul. Sunt mulţumit să ştiu că e mai bun decât predica pe care a ţinut-o.

— Toţi oranienii simt aşa, spune Tarrou. Trebuie doar să le dai ocazia.

A zâmbit şi i-a făcut cu ochiul medicului.

— Asta e treaba mea în viaţă, să fac rost de ocazii.

— Iertaţi-mă, spune Rambert, dar trebuie să plec.

În joia întâlnirii, Rambert s-a dus în faţa catedralei cu cinci minute înainte de ora opt. Aerul era încă destul de răcoros. Pe cer înaintau nori mici, albi şi rotunzi, pe care, puţin mai târziu, crescând căldura, avea să-i înghită dintr-o dată. Un vag miros de umezeală mai urca încă de pe pajiştile uscate totuşi. Soarele, în spatele caselor dinspre răsărit, încălzea doar coiful Ioanei d`Arc, statuia în întregime aurită care împodobea piaţa. Un ceas bătu de opt ori. Rambert a făcut câţiva paşi sub porticul pustiu. Dinăuntru ajungeau până la el psalmodieri nedesluşite însoţite de vechi mirosuri de pivniţă şi tămâie. Deodată cântecele s-au oprit. Vreo zece mogâldeţe negre au ieşit din biserică şi au pornit cu paşi mici şi repezi spre oraş. Rambert a început să-şi piardă răbdarea. Alte mogâldeţe urcau scările mari şi se îndreptau spre portic. Şi-a aprins o ţigară, apoi i-a trecut prin minte că locul unde se afla nu permitea poate acest lucru.

La opt şi un sfert, orgile catedralei au început să cânte în surdină. Rambert a intrat sub bolta întunecoasă. După o clipă, a putut să zărească, în naos, umbrele negre care trecuseră prin faţa lui. Erau toate adunate într-un colţ, în faţa unui altar improvizat, pe care fusese aşezată o statuetă a Sfântului Roch, executată în grabă într-unul din atelierele oraşului nostru. În genunchi, ele păreau că se chirciseră şi mai mult, pierdute în cenuşiul din jur ca nişte bucăţi de umbră coagulată, puţin mai negre ici, colo, decât ceaţa în care pluteau. Deasupra lor, orgile executau variaţiuni fără sfârşit.

Când Rambert a ieşit, Gonzales tocmai cobora scările şi se îndrepta spre oraş.

— Credeam că ai plecat, i-a spus el ziaristului. Era normal. I-a explicat că îşi aşteptase la rândul lui prietenii la o altă întîlnire pe care le-o dăduse nu departe de locul de-aici, la opt fără zece. Dar îi aşteptase degeaba timp de douăzeci de minute.

— S-a ivit o piedică, asta e sigur. Nu ne mişcăm totdeauna în voie în treaba pe care o facem noi.

Îi propunea lui Rambert o nouă întâlnire, a doua zi la aceeaşi oră, în faţa monumentului eroilor. Rambert a oftat şi şi-a dat pălăria pe ceafă.

— Nu e nimic, a încheiat Gonzales râzând. Gândeşte-te puţin la toate combinaţiile, întoarcerile şi pasele pe care trebuie să le faci ca să marchezi un gol.

— Sigur, a mai spus Rambert. Dar meciul nu durează decât o oră şi jumătate.

Monumentul eroilor din Oran se află pe singurul loc de unde poate fi zărită marea, un fel de alee care merge pe o distanţă destul de mică de-a lungul falezelor care domină portul. În ziua următoare, Rambert, ajuns primul la întâlnire, citea cu atenţie lista celor morţi pe câmpul de onoare. Câteva minute mai târziu, doi bărbaţi s-au apropiat, l-au privit cu indiferenţă, apoi s-au dus să se sprijine în coate de parapetul aleii şi păreau în întregime absorbiţi de contemplarea cheiurilor goale şi pustii. Aveau amândoi aceeaşi statură, erau îmbrăcaţi la fel, cu pantaloni albaştri şi tricouri bleumarin cu mâneci scurte. Ziaristul s-a îndepărtat puţin, apoi s-a aşezat pe o bancă şi putea acum să se uite la ei în voie. Şi-a dat atunci seama că fără îndoială nu aveau mai mult de douăzeci de ani. În acest moment, l-a văzut pe Gonzales care venea spre el, scuzându-se.

— Iată-i pe prietenii noştri, spune el şi l-a condus spre cei doi tineri pe care i-a prezentat sub numele de Marcel şi Louis. Văzuţi din faţă, semănau mult între ei, şi Rambert socotea că erau fraţi.

— Aşa, spune Gonzales. Acum vă cunoaşteţi. Să punem şi afacerea la cale.

Marcel sau Louis a spus atunci că rândul lor de gardă începea peste două zile, ţinea o săptămână şi va trebui reperată ziua cea mai potrivită. Erau patru care păzeau poarta de vest, iar ceilalţi doi erau militari de carieră. Nu putea fi vorba să fie băgaţi în afacere. Nu erau oameni siguri şi, de altfel, asta ar mări cheltuielile. Dar se întâmpla ca, în unele seri, cei doi colegi ai lor să se ducă să petreacă o parte din noapte în sala dosnică a unui bar pe care-l cunoşteau. Marcel sau Louis îi propunea deci lui Rambert să vină să se instaleze la ei, în apropierea porţilor, şi să aştepte ca ei să vină să-l ia. Trecerea va fi atunci

foarte uşoară. Dar trebuiau să se grăbească pentru că se vorbea, de câtva timp încoace, că se vor instala posturi duble în afara oraşului.

Rambert a aprobat şi a oferit câteva din ultimele sale ţigări. Acela dintre cei doi fraţi care încă nu vorbise l-a întrebat atunci pe Gonzales dacă problema cheltuielilor era aranjată şi daca se putea primi un avans.

— Nu, spune Gonzales, nu e nevoie, e un prieten. Banii vor fi achitaţi la plecare.

S-au înţeles să se întâlnească din nou. Gonzales a propus pentru a treia zi o cină la restaurantul spaniol. De acolo se poate ajunge acasă la paznici.

— În prima noapte, i-a spus el lui Rambert, am să-ţi ţin tovărăşie.

În ziua următoare, urcând spre odaia sa, Rambert s-a încrucişat pe scara hotelului cu Tarrou.

— Mă duc să mă întâlnesc cu Rieux, spune acesta din urmă, vreţi să veniţi şi dumneavoastră ?

— Nu sunt niciodată sigur că nu-l deranjez, spune Rambert după o ezitare.

— Nu cred, mi-a vorbit mult despre dumneavoastră.

Ziaristul reflecta:

— Ştiţi ce ? spune el, dacă aveţi un moment liber după cină, sau chiar mai târziu, veniţi amândoi la barul hotelului.

— Asta depinde de el şi de ciumă, spune Tarrou.

Cu toate astea, la ora unsprezece seara, Rieux şi Tarrou au intrat în barul mic şi îngust. Vreo treizeci de inşi stăteau înghesuiţi şi vorbeau foarte tare. Veniţi din liniştea oraşului ciumat, cei doi s-au oprit, puţin zăpăciţi. Au înţeles această gălăgie văzând că se mai serveau încă băuturi alcoolice. Rambert stătea la una din marginile tejghelei şi le făcea semn de pe taburetul lui înalt. S-au aşezat alături de el, Tarrou împingând liniştit un vecin zgomotos.

— Alcoolul nu vă sperie?

— Nu, spune Tarrou, dimpotrivă.

Rieux aspiră mirosul de ierburi amare din paharul său. Era greu de vorbit în acest tumult, dar Rambert părea ocupat mai ales să bea. Doctorul nu putea încă să judece dacă era beat. La una dintre cele două mese care ocupau restul localului strâmt în care se aflau, un ofiţer de marină ţinând în stânga şi în dreapta

câte o femeie de braţ, îi povestea unui interlocutor gras şi congestionat, despre o epidemie de tifos la Cairo: "Tabere, spunea el, se făcuseră tabere pentru indigeni, cu corturi pentru bolnavi, şi de jur împrejur, un cordon de santinele care trăgeau asupra celor din familie când aceştia încercau să aducă prin fraudă leacuri băbeşti. Era o măsură aspră, dar dreaptă." La cealaltă masă, ocupată de nişte tineri eleganţi, conversaţia era de neînţeles şi se pierdea în ritmul şlagărului *Saint Jams Infirmay* care se revărsa dintr-un picup cocoţat pe undeva.

— Sunteţi mulţumit ? spune Rieux ridicând glasul.

— Se apropie, spune Rambert. Poate în cursul săptămânii.

— Păcat, strigă Tarrou.

— De ce?

Tarrou se uită la Rieux.

— O! spune acesta, Tarrou spune asta pentru că se gândeşte că ne-aţi fi putut fi de folos aici. Dar eu, înţeleg prea bine dorinţa dumneavoastră de a pleca.

Tarrou a mai oferit un rând. Rambert a coborât de pe taburet şi l-a privit în faţă pentru întâia oară:

— La ce v-aş fi de folos ?

— Păi, spune Tarrou, întinzând mâna spre pahar fără să se grăbească, la formaţiile noastre sanitare.

Rambert îşi luă acel aer de reflecţie încăpăţînată care îi era obişnuit şi s-a căţărat la locul lui pe taburet.

— Nu vi se par folositoare aceste formaţii ? spune Tarrou care tocmai băuse şi îl privea cu atenţie pe Rambert.

— Foarte folositoare, spune ziaristul, şi soarbe din nou. Rieux observă că-i tremură mâna. Se gândi că da, hotărât, era complet beat.

În ziua următoare, când Rambert a intrat pentru a doua oară în restaurantul spaniol, el a trecut prin mijlocul unui grup de bărbaţi care scoseseră scaune în faţa intrării şi se bucurau de seara verde şi aurie în care căldura de-abia începea să slăbească. Fumau un tutun cu un miros înţepător. Înăuntru, restaurantul era aproape pustiu. Rambert s-a dus să se aşeze la masa din fund la care îl găsise prima oară pe Gonzales. I-a spus chelneriţei că are să aştepte. Erau orele nouăsprezece treizeci. Încetul cu încetul oamenii au intrat şi s-au instalat la mese. Începuseră să fie serviţi şi bolta joasă se umpluse de zgomote de tacâmuri şi de conversaţii înăbuşite. La orele douăzeci,

Rambert tot mai aştepta. A fost aprinsă lumina. Nişte clienţi nou veniţi s-au instalat la masa lui. Şi-a comandat cina. La orele douăzeci şi treizeci, isprăvise de mâncat, fără să-l fi văzut pe Gonzales sau pe cei doi tineri. A fumat câteva ţigări. Restaurantul se golea pe nesimţite. Afară noaptea cădea foarte repede. Un suflu călduţ care venea dinspre mare mişca uşor perdelele uşilor cu geam. Când s-au făcut orele douăzeci şi unu, Rambert a băgat de seamă că la mese nu mai era nimeni şi chelneriţa se uita la el cu uimire. A plătit şi a ieşit afară. În faţa restaurantului, o cafenea era deschisă. Rambert s-a instalat lângă tejghea şi supraveghea intrarea restaurantului. La orele douăzeci şi unu şi treizeci, s-a îndreptat spre hotel, căutând zadarnic în minte un mijloc de a da de Gonzales, a cărui adresă n-o avea, şi simţind un gol în inimă la gândul tuturor demersurilor care trebuiau reîncepute.

Acesta a fost momentul, în noaptea spintecată de ambulanţe fugitive, în care şi-a dat seama, cum avea să-i spună doctorului Rieux, că în tot acest timp îşi uitase într-un fel soţia pentru a se concentra în întregime în căutarea unei spărturi în zidurile care îl despărţeau de ea. Dar acesta a fost şi momentul în care, întâlnind o dată mai mult toate căile barate, a regăsit-o în centrul dorinţei sale cu o asemenea izbucnire de durere, încât a început să alerge spre hotel, pentru ca să fugă de această arsură sălbatică pe care însă o ducea cu el şi care îi sfredelea tâmplele.

A doua zi a venit foarte devreme la Rieux ca să-l întrebe cum l-ar putea găsi pe Cottard.

— Tot ceea ce îmi rămâne de făcut, spune el, este să urmez din nou aceeaşi filieră.

— Veniţi mâine seară, spune Rieux; Tarrou, nu ştiu de ce, mi-a cerut să-l invit pe Cottard. L-am chemat la ora zece. Veniţi la zece şi jumătate.

Când Cottard a sosit în seara următoare, Tarrou şi doctorul Rieux vorbeau despre o vindecare neaşteptată care avusese loc în serviciul acestuia din urmă.

— Unul la zece. A avut noroc, spunea Tarrou.

— A! bun, spune Cottard, nu era ciumă.

L-au asigurat că era vorba chiar de această boală.

— Imposibil, din moment ce s-a făcut bine. Ştiţi la fel de bine ca mine, ciuma nu iartă.

— În general, nu, spune Rieux. Dar cu un pic de încăpăţânare, ai surprize.

Cottard râse.

— Nu s-ar zice. Aţi auzit cifrele în seara asta ?

Tarrou, care se uita la rentier cu bunăvoinţă, spune că cifrele îi erau cunoscute, că situaţia era gravă, dar ce dovedeau toate astea ? Dovedeau că trebuiau luate măsuri şi mai drastice.

— Ei, păi! Le-aţi şi luat.

— Da, dar trebuie ca fiecare dintre noi să le ia pe cont propriu.

Cottard se uita la Tarrou fără să înţeleagă. Acesta spunea că prea mulţi oameni stau inactivi, că epidemia era problema fiecăruia şi că fiecare trebuia să-şi facă datoria. Formaţiunile voluntare erau deschise tuturor.

— Asta e o idee, spune Cottard, dar nu va folosi la nimic. Ciuma e prea puternică.

— O să ştim asta, spune Tarrou pe un ton răbdător, când vom fi încercat tot ce e posibil.

În acest timp, Rieux, la biroul lui, recopia nişte fişe. Tarrou tot îl mai privea pe rentier care se frământa pe scaun.

— De ce n-aţi venit cu noi, domnule Cottard ?

Celălalt s-a ridicat cu un aer jignit şi şi-a luat pălăria lui rotundă:

— Nu e meseria mea.

Apoi pe un ton de bravadă :

— De altfel eu mă simt bine în mijlocul ciumei şi nu văd de ce m-aş băga ca s-o fac să înceteze.

Tarrou se lovi peste frunte, parcă iluminat de un adevăr neaşteptat:

— Ah ! e adevărat, uitam că de n-ar fi asta v-ar aresta.

Cottard a avut o tresărire puternică şi s-a agăţat de scaun ca şi cum s-ar fi sprijinit să nu cadă. Rieux încetase să mai scrie şi îl privea cu un aer serios şi interesat.

— Cine v-a spus asta ? a strigat rentierul.

Tarrou părea surprins şi a spus :

— Păi dumneata. Sau cel puţin asta e ceea ce ni s-a părut, doctorului şi mie, că înţelegem.

Şi cum Cottard, apucat deodată de o furie mai puternică decât el, bolborosea cuvinte de neînţeles, Tarrou a adăugat:

— Nu vă enervaţi. Nici doctorul şi nici eu n-o să vă denunţăm. Istoria dumneavoastră nu ne priveşte. Şi apoi, nu ne-a plăcut niciodată poliţia. Haideţi, staţi jos!

Rentierul se uita la scaun, şi apoi, după o ezitare, s-a aşezat. Un moment mai târziu, a oftat:

— E o istorie veche, a recunoscut el, pe care au scos-o din nou la lumină. Credeam că a fost uitată. Dar e unul care a vorbit. M-au chemat şi mi-au spus să le stau la dispoziţie până la închiderea anchetei. Am înţeles că până la urmă mă vor aresta.

— E ceva grav ? întreabă Tarrou.

— Depinde ce înţelegeţi prin grav. În orice caz, nu e un omor.

— Închisoare sau muncă silnică ?

Cottard părea foarte abătut.

— Închisoare, dacă am noroc...

Dar peste o clipă a reluat cu vehemenţă :

— Este o eroare. Oricine face erori. Şi nu pot suporta ideea de a fi ridicat pentru asta, de a fi despărţit de casa mea, de obiceiurile mele, de toţi cei pe care îi cunosc.

— A! exclamă Tarrou, şi de aceea v-a venit ideea să vă spânzuraţi ?

— Da, o prostie, desigur.

Rieux a vorbit pentru prima dată şi i-a spus lui Cottard că-i înţelege neliniştea dar că, poate, totul avea să se aranjeze.

— O ! pentru moment, ştiu că n-am de ce să mă tem.

— Văd, spune Tarrou, n-o să intraţi în formaţiile noastre.

Celălalt, care îşi învârtea în mâini pălăria, a ridicat spre Tarrou o privire nesigură:

— Nu trebuie să vă supăraţi pe mine.

— Sigur că nu. Dar încercaţi cel puţin, a spus Tarrou zâmbind, să nu răspândiţi microbul în mod voit.

Cottard a protestat că el nu dorise ciuma, aceasta venise aşa, şi nu era vina lui dacă ea îi aranja pentru moment treburile. Iar când Rambert a ajuns la uşă, rentierul a adăugat cu multă energie în glas:

— De altfel, părerea mea e că n-o să ajungeţi la nici un rezultat.

Rambert a aflat că nici Cottard nu cunoştea adresa lui Gonzales, dar că, oricum, puteau să se ducă din nou la cafeneaua aceea mică. Şi-au dat întâlnire pentru a doua zi. Şi

cum Rieux şi-a manifestat dorinţa de-a fi ţinut la curent, Rambert l-a invitat să vină împreună cu Tarrou la sfârşitul săptămânii în odaia lui, noaptea, la orice oră.

Dimineaţa, Rambert s-a dus cu Cottard la cafenea şi i-au transmis lui Garcia să vină la o întâlnire în aceeaşi seară sau, dacă nu va putea, atunci să vină seara următoare. În seara aceea l-au aşteptat zadarnic. A doua zi Garcia era acolo. A ascultat în tăcere povestirea lui Rambert. El nu era la curent, dar ştia că fuseseră consemnate cartiere întregi timp de douăzeci şi patru de ore pentru ca să se procedeze la verificări de domiciliu. Era posibil ca Gonzales şi cei doi tineri să nu fi putut trece peste cordoane. Dar tot ceea ce el, Garcia, putea face, era să-i pună din nou în legătură cu Raoul. Fireşte, asta nu va fi decât poimâine.

— Văd, spune Rambert, trebuie luat totul de la început. A treia zi, la un colţ de stradă, Raoul confirma ipoteza lui Garcia; cartierele periferice fuseseră consemnate. Trebuia luat din nou contact cu Gonzales. Două zile mai târziu, Rambert lua prânzul împreună cu jucătorul de fotbal.

— Ce prostie, spunea acesta. Ar fi trebuit să convenim asupra unui mijloc de a ne întâlni.

Aceasta era şi părerea lui Rambert.

— Mâine dimineaţă ne vom duce la băieţi şi vom încerca să aranjăm totul.

În ziua următoare băieţii nu erau acasă. Le-au lăsat vorbă pentru o întâlnire a doua zi la amiază, în piaţa Liceului şi Rambert s-a întors acasă cu o expresie care l-a uimit pe Tarrou, atunci când l-a întâlnit după-amiază.

— Nu merge ? l-a întrebat Tarrou.

— Tot luând-o de la cap... spune Rambert

Şi şi-a reînnoit invitaţia.

Seara, când cei doi bărbaţi au intrat în odaia lui Rambert, acesta stătea culcat. S-a ridicat şi a umplut paharele pe care le pregătise. Rieux, luîndu-l pe al lui, a întrebat dacă lucrurile erau pe calea cea bună. Ziaristul a răspuns că făcuse din nou un ocol complet, că ajunsese la acelaşi punct şi că va avea în curând ultima întâlnire cu ei. A băut şi a adăugat:

— Fireşte, nu vor veni.

— Nu trebuie făcut din asta un principiu, spune Tarrou.

— Încă n-aţi înţeles, răspunde Rambert dând din umeri.

— Ce anume ?'

— Ciuma.

— A! face Rieux.

— Nu, n-aţi înţeles că totul constă în a o lua de la capăt. Rambert s-a dus într-un colţ al odăii şi a deschis un mic fonograf.

— Ce disc e ăsta ? întreabă Tarrou. Îl cunosc.

Rambert răspunde că era *Saint James Infirmary.*

La mijlocul discului, s-au auzit pocnind în depărtare două împuşcături.

— Un câine sau o evadare, spune Tarrou.

Un moment mai târziu, placa se isprăvise şi apelul unei ambulanţe devenise limpede, crescuse, trecuse pe sub geamurile odăii de hotel, scăzuse şi în fine se stinsese.

— Placa asta nu e veselă, spune Rambert. Nu mai spun că e cel puţin a zecea oară c-o aud astăzi.

— Vă place atât de mult ?

— Nu, dar e singura pe care o am. Şi după o clipă:

— Vă spun că totul constă în a o lua de la capăt.

L-a întrebat pe Rieux cum mergeau formaţiile. Erau cinci echipe care lucrau. Sperau să mai formeze şi altele. Ziaristul şedea pe pat şi părea preocupat de unghiile lui. Rieux îi cerceta silueta scundă şi puternică, ghemuită pe marginea patului. A băgat deodată de seamă că Rambert se uita la el.

— Ştiţi, doctore, a spus el, m-am gândit mult la organizaţia dumneavoastră. Dacă nu sunt alături de dumneavoastră este pentru că am motivele mele. În rest, cred că aş mai şti să-mi pun pielea la bătaie, am făcut războiul din Spania.

— De ce parte ? întrebă Tarrou.

- De partea celor învinşi. Dar de atunci am reflectat puţin.

— La ce ? a făcut Tarrou.

— La curaj. Acuma ştiu că omul este capabil de fapte mari. Dar dacă nu este capabil de un sentiment mare, atunci el nu mă interesează.

— Se pare că este capabil de orice, spune Tarrou.

— Ba nu, este incapabil să sufere sau să fie fericit multă vreme. Nu este prin urmare capabil de nimic de seamă.

Se uită la ei, apoi spune:

— Iată, dumneata, Tarrou, eşti capabil să mori pentru o iubire ?

— Nu ştiu, dar cred că acuma nu.

— Poftim. Şi eşti capabil să mori pentru o idee, se vede de la o poştă. Ei bine, eu m-am săturat de oamenii care mor pentru o idee. Nu cred în eroism, ştiu că e lesne practicabil şi mi-am dat seama că e distructiv. Ceea ce mă interesează este dacă cineva poate să trăiască şi să moară pentru ceea ce iubeşte.

Rieux îl ascultase cu atenţie pe ziarist. Fără să înceteze să-l privească, îi spune cu blândeţe:

— Omul nu este o idee, Rambert.

Celălalt a sărit de pe pat cu obrazul aprins de pasiune.

— Este o idee, şi încă o idee goală, începând din momentul în care renunţă la iubire. Şi tocmai asta e, că nu mai suntem capabili de iubire. Să ne resemnăm, doctore! Să aşteptăm până ce devenim în stare să iubim şi dacă este într-adevăr imposibil, să aşteptăm izbăvirea generală fără a face pe eroii. Eu nu merg mai departe.

Rieux se ridică, cu o expresie subită de oboseală.

— Dumneata ai dreptate, Rambert, ai întrutotul dreptate, şi pentru nimic în lume n-aş vrea să te reţin de la ceea ce ai de gând şi care mi se pare ceva drept şi bun. Dar trebuie totuşi să-ţi spun următoarele: nu este vorba de eroism în toate astea. E vorba de cinste. Este o idee care poate să te facă să râzi, dar singurul mod de a lupta împotriva ciumei este cinstea.

— Ce este cinstea ? spune Rambert, cu un aer deodată serios.

— Nu ştiu ce e în general. Dar în cazul meu ştiu că ea constă în a-mi face meseria.

— A! spune Rambert furios, eu nu ştiu care e meseria mea. Poate că într-adevăr greşesc alegând iubirea.

Rieux îi ţine piept:

— Nu, spune el cu putere, nu greşeşti.

Rambert îl privea gânditor.

— Dumneavoastră doi, spune el, îmi închipui că n-aveţi nimic de pierdut în toate astea. E mai uşor să alegi calea cea bună.

Rieux şi-a golit paharul.

— Să mergem, spune el, avem treabă.

Iese.

Tarrou îl urmează, dar în ultimul moment a părut să se răzgândească, s-a întors spre ziarist şi i-a spus:

— Ştiţi că soţia lui Rieux se află într-un sanatoriu la câteva sute de kilometri de aici ?

Rambert a avut un gest de surpriză, dar Tarrou plecase. A doua zi, la prima oră, Rambert îi telefona doctorului:

— Aţi primi să lucrez cu dumneavoastră până ce găsesc mijlocul de a părăsi oraşul ?

Urmă o tăcere la celălalt capăt al firului, şi apoi:

— Da, Rambert. Îţi mulţumesc.

III

Astfel, cât ţinea săptămâna, prizonierii ciumei se zbăteau cum puteau. Şi unii dintre ei, ca de pildă Rambert, reuşeau chiar să-şi închipuie, după cum s-a văzut, că mai acţionau ca nişte oameni liberi, că mai puteau alege. Dar, de fapt, se putea spune în acel moment, în mijlocul lunii august, că ciuma domnea. Nu mai existau atunci destine individuale, ci o istorie colectivă, care era ciuma, şi sentimente unice, împărtăşite de toţi. Cel mai dominant dintre ele era cel al despărţirii şi al exilului cu tot ceea ce comporta el ca frică şi revoltă. Iată de ce martorul găseşte potrivit să descrie, în acest moment de vârf al căldurii şi al bolii, situaţia noastră generală şi, cu titlu de exemplu, violenţele concetăţenilor rămaşi în viaţă, înmormântările celor morţi şi suferinţele îndrăgostiţilor despărţiţi.

Spre mijlocul acestui an vântul se pornise şi a suflat timp de câteva zile, peste oraşul ciumat. Vântul este temut în mod deosebit de locuitorii Oranului, deoarece nu întâlneşte nici un obstacol natural pe podişul pe care este construit oraşul, şi se năpusteşte aşadar cu toată violenţa pe străzi. După aceste nesfârşite luni în care nici un strop de apă nu răcorise oraşul, Oranul se acoperise cu un soi de pastă cenuşie care s-a scorojit şi a căzut la suflarea vântului. Vântul ridica aşadar valuri de praf şi de hârtii care loveau picioarele trecătorilor deveniţi tot mai rari. Îi vedeai grăbindu-se pe străzi, aplecaţi înainte, cu o batistă sau cu mâna la gură. Seara, în locul adunărilor când oamenii încercau să prelungească cât mai mult cu putinţă aceste zile care, fiecare, putea fi ultima, întâlneai mici grupuri de inşi grăbiţi să ajungă acasă sau în cafenele, astfel că, timp de câteva zile, la ora amurgului care se lăsa mult mai repede în această perioadă, străzile erau pustii şi singur vântul şuiera prin ele neîntrerupt. Dinspre marea învolburată şi mereu nevăzută urca un miros de alge şi de săruri. Acest oraş pustiu, albit de praf, saturat de mirosuri marine, răsunând de la un capăt la altul de şuierăturile vântului, gemea atunci ca o insulă nefericită.

Până acum ciuma făcuse mult mai multe victime în cartierele mărginaşe, mai populate şi mai puţin confortabile, decât în centrul oraşului. Dar ea părea să se apropie şi să se

instaleze dintr-o dată şi în cartierele de afaceri. Locuitorii învinuiau vântul că transportă germenii infecţiei. "încurcă lucrurile vântul ăsta", spunea directorul hotelului. Dar oricum, cartierele din centru ştiau că le venise rândul, auzind cum vibrează în noapte foarte aproape de ele şi din ce în ce mai des sirenele ambulanţelor care făceau să răsune sub geamurile lor chemarea posomorită şi fără pasiune a ciumei.

S-a născut ideea ca în interiorul oraşului însuşi să fie izolate anumite cartiere deosebit de încercate şi să nu fie autorizaţi să le părăsească decât oamenii ale căror servicii erau indispensabile. Cei care locuiau până atunci acolo nu au putut fi împiedicaţi să considere această măsură ca pe o vexaţiune îndreptată în mod special împotriva lor, şi în orice caz se gândeau, prin contrast, la locuitorii celorlalte cartiere ca la nişte oameni liberi. În schimb, aceştia din urmă, în momentele lor grele, găseau o mângâiere la gândul că alţii erau şi mai puţin liberi decât ei. "Oricum, alţii sunt şi mai întemniţaţi decât mine", era fraza care rezuma pe atunci singura speranţă posibilă.

Cam în aceeaşi perioadă s-a înmulţit şi numărul incendiilor, mai ales în cartierele de petreceri, în partea de vest a oraşului. Informaţiile luate au arătat că era vorba de persoane întoarse din carantină şi care, înnebunite de doliu şi de nenorocire, îşi dădeau foc caselor în iluzia că făceau astfel să ardă ciuma din ele. Aceste iniţiative, a căror frecvenţă punea cartiere întregi într-un pericol continuu din pricina vântului puternic, au fost greu de stăvilit. După ce s-a demonstrat zadarnic că dezinfectarea caselor efectuată de autorităţi era suficientă pentru a exclude orice risc de contaminare, a trebuit să fie decretate pedepse foarte severe pentru aceşti incendiatori nevinovaţi. Şi, fără îndoială, nu ideea închisorii a fost aceea care i-a silit pe aceşti nefericiţi să dea înapoi, ci convingerea generală a tuturor locuitorilor că o pedeapsă cu închisoarea era echivalentă cu o pedeapsă cu moartea, ca urmare a excesivei mortalităţi ce putea fi observată în temniţa municipală. Bineînţeles, această credinţă nu era lipsită de temei. Din raţiuni lesne de înţeles, ciuma părea să se înverşuneze mai ales împotriva tuturor celor care aveau obiceiul să trăiască în grupuri, soldaţi, călugări sau prizonieri. În ciuda izolării unor deţinuţi, o închisoare este o comunitate şi dovada grăitoare este faptul că în închisoarea noastră municipală

paznicii plăteau tribut bolii în aceeaşi măsură ca şi prizonierii. Din punctul de vedere superior al ciumei, toată lumea, de la director şi până la ultimul deţinut, era condamnată, şi, pentru prima oară, poate, domnea în închisoare o justiţie absolută.

Zadarnic au încercat autorităţile să introducă o ierarhie în această nivelare, concepând ideea de a decora paznicii de închisoare morţi în exerciţiul funcţiunii. Cum starea de asediu era decretată şi cum, dintr-un anumit punct de vedere, se putea considera că paznicii închisorii erau mobilizaţi, li s-a dat medalia militară cu titlu postum. Dar dacă deţinuţii n-au ridicat nici un protest, cercurile militare n-au văzut lucrurile cu ochi buni şi au atras pe bună dreptate atenţia că o confuzie regretabilă s-ar putea produce în spiritul publicului. Autorităţile au dat dreptate acestei plângeri şi s-au gândit că mai simplu era să se atribuie paznicilor care mureau medalia epidemiei. Dar pentru cei care o luaseră pe cea militară greşeala se comisese; nu era de conceput să li se retragă decoraţiile, iar cercurile militare continuau să-şi menţină punctul lor de vedere. Pe de altă parte, în ceea ce priveşte medalia epidemiilor, ea avea inconvenientul de a nu produce efectul moral care fusese obţinut prin atribuirea unei decoraţii militare, deoarece pe timp de epidemie era banal să obţii o decoraţie de acest gen. Toată lumea a fost nemulţumită.

În plus, administraţia penitenciară nu a putut să procedeze ca autorităţile religioase sau cum procedaseră, în mai mică măsură, cele militare. Călugării singurelor două mănăstiri ale oraşului fuseseră, într-adevăr, dispersaţi şi găzduiţi provizoriu în familii cucernice. La fel, de câte ori lucrul a fost posibil, mici companii fuseseră scoase din cazărmi şi băgate în garnizoană, în şcoli sau în imobile publice. Astfel boala care, aparent, îi silise pe locuitori la o solidaritate de asediaţi, distrugea în acelaşi timp asociaţiile tradiţionale şi îi retrimitea pe indivizi în singurătatea lor. Asta crea un adevărat haos.

Se poate presupune că toate aceste circumstanţe, adăugate la vânt, transmiseseră incendiul şi în unele spirite. Porţile oraşului au fost din nou atacate în timpul nopţii, de mai multe ori, dar de astă dată de mici grupuri înarmate. Au avut loc schimburi de focuri, răniri şi câteva evadări. Posturile de pază au fost întărite şi aceste tentative au încetat destul de repede. Ele au fost totuşi suficiente pentru a stârni în oraş un suflu de

revoltă care a provocat câteva scene de violenţă. Case, incendiate sau încuiate din motive sanitare, au fost jefuite. La drept vorbind, este greu de presupus că aceste acte ar fi fost premeditate. Cel mai adesea o ocazie neaşteptată împingea oamenii, până atunci onorabili, la acţiuni blamabile care au fost imitate imediat. Se găsiseră astfel smintiţi care să se năpustească într-o casă încă în flăcări, în prezenţa proprietarului însuşi, năucit de durere. În faţa nepăsării acestuia, exemplul celor dintâi a fost urmat de mulţi dintre spectatori şi, pe această stradă întunecoasă, la lumina incendiului, s-au văzut fugind în toate părţile umbre deformate de flăcările care pâlpâiau şi de obiectele sau mobilele pe care le duceau pe umeri. Tocmai aceste incidente au silit autorităţile să asimileze starea de ciumă cu starea de asediu şi să aplice legile care decurgeau de aici. Au fost împuşcaţi doi hoţi, dar e îndoielnic ca asta să fi făcut vreo impresie asupra celorlalţi, căci în mijlocul atâtor morţi aceste două execuţii au trecut neobservate: era o picătură de apă într-un ocean! Şi, într-adevăr, scene asemănătoare s-au repetat destul de des, fără ca autorităţile să schiţeze gestul de a interveni. Singura măsură care a părut să-i impresioneze pe toţi locuitorii a fost interzicerea circulaţiei şi stingerea luminilor pe străzi. Începând de la orele unsprezece, cufundat într-un întuneric complet, oraşul era împietrit.

Sub nopţile cu lună, el îşi alinia zidurile albicioase şi străzile drepte, nepătate vreodată de masa neagră a unui arbore, netulburate vreodată de pasul unui trecător sau de lătratul unui câine. Marele oraş tăcut nu mai era atunci decât o adunare de cuburi masive şi inerte, în mijlocul cărora numai efigiile încremenite ale binefăcătorilor uitaţi sau ale oamenilor mari din vechime, înăbuşiţi pentru totdeauna în bronz, încercau, cu falsele lor obrazuri de piatră sau de fier, să evoce o imagine degradată a ceea ce fusese omul. Aceşti idoli mediocri tronau sub un cer dens, la încrucişările străzilor fără viaţă, brute insensibile care întruchipau destul de bine domnia nemişcării în care intrasem, sau cel puţin ordinea ei ultimă, aceea a unui mare cimitir în care ciuma, piatra şi întunericul, făcuseră să tacă în cele din urmă orice glas.

Dar întunericul era şi în inimi şi atât lucrurile adevărate cât şi legendele care se povesteau în legătură cu înmormântările nu erau menite să-i liniştească pe concetăţenii noştri. Naratorul se scuză, dar trebuie totuşi să vorbească despre înmormântări. El înţelege reproşul care i s-ar putea face în această privinţă, dar singura lui justificare este că înmormântări au fost în tot timpul acestei perioade şi că, într-un anume fel, a fost obligat, la fel cum au fost obligaţi toţi concetăţenii noştri, să se preocupe de înmormântări. În orice caz, nu că ar avea gustul acestui gen de ceremonii, el preferând dimpotrivă societatea celor vii, şi pentru a da un exemplu, băile în mare. Dar, de fapt, băile în mare fuseseră suprimate şi societatea celor vii se temea tot timpul să nu fie obligată să cedeze pasul societăţii morţilor. Asta era un lucru evident. Bineînţeles, puteai totuşi să te forţezi să nu vezi această evidenţă, să-ţi acoperi ochii şi s-o refuzi, dar evidenţa are o putere teribilă care sfârşeşte totdeauna prin a învinge orice. Există, de pildă, vreun mijloc de a refuza înmormântările, în ziua în care cei pe care îi iubeşti au nevoie de înmormântări ?

Ei bine, ceea ce caracteriza la început ceremoniile noastre era rapiditatea! Toate formalităţile fuseseră simplificate şi, în general, pompa funebră fusese suprimată. Bolnavii mureau departe de familiile lor, iar vechile rituale fuseseră interzise, în aşa fel încât cel care murise seara petrecea noaptea singur, iar cel care murea în timpul zilei era înmormântat fără întârziere. Familia era, bineînţeles, înştiinţată, dar în majoritatea cazurilor nu se putea deplasa, fiind in carantină dacă locuise laolaltă cu bolnavul. În cazul în care familia nu trăise împreună cu cel mort, ea se prezenta la ora indicată, adică a plecării spre cimitir, trupul fiind de mai înainte spălat şi pus in sicriu.

Să presupunem că această formalitate ar fi avut loc la spitalul auxiliar de care se ocupa doctorul Rieux. Şcoala avea o ieşire plasată în spatele clădirii principale. Într-o mare magazie care dădea pe culoar se aflau sicriele. Pe culoar chiar, familia găsea un singur sicriu gata închis. Se trecea de îndată la ceea ce era mai important, adică i se dădea capului familiei hârtiile la semnat. Trupul era apoi încărcat într-o maşină care era ori un adevărat furgon, ori o ambulanţă mare transformată. Rudele se urcau într-unul din taxiurile care mai erau încă autorizate să circule, şi cu toată viteza maşinile ajungeau pe străzi laterale la

cimitir. La poartă, jandarmii opreau convoiul, puneau o ştampilă pe permisul oficial, fără de care era cu neputinţă să ai ceea ce concetăţenii noştri numesc un ultim lăcaş, se dădeau la o parte iar maşinile opreau lângă un loc pătrat în care numeroase gropi aşteptau să fie umplute. Un preot întâmpina trupul, căci serviciile religioase la biserică fuseseră suprimate. În timp ce se rosteau rugăciunile, sicriul era coborât din maşină, legat cu frânghii, tras, aluneca, se lovea de fundul gropii, preotul îşi flutura agheazmatarul iar primii bulgări de pământ se şi prăvăleau peste capac. Ambulanţa plecase puţin mai devreme ca să fie supusă unei stropiri cu dezinfectant şi, în timp ce lutul aruncat cu lopata răsuna din ce în ce mai înăbuşit, familia dispărea în taxi. Un sfert de oră mai târziu era din nou acasă.

Astfel, totul se petrecea cu maximum de rapiditate şi minimum de riscuri. Şi, fără îndoială, cel puţin la început, este evident că sentimentul legitim al familiilor a fost jignit. Dar astea sunt consideraţii de care nu se poate ţine seama pe vreme de ciumă : totul fusese sacrificat eficacităţii. De altfel, dacă la început moralul populaţiei suferise din pricina acestor practici, căci dorinţa de a fi înmormântat în mod decent este mai răspândită decât se crede, ceva mai târziu, din fericire, problema aprovizionării devenise delicată şi interesul locuitorilor s-a îndreptat spre alte preocupări mai imediate. Absorbiţi de faptul că trebuiau să stea la cozi, să efectueze demersuri, să îndeplinească formalităţi dacă voiau să mănânce, oamenii nu au mai avut timp să se gândească la felul în care se murea în jurul lor sau în care vor muri ei înşişi. Aşadar, aceste greutăţi materiale, care ar fi trebuit să fie un rău, s-au arătat până la urmă a fi o binefacere. Şi totul ar fi fost cum nu se poate mai bine dacă epidemia, aşa cum s-a şi văzut, nu s-ar fi extins...

Căci sicriele au devenit atunci mai rare, lipsea pânza pentru giulgiu, şi locul în cimitir. Trebuia făcut ceva ! Cel mai simplu, şi tot din motive de eficacitate, se pare să fi fost gruparea ceremoniilor şi, când lucrul era necesar, sporirea numărului de drumuri făcute între spital şi cimitir. Astfel, în ceea ce priveşte secţia lui Rieux, spitalul dispunea în acel moment de cinci sicrie. O dată ocupate, ambulanţa le încărca. La cimitir, cutiile erau golite, şi trupurile de culoarea fierului depuse pe tărgi aşteptau într-un hangar amenajat în acest scop. Sicriele se stropeau cu soluţie antiseptică, duse la spital, şi operaţia

reîncepea de câte ori era necesar. Organizarea era prin urmare foarte bună şi prefectul se arăta satisfăcut. El îi spusese chiar lui Rieux că la urma urmei acest sistem era mai bun decât căruţele cu morţi conduse de negri, aşa cum erau descrise în cronicile vechilor ciume.

— Da, spune Rieux, este aceeaşi înmormântare, dar noi facem şi fişe... Progresul este incontestabil.

În ciuda acestor succese ale administraţiei, caracterul neplăcut pe care îl luau acum formalităţile îl obligau să îndepărteze rudele de la ceremonie. Li se tolera doar să vină la poarta cimitirului şi încă nici asta nu era oficial admis. Pentru că, în ceea ce priveşte ultima ceremonie, lucrurile se schimbaseră puţin. La marginea cimitirului, pe un spaţiu liber, acoperit cu arbuşti de fistic, fuseseră săpate două imense gropi. Exista groapa bărbaţilor şi groapa femeilor. Din acest punct de vedere, administraţia respecta convenienţele şi abia mult mai târziu, prin forţa lucrurilor, a dispărut şi această ultimă pudoare şi au fost îngropaţi în dezordine, unii peste alţii, bărbaţi şi femei, fără vreo preocupare pentru decenţă. Din fericire, această ultimă ruşine a marcat numai ultimele momente ale flagelului. În perioada de care ne ocupăm, despărţirea gropilor exista şi prefectura ţinea mult la acest lucru. În fundul fiecăreia din ele un strat gros de var nestins fumega şi clocotea. Pe marginile gropii, dintr-un morman din acelaşi var ieşeau clăbuci în aer liber. Când drumurile ambulanţei se terminau, tărgile erau aduse în şir şi de pe ele alunecau pe fundul gropii, aproximativ unele lângă altele, trupurile despuiate şi uşor strâmbe, care, în aceeaşi clipă, erau acoperite de var nestins, apoi de pământ, dar numai până la o anumită înălţime, spre a păstra loc oaspeţilor care mai urmau să vină. A doua zi rudele erau invitate să semneze într-un registru, ceea ce scotea la iveală diferenţa care poate să existe între oameni şi, de exemplu, câini: la oameni este totdeauna posibil controlul.

Pentru toate aceste operaţii era nevoie de personal şi autorităţile erau mereu pe pragul de a-i duce lipsa. Mulţi dintre aceşti infirmieri şi gropari mai întâi oficiali, apoi improvizaţi, au murit de ciumă. Oricâte precauţii se luau, într-o zi tot se producea contagiunea. Dar dacă te gândeşti bine, lucrul cel mai uimitor a fost acela că pentru această meserie n-au lipsit niciodată oamenii în tot timpul epidemiei. Perioada critică a

apărut cu puţin înainte ca ciuma să fi atins punctul maxim şi îngrijorarea doctorului Rieux era atunci întemeiată. Nici pentru cadrele sanitare, nici pentru ceea ce el numea muncile grele, mâna de lucru nu era îndestulătoare. Dar, începând din momentul în care ciuma a pus într-adevăr stăpânire pe tot oraşul, însuşi excesul bolii a atras după sine consecinţe foarte comode, deoarece a dezorganizat întreaga viaţă economică şi a sporit considerabil numărul de şomeri, în majoritatea cazurilor, aceştia nu puteau fi recrutaţi pentru treburi cerând iniţiativă, dar au uşurat muncile penibile, într-adevăr, începând din acel moment mizeria s-a dovedit mai puternică decât frica, cu atât mai mult cu cât munca era plătită proporţional cu riscul. Secţiile sanitare au putut dispune de o listă de solicitanţi şi, de îndată ce se producea un loc vacant, erau înştiinţaţi primii de pe listă care, dacă nu lăsaseră şi ei locul vacant în urma lor între timp, se prezentau de îndată. Astfel, prefectul care ezitase multă vreme să folosească pe cei condamnaţi temporar sau pe viaţă la acest gen de munci a putut să evite să facă uz de această măsură extremă. El era de părere că atâta vreme cât vor exista şomeri, se putea aştepta.

De bine, de rău, până la sfârşitul lunii august concetăţenii noştri au putut deci să fie duşi la ultimul lor lăcaş dacă nu în mod decent, cel puţin în suficientă ordine pentru ca administraţia să aibă conştiinţa că-şi îndeplineşte datoria. Dar trebuie anticipat puţin asupra urmării evenimentelor pentru a povesti ultimele procedee la care am fost nevoiţi să recurgem. La nivelul la care ciuma s-a menţinut într-adevăr începând cu luna august, numărul mare al victimelor a depăşit cu mult posibilităţile pe care le putea oferi micul nostru cimitir. Zadarnic au fost dărâmate părţi din zid, zadarnic a fost făcută pentru cei morţi o ieşire în terenurile înconjurătoare, a fost curând nevoie să se găsească altceva. S-a hotărât mai întâi ca înmormântările să fie făcute noaptea, ceea ce dintr-o dată permisese autorităţilor să procedeze fără anumite menajamente. Au putut fi îngrămădite în ambulanţă trupuri din ce în ce mai numeroase. Şi cei câţiva trecători întârziaţi care, împotriva oricărei reguli, se mai aflau prin cartierele mărginaşe după oprirea circulaţiei (sau cei pe care munca lor îi aducea acolo) întâlneau uneori lungi ambulanţe albe care goneau cu toată viteza, făcând să răsune cu sirenele lor leşinate străzile goale ale nopţii. În grabă,

trupurile erau aruncate în gropi. Nici nu se rostogoleau bine că lopeţile de var se şi sfărâmau pe feţele lor, iar pământul îi acoperea într-un fel anonim în gropi săpate din ce în ce mai adânc.

Ceva mai târziu, totuşi, administraţia s-a văzut obligată să caute loc în altă parte şi să mai lărgească spaţiul. O hotărâre a prefecturii i-a expropriat pe cei care ocupau unele locuri de veci şi resturile exhumate au luat drumul spre crematoriu. Curând a fost nevoie să fie incineraţi chiar morţii de ciumă. Dar a fost folosit vechiul cuptor de incinerare care se afla la răsăritul oraşului, în afara porţilor. Pichetul de pază a fost mutat ceva mai departe şi un funcţionar al primăriei a uşurat mult sarcina autorităţilor cu sfatul lui de a se folosi tramvaiele care, altă dată, deserveau cornişa maritimă şi care stăteau acum neîntrebuinţate. În acest scop s-au amenajat vagoanele cu motor şi remorcile, scoţându-se din ele scaunele, iar şinele au fost întoarse în dreptul cuptorului, care astfel a devenit cap de linie.

Şi în tot timpul acestui sfârşit de vară ca şi în timpul ploilor de toamnă, puteai să vezi de-a lungul cornişei, în toiul nopţii, convoaie stranii de tramvaie fără călători, hurducându-se deasupra mării. Locuitorii au sfârşit prin a afla despre ce era vorba. Şi, în ciuda patrulelor care interziceau accesul cornişei, grupuri de oameni reuşeau destul de des să se strecoare pe stâncile care se înălţau deasupra mării şi să arunce flori la trecerea tramvaielor. Şi se auzeau atunci vehicule zdrăngănind în noaptea de vară, cu încărcătura lor de flori şi de morţi.

Către dimineaţă, în orice caz în primele zile, un abur gros şi greţos plutea asupra cartierelor răsăritene ale oraşului. După părerea tuturor medicilor, aceste duhori, deşi neplăcute, nu puteau dăuna nimănui. Dar locuitorii din aceste cartiere au ameninţat să le părăsească de îndată, fiind încredinţaţi că astfel ciuma se va abate peste ei din înaltul cerului, încât autorităţile au fost obligate să îndepărteze fumul printr-un sistem de ţevi complicat şi locuitorii s-au potolit. Numai în zilele cu vânt puternic, un vag miros venit dinspre răsărit le amintea că trăiesc într-o nouă ordine şi că flăcările ciumei îşi mistuiau în fiecare seară tributul.

Acestea au fost urmările extreme ale epidemiei. Dar, din fericire, ea nu s-a mai extins ulterior, fiindcă se poate imagina

că în acest caz ingeniozitatea funcţionarilor noştri, dispoziţiile prefecturii şi chiar capacitatea de absorbţie a cuptorului ar fi fost depăşite. Rieux ştia că fuseseră prevăzute atunci soluţii disperate, ca de pildă zvârlirea cadavrelor în mare, şi îşi închipuia lesne spuma lor monstruoasă pe apa albastră, el ştia de asemenea că dacă statisticile ar fi continuat să urce, orice organizare, oricât de excelentă ar fi fost, n-ar fi rezistat, că oamenii ar fi ajuns să moară grămadă şi să putrezească pe străzi, în ciuda prefecturii, şi că oraşul ar fi avut parte, în pieţele publice, de scene în care muribunzi s-ar fi agăţat de cei vii cu un amestec de ură şi de speranţă stupidă.

Acesta era, în orice caz, genul de evidenţă sau temeri care menţineau în cetăţenii noştri sentimentul exilului şi al despărţirii. În această privinţă, naratorul ştie foarte bine cât de regretabil este faptul că nu poate reda aci nimic care să fie spectaculos, ca de pildă vreun model sau vreo acţiune strălucită, asemănătoare celor pe care le găseşti în povestirile vechi, dar nimic nu e mai spectaculos decât un flagel şi, prin însăşi durata lor, marile nenorociri sunt monotone. În amintirea celor care le-au trăit, îngrozitoarele zile de ciumă nu apar ca nişte mari flăcări somptuoase şi pline de cruzime, ci mai ales asemenea unui interminabil mers târşit care striveşte totul în calea lui.

Nu, ciuma nu avea nici o legătură cu imaginile exaltate care îl urmăriseră pe doctorul Rieux la începutul epidemiei. Ea era mai întâi o administraţie prudentă şi impecabilă, funcţionând bine. Şi de aceea, în paranteză fie spus, pentru a nu trăda nimic şi mai ales pentru a nu se trăda pe sine, naratorul a tins spre obiectivitate. El n-a vrut să modifice aproape nimic prin mijloacele artei, afară doar de ceea ce e neapărat necesar unei relatări cât de cât coerente. Şi însăşi obiectivitatea este aceea care îi porunceşte acum să spună că, dacă marea suferinţă a acelei perioade, cea mai generală şi cea mai adâncă, era despărţirea, dacă într-adevăr este absolut necesar s-o descrie din nou în acest stadiu al ciumei, nu este mai puţin adevărat că însăşi această suferinţă îşi pierdea atunci din patetismul ei.

Concetăţenii noştri, cel puţin aceia dintre ei care suferiseră mai mult din pricina acestei despărţiri, se obişnuiau ei oare cu situaţia ? N-ar fi cu totul exact dacă am afirma acest lucru. Mai potrivit ar fi să spunem că sufereau atât fizic cât şi

moral de o senzaţie de dematerializare. La începutul ciumei, îşi aminteau foarte bine fiinţa pe care o pierduseră şi o regretau. Dar dacă îşi aminteau limpede chipul iubit, râsul acestuia, cutare zi despre care îşi dădeau seama prea târziu că fusese o zi fericită, cu greu îşi puteau închipui ce făcea celălalt la o asemenea depărtare în clipa chiar în care îl evocau. Pe scurt, aveau în acel moment memorie, dar insuficientă imaginaţie. În cel de-al doilea stadiu al ciumei îşi pierduseră şi memoria. Nu că ar fi uitat cum arăta acel chip dar, ceea ce e acelaşi lucru, acest chip îşi pierduse consistenţa, nu-l mai zăreau în ei înşişi. Şi in timp ce, în primele săptămâni, aveau tendinţa să se plângă că în dragostea lor nu mai întâlneau decât umbre, îşi dăduseră mai târziu seama că aceste umbre puteau deveni mai inconsistente, pierzând şi cele mai neînsemnate culori pe care amintirea le-o păstra. La capătul acestui lung drum de despărţire, ei nu-şi mai reprezentau această intimitate care fusese a lor, nici cum putuse trăi lângă ei o fiinţă pe care în orice clipă o puteau atinge cu mâna.

Din acest punct de vedere, ei intraseră în însăşi ordinea ciumei, cu atât mai eficace cu cât era mai mediocră. Nimeni, la noi, nu mai avea sentimente mari. Dar toată lumea trecea prin sentimente monotone. "E timpul ca asta să se sfârşească", spuneau concetăţenii noştri, pentru că într-o perioadă de epidemie este normal să doreşti sfârşitul suferinţelor colective şi pentru că, într-adevăr, doreau ca să ia sfârşit. Dar toate acestea erau spuse fără pasiunea sau sentimentul acru de la început, ci numai cu cele câteva argumente care ne rămâneau clare în minte şi care erau bicisnice. După marele avânt sălbatic al primelor săptămâni urmase o descurajare pe care ar fi fost greşit s-o iei drept resemnare, dar care nu era mai puţin un fel de consimţământ provizoriu.

Concetăţenii noştri se domoliseră, se adaptaseră, cum s-ar zice, pentru că nu aveau altceva de făcut. Le mai rămânea, firește, atitudinea de nefericire şi suferinţă, dar nu-i mai resimţeau ascuţişul. De altfel, doctorul Rieux, de pildă, considera că tocmai în asta consta nenorocirea şi că obişnuinţa disperării este mai rea decât disperarea însăşi. Înainte, cei despărţiţi nu erau cu adevărat nefericiţi, exista în suferinţa lor o lumină care acum se stinsese. În prezent îi vedeai la colţuri de străzi, prin cafenele sau pe la prieteni, placizi şi distraţi, şi

privirea lor era atât de plictisită încât, datorită lor, întregul oraş semăna cu o sală de aşteptare. Cei care aveau o meserie o practicau în ritmul ciumei, meticulos şi fără strălucire. Toată lumea era modestă. Pentru prima oară, cei despărţiţi nu se mai simţeau stingheriţi să vorbească despre cel care era plecat, să folosească limbajul tuturor, să-şi cerceteze despărţirea sub acelaşi unghi ca şi statisticile epidemiei. Dacă, până atunci, îşi sustrăseseră cu îndârjire suferinţa lor din nefericirea colectivă, ei acceptau acum să le amestece. Fără memorie şi fără speranţă, se instalau în prezent, într-adevăr, totul devenea pentru ei prezent. Trebuie s-o spunem, ciuma răpise tuturor puterea iubirii şi chiar a prieteniei. Căci iubirea cere puţin viitor, iar pentru noi nu mai existau decât clipe.

Bineînţeles, nimic din toate acestea nu era absolut. Pentru că, dacă este adevărat că toţi cei despărţiţi ajunseseră în această stare, este drept să adăugăm că nu ajunseseră toţi în acelaşi timp si de asemenea că, o dată fixaţi în această nouă atitudine, străfulgerări, întoarceri, luciditătţi bruşte îi readuceau pe cei loviţi la o sensibilitate mai proaspăta şi mai dureroasă. Erau necesare pentru asta acele momente de uitare în care făureau câte un plan care presupunea că flagelul a luat sfârşit. Era necesar să fi resimţit deodată, şi ca efect al vreunui dar ceresc, muşcătura unei gelozii fără obiect. Altora li se întâmpla să aibă reînvieri bruşte, ieşeau din toropeala lor în anumite zile ale săptămânii, fireşte duminica şi sâmbăta după-amiază, deoarece aceste zile erau consacrate unor anumite rituri pe vremea când cel plecat era acasă. Sau îi apuca un fel de melancolie, către sfârşitul zilei, care le dădea avertismentul, de altfel nu întotdeauna confirmat, că memoria avea să le revină. Acest ceas al serii, care pentru credincioşi era cel al examenului de conştiinţă, acest ceas este greu pentru prizonier sau pentru exilat, care nu are de examinat decât vidul. Îi ţinea un moment suspendaţi, după care recădeau în sfârşeală, se închideau în ciumă.

Cititorul a şi înţeles, desigur, că asta însemna a renunţa la ceea ce aveau ei mai personal. Dacă în primele perioade ale ciumei, aceşti oameni erau surprinşi de multitudinea de nimicuri care contau mult pentru ei, fără să aibă vreo realitate pentru ceilalţi, şi trăindu-şi astfel experienţa lor personală, acum, dimpotrivă, nu se mai interesau decât de ceea ce îi interesa pe

ceilalţi, nu mai aveau decât idei generale şi însăşi iubirea căpătase pentru ei chipul cel mai abstract. Erau în asemenea măsură pradă ciumei, încât li se întâmpla uneori să nu mai spere decât în somnul ei şi să se trezească gândind : "Să mi se umfle ganglionii şi să se termine o dată !" Dar în realitate ei dormeau de mult şi toată această perioadă nu a fost decât un somn lung. Oraşul era populat de somnambuli treji care nu scăpau într-adevăr destinului lor decât rareori, când noaptea, rana lor, aparent închisă, se redeschidea fără veste. Şi, treziţi brusc, ei îşi pipăiau atunci, cu un fel de plăcere, marginile zgândărite ale rănii, regăsind într-o străfulgerare suferinţa lor împrospătată deodată şi, împreună cu ea, chipul răvăşit al iubirii lor. Dimineaţa reveneau la flagel, adică la rutină.

Dar cu cine, se va spune, semănau aceşti despărţiţi ? Ei bine, simplu, nu semănau cu nimic. Sau, dacă preferaţi, semănau cu toată lumea, aveau o înfăţişare cu totul generală, împărtăşeau placiditatea şi agitaţia puerilă a cetăţii. Pierdeau aparenţele simţului critic, dobândind în acelaşi timp aparenţele stăpânirii de sine. Puteai să-i vezi, de pildă, pe cei mai inteligenţi dintre ei făcându-se a căuta ca toată lumea în ziare, sau în emisiunile de radio, motive să creadă într-un sfârşit rapid al ciumei, şi concepând, aparent, speranţe himerice sau resimţind temeri neîntemeiate la citirea unor consideraţii pe care un ziarist le scrisese cam la întâmplare, căscând de plictiseală. În rest, consumau bere sau îşi îngrijeau bolnavii, leneveau sau se istoveau, clasau fişe sau ascultau discuri, fără a se deosebi în vreun fel unii de alţii. Cu alte cuvinte, ei nu mai alegeau nimic. Ciuma suprimase judecăţile de valoare. Şi asta se vedea după felul în care nimeni nu se mai ocupa de calitatea hainelor sau a alimentelor pe care le cumpărau. Totul era acceptat în bloc.

Putem spune in încheiere că despărţiţii nu mai aveau acel privilegiu ciudat care îi ocrotise la început. Pierduseră egoismul iubirii şi folosul pe care-l trăgeau din el. Cel puţin, acum, situaţia era clară, flagelul privea pe toată lumea. Noi toţi, în mijlocul detunăturilor care se auzeau la porţile oraşului, a ştampilelor care ne pecetluiau viaţa sau decesul, în mijlocul incendiilor şi al fişelor, al teroarei şi al formalităţilor, sortiţi unei morţi infame, dar trecute într-un registru, printre valurile de fum înspăimântătoare şi clopoţelul liniştit al ambulanţelor, ne hrăneam cu aceeaşi pâine de exil, aşteptând fără să ştim

aceeaşi revedere şi aceeaşi pace răscolitoare. Iubirea noastră fără îndoială era mereu prezentă, dar era pur şi simplu inutilizabilă, grea de dus, inertă în noi, sterilă ca şi crima sau condamnarea. Nu mai era decât o răbdare lipsită de viitor şi o aşteptare încăpăţînată. Şi din acest punct de vedere, atitudinea unora dintre concetăţenii noştri te făcea să te gândeşti la acele lungi cozi din cele patru colţuri ale oraşului în faţa prăvăliilor cu alimente. Era aceeaşi resemnare şi aceeaşi răbdare trudnică, fără limite şi în acelaşi timp şi fără iluzii. In ceea ce priveşte despărţirea, ar trebui numai înălţat acest sentiment la o scară de o mie de ori mai mare, căci era vorba atunci de o altă foame şi care putea să devoreze totul.

În orice caz, presupunând că ai vrea să ai o idee exactă a stării de spirit în care se găseau cei despărţiţi din oraşul nostru, ar trebui evocate din nou acele eterne seri aurite şi încărcate de pulbere care cădeau peste cetatea fără arbori, în timp ce bărbaţi şi femei se revărsau pe toate străzile. Căci, lucru straniu, ceea ce urca atunci spre terasele încă însorite, în lipsa zgomotelor de vehicule şi de maşini care constituie de obicei tot specificul sonor al oraşelor, nu era decât o enormă rumoare surdă de paşi şi de voci înăbuşite, dureroasa alunecare a miilor de tălpi, ritmată de şuieratul flagelului sub cerul apăsător, în sfârşit un târşâit de picioare interminabil şi înăbuşitor care umplea încetul cu încetul tot oraşul şi care, seară de seară, dădea încăpăţânării oarbe, care în inimile noastre ţinea loc de dragoste, glasul ei cel mai adevărat şi mai posomorit.

IV

În septembrie şi octombrie, ciuma a ţinut oraşul încolăcit sub ea. Şi fiindcă pomeneam de târşâitul picioarelor, sute de mii de oameni şi le-au mai târât încă timp de săptămâni, parcă fără sfârşit. Ceaţa, căldura şi ploaia şi-au urmat pe cer. Stoluri tăcute de sticleţi şi mierle, venind din sud, au trecut la mare înălţime, dar au ocolit oraşul, ca şi când simbolul evocat de Paneloux, strania ţepuşă de lemn care se învârtea şuierând pe deasupra caselor, le ţinea la distanţă. La începutul lui octombrie, mari averse de ploaie măturară străzile. Şi în tot acest timp, nimic

mai de seamă nu se produsese în afară de acest enorm târşâit de picioare.

Rieux şi prietenii lui au descoperit atunci cât erau de obosiţi. De fapt, oamenii formaţiilor sanitare nu mai ajungeau să digere această oboseală. Doctorul Rieux îşi dădea seama de acest lucru observând la prietenii lui şi la el însuşi progresele unei ciudate indiferenţe. De pildă, aceşti oameni, care până acum arătaseră un atât de viu interes pentru toate ştirile care priveau ciuma, nu se mai preocupau de loc de aşa ceva. Rambert, care fusese însărcinat provizoriu să conducă una din casele de carantină, instalată in hotelul unde locuia el, cunoştea perfect numărul celor pe care îi avea sub observaţie. Era la curent cu cele mai mici amănunte ale sistemului de evacuare pentru cei care dădeau în mod subit semne de îmbolnăvire. Statistica efectelor serului asupra celor din carantină îi era gravată în memorie. Dar era incapabil să spună cifra săptămânală a victimelor ciumei, nu ştia realmente dacă ea era în creştere sau în scădere. Iar el, în ciuda faptelor, păstra speranţa unei evadări apropiate.

Cât despre ceilalţi, absorbiţi zi şi noapte de munca lor, nu citeau ziarele şi nu ascultau radioul. Si dacă li se anunţa un rezultat, aveau aerul că îi interesează, dar de fapt primeau acest rezultat cu acea indiferenţă distrată pe care o găseşti la luptătorii marilor războaie, epuizaţi de eforturi, silindu-se numai să nu se abată de la îndeplinirea datoriei lor zilnice şi nemaisperând nici în atacul decisiv, nici în ziua armistiţiului.

Grand, care continua să efectueze calculele cerute de ciumă, ar fi fost cu siguranţă incapabil să spună care erau rezultatele generale. Spre deosebire de Tarrou, Rambert şi de Rieux, în mod vizibil rezistenţi la oboseală, sănătatea sa nu fusese niciodată bună. Or, el cumula funcţia de auxiliar la primărie, de secretar la spitalul lui Rieux şi mai avea şi lucrarea sa nocturnă. Puteai să-l vezi astfel într-o continuă stare de epuizare, susţinut de două sau trei idei fixe, cum ar fi aceea de a-şi permite un concediu complet după ciumă, timp de o săptămână cel puţin, şi de a munci atunci într-un fel care să-i dea rezultate pozitive, "jos pălăria", la ceea ce lucra acum. Era de asemenea cuprins de bruşte îndoieşări, şi în aceste momente îi vorbea bucuros lui Rieux despre Jeanne, se întreba unde putea fi ea chiar în acel moment şi dacă, citind ziarele, se gândea la el.

Şi tocmai cu el se pomeni Rieux vorbind într-o zi despre propria lui soţie pe tonul cel mai banal, ceea ce nu făcuse niciodată până atunci. Nesigur pe creditul pe care trebuia să-l acorde telegramelor liniştitoare ale soţiei lui, se hotărâse să telegrafieze medicului şef al sanatoriului unde ea se îngrijea. Ca răspuns, primise ştirea unei agravări a stării bolnavei şi asigurarea că vor face totul pentru a opri progresele răului. Păstrase pentru sine vestea şi nu-şi explica altfel decât prin oboseală faptul că putuse s-o spună lui Grand. Funcţionarul, după ce îi vorbise de Jeanne, îl întrebase de soţia lui şi Rieux îi răspunsese. "Ştiţi, zise Grand, asta se vindecă foarte repede acum." Şi Rieux convenise, zicând numai că despărţirea începea să fie lungă şi că el ar fi ajutat-o poate pe soţia lui să-şi învingă boala, în timp ce acuma ea trebuie să se simtă foarte singură. Apoi tăcuse şi nu mai răspunsese decât evaziv la întrebările lui Grand.

Ceilalţi erau în aceeaşi stare. Tarrou rezista mai bine, dar carnetele lui arată că, dacă curiozitatea sa nu scăzuse totuşi în adâncime, ea pierduse în diversitate. În timpul acestei întregi perioade, într-adevăr el nu s-a interesat aparent decât de Cottard. Seara, la Rieux, unde se instalase până la urmă, de când hotelul fusese transformat în casă de carantină, abia dacă îl asculta pe Grand sau pe doctor când aceştia anunţau rezultatele. El readucea imediat conversaţia asupra micilor mărunţişuri ale vieţii oraneze care îl preocupau în general.

Cât despre Castel, în ziua în care a venit să-l anunţe pe doctor că serul era gata şi după ce hotărâseră să facă prima încercare asupra băieţelului domnului Othon, pe care tocmai îl aduseseră la spital şi al cărui caz îi părea lui Rieux disperat, în timp ce acesta îi comunica bătrânului său prieten ultimele cifre statistice, şi-a dat seama că interlocutorul său adormise adânc în fundul fotoliului. Şi, înaintea acestui chip pe care de obicei un aer de blândeţe şi ironie aşternea o expresie de veşnică tinereţe şi care, brusc relaxat, cu un firişor de salivă lunecând printre buzele întredeschise, lăsa să se vadă uzura şi bătrâneţea, Rieux simţi cum i se urcă un nod în gât.

Numai după asemenea slăbiciuni putea Rieux să-şi dea seama cât era de obosit. Sensibilitatea îi scăpa de sub control. Ferecată în cea mai mare parte a timpului, împietrită şi uscată, ea izbucnea din când în când şi îl lăsa pradă unor emoţii pe care

el nu mai era stăpân. Singura lui apărare era de a se refugia în această împietrire şi de a strânge şi mai mult acel nod încordat care se formase în el. Ştia foarte bine că era singurul fel potrivit de a continua. În rest, nu-şi făcea multe iluzii si oboseala i le ştergea şi pe cele pe care încă le mai păstra. Fiindcă el ştia că, pentru o perioadă al cărei sfârşit nu-l întrezărea, rolul lui nu mai era de a lecui. Rolul lui era de a diagnostica. Să descopere, să vadă, să descrie, să înregistreze, apoi să condamne, asta era sarcina lui. Unele soţii îl apucau de mână şi urlau: "Domnule doctor, salvaţi-i viaţa". Dar el nu venise acolo ca să salveze vieţi, el venise ca să ordone izolarea. La ce folosea ura pe care o citea atunci pe chipuri ? "N-aveţi inimă !" îi spusese cineva într-o zi. Ba da, avea o inimă. Îi folosea ca să suporte cele douăzeci de ore pe zi în care vedea murind oameni care erau făcuţi să trăiască. Îi folosea ca s-o ia de la capăt în fiecare zi. De-aici înainte, el avea exact atâta inimă câta îi trebuia pentru asta. Cum să-i fi ajuns această inimă ca să salveze vieţi ?

Nu, nu ajutoare distribuia el de-a lungul zilei, ci lămuriri. Asta nu putea să se numească o meserie de om, bineînţeles. Dar, la urma urmei, cui oare, din această mulţime terorizată şi decimată, i se îngăduia să-şi exercite meseria de om ? Tot era bine că avea parte de oboseală. Dacă Rieux ar fi fost mai odihnit, acest miros de moarte răspândit peste tot ar fi putut să-l facă sentimental. Dar când n-ai dormit decât patru ore nu eşti sentimental. Vezi lucrurile aşa cum sunt, adică le vezi conform dreptăţii, hidoasa şi derizoria dreptate. Iar ceilalţi, cei condamnaţi, simţeau şi ei acelaşi lucru. Înainte de ciumă îl primeau ca pe un salvator. El avea să aranjeze totul cu trei pilule şi o seringă, şi îi strângeau braţul conducându-l de-a lungul culoarelor. Era măgulitor, dar primejdios. Acum, dimpotrivă, se prezenta cu soldaţi şi era nevoie de lovituri cu patul puştii ca familia să se hotărască să deschidă. Ei ar fi vrut să-l ia cu ei şi să ia cu ei în mormânt întreaga omenire. Şi era, vai, foarte adevărat că oamenii nu se puteau lipsi unii de alţii, că era la fel de lipsit de mijloace ca şi aceşti nenorociţi şi că avea dreptul la aceeaşi cutremurare de milă pe care o simţea crescând în el când îi părăsea.

Cel puţin, acestea erau gândurile care îl frământau pe doctorul Rieux o dată cu cele care priveau starea lui de exilat în timpul acestor interminabile săptămâni. Şi acestea erau şi

gândurile pe care le putea citi şi pe feţele prietenilor săi. Dar cel mai primejdios efect al istovirii care îi cuprindea puţin câte puţin pe toţi cei care continuau această luptă împotriva flagelului nu consta în indiferenţa faţă de evenimentele exterioare şi de emoţiile celorlalţi, ci în neglijenţa în voia căreia se lăsau. Căci aveau atunci tendinţa de a evita toate gesturile care nu era strict folositoare şi care li se păreau întotdeauna mai presus de puterile lor. Şi astfel aceşti oameni ajunseseră sa neglijeze din ce în ce mai des regulile de igienă pe care ei înşişi le instituiseră, să uite unele din numeroasele dezinfectări pe care trebuiau să le practice asupra lor înşişi, să alerge uneori, fără a fi apăraţi împotriva contagiunii, la bolnavii atinşi de ciumă pulmonară, din pricină că, preveniţi în ultimul moment că trebuie să se ducă în case infectate, li se păruse din capul locului istovitor să se mai întoarcă în vreun punct sanitar unde să-şi facă instilaţiile necesare. Asta era adevărata primejdie, căci atunci lupta însăşi împotriva ciumei îi făcea cei mai vulnerabili în faţa ei. Ei mizau, în cele din urmă, pe hazard, şi hazardul nu e al nimănui.

Exista totuşi în oraş un om care nu părea nici istovit, nici descurajat, şi care întruchipa imaginea vie a satisfacţiei. Era Cottard. El continua să stea deoparte, păstrând în acelaşi timp relaţiile cu ceilalţi. Dar el se oprise asupra lui Tarrou pe care îl vedea pe cât de des îi permitea munca acestuia, pe de o parte din pricină că Tarrou era bine informat asupra cazului lui şi, pe de altă parte, pentru că acesta ştia să-l primească pe micul rentier cu o cordialitate neschimbată. Era un veşnic miracol, dar Tarrou, în ciuda muncii grele pe care o depunea, rămânea tot binevoitor şi atent. Chiar atunci când, în unele seri, era zdrobit de oboseală, el revenea a doua zi cu forţe proaspete. "Cu ăsta, îi spusese Cottard lui Rambert, se poate sta de vorbă, e un om. Te înţelege întotdeauna."

Iată de ce notele lui Tarrou, în această perioadă, converg încet-încet spre persoana lui Cottard. Tarrou a încercat să dea un tablou al reacţiilor şi reflecţiilor lui Cottard, aşa cum îi erau destăinuite de către acesta din urmă, sau aşa cum le interpreta el. Sub rubrica "Raporturile lui Cottard cu ciuma", acest tablou ocupa câteva pagini din carnet, şi naratorul crede că este util să facă aici o expunere sumară asupra lor. Opinia generală a lui Tarrou asupra micului rentier se rezuma la această judecată:

"Este un personaj care creşte, capătă importanţă." Aparent, de altfel, creştea întru bună dispoziţie. Cottard nu era nemulţumit de întorsătura pe care o luau evenimentele. El exprima uneori, faţă de Tarrou, fondul gândirii sale, prin remarci de acest gen : "Desigur, nu e mai bine. Dar cel puţin toată lumea e în aceeaşi oală."

"Bineînţeles, adăuga Tarrou, este ameninţat ca şi ceilalţi, dar tocmai asta e, că e ameninţat împreună cu ceilalţi. Şi apoi, sunt sigur că nu se gândeşte în mod serios c-ar putea să fie atins de ciumă. Are aerul că trăieşte cu această idee, nu atât de prostească de altfel, că un om în prada unei boli grave sau a unei temeri adânci este, prin însuşi acest fapt, scutit de toate celelalte boli sau temeri. «Aţi observat, mi-a spus el, că bolile nu pot fi cumulate ? Să presupunem că aveţi o boală gravă sau nevindecabilă, un cancer serios sau o tuberculoză ţeapănă, n-o să vă îmbolnăviţi niciodată de ciumă sau de tifos, e imposibil. De altfel, asta e valabil şi mai departe, deoarece n-am văzut niciodată un canceros murind într-un accident de automobil.» Adevărată sau greşită, această idee îi *creează* lui Cottard o foarte bună dispoziţie. Singurul lucru pe care nu-l doreşte este să fie despărţit *de* ceilalţi. Preferă să fie asediat împreună cu toţi ceilalţi decât prizonier de unul singur. Cât ţine ciuma nu mai poate fi vorba de anchete secrete, de dosare, de fişe, de instrucţii juridice misterioase, de arestări iminente. Propriu-zis, numai există poliţie, crime vechi sau noi, nu mai există vinovaţi, nu mai există decât condamnaţi care aşteaptă cea mai arbitrară dintre graţieri şi printre ei poliţiştii înşişi." Astfel, Cottard, şi tot conform interpretării lui Tarrou, era îndreptăţit să privească simptomele de nelinişte şi de zăpăceală pe care le prezentau concetăţenii noştri cu acea satisfacţie indulgentă şi înţelegătoare care se putea exprima printr-un : "Daţi-i înainte, eu am trecut prin asta înaintea voastră".

"Degeaba i-am spus că singurul mod de a nu fi despărţit de ceilalţi este la urma urmei de a avea o conştiinţă curată, m-a privit răutăcios şi mi-a spus: «Atunci, dacă e s-o iei aşa, nimeni nu este niciodată cu nimeni. Singurul mod de a-i uni pe oameni rămâne tot acela de a le trimite ciuma. la uitaţi-vă in jur.» Şi, într-adevăr, înţeleg foarte bine ce vrea să spună şi cât de uşoară şi tihnită trebuie să i se pară lui viaţa în aceste zile. Cum să nu recunoască el, trecând pe lângă ele, reacţiile care au fost şi ale

lui; tentativa pe care fiecare o face de a avea pe toată lumea de partea lui; bunăvoinţa care se depune uneori pentru informaţiile date unui trecător rătăcit şi reaua dispoziţie care i se arată alteori; năvala oamenilor spre restaurantele de lux, satisfacţia lor de a se afla acolo şi de a sta cât mai mult în ele; afluenţa dezordonată cu care fac coadă, în fiecare zi, la cinema, cu care umplu toate sălile de spectacol şi chiar dancingurile, afluenţa care se întinde ca o revărsare de apă dezlănţuită în toate locurile publice; darea înapoi dinaintea oricărei atingeri, dorinţa de căldură umană care împinge totuşi oamenii unii spre alţii, trup lângă trup, bărbat lângă femeie ? Cottard a cunoscut toate acestea înaintea lor, e evident. În afară de femei, fiindcă aşa cum arăta el... Şi eu presupun că atunci când s-a simţit pe punctul de a vizita anumite fete, s-a abţinut ca să nu-i facă un nume prost, care ar fi putut apoi să-i dăuneze.

Într-un cuvânt, ciuma îi prieşte. Dintr-un om singuratic şi care nu voia să fie singuratic, ea face un complice. Căci, în mod vizibil, el e un complice şi încă un complice care este fascinat. E complice la tot ce vede, la superstiţii, la spaimele nemotivate, la susceptibilităţile acestor suflete în alarmă; la mania lor de a dori să discute cât mai puţin posibil despre ciumă şi de a nu înceta totodată să discute; la ieşirea lor din minţi şi la paloarea lor la cea mai mică durere de cap de când ştiau că boala începe prin cefalee; şi la sensibilitatea lor iritată, susceptibilă, schimbătoare, în sfârşit, care transformă în jignire o simplă uitare şi care se mâhneşte de pierderea unui nasture la pantaloni.

I se întâmpla adesea lui Tarrou să iasă seara cu Cottard. El povestea apoi în carnetele sale cum se pierdeau în mulţimea întunecată din ceasurile amurgului sau ale nopţii, umăr lângă umăr, scufundându-se ca într-o masă albă şi neagră în care, din loc în loc, o lampă aruncă sclipiri rare, şi însoţind turma umană spre plăcerile fierbinţi care o apărau împotriva frigului ciumei. Ceea ce Cottard, cu câteva luni mai înainte, căuta în locurile publice, luxul şi viaţa largă, acel ceva la care visa fără să şi-l poată satisface, adică plăcerea neînfrânată, în braţele ei se zvârlea acum un popor întreg. Deşi preţul oricărui lucru urca fără încetare, niciodată nu se cheltuiseră atâţia bani şi, în vreme ce strictul necesar lipsea celor mai mulţi, nicicând nu fusese mai bine risipit prisosul. Se vedeau înmulţindu-se toate formele vesele ale unei trândăvii care nu era de fapt decât şomaj. Tarrou

şi Cottard urmăreau câteodată, timp de minute întregi, una din acele perechi de îndrăgostiţi care mai înainte se străduiau să ascundă ceea ce îi lega şi care, în prezent, lipiţi unul de altul, mergeau cu încăpăţânare prin oraş fără să vadă mulţimea care îi înconjura, cu neluarea-aminte neclintită pe care o dau marile pasiuni. Cottard se înduioşa. «Ai naibii», zicea el. Şi vorbea tare, se simţea în largul lui în mijlocul febrei colective, a bacşişurilor regeşti care zăngăneau în jur şi a intrigilor care se înnodau înaintea ochilor lor."

Totuşi, Tarrou socotea că nu era prea multă răutate în atitudinea lui Cottard. Acel "Am trecut prin asta înaintea lor" marca mai mult nefericire decât triumf. "Cred, zicea Tarrou, că începe să ţină la aceşti oameni închişi între cerul şi zidurile oraşului lor. De exemplu, el le-ar explica bucuros, dacă ar putea-o face, că lucrurile nu sunt atât de cumplite pe cât par: «Îi auziţi, zicea el: după ciumă o să fac aia, o să dreg ailaltă ... Îşi otrăvesc existenţa în loc să stea liniştiţi. Şi nici măcar nu-şi dau seama de avantajele pe care le au. Oare eu puteam să zic: după arestarea mea o să fac aia ? Arestarea e un început şi nu un sfârşit. În timp ce ciuma ... Vreţi să ştiţi părerea mea ? Sunt nenorociţi pentru că nu se destind, nu se lasă în voia momentului. Şi eu ştiu ce spun»".

"El ştie într-adevăr ce spune, adăuga Tarrou. El judecă la adevărata lor valoare contradicţiile locuitorilor Oranului care, în timp ce simt profund nevoia căldurii umane care să-i apropie, nu pot totuşi să i se lase în voie din pricina neîncrederii care îi îndepărtează pe unii de alţii. Se ştie prea bine că nu poţi să ai încredere în vecin, că el e în stare să-ţi dea ciuma fără să ştii şi să profite de delăsarea ta ca să te infecteze. Când ţi-ai petrecut timpul în felul lui Cottard, văzând denunţători posibili printre toţi cei cărora, totuşi, le căutai tovărăşia, poţi să înţelegi acest sentiment. Înţelegi foarte bine durerea oamenilor care trăiesc cu ideea că flagelul poate, de la o zi la alta, să le pună mâna pe umăr şi că se pregăteşte poate s-o şi facă în momentul în care ei se bucură de a fi încă sănătoşi şi zdraveni. Pe cât e cu putinţă, Cottard se simte bine în mijlocul terorii. Dar pentru că a simţit toate acestea înaintea lor, eu cred că el nu poate să resimtă în întregime, împreună cu ei, cruzimea acestei incertitudini, într-un cuvânt, cu noi, care nu suntem încă morţi de ciumă, el simte foarte bine că libertatea şi viaţa sa sunt în fiecare zi în ajun de a

fi distruse. Dar pentru că el însuşi a trăit în teroare, găseşte normal ca şi ceilalţi s-o cunoască la rândul lor. Mai exact, teroarea i se pare acum mai puţin grea de dus în spinare decât dacă ar fi cu totul singur. Tocmai aici n-are dreptate şi e mai greu de înţeles decât alţii. Dar, la urma urmei, tocmai pentru asta merită el mai mult decât alţii să încerci să-l înţelegi."

În sfârşit, paginile lui Tarrou se termină cu o povestire care ilustrează această conştiinţă ciudată la care ajungeau în acelaşi timp şi Cottard, şi ciumaţii. Această povestire redă oarecum atmosfera grea a acestei epoci şi de aceea povestitorul îi acordă importanţă.

Se duseseră la Opera Municipală unde se cânta *Orfeu şi Euridice.* Cottard îl invitase pe Tarrou. Era vorba de o trupă care venise primăvara, la începutul ciumei, să dea reprezentaţii în oraşul nostru. Blocată de epidemie, această trupă se văzuse constrânsă, după un acord cu Opera noastră, să-şi reia spectacolul o dată pe săptămână. Astfel, de luni de zile, în fiecare vineri, teatrul nostru municipal răsuna de vaietele melodioase ale lui Orfeu şi de chemările neputincioase ale Euridicei. Totuşi, acest spectacol continua să se bucure de favoarea publicului nostru şi aducea mereu încasări bune. Instalaţi pe locurile cele mai scumpe, Cottard şi Tarrou dominau un parter plin până la refuz de cei mai eleganţi dintre concetăţenii noştri. Cei care soseau se străduiau vizibil să nu-şi rateze efectul apariţiei lor în sală. La lumina orbitoare din faţa cortinei, în timp ce orchestra îşi acorda discret instrumentele, siluetele se detaşau cu precizie, treceau dintr-un rând în altul, se înclinau cu graţie. În murmurul de voci al unei conversaţii alese, oamenii îşi reluau siguranţa de sine care le lipsea cu câteva ceasuri mai înainte pe străzile negre ale oraşului. Hainele alungau ciuma.

În actul întâi, Orfeu se văita cu uşurinţă, câteva femei în tunici îşi comentau cu graţie nefericirea, şi iubirea era cântată in mici arii. Sala reacţiona cu însufleţire discretă. Abia dacă se observa că Orfeu introducea, în aria lui din actul al doilea, tremolouri care nu figurau în text şi îi cerea cu un uşor acces de patetism stăpânului Infernului să se lase înduioşat de vaietele sale. Unele gesturi sincopate care îi scăpaseră, celor mai pricepuţi li s-au părut un efect de stilizare care se adăuga şi el la interpretarea cântăreţului.

A fost nevoie de marele duet al lui Orfeu şi Euridice din actul al treilea (era momentul în care Euridice fugea de iubitul ei) pentru ca o anume surpriză să străbată sala. Şi, ca şi când cântăreţul n-ar fi aşteptat decât această mişcare a publicului sau, şi mai exact încă, ca si când rumoarea care venea de la parter ar fi confirmat parcă ceea ce simţea, el şi-a ales un moment ca să înainteze spre rampă într-un fel grotesc, cu braţele şi picioarele îndepărtate, în costumul său antic, şi să se prăbuşească în mijlocul decorului păstoresc care nu încetase niciodată să fie anacronic, dar care, în ochii spectatorilor, a devenit anacronic abia acum şi într-un fel cumplit. Căci, în aceeaşi clipă, orchestra s-a oprit, cei de la parter s-au ridicat şi au început să părăsească încet sala, mai întâi în linişte, aşa cum se iese dintr-o biserică după slujbă sau dintr-o cameră mortuară după o vizită, femeile strângându-şi rochiile şi ieşind cu capul plecat, bărbaţii conducându-le şi ţinându-le de cot, ferindu-le să se lovească de strapontine. Dar, încetul cu încetul, mişcarea s-a precipitat, şoaptele au devenit exclamaţii şi mulţimea a început să curgă spre ieşiri şi s-a îngrămădit în faţa lor ca să sfârşească prin a se înghionti între uşi ţipând. Cottard şi Tarrou, care doar se ridicaseră, stăteau singuri în faţa uneia dintre imaginile a ceea ce era viata lor de atunci: ciuma pe scenă, sub înfăţişarea unui actor dezarticulat şi, în sală, tot luxul devenit inutil, sub formă de evantaiuri uitate şi de dantele atârnând pe roşul fotoliilor.

În timpul primelor zile ale lunii septembrie, Rambert lucrase sârguincios alături de Rieux. El ceruse numai o învoire de-o zi când trebuia să se întâlnească cu Gonzales şi cu cei doi tineri în faţa liceului de băieţi.

În ziua aceea, la amiază, Gonzales şi ziaristul i-au văzut sosind pe cei doi foarte veseli. Ei au spus că n-avuseseră noroc data trecută, dar că se aşteptaseră la asta. În orice caz, nu mai era săptămâna lor de gardă. Trebuia să aibă răbdare până în săptămâna care vine. O vor lua atunci de la cap. Rambert a spus că ăsta era cuvântul. Gonzales propusese deci o întâlnire pentru lunea viitoare. Dar, de data asta, Rambert va fi instalat la Marcel şi Louis. "O să ne fixăm o întâlnire, tu şi cu mine. Dacă eu nu vin, o să te duci direct la ei. O să-ţi explicăm unde stau." Dar

Marcel sau Louis au spus în clipa aceea că cel mai simplu era să-l conducă pe amic imediat. Dacă nu e pretenţios, se găseşte mâncare pentru toţi patru. Şi în felul ăsta el o să-şi dea seama. Gonzales a spus că asta era o idee foarte bună şi au coborât spre port.

Marcel şi Louis locuiau la marginea cartierului Marinei, aproape de porţile care se deschideau spre cornişă. Era o casă mică, spaniolă, cu ziduri groase, cu obloane de lemn vopsite, cu odăi goale şi umbroase. Aveau orez, pe care l-a servit mama tinerilor, o bătrână spaniolă zâmbitoare şi plină de riduri. Gonzales s-a mirat, fiindcă orezul lipsea acum în oraş. "Se poate face rost la porţi", zise Marcel. Rambert mânca şi bea, şi Gonzales a spus că era un adevărat prieten, în timp ce ziaristul se gândea numai la săptămâna pe care trebuia s-o mai rabde.

De fapt, a avut de aşteptat două săptămâni, fiindcă numărul zilelor de gardă a fost ridicat la cincisprezece, ca să se reducă efectivul echipelor. Şi, în timpul acestor cincisprezece zile, Rambert a muncit fără să se cruţe, neîntrerupt, oarecum orbeşte, din zori până noaptea. Se culca târziu şi dormea buştean. Trecerea bruscă de la lipsă de ocupaţie la această muncă istovitoare îl lăsa aproape fără visuri şi fără puteri. Vorbea puţin de evadarea lui apropiată. Un singur fapt de reţinut: la capătul unei săptămâni, el i-a mărturisit doctorului că, pentru întâia oară, în noaptea precedentă, se îmbătase. Ieşind din bar avusese deodată impresia că ganglionii lui se îngroşaseră şi că braţele i se mişcau greu la subsuori. Se gândise că l-a lovit ciuma. Şi singura reacţie pe care a avut-o atunci, şi despre care a convenit cu Rieux că nu era la locul ei, a fost să alerge spre partea de sus a oraşului şi de acolo, de pe un mic loc de unde tot nu dădeai de mare, dar de unde se vedea ceva mai mult cer, el o chemase pe soţia lui cu un strigăt puternic pe deasupra zidurilor oraşului. Întors acasă şi nedescoperind pe corpul lui nici un semn de boală, nu se simţise prea mândru de această criză bruscă. Rieux spune că înţelegea foarte bine că poţi reacţiona aşa: "în orice caz, a spus el, ţi se poate întâmpla s-o doreşti".

— Domnul Othon mi-a vorbit de dumneata azi-dimineaţă, a adăugat Rieux deodată, în clipa în care Rambert îl părăsea. M-a întrebat dacă te cunosc: "Şfătuiţi-l, mi-a zis el, să nu frecventeze mediile de contrabandişti. Bate la ochi."

— Asta ce vrea să însemne ?

— Asta vrea să însemne că trebuie să te grăbeşti.

— Mulţumesc, a spus Rambert strângându-i doctorului mâna.

La uşă, s-a întors deodată. Rieux a băgat de seamă că, pentru prima oară de la începutul ciumei, el zâmbea.

— De ce oare nu mă împiedicaţi să plec ? Aveţi cum. Rieux a dat din cap cu gestul său obişnuit şi a spus că asta era treaba lui Rambert, că acesta din urmă alesese fericirea şi că el, Rieux, n-avea argumente pe care să i le opună. Se simţea incapabil să judece ce era bine sau ce era rău în această istorie.

— Atunci de ce îmi spuneţi să mă grăbesc, în aceste condiţii ?

Rieux a zâmbit la rândul său.

— Poate pentru că doresc şi eu să fac ceva pentru fericire.

A doua zi n-au mai vorbit despre nimic, dar au lucrat împreună. Săptămâna următoare, Rambert se instalase în sfârşit în mica locuinţă spaniolă. Îi făcuseră un pat în odaia comună. Cum tinerii nu se întorceau la masă şi cum îl rugaseră să iasă cât mai puţin posibil, trăia acolo singur cea mai mare parte a timpului sau făcea conversaţie cu bătrâna mamă. Era o femeie uscată şi activă, îmbrăcată în negru, cu chipul întunecat şi plin de creţuri, şi părul alb şi foarte curat. Tăcută, ea zâmbea numai, cu toată privirea, când se uita la Rambert.

Alteori îl întreba dacă nu-i era frică să nu-i ducă soţiei lui ciuma. El era de acord că riscul acesta exista, dar că, în definitiv, această şansă era minimă, în timp ce rămânând în oraş ei riscau să fie despărţiţi pentru totdeauna.

— E drăguţă ? spunea bătrâna zâmbind.

— Foarte drăguţă.

— Frumoasă?

— Cred.

— A, zicea bătrâna, de-aia !

Rambert se gândea. Fără îndoială că pentru asta, dar era imposibil să fie numai pentru asta.

— Nu credeţi în Dumnezeu ? a spus bătrâna care se ducea în fiecare dimineaţă la liturghie.

Rambert a recunoscut că nu, iar bătrâna a spus din nou că asta era prin urmare pricina.

— Trebuie s-o revedeţi, aveţi dreptate. Dacă nu, ce v-ar rămâne ?

Restul timpului, Rambert se învârtea între cele patru ziduri goale şi văruite, mângâind evantaiele agăţate pe pereţi sau numărând ciucurii care împodobeau faţa de masă. Seara, tinerii se întorceau acasă. Nu vorbeau mult, sau dacă vorbeau o făceau numai ca să spună că nu era încă momentul. După masă, Marcel cânta din chitară şi beau toţi lichior mirosind a anason. Rambert avea aerul că reflectează.

Miercuri, Marcel se întorsese spunând: "S-a hotărât pentru mâine seară la miezul nopţii. Fii gata". Din cei doi oameni cu care păzeau postul, unul era atins de ciumă şi celălalt, care împărţea de obicei camera cu primul, era pus sub observaţie. Astfel, timp de două sau trei zile Marcel şi Louis vor fi singuri. În cursul nopţii ei or să aranjeze ultimele amănunte. A doua zi lucrul va fi posibil. Rambert le-a mulţumit. "Sunteţi fericit ?" întrebă bătrâna. El a spus da, dar la altceva se gândea.

A doua zi, sub un cer încărcat, căldura era umedă şi înăbuşitoare. Ştirile despre ciumă erau rele. Bătrâna spaniolă îşi păstra totuşi seninătatea. "Lumea e plină de păcate, spunea ea. Aşa că, ce să-i faci!" Ca şi Marcel şi Louis, Rambert era gol până la brâu. Dar aşa gol cum era, sudoarea îi curgea pe spinare şi pe piept. În penumbra casei cu obloanele trase asta le dădea o culoare brună şi lucioasă. Rambert se plimba în jurul camerei fără să spună nimic. Într-un fel neaşteptat, pe la orele patru după-amiaza, el s-a îmbrăcat şi a anunţat că ieşea.

— Fii atent, a spus Marcel, s-a hotărât pentru miezul nopţii. Totul e aranjat.

Rambert s-a dus acasă la doctor. Mama lui Rieux i-a spus lui Rambert că îl poate găsi la spitalul din partea de sus a oraşului. Înaintea postului de pază, aceeaşi mulţime se învârtea mereu în jurul ei însăşi. "Circulaţi", spunea un sergent cu ochii bulbucaţi. Circulau, dar pe loc. "N-aveţi ce să aşteptaţi", spunea sergentul, căruia sudoarea îi pătrunsese prin haină. Asta era şi părerea lor, dar ei rămâneau totuşi, în ciuda căldurii ucigătoare. Rambert şi-a arătat permisul sergentului care i-a indicat biroul lui Tarrou. Uşa dădea în curte. S-a încrucişat cu părintele Paneloux, care ieşea din birou.

Într-o încăpere mică albă şi murdară care mirosea a farmacie şi a cearşaf umed, Tarrou, stând la un birou de lemn

negru, cu mânecile cămăşii suflecate, îşi tampona cu o batistă sudoarea care îi curgea pe încheieturile braţelor.

— Tot aici ? a spus el.

— Da, aş vrea să vorbesc cu Rieux.

— E în sală. Dar dacă ai putea să te descurci fără el ar fi mai bine.

— E istovit. Îl cruţ şi eu cum pot.

Rambert s-a uitat la Tarrou. Acesta slăbise. Oboseala îi tulbura ochii şi trăsăturile feţei. Umerii săi puternici se cocoşaseră. Cineva a bătut la uşă şi un infirmier cu mască albă a intrat. A pus pe biroul lui Tarrou un pachet de fişe şi, cu o voce pe care tifonul o înăbuşea, a spus doar atât: "şase", apoi a ieşit. Tarrou l-a privit pe ziarist şi i-a arătat fişele pe care le-a desfăcut în evantai.

— Frumoase fişe, ai ? Ei bine! nu, sunt morţi. Morţii de peste noapte.

Fruntea i se brăzdase. A strâns la loc pachetul de fişe.

— Singurul lucru care ne rămâne de făcut este contabilitatea.

Tarrou s-a ridicat sprijinindu-se de masă.

— O să pleci curând ?

— Astă-seară, la miezul nopţii.

Tarrou a spus că asta îi făcea plăcere şi că Rambert trebuia să aibă grijă de sine.

— Spui asta sincer ? Tarrou a dat din umeri:

— La vârsta mea eşti sincer vrând-nevrând. Să minţi e prea obositor.

— Tarrou, a spus ziaristul, aş vrea să-l văd pe doctor. Iartă-mă.

— Ştiu. El e mai uman ca mine. Să mergem.

— Nu e asta, a spus Rambert cu greutate.

Şi s-a oprit. Tarrou l-a privit şi deodată i-a zâmbit.

Au mers pe un culoar îngust ai cărui pereţi erau zugrăviţi în verde-deschis şi unde plutea o lumină de acvarium. Înainte de a ajunge la uşa dublă cu geam în spatele căreia se vedea o ciudată mişcare de umbre, Tarrou l-a condus pe Rambert într-o sală foarte mică, ai cărei pereţi erau în întregime acoperiţi cu dulapuri. A deschis unul dintre ele, a tras dintr-un sterilizator două măşti de tifon hidrofil, i-a întins una lui Rambert şi l-a

invitat să şi-o pună. Ziaristul l-a întrebat dacă asta foloseşte la ceva şi Tarrou a răspuns că nu, dar că dă încredere celorlalţi.

Au împins glasvandul. Era o sală imensă, cu ferestrele ermetic închise, în ciuda anotimpului. În partea de sus a pereţilor bâzâiau aparate care împrospătau aerul şi elicele lor curbe răscoleau aerul lăptos şi supraîncălzit pe deasupra a două rânduri de paturi cenuşii. Din toate părţile se ridicau gemete înăbuşite sau subţiri care se amestecau într-un vaier monoton. Oamenii îmbrăcaţi în alb se mişcau cu încetineală în lumina crudă care se revărsa pe ferestrele largi şi înalte prevăzute cu gratii. Rambert s-a simţit prost în căldura cumplită a acestei săli şi l-a recunoscut cu greu pe Rieux când l-a văzut aplecat deasupra unui corp care gemea. Doctorul făcea incizia ganglionilor unui bolnav pe care două infirmiere, din două părţi ale patului, îl ţineau răstignit .Când s-a ridicat, doctorul a pus instrumentele pe platoul pe care un ajutor i-l întinsese şi a rămas o clipă nemişcat uitându-se la omul pe care tocmai îl pansau.

— Ce mai e nou ? i-a spus el lui Tarrou care se apropia.

— Paneloux acceptă să-l înlocuiască pe Rambert la casa-carantină. Ne-a mai ajutat el mult şi până acum. Rămâne ca echipa a treia de teren să se regrupeze fără Rambert.

Rieux aprobă din cap.

— Castel a terminat primele preparate. Propune o încercare.

— A! a spus Rieux, asta e bine.

— În sfârşit, e aici Rambert.

Rieux s-a întors. Pe deasupra măştii ochii i s-au micşorat zărindu-l pe gazetar.

— Ce faci dumneata aici ? spune el. Ar trebui să fii în altă parte.

Tarrou a spus că plecarea e în seara asta pe la miezul nopţii şi Rambert adăugă: "În principiu".

De fiecare dată când unul din ei vorbea, masca hidrofilă se umfla şi se umezea în dreptul gurii. Asta dădea conversaţiei ceva ireal, ca un dialog între statui.

— Aş vrea să vă vorbesc, a spus Rambert.

— O să ieşim împreună, dacă vrei. Aşteaptă-mă în biroul lui Tarrou!

Puţin după aceea Rambert si Rieux se instalau pe banca din spate a maşinii doctorului. Tarrou conducea.

— Nu se mai găseşte benzină, a spus acesta demarând. Mâine mergem pe jos.

— Doctore, spune Rambert, nu plec şi vreau să rămân cu dumneavoastră!.

Tarrou nu s-a clintit. Continua să conducă. Rieux părea incapabil să se smulgă din oboseala lui.

— Şi ea ? spune el cu o voce înăbuşită.

Rambert spune că s-a mai gândit, că el continua să creadă ceea ce credea, dar dacă ar pleca, i-ar fi ruşine. Asta l-ar stingheri în iubirea lui pentru aceea pe care o lăsase. Dar Rieux s-a îndreptat şi a spus cu o voce fermă ca asta e o tâmpenie şi că nu e o ruşine să preferi fericirea.

— Da, spune Rambert, dar poate să-ţi fie ruşine să fii fericit singur.

Tarrou, care tăcuse până atunci, fără să se întoarcă spre ei, spune că dacă Rambert voia să împărtăşească nenorocirea oamenilor, n-o să mai aibă niciodată timp pentru fericire. Trebuia să aleagă.

— Nu e asta, spune Rambert. Am crezut totdeauna că sunt străin de acest oraş şi că n-am nici o legătură cu dumneavoastră. Dar acum când am văzut ce-am văzut, ştiu că sunt de aici, indiferent dacă vreau sau nu. Povestea asta ne priveşte pe toţi.

Nimeni nu răspunde şi Rambert pare să-şi piardă răbdarea.

— O ştiţi de altfel foarte bine. Altfel ce căutaţi în acest spital ? Prin urmare, dumneavoastră aţi ales şi aţi renunţat la fericire ?

Tarrou şi Rieux tot nu răspunseseră. Tăcerea a durat multă vreme, până s-au apropiat de casa doctorului. Şi din nou Rambert a pus întrebarea sa din urmă, cu şi mai mare tărie. Şi, singur, Rieux s-a întors spre el. S-a ridicat făcând un efort:

— Iartă-mă, Rambert, spune el, dar nu ştiu. Rămâi cu noi din moment ce o doreşti.

O deviere bruscă a maşinii l-a făcut să tacă. Apoi reia uitându-se drept înaintea lui:

— Nimic pe lume nu merită să te facă să renunţi la ceea ce iubeşti. Şi totuşi am renunţat şi eu, fără să ştiu pentru ce.

S-a lăsat iar încet pe perna sa.

— E un fapt, atâta tot, spune el cu oboseală. Să-l înregistrăm si să tragem consecinţele.

— Ce consecinţe ? întreabă Rambert.

— A, spune Rieux, nu se poate în acelaşi timp să vindeci şi să ştii. Deci să vindecăm cât mai repede posibil. E lucrul cel mai grabnic.

La miezul nopţii, Tarrou şi Rieux îi făceau lui Rambert planul cartierului pe care îl însărcinau să-l cerceteze, când Tarrou s-a uitat la ceas. Ridicând fruntea a întâlnit privirea lui Rambert.

— I-aţi prevenit ?

Ziaristul şi-a ferit privirea.

— Trimisesem un bilet, spune el cu trudă, înainte de a veni să vă văd.

Serul lui Castel a fost încercat în ultimele zile ale lui octombrie. Practic, acest ser era ultima speranţă a lui Rieux. În cazul unui nou eşec, doctorul era convins că oraşul va cădea pradă capriciilor maladiei, fie că epidemia şi-ar prelungi încă acţiunea timp de luni întregi, fie că s-ar hotărî să se oprească fără pricină.

Chiar în ajunul zilei în care Castel venise să-l viziteze pe Rieux, fiul domnului Othon se îmbolnăvise şi toată familia fusese nevoită să intre în carantină. Mama, care ieşise cu puţin înainte, s-a văzut deci izolată pentru a doua oară. Respectând instrucţiunile, judecătorul l-a chemat pe doctorul Rieux îndată ce a recunoscut pe corpul copilului semnele bolii. Când Rieux a sosit, tatăl şi mama stăteau în picioare la marginea patului. Fetiţa fusese îndepărtată. Copilul era în perioada de toropire şi s-a lăsat examinat fără să se plângă. Când doctorul a ridicat fruntea, a întâlnit privirea judecătorului şi în spatele lui faţa palidă a mamei care îşi pusese o batista la gură şi urmărea gesturile doctorului cu ochii larg deschişi.

— Asta e, nu-i aşa ? a spus judecătorul cu un glas rece.

— Da, a răspuns Rieux, privind din nou copilul.

Ochii mamei s-au mărit, dar continua să nu zică nimic. Judecătorul tăcea şi el, apoi a spus, pe un ton mai coborât:

— Ei, bine, doctore, trebuie să facem ceea ce e prescris. Rieux se ferea s-o privească pe mamă, care îşi ţinea mereu batista la gură.

— Are să meargă repede, a spus el şovăind, dacă aş putea să telefonez.

Domnul Othon spune că o să-i arate unde e telefonul. Dar doctorul s-a întors spre femeie:

— Sunt dezolat. Trebuie să pregătiţi câteva lucruri. Ştiţi despre ce e vorba.

Doamna Othon părea încremenită. Se uita în pământ.

— Da, a spus ea dând din cap, asta o să şi fac.

Înainte de a-i părăsi, Rieux nu s-a putut împiedica să nu-i întrebe dacă n-au nevoie de ceva. Femeia îl privea mereu în tăcere. Dar judecătorul şi-a ferit de astă dată privirea.

— Nu, a spus el, apoi a înghiţit, dar salvaţi-mi copilul.

Carantina, care la început nu era decât o simplă formalitate, fusese organizată de Rieux şi Rambert într-un mod foarte strict. În special ei ceruseră ca membrii aceleiaşi familii să fie totdeauna izolaţi unii de alţii. Dacă unul din membrii familiei fusese contaminat fără s-o ştie, nu trebuiau înmulţite ocaziile favorabile maladiei. Rieux a explicat aceste considerente judecătorului, care le găsise bune. Cu toate acestea, soţia lui şi el s-au privit în aşa fel, încât doctorul a simţit până unde această despărţire îi lăsa descumpăniţi. Doamna Othon şi fetiţa ei au putut fi trimise la hotelul de carantină condus de Rambert. Dar pentru judecătorul de instrucţie nu mai era loc decât în tabăra de izolare pe care prefectura tocmai o organiza pe stadionul municipal cu ajutorul corturilor împrumutate de serviciul drumurilor publice. Rieux s-a scuzat, dar domnul Othon a spus că există o regulă pentru toată lumea şi că era drept să i se supună.

Cât despre copil, el a fost transportat la spitalul auxiliar într-o veche sală de clasă în care fuseseră instalate zece paturi. Cam după douăzeci de ceasuri, Rieux a considerat disperat cazul său. Micul trup se lăsa devorat de infecţie fără nici o reacţie. Foarte mici ganglioni dureroşi, dar abia formaţi, blocau articulaţiile membrelor sale fragile. Era dinainte învins. De aceea a avut Rieux ideea să încerce pe el serul lui Castel. În aceeaşi seară, după masă, i-a făcut lunga inoculare, fără să obţină însă o singură reacţie din partea copilului. A doua zi în zori toţi s-au

adunat în jurul băiatului ca să-şi dea seama cum decurgea această experienţă hotărâtoare.

Copilul, ieşit din toropeala sa, se răsucea convulsiv în cearşafuri. Doctorul, Castel şi Tarrou stăteau lângă el de la orele patru dimineaţa, urmărind pas cu pas progresele sau stagnările bolii. La capătul patului se vedea, puţin curbată, silueta masivă a lui Tarrou. La picioarele patului, lângă Rieux, care sta în picioare, Castel citea o veche lucrare, arătând, după toate aparenţele, liniştit. Încetul cu încetul, pe măsură ce se lumina în vechea sala de şcoală, soseau şi ceilalţi. Paneloux mai întâi, care şi-a găsit loc în partea cealaltă a patului, opusă lui Tarrou şi s-a sprijinit de perete. O expresie dureroasă se citea pe chipul său şi oboseala tuturor acestor zile în care se expusese direct primejdiei săpase riduri pe fruntea sa congestionată. A venit apoi Joseph Grand. Era ora şapte şi funcţionarul s-a scuzat că era cu sufletul la gură. N-avea să rămână decât o clipă, poate acum se ştia ceva precis. Fără să scoată un cuvânt, Rieux i-a arătat copilul care, cu ochii închişi şi cu chipul descompus, cu dinţii strânşi la limita puterilor, cu trupul nemişcat, îşi întorcea mereu capul la dreapta şi la stânga pe sulul de pernă fără cearşaf. Când în sfârşit se făcuse destulă lumină, pentru ca în fundul sălii, pe tabla şcolărească rămasă acolo, să se poată distinge urmele unor vechi formule algebrice, a sosit Rambert. El s-a rezemat cu spatele de patul vecin şi a scos un pachet de ţigări. Dar după ce a văzut copilul, a băgat la loc pachetul în buzunar.

Castel, tot pe scaun, se uita la Rieux pe deasupra ochelarilor.

— Aveţi ştiri despre tată ?

— Nu, spune Rieux, este în tabăra de izolare.

Doctorul strângea cu putere bara patului în care gemea copilul. Nu părăsea din priviri micul bolnav care s-a înţepenit brusc şi, cu dinţii strânşi, s-a ridicat puţin din mijloc, îndepărtându-şi încet braţele şi picioarele. Dinspre micul corp, gol sub cuvertura militară, urca un miros de lână şi de sudoare acră. Copilul s-a destins apoi încetul cu încetul, şi-a readus braţele şi picioarele spre centrul patului şi, mereu orb şi mut, părea să respire mai iute. Rieux a întâlnit privirea lui Tarrou, care a întors capul.

Mai văzuseră copii murind, de vreme ce teroarea de luni de zile nu alegea, dar niciodată nu urmăriseră suferinţa lor minut cu minut, cum o făceau de azi-dimineaţă. Şi, bineînţeles, chinul pe care îl îndurau aceşti nevinovaţi nu încetase niciodată să li se pară ceea ce era în realitate, adică un lucru scandalos. Dar până atunci, cel puţin, ei se scandalizau oarecum la un mod abstract, pentru că ei nu priviseră niciodată în faţă, atât de îndelungat, agonia unui nevinovat.

Ca şi cum ar fi fost muşcat de pântec, copilul tocmai se încovoia din nou cu un geamăt subţire. A rămas astfel ghemuit timp de clipe lungi, zgâlţâit de frisoane şi de tremurături convulsive ca şi când plăpândele lui mădulare se încovoiau sub vântul furios al ciumei şi pârâiau sub suflul repetat al febrei. După ce vârtejul trecuse se destinse puţin, febra părea să se retragă şi să-l părăsească cu răsuflarea tăiată pe un ţărm umed şi otrăvit unde odihna semăna acum cu moartea. Când valul arzător l-a atins din nou pentru a treia oară şi l-a crispat puţin, copilul s-a chircit, s-a retras în fundul patului, cuprins de spaima flăcării care îl ardea şi îşi agita înnebunit capul azvârlind pătura. Lacrimi mari, ţâşnind de sub pleoapele inflamate, au început să curgă pe chipul său plumburiu, şi, la capătul crizei, epuizat, crispându-şi picioarele osoase şi braţele a căror carne se topise în patruzeci şi opt de ore, copilul a luat în patul pustiit o poză de crucificat grotescă.

Tarrou s-a aplecat asupra lui şi, cu mâna sa grea, şterse micul chip udat de lacrimi şi de sudoare. De la un timp, Castel îşi închisese cartea şi se uita la bolnav. A început o frază, dar ca să poată s-o termine a fost obligat să tuşească, pentru că vocea sa a detunat brusc:

— N-a avut o diminuare de dimineaţă, nu-i aşa, doctore ?

Rieux a spus că nu, dar copilul rezistă de mai mult timp decât e normal. Paneloux, care se rezema ca prăbuşit de zid, a spus atunci cu glas înăbuşit:

— Dacă trebuie să moară, atunci va fi suferit prea mult.

Rieux s-a întors brusc spre el şi a deschis gura să vorbească, dar a tăcut, a făcut un efort vizibil să se stăpânească şi a revenit cu privirea asupra copilului.

În sală lumina creştea. În celelalte cinci paturi, forme de corpuri se mişcau şi gemeau, dar cu o discreţie care părea convenită. Singurul care striga, la celălalt capăt al sălii, scotea la

intervale regulate mici exclamaţii care păreau să exprime mai degrabă uimire decât durere. Se părea că, nici pentru bolnavi, nu mai era spaima de la început. Era, acum, un soi de consimţire în felul lor de a suporta boala. Singur copilul se zbătea din toate puterile. Rieux, care din timp în timp îi lua pulsul, fără necesitate de altfel şi mai degrabă ca să iasă din nemişcarea neputincioasă în care se afla, simţea, închizând ochii, cum agitaţia aceasta se amesteca cu tumultul propriului său sânge. El se confunda atunci cu copilul condamnat la supliciu şi încerca să-l susţină cu toată puterea sa încă nealterată. Dar, un minut reunite, pulsaţiile inimilor lor se dezacordau iarăşi, copilul îi scăpa şi efortul lui se prăbuşea în vid. El dădea atunci drumul încheieturii subţiri a mâinii copilului şi se întorcea la locul lui.

De-a lungul pereţilor văruiţi lumina trecea de la trandafiriu la galben. O dimineaţă călduroasă începea să se facă simţită în spatele geamurilor. Grand abia a fost auzit când a plecat, spunând că o să revină. Toţi aşteptau. Copilul, cu ochii mereu închişi, părea că s-a liniştit puţin. Mâinile, devenite gheare, râcâiau încet marginile patului. Au urcat apoi, au zgâriat pătura aproape de genunchi şi, deodată, copilul şi-a îndoit picioarele, şi-a vârât genunchii în burtă şi a rămas nemişcat. Şi-a deschis atunci ochii pentru întâia oară si s-a uitat la Rieux care stătea în faţa lui. În scobiturile feţei fui, împietrită acum ca într-un pământ ars, gura i s-a deschis şi aproape imediat a scos din ea un strigăt continuu pe care respiraţia abia îl nuanţa şi care a umplut deodată sala de un protest monoton, discordant şi atât de puţin omenesc, că părea să vină de la toţi oamenii în acelaşi timp. Rieux a strâns din dinţi şi Tarrou s-a întors cu spatele. Rambert s-a apropiat de pat, lângă Castel, care a închis cartea rămasă deschisă pe genunchi. Paneloux s-a uitat la această gură de copil, pângărită de boală, plină de acest ţipăt al tuturor vârstelor. Şi s-a lăsat să lunece în genunchi, şi toţi cei de acolo au găsit firesc să-l audă zicând cu o voce puţin înăbuşită, dar distinctă, în mijlocul plânsetului fără nume care nu contenea: "Doamne, scapă acest copil".

Dar copilul continua să strige şi, jur împrejurul lui, bolnavii se agitau. Cel ale cărui exclamaţii nu încetaseră, de la celălalt capăt al încăperii, şi-a înteţit ritmul vaietului până ce a scos şi el un ţipăt asemănător, în timp ce ceilalţi gemeau din ce în ce mai

tare. Un val de hohote de plâns s-a revărsat în sală, acoperind ruga lui Paneloux, iar Rieux, agăţat de bara patului, a închis ochii, ameţit de oboseală şi de dezgust.

Când i-a redeschis din nou, a dat cu ochii, alături de el, de Tarrou.

— Trebuie să plec de-aici, a spus Rieux. Nu pot să-i mai suport.

Dar, deodată, ceilalţi bolnavi au tăcut. Doctorul şi-a dat seama că strigătul copilului slăbise, că mai slăbea încă şi că se oprise chiar. Împrejurul lui, vaietele reîncepeau, dar înăbuşit ca un ecou îndepărtat al acestei lupte care tocmai se sfârşise. Căci se sfârşise. Castel trecuse de cealaltă parte a patului şi spusese că s-a terminat. Cu gura deschisă, dar mută, cu urme de lacrimi pe obraz, copilul se odihnea în mijlocul păturilor în dezordine devenit deodată mai mic. Paneloux s-a apropiat de pat şi a făcut gestul binecuvântării. Apoi şi-a adunat poalele şi a ieşit prin coridorul principal.

— Va trebui să luăm totul de la început ? l-a întrebat Tarrou pe Castel.

Bătrânul doctor a dat din cap.

— Poate, spune el cu un surâs crispat. La urma urmei a rezistat destul de mult.

Dar Rieux părăsea acum sala cu un pas atât de grăbit şi cu un astfel de aer, încât, atunci când trecu pe lângă Paneloux, acesta a întins mâna să-l reţină.

— Doctore, i-a spus el.

Rieux s-a întors fără să se oprească şi i-a zvârlit cu violenţă:

— Cel puţin ăsta era nevinovat, o ştiţi bine!

Apoi s-a întors şi, trecând prin uşile sălii înaintea lui Paneloux, a ajuns în curtea şcolii. S-a aşezat pe o bancă între nişte mici arbori prăfuiţi şi şi-a şters sudoarea care îi curgea în ochi. Îi venea să urle ca să desfacă în sfârşit nodul violent care îi strângea inima. Căldura cădea încet printre ramurile ficuşilor. Cerul albastru al dimineţii se acoperea repede de o albeaţă care făcea aerul mai înăbuşitor. Rieux s-a lăsat să cadă pe o bancă. Contempla ramurile, cerul, regăsindu-şi încetul cu încetul oboseala.

— De ce mi-aţi vorbit cu atâta mânie ? a spus o voce în spatele lui. Spectacolul era şi pentru mine insuportabil.

Rieux s-a întors spre Paneloux:

— E adevărat, spune el. Iertaţi-mă. Dar oboseala te scoate din minţi. Şi sunt ore întregi în acest oraş în care nu mai simt decât revoltă.

— Înţeleg, murmură Paneloux. E revoltător pentru că asta întrece puterile noastre. Dar poate că trebuie să iubim ceea ce nu putem să înţelegem.

Rieux s-a îndreptat dintr-o dată. S-a uitat la Paneloux cu toată puterea şi pasiunea de care era în stare şi a dat din cap.

— Nu, părinte, spune el. Am altă părere despre iubire. Şi voi refuza până la moarte să iubesc această creaţiune în care copiii sunt torturaţi.

Pe faţa lui Paneloux a trecut o umbră răvăşită.

— A! Doctore, face el cu tristeţe, acum am înţeles ce înseamnă harul.

Dar Rieux se lăsase din nou pe bancă. Din adâncul oboselii care îl cuprinsese iarăşi, a răspuns cu mai multă blândeţe:

— Eu nu-l am, ştiu. Dar nu vreau să discut asta cu dumneavoastră. Lucrăm împreună pentru ceva care ne reuneşte dincolo de blesteme şi rugăciuni. Numai asta e important.

Paneloux s-a aşezăă lângă Rieux. Părea şi el emoţionat.

— Da, a spus el, da, dumneavoastră de asemenea acţionaţi pentru mântuirea omului.

Rieux a încercat să zâmbească.

— Mântuirea omului e un cuvânt prea mare pentru mine. Nu merg atât de departe. Ceea ce mă interesează, este sănătatea lui înainte de toate.

Paneloux şovăia.

— Doctore, spune el.

Dar s-a oprit. Pe fruntea lui, începuseră să curgă şiroaie de sudoare. A murmurat: "la revedere" şi ochii săi străluceau când s-a ridicat. Era gata să plece când Rieux, care căzuse pe gânduri, s-a ridicat şi a făcut un pas spre el.

— Încă o dată, iertaţi-mă, a spus el. Această ieşire n-o să se mai repete.

Paneloux i-a întins mâna şi i-a spus cu tristeţe:

— Si totuşi nu v-am convins.

— Ce importanţă are ? spune Rieux. Ce urăsc eu este moartea şi durerea, ştiţi bine. Şi vrând, nevrând, le suferim şi luptăm împreună contra lor.

Rieux reţinea mâna preotului.

— Vedeţi, spune el ocolindu-i privirea, nici măcar Dumnezeu nu poate acum să ne mai despartă.

De când intrase în formaţiile sanitare, Paneloux nu părăsise spitalele şi locurile unde ciuma putea fi întâlnită. El îşi alesese, printre salvatori, locul care i se părea de datoria lui să fie al său, adică cel dintâi. Spectacolele morţii nu i-au lipsit. Şi cu toate că în principiu era protejat de vaccin, grija de propria lui moarte nu-i rămăsese mai puţin străină. În aparenţă îşi păstrase totdeauna calmul. Dar începând din ziua aceasta, în care văzuse îndeaproape un copil murind, el părea schimbat. O tensiune în creştere se citea pe chipul său. Şi în ziua în care, zâmbind, el îi spusese lui Rieux că pregătea un scurt tratat cu subiectul: "Poate un preot să consulte un medic ?" doctorul a avut impresia că era vorba de ceva mult mai serios decât părea s-o spună Paneloux. Cum doctorul şi-a exprimat dorinţa să cunoască această lucrare, Paneloux l-a anunţat că avea să ţină o predică după liturghia pentru bărbaţi şi că îşi va expune, cu această ocazie, cel puţin câteva din punctele sale de vedere.

— Aş vrea să veniţi, domnule doctor, subiectul o să vă intereseze.

Părintele şi-a ţinut a doua sa predică într-o o zi cu vânt puternic. La drept vorbind, rândurile asistenţei erau mai rare decât la prima predică. Acest gen de spectacol nu mai prezenta atracţia noutăţii pentru concetăţenii noştri. În împrejurările grele prin care trecea oraşul însuşi, cuvântul "noutate" îşi pierduse sensul. De altfel, cea mai mare parte a oamenilor, atunci când nu fugeau cu totul de îndatoririle lor religioase sau când nu le făceau să coincidă cu o viaţă personală profund imorală, înlocuiau practicile obişnuite prin superstiţii lipsite de sens. Purtau mai bucuroşi medalii protectoare sau amulete ale Sfântului Roch, decât să se ducă la liturghie.

Putem da aici ca exemplu lipsa de moderaţie cu care concetăţenii noştri făceau uz de profeţii. În primăvară, într-adevăr, aşteptaseră de la un moment la altul sfârşitul molimei şi nimeni nu se gândise să ceară altuia precizări asupra duratei epidemiei, dat fiind că toată lumea era convinsa că n-o să dureze. Dar pe măsură ce zilele treceau, începuseră să se

teamă că această nenorocire chiar n-o mai să aibă sfârşit şi, o dată cu asta, încetarea epidemiei devenise obiectul tuturor speranţelor. Se răspândeau astfel din om în om diverse profeţii care se datorau unor magi sau unor sfinţi ai Bisericii catolice. Unii tipografi din oraş văzuseră foarte repede folosul pe care îl puteau trage de pe urma acestei noi mode şi difuzaseră în numeroase exemplare textele care circulau. Dându-şi seama că publicul era stăpânit de o curiozitate nesăţioasă, ei întreprinseră cercetări în bibliotecile municipale asupra tuturor mărturiilor de acest gen pe care istoria anecdotică le putea aduce şi le răspândiseră în oraş. Când istoria însăşi a fost epuizată de profeţii, ele au fost comandate ziariştilor, care, cel puţin asupra acestui punct, s-au arătat la fel de competenţi ca şi confraţii lor din veacurile trecute.

Unele din aceste profeţii apăreau în ziare chiar în foileton şi nu erau citite cu mai puţină lăcomie decât povestirile sentimentale pe care le puteai găsi în locul lor în timpuri normale. Unele din aceste previziuni se sprijineau pe calcule bizare în care interveneau cifrele anului, numărul morţilor şi socoteala lunilor petrecute sub regimul ciumei. Altele stabileau comparaţii cu marile ciume ale istoriei, scoţând la iveală asemănări (pe care profeţiile le numeau constante) şi, pe bază de calcule nu mai puţin bizare, pretindeau că trag din ele învăţăminte cu privire la încercarea prezentă. Dar cele mai apreciate de public erau, fără discuţie, acelea care, într-un limbaj apocaliptic, anunţau serii de evenimente dintre care fiecare putea fi acela prin care trecea oraşul şi a căror complexitate lăsa liberă orice interpretare. Nostradamus şi Sfînta Odile au fost astfel consultaţi zilnic cât mai fructuos. Ceea ce, de altfel, rămânea comun tuturor profeţiilor, era faptul că în cele din urmă erau liniştitoare. Numai ciuma nu era.

Aceste superstiţii le ţineau deci concetăţenilor noştri loc de religie şi iată de ce predica lui Paneloux avuse loc într-o biserică plină numai pe trei sferturi. În seara predicii, când a sosit Rieux, vântul care se strecura în fuioare de aer prin uşile cu resort de la intrare, circula liber printre auditori. Şi într-o biserică friguroasă şi tăcută, în mijlocul unei asistenţe compuse exclusiv din bărbaţi, el s-a aşezat şi l-a văzut pe preot urcând la amvon. Acesta din urmă a vorbit pe un ton mai blând şi mai chibzuit decât prima oară şi, în mai multe rânduri, cei de faţă au

observat o oarecare şovăire în alocuţiunea lui. Şi încă un lucru curios, nu mai spunea "voi", ci "noi".

Totuşi, vocea sa s-a îmbărbătat încetul cu încetul. El a început prin a reaminti că de luni de zile ciuma era printre noi şi că acum, când o cunoaştem mai bine după ce am văzut-o de atâtea ori aşezându-se la masa noastră sau la căpătâiul celor care-i iubeam, mergând alături de noi şi aşteptând sosirea noastră la locul unde muncim, acum, deci, puteam să înţelegem poate mai bine ceea ce ne spunea ea fără încetare şi ceea ce, prea surprinşi la început, este posibil să nu fi ascultat bine. Ceea ce părintele Paneloux mai predicase în acelaşi loc rămânea adevărat — sau cel puţin asta era convingerea lui. Dar mai era posibil, aşa cum ni se întâmplă tuturor, şi se bătea cu pumnii în piept, el gândise şi ne spusese acel lucru fără dragoste creştinească. Ceea ce rămânea totuşi adevărat era că din orice lucru e totdeauna ceva de reţinut. Pentru un creştin chiar şi cea mai crudă încercare este în folosul lui. Şi ceea ce acest creştin, în speţă, trebuia să caute, era tocmai folosul său şi în ce consta acest folos, şi cum putea fi găsit.

În acest moment, în jurul lui Rieux, oamenii începuseră parcă să-şi caute mai bine locul în bănci şi să se aşeze pe cât puteau mai confortabil. Una din uşile capitonate de la intrare zdrăngăni uşor. Cineva s-a sculat s-o ţină. Şi Rieux, distras de această mişcare, abia l-a auzit pe Paneloux care îşi relua predica. El spunea cam aşa, că nu trebuie să încerci să-ţi explici spectacolul ciumei, ci să încerci să înveţi din el ce se poate învăţa. Rieux a înţeles destul de confuz că, după părerea părintelui, nu era nimic de explicat. Interesul său s-a fixat când Paneloux a spus apăsat că existau lucruri care puteau fi explicate cu privire la Dumnezeu şi altele care nu puteau fi. Există, desigur, binele şi răul, şi în general îţi explici cu uşurinţă ceea ce le desparte. Dar în sânul răului, greutatea de a-l explica abia începea. Există de exemplu răul aparent necesar, şi răul aparent inutil. Există D*on* Juan în infern şi moartea unui copil. Căci dacă e drept ca libertinul să fie fulgerat, este de neînţeles suferinţa copilului. Şi, într-adevăr, nu e nimic mai important pe pământ decât suferinţa unui copil şi oroarea pe care această suferinţă o aduce cu ea şi raţiunile pe care trebuie să i le găseşti. În viaţă, Dumnezeu ne uşura totul şi până acum a fi fost credincios nu era nici un merit. Acum, dimpotrivă, Dumnezeu ne

punea la zid. Eram astfel sub zidurile groase ale ciumei şi tocmai sub umbra lor ucigătoare trebuia să găsim folosul nostru. Părintele Paneloux refuza chiar să-şi acorde avantajele uşoare care i-ar fi permis să sară peste zid. I-ar fi fost uşor să spună că eternitatea marilor bucurii care îl aşteptau pe copil puteau să-i compenseze suferinţa, dar, într-adevăr, nu ştia nimic despre asta. Cine putea să afirme, realmente, că eternitatea unei bucurii putea să compenseze o clipă a durerii umane ? Acela n-ar fi, desigur, un creştin, al cărui învăţător a cunoscut durerea în carnea şi în sufletul lui. Nu, părintele va rămâne la picioarele zidului, credincios acestei răstigniri al cărei simbol este crucea, faţă în faţă cu suferinţa unui copil. Şi el va spune fără teamă celor care îl ascultau în ziua aceea: "Fraţi creştini, a sosit clipa. Trebuie să crezi totul sau să negi totul. Şi cine oare, dintre voi, ar îndrăzni să nege totul ?"

Rieux abia a avut timp să-şi dea seama că părintele era pe marginea ereziei, când acesta a reluat firul, cu putere, ca să afirme că acest ordin categoric, aceasta pură cerinţă, era folosul creştinului. Era de asemenea virtutea lui. Părintele ştia că ceea ce era excesiv în virtutea despre care avea să vorbească o să şocheze multe spirite obişnuite cu o morală mai indulgentă şi mai clasică. Dar religia din timpul ciumei nu putea fi religia din toate zilele şi dacă Dumnezeu putea să admită şi să dorească chiar ca sufletul să se afle în tihnă şi să se bucure în timpurile de fericire, El îl voia excesiv în excesele nenorocirii. Dumnezeu făcea astăzi făpturilor sale favoarea de a le cufunda într-o asemenea nenorocire, încât ele trebuiau să regăsească şi să-şi asume cea mai mare dintre virtuţi, care consta în Totul sau Nimic.

Un autor profan, din secolul trecut, pretinsese că dă la iveală secretul Bisericii afirmând că nu există Purgatoriu. El subînţelegea prin asta că nu existau jumătăţi de măsură, că nu exista decât Paradisul şi Infernul şi că nu puteai fi decât mântuit sau osândit după cum ai făcut alegerea. Asta era, după părerea lui Paneloux, o erezie care nu se putea naşte decât în sufletul unui libertin. Căci există un Purgatoriu, dar existau, fără îndoială, vremuri când nu prea trebuia sperat în acest Purgatoriu, vremuri când nu se putea vorbi de păcate uşoare. Orice păcat era mortal şi orice indiferenţă criminală. Era totul sau nu era nimic.

Paneloux s-a oprit şi Rieux a auzit mai bine, în acest moment, pe sub uşi, vaietele vântului care afară păreau să se înteţească. Părintele spunea în aceeaşi clipă că virtutea acceptării totale despre care se vorbea nu putea fi înţeleasă în sensul restrâns care i se dădea de obicei, că nu era vorba de banala resemnare, nici măcar de dificila umilinţă. Era vorba de umilire, dar de o umilire la care umilitul consimţea. Desigur, suferinţa unui copil era umilitoare pentru minte şi inimă. Dar tocmai de aceea trebuia să intri în ea. Tocmai de aceea, şi Paneloux asigura auditoriul că ceea ce avea să spună nu era uşor de spus, trebuia s-o vrei, fiindcă Dumnezeu o voia. Numai astfel creştinul nu cruţa nimic şi, cu toate ieşirile închise, mergea spre adâncul alegerii esenţiale. El va alege să creadă în tot ca să nu fie silit a nega tot. Şi precum bietele femei care, în biserici, în acest moment, aflând că ganglionii care se inflamează sunt calea firească prin care trupul îşi aruncă infecţia, ar zice: "Doamne, dă-i trupului meu boala", tot aşa şi creştinul va şti să se lase în voia divinităţii, chiar neînţeleasă. Nu se poate spune: "Asta înţeleg; dar asta e inacceptabil", trebuie să ne aruncăm în inima acestui inacceptabil care ne este oferit tocmai pentru ca să alegem. Suferinţa copiilor este pâinea noastră amară, dar fără această pâine sufletul nostru ar pieri de foame spirituală.

Aici zgomotele şi mişcările înăbuşite care însoţeau în general pauzele părintelui Paneloux începeau să se facă auzite când, fără veste, predicatorul a reluat, cu putere, având aerul de a întreba în locul auditorilor săi, care e, la urma urmelor, comportarea necesară. Îi era teamă că se va rosti cuvântul înfricoşător numit fatalism. Ei bine, n-o să dea îndărăt înaintea termenului, dacă i se va permite numai să adauge la el adjectivul "activ". Desigur, şi încă o dată, nu trebuie să-i imităm pe creştinii din Abisinia despre care el vorbise. Nu trebuia nici să ne gândim să ne asemănăm cu ciumaţii persani care îşi zvârleau zdrenţele asupra pichetelor sanitare creştine, invocând cu glas tare cerul pentru a-l ruga să-i lovească cu ciuma pe aceşti necredincioşi care voiau să combată răul trimis de Dumnezeu. Şi nici, dimpotrivă, să fie imitaţi călugării din Cairo care, în timpul epidemiilor din secolul trecut, dădeau împărtăşania ţinând azima cu un cleşte spre a evita contactul cu gurile umede şi calde în care putea să zacă microbul. Ciumaţii persani şi

călugării păcătuiau în mod egal. Căci pentru cei dintâi, suferinţa unui copil nu valora nimic, şi pentru cei din urmă, dimpotrivă, teama foarte omenească de suferinţă năpădise totul. În ambele cazuri problema era ocolită. Toţi rămâneau surzi la glasul lui Dumnezeu. Dar existau alte exemple pe care Paneloux voia să le reamintească. Dacă ne luăm după cronicarul marii ciume din Marsilia, dintre cei optzeci şi unu de călugări ai mănăstirii din Mercy, numai patru supravieţuiseră febrei. Şi din aceşti patru, trei fugiseră. Astfel vorbeau cronicarii şi nu era meseria lor să spună mai mult. Dar citind acestea, toate gândurile părintelui Paneloux se îndreptau spre acel care rămăsese singur în pofida celor şaptezeci şi şapte de cadavre şi mai ales în pofida exemplului celor trei fraţi ai săi. Şi părintele, lovind cu pumnul marginea amvonului, a strigat: "Fraţii mei, trebuie să fim acela care rămâne!"

Nu era vorba de a renunţa la precauţii, la ordinea inteligentă pe care o societate o introduce în dezordinea unui flagel. Nu trebuiau ascultaţi acei moralişti care spun că trebuie să îngenunchem şi să abandonăm totul. Trebuie doar să începem să înaintăm în beznă, puţin orbeşte şi să încercăm să facem binele. Cât despre rest, trebuie să stăm locului şi să ne lăsăm în seama lui Dumnezeu, chiar în ce priveşte moartea copiilor, şi fără să căutăm o scăpare personală.

Aici, părintele Paneloux a evocat marea figură a episcopului Belzunce, în timpul ciumei din Marsilia. El a reamintit că spre sfârşitul epidemiei, episcopul, după ce făcuse tot ceea ce trebuia să facă, crezând că nu mai există nici un remediu, s-a încuiat cu provizii în casa lui pe care a înconjurat-o cu ziduri; că locuitorii, al căror idol era, printr-o răsturnare a sentimentelor, aşa cum se întâmplă în excesele suferinţei, s-au supărat pe el, i-au înconjurat casa de cadavre ca să-l contamineze şi au zvârlit chiar trupuri peste ziduri, ca să fie mai siguri c-o să piară. Astfel, episcopul, într-o slăbiciune de ultimă clipă, crezuse că se poate izola în mijlocul unei lumi a morţii, şi morţii îi cădeau din cer. Tot aşa şi noi, trebuie să ne convingem că nu există insulă în mijlocul ciumei. Nu, nu există cale de mijloc. Trebuie să admitem ceea ce pare de neadmis pentru că trebuie să alegem între a-l urâ pe Dumnezeu sau a-l iubi. Şi cine ar îndrăzni să aleagă ura împotriva lui Dumnezeu ?'

"Fraţii mei, a spus în sfârşit Paneloux anunţând că încheie, dragostea pentru Dumnezeu este o dragoste grea. Ea presupune părăsirea totală de sine şi dispreţul de persoana sa. Dar numai ea singură poate să şteargă suferinţa şi moartea copiilor, numai ea singură, în orice caz, poate s-o facă necesară, fiindcă e cu neputinţă să înţelegem şi nu putem decât s-o voim. Iată greaua învăţătură pe care voiam s-o împărtăşesc cu voi. Iată credinţa, crudă în ochii oamenilor, hotărâtoare în ochii lui Dumnezeu, de care trebuie să ne apropiem. Trebuie să ajungem până la această imagine înfricoşătoare. Pe această culme totul se va amesteca şi se va egaliza, adevărul va ţâşni din aparenta nedreptate. Astfel s-a întâmplat că, în multe biserici din sudul Franţei, ciumaţii dorm de secole sub lespezile corului şi preoţii vorbesc pe deasupra mormintelor lor şi spiritul pe care ei îl propagă izvorăşte din această cenuşă în care copiii şi-au adus totuşi partea lor."

Când Rieux a ieşit, un vânt violent a năvălit cu putere prin uşa întredeschisă şi i-a izbit în plin pe credincioşi. Aducea în biserică un miros de ploaie, o mireasmă de trotuar ud care îi lăsa să ghicească înfăţişarea oraşului înainte ca ei să fi ieşit. În faţa doctorului Rieux, un preot bătrân şi un tânăr diacon care ieşeau în acest moment, au avut de furcă să-şi ţină pălăria pe cap. Asta nu l-a împiedicat pe cel mai în vârstă să continue să comenteze predica. El lăuda elocvenţa lui Paneloux dar se neliniştea de îndrăznelile de gândire de care părintele dăduse dovadă. Socotea că această predică arăta mai multă nelinişte decât putere şi că, la vârsta lui Paneloux, un preot n-avea dreptul să fie neliniştit. Tânărul diacon, cu capul în jos ca să se apere de vânt, l-a asigurat că se ducea des pe la Paneloux, că era la curent cu evoluţia lui şi că tratatul său o să fie mult mai îndrăzneţ, şi n-o să capete, fără îndoială, permisiunea ecleziastică de a fi tipărit.

— Care e, atunci, ideea lui ? a spus bătrânul preot.

Ajunseseră în piaţa din fata bisericii şi vântul îi înconjura urlând, împiedicându-l pe cei mai tânăr să deschidă gura. Când a reuşit să vorbească el a spus doar:

— Dacă un preot consultă un medic există o contradicţie.

Lui Rieux, care îi reproducea cuvintele lui Paneloux, Tarrou i-a spus că el cunoaşte un preot care îşi pierduse credinţa în

timpul războiului, când descoperise un chip de tânăr cu ochii plesniţi.

— Paneloux are dreptate, spunea Tarrou. Când inocenţa are ochii plesniţi, un creştin trebuie să-şi piardă credinţa sau să accepte să-i plesnească ochii. Paneloux nu vrea să-şi piardă credinţa, el o să meargă până la capăt. E tocmai ceea ce a vrut să zică.

Această observaţie a lui Tarrou ne permite ea oare să luminăm puţin evenimentele nefericite care au urmat şi în care comportarea lui Paneloux părea de neînţeles celor care îl înconjurau ? Se va vedea.

La câteva zile după predică, Paneloux într-adevăr s-a mutat. Era momentul când evoluţia bolii provoca mutări continui în oraş. Şi tot aşa cum Tarrou trebuise să părăsească hotelul său ca să locuiască la Rieux, tot aşa părintele a trebuit să lase apartamentul pe care ordinul său bisericesc i-l dăduse, ca să vină să stea la o persoană bătrână, care frecventa asiduu biserica şi era încă neatinsă de ciumă. În timpul mutării, părintele simţise cum oboseala şi neliniştea îl copleşesc. Şi aşa se face că a pierdut consideraţia proprietăresei. Căci aceasta, lăudând călduros în faţa lui meritele profeţiei Sfintei Odile, preotul se arătase uşor nerăbdător, datorită, fără îndoială, oboselii lui. Nici o încercare pe care a făcut-o apoi ca să obţină de la bătrâna doamnă cel puţin o neutralitate binevoitoare, nu i-a reuşit. Făcuse o impresie rea. Şi în fiecare seară, înainte de a intra în camera lui plină de valuri de dantele croşetate, el trebuia să contemple spatele gazdei, care stătea în salonul ei, în timp ce el era silit să ducă amintirea unui "bună seara, părinte" pe care ea i-l adresa pe un ton rece şi fără să se întoarcă. Pe o seară ca asta, în momentul când se culcase, cu capul vuind, a simţit năvălind în încheieturile mâinilor şi în tâmple valurile dezlănţuite ale unei febre care clocea în el de mai multe zile.

Ceea ce a urmat nu s-a aflat mai apoi, decât din povestirile gazdei. Dimineaţa, ea se sculase devreme, conform obiceiului. După un timp, mirată că nu-l vede pe părinte ieşind din odaie, se hotărâse, după multe ezitări, să-i bată în uşa. Îl găsise încă în pat, după o noapte de insomnie. Suferea de o apăsare în piept şi părea mai congestionat ca de obicei. Conform propriilor ei cuvinte, îi propusese cu amabilitate să cheme un medic, dar propunerea îi fusese respinsă cu o violenţă

pe care o considera regretabilă. Nu-i rămăsese altceva de făcut decât să se retragă. Puţin mai târziu, părintele sunase şi o chemase. El se scuzase pentru ieşirea avută şi declarase că nu putea fi vorba de ciumă, că el nu prezenta nici unul din simptomele bolii şi că trebuie să fie o oboseală trecătoare. Bătrâna doamnă îi răspunsese cu demnitate că propunerea ei nu izvorâse dintr-o nelinişte de acest ordin, ea nu avusese în vedere propria securitate care era în mâinile lui Dumnezeu, ci se gândise numai la sănătatea părintelui de care se considera în parte răspunzătoare. Dar cum părintele nu zicea nimic, gazda, pe cât spunea, dornică să-şi facă datoria până la capăt, îi propusese din nou să cheme doctorul. Părintele refuzase din nou, dar adăugând nişte explicaţii pe care bătrâna doamnă le socotise foarte neclare. Ea credea numai că a înţeles, şi tocmai asta i se părea de neînţeles, că părintele refuza consultaţia pentru că această consultaţie nu era în acord cu principiile lui. Ea trăsese de aici concluzia că febra tulbura ideile locatarului ei, şi se mărginise să-i aducă ceai.

Mereu hotărâtă să îndeplinească foarte exact obligaţiile pe care situaţia i le crea, îl vizitase regulat pe bolnav la fiecare două ore. Ceea ce o impresionase cel mai mult era agitaţia continuă în care părintele îşi petrecuse ziua. Arunca cearşafurile de pe el şi le trăgea apoi îndărăt, ştergându-şi fără încetare cu palmele fruntea umedă şi ridicându-se adesea ca să poată tuşi cu o tuse sugrumată, răguşită şi umedă, de parcă-şi smulgea ceva din piept. Părea că nu poate să dea afară din fundul gâtului tampoane de vată care îl înăbuşeau. La sfârşitul acestor crize, cădea pe spate, având toate semnele unei istoviri. În cele din urmă, se mai ridica iarăşi pe jumătate, timp de câteva clipe, si privea înaintea lui cu o fixitate mai sălbatecă decât toată zbaterea dinainte. Dar bătrâna doamnă tot mai şovăia să cheme un medic şi să-şi supere astfel bolnavul. Putea fi vorba de un simplu acces de febră, oricât părea el de spectaculos.

Totuşi, în timpul după-amiezii, ea a încercat să-i vorbească preotului, dar nu a primit drept răspuns din partea lui decât câteva cuvinte nedesluşite. Şi-a reînnoit propunerea. Dar atunci părintele s-a ridicat şi, pe jumătate sufocându-se, i-a răspuns limpede că nu voia nici un doctor. În acest moment, gazda a hotărât că o să aştepte până a doua zi dimineaţa şi că, dacă starea părintelui nu se va fi ameliorat, ea va telefona la numărul

pe care agenţia Randsdoc îl repeta de vreo zece ori pe zi la radio. Mereu atentă la îndatoririle ei, se gândea să-şi viziteze locatarul în timpul nopţii şi să vegheze asupra lui. Dar seara, după ce îi dăduse ceai proaspăt, ea a vrut să se întindă puţin şi nu s-a trezit decât a doua zi în zori. A alergat în odaie.

Părintele stătea întins fără mişcare. Congestiei extreme din ziua precedentă îi urmase un fel de lividitate cu atât mai pronunţată cu cât trăsăturile feţei lui erau încă pline. Părintele fixa mica lampă cu mărgele multicolore care atârna deasupra patului. La intrarea bătrânei doamne, el a întors capul spre ea. După spusele gazdei, în acel moment arăta ca şi când ar fi băut toată noaptea şi ar fi pierdut orice putere dea mai reacţiona. Ea l-a întrebat cum se simte. Cu o voce al cărei sunet ciudat de indiferent nu i-a scăpat femeii, părintele a spus că se simţea prost, că nu avea nevoie de medic şi că va fi suficient să fie transportat la spital pentru ca totul să fie conform regulilor. Îngrozită, bătrâna doamnă a alergat la telefon.

Rieux a sosit la amiază. La povestirea gazdei el a răspuns numai că Paneloux avea dreptate şi că era probabil prea târziu. Părintele l-a primit cu acelaşi aer indiferent. Rieux l-a examinat şi a fost uimit să nu descopere nici unul din simptomele principale ale ciumei bubonice sau pulmonare, în afară de obturarea şi senzaţia de apăsare din plămâni. Oricum, pulsul era atât de slab şi starea generală atât de alarmantă, încât erau puţine speranţe.

— Nu aveţi nici unul din simptomele principale ale maladiei, îi spusese el lui Paneloux. Dar, e adevărat, există o îndoială şi trebuie să vă izolez.

Părintele zâmbise ciudat, parcă cu politeţe, dar tăcuse. Rieux a ieşit pentru a telefona şi s-a întors.

— Am să rămân lângă dumneavoastră, i-a spus el cu blândeţe, privindu-l.

Celălalt a părut să se învioreze si s-a întors către doctor cu nişte priviri in care un fel de căldură încerca să se arate. Apoi cu greu a articulat, în aşa fel încât era cu neputinţă să ştii dacă spunea acest lucru cu tristeţe sau nu:

— Mulţumesc, a spus el. Dar slujitorii bisericii n-au prieteni. Ei şi-au dăruit totul lui Dumnezeu.

A cerut crucifixul care era aşezat la capătul patului şi, după ce l-a primit, s-a întors să-l privească.

La spital, Paneloux nu descleşta dinţii. El s-a supus ca un obiect tuturor tratamentelor care i s-au impus, dar nu mai lăsa din mână crucifixul. În acest timp, cazul preotului continua să fie echivoc. Îndoiala persista in mintea lui Rieux. Era ciumă. Şi totuşi nu era. De câtva timp, de altfel, părea să-i facă plăcere să deruteze diagnosticele. Dar, în cazul lui Paneloux, ceea ce a urmat a arătat limpede că această incertitudine era lipsită de importanţă.

Febra urca. Tuşea devenise din ce în ce mai răguşită şi îl tortură pe bolnav toată ziua. Seara, în sfârşit, părintele a expectorat această vată care îl sufoca. Era roşie. În plin tumult al febrei, Paneloux îşi păstrase privirea indiferentă şi, a doua zi dimineaţă, când a fost găsit mort, pe jumătate răsturnat din pat, privirea lui nu exprima nimic. Se scrisese pe uşa lui: "Caz îndoielnic".

Sărbătoarea tuturor Sfinţilor din anul ăsta nu a fost ceea ce era de obicei. Desigur, vremea era aşa cum trebuia să fie. Se schimbase brusc şi căldurile târzii făcuseră dintr-o dată loc frigului. Ca şi în ceilalţi ani, un vânt rece sufla acum încontinuu. Nori groşi alergau dintr-o parte într-alta a orizontului, acopereau cu umbră casele peste care, după trecerea lor, recădea lumina rece şi aurie a cerului de noiembrie, îşi făcuseră apariţia primele impermeabile. Dar se observa un număr surprinzător de stofe cauciucate şi lucioase. Ziarele povestiseră într-adevăr că, cu două sute de ani în urmă, în timpul marilor ciume din sudul Franţei, medicii purtau, pentru a se feri, stofe trecute prin ulei. Magazinele profitaseră de asta pentru a desface un stoc de haine demodate datorită cărora fiecare spera să devină imun.

Dar toate aceste semne ale anotimpului nu te puteau face să uiţi că cimitirele erau părăsite. În ceilalţi ani, tramvaiele erau pline de mirosul fad al crizantemelor, şi grupuri de femei se duceau la locurile unde rudele lor erau îngropate să depună flori pe mormântul lor. Era ziua în care se încerca să se compenseze pe lângă defunct izolarea şi uitarea în care fusese lăsat timp de luni întregi. Dar anul acesta, nimeni nu mai voia să se gândească la cei morţi. Se gândeau şi aşa prea mult la ei. Şi nu mai era vorba să revii la mormântul lor cu puţin regret şi multă melancolie. Nu mai erau părăsiţii lângă care vii să te justifici

într-o zi pe an. Erau intruşii pe care vrei să-i uiţi. Iată de ce anul acesta Ziua Morţilor a fost întrucâtva suprimată. După cum spunea Cottard, la care Tarrou observa un limbaj din ce în ce mai ironic, în fiecare zi era Ziua Morţilor.

Şi realmente, focurile sărbătoreşti ale ciumei ardeau în crematoriu cu o veselie tot mai mare. Cei drept, de la o zi la alta flagelul se instalase cât mai comod parcă în forma lui paroxistică şi vădea în omorurile lui zilnice precizia şi regularitatea unui bun funcţionar. În principiu, şi după părerea personalităţilor competente, acesta era un semn bun. Graficul progreselor ciumei, cu creşterea lui neîncetată, urmată apoi de o lungă linie staţionară i se părea de pildă doctorului Richard foarte reconfortant. "Este un grafic bun, excelent", spunea el. El socotea că maladia atinsese ceea ce numea el un prag constant. De acum încolo ea nu mai putea decât să descrească. Richard credea că meritul este al noului ser al lui Castel, care, într-adevăr, tocmai cunoscuse câteva succese neaşteptate. Bătrânul Castel nu-l contrazicea, dar considera că de fapt nu se putea prevedea nimic, istoria epidemiilor comportând salturi neprevăzute. Prefectura, care dorea de multă vreme să potolească spiritul public şi căreia ciuma nu-i dădea posibilitatea s-o facă, îşi propunea să întrunească medicii pentru a le cere un raport pe această temă, când doctorul Richard a fost şi el răpus de ciumă, şi tocmai în pragul scăderii molimei.

Administraţia, în faţa acestui exemplu, impresionant lucru fără îndoială, dar care la urma urmei nu dovedea nimic, a redevenit pesimistă cu aceeaşi inconsecvenţă cu care devenise mai întâi optimistă. Castel, în ceea ce-l privea, se mărginea să-şi prepare serul lui cu cât de multă grijă putea. În orice caz nu mai exista un singur loc public care să nu fi fost transformat în spital sau în carantină, şi dacă se mai respecta încă prefectura era pentru că trebuia totuşi păstrat un loc de întrunire. Dar în general, şi ca urmare a stabilităţii relative a ciumei în acea epocă, organizarea concepută de Rieux nu a fost de loc depăşită. Medicii şi ajutoarele care depuneau un efort istovitor nu erau obligaţi să se gândească la eforturi şi mai mari. Ei trebuiau numai să continue cu regularitate, dacă se poate spune aşa, această muncă supraomenească. Formele pulmonare ale epidemiei care se manifestaseră se înmulţeau acum în cele patru colţuri ale oraşului, ca şi cum vântul aprindea şi întreţinea

incendii în piepturi. În toiul vărsăturilor de sânge, bolnavii erau răpuşi mult mai repede. Molima risca acum să fie mai mare, în această nouă formă a epidemiei. E adevărat, părerile specialiştilor fuseseră întotdeauna contradictorii asupra acestui punct. Pentru mai multă siguranţă totuşi, personalul sanitar continua să respire sub măşti de tifon dezinfectate. La prima vedere, în orice caz, boala ar fi trebuit să se extindă. Dar cum cazurile de ciumă bubonică se împuţinau, balanţa era în echilibru.

Mai puteau exista totuşi alte subiecte de nelinişte ca urmare a greutăţilor de alimentare care cu timpul creşteau. Specula îşi scosese capul şi alimente de primă necesitate care lipseau pe piaţa zilnică se ofereau la negru, la preţuri fabuloase. Familiile sărace se aflau aşadar într-o situaţie foarte grea, în timp ce familiile bogate nu duceau lipsă de aproape nimic. Deşi ciuma, prin imparţialitatea eficace cu care funcţiona, ar fi trebuit să întărească ideea de egalitate între concetăţenii noştri, dimpotrivă, prin jocul normal al egoismului, ea ascuţea şi mai mult în inima oamenilor sentimentul nedreptăţii. Rămânea, bineînţeles, egalitatea ireproşabilă a morţii, dar pe asta nimeni n-o dorea. Săracii care sufereau de foame se gândeau cu şi mai multă nostalgie la oraşele şi la satele vecine, unde viaţa era liberă şi unde pâinea era ieftină. Din moment ce nu li se putea da suficientă hrană, ei aveau sentimentul, de altminteri cam nesocotit, că ar fi trebuit să li se permită să plece. Aşa încât circula o lozincă pe care o puteai citi uneori pe pereţii caselor, iar alteori era strigată la trecerea prefectului: "Pâine sau aer". Această formulă ironică a dat semnalul unor manifestaţii repede reprimate, dar al căror caracter grav nu a scăpat nimănui.

Ziarele, fireşte, se supuneau cu orice preţ consemnului de optimism pe care îl primiseră. Citindu-le, găseai în ele că ceea ce caracteriza situaţia era "exemplul emoţionant de calm şi sânge rece" pe care îl dădea populaţia, dar într-un oraş închis în el însuşi, unde nimic nu putea să rămână secret, nimeni nu se înşela asupra "exemplului" dat de comunitate. Şi pentru a avea o idee exactă a calmului şi a sângelui rece despre care era vorba, era destul să intri într-un loc de carantină sau într-una din taberele de izolare care fuseseră organizate de administraţie. Întâmplarea face că naratorul, ocupat fiind în altă parte, nu le-a

cunoscut. Şi de aceea el nu poate cita aici decât mărturia lui Tarrou.

Tarrou face, într-adevăr, în carnetele sale, descrierea unei vizite pe care o întreprinsese împreună cu Rambert în tabăra instalată pe stadionul municipal. Stadionul e aşezat cam la porţile oraşului şi o parte din el dă în strada pe care trec tramvaiele, iar cealaltă spre locuri virane care se întind până la marginea podişului pe care e clădit oraşul. Este înconjurat, cum se obişnuieşte, de ziduri înalte din ciment şi fusese suficient să se aşeze santinele la cele patru porţi de intrare pentru a face dificilă evadarea. De asemenea, zidurile împiedicau oamenii din afară să-i stingherească prin curiozitatea lor pe nefericiţii care erau puşi în carantină. În schimb, aceştia auzeau cât era ziua de mare, fără să le vadă trecând, tramvaiele, şi ghiceau, după rumoarea mai mare pe care o târau cu ele, orele de sosire şi de ieşire din birouri. Ei ştiau astfel că viaţa de la care erau excluşi îşi urma cursul la câţiva metri de ei şi că zidurile de ciment despărţeau două universuri mai străine unul de altul decât dacă s-ar fi aflat pe planete diferite.

Într-o duminică după-amiază, Tarrou şi Rambert s-au hotărât să se îndrepte spre stadion. Erau însoţiţi de Gonzales, jucătorul de fotbal, pe care Rambert îl regăsise şi care primise până la urmă să conducă cu schimbul supravegherea stadionului. Rambert trebuia să-l prezinte administratorului lagărului. Gonzales spusese celor doi, în momentul în care se întâlniseră, că era ora în care, înainte de ciumă, el îşi schimba costumul ca să înceapă meciul. Acum, că stadioanele erau rechiziţionate, asta nu mai era posibil, şi Gonzales se simţea fără rost şi avea aerul unuia care taie frunză la câini. Era unul din motivele pentru care acceptase această supraveghere, cu condiţia să n-o exercite decât la sfârşitul săptămânii. Cerul era pe jumătate acoperit şi Gonzales, cu nasul în vânt, observa cu regret că acest timp, nici ploios, nici cald, era cel mai potrivit pentru o partidă bună. Vorbea şi el cum se pricepea de mirosul de cataplasme din vestiare, de tribunele înţesate până la refuz, de maiourile în culori vii pe terenul roşcat, de lămâile dintre reprize sau de limonada care înţeapă cu mii de ace răcoritoare gâtlejurile uscate. Tarrou notează de altfel că în tot timpul drumului, prin străzile desfundate ale mahalalei, jucătorul nu înceta să dea cu piciorul în pietricelele pe care le întâlnea. El

încerca să le trimită direct în canale şi când reuşea spunea "unu la zero". Când îşi isprăvea ţigara, scuipa mucul înaintea lui şi încerca să-l prindă din zbor cu piciorul. Lângă stadion, nişte copii care se jucau trimiseră o minge spre grupul care trecea şi Gonzales s-a abătut ca să le-o întoarcă cu precizie.

Au intrat în sfârşit pe stadion. Tribunele erau pline de lume. Dar terenul era acoperit cu sute de corturi roşii înăuntrul cărora se zăreau de departe aşternuturi de pat şi baloturi. Se păstraseră tribunele pentru ca internaţii să se poată adăposti pe timp de căldură sau de ploaie. Trebuiau, pur şi simplu, la apusul soarelui, să se întoarcă în corturi. Sub tribune se aflau duşurile care fuseseră amenajate dinainte şi fostele vestiare ale jucătorilor care fuseseră transformate în birouri şi infirmerii. Cea mai mare parte dintre internaţi stăteau în tribune. Alţii rătăceau pe tuşă. Unii stăteau pe vine la intrarea corturilor lor şi-şi lăsau ochii să lunece peste toate, cu o privire nedesluşită. În tribune, mulţi stăteau prăbuşiţi şi păreau că aşteaptă.

— Ce fac toată ziua ? l-a întrebat Tarrou pe Rambert.

— Nimic.

Aproape toţi, într-adevăr, stăteau cu braţele spânzurând şi cu mâinile goale. Această uriaşă adunare de oameni era ciudat de tăcută.

— În primele zile nici nu te puteai înţelege aici, zise Rambert. Dar pe măsură ce au trecut zilele, au început să vorbească din ce în ce mai puţin.

Dacă ar fi să dăm crezare notelor sale, Tarrou îi înţelegea şi îi vedea chiar de la început cum stăteau înghesuiţi în corturile lor, ocupaţi să asculte bâzâitul muştelor sau să se scarpine, vărsându-şi mânia sau mărturisindu-şi spaima când găseau o ureche binevoitoare să-i asculte. Dar începând din momentul în care tabăra fusese suprapopulată, se găsiseră din ce în ce mai puţine urechi binevoitoare. Nu le mai rămânea aşadar decât tăcerea şi neîncrederea. Exista într-adevăr un fel de neîncredere care cădea din cerul cenuşiu, luminos totuşi, peste tabăra roşie.

Da, toţi aveau un aer de neîncredere. Din moment ce fuseseră despărţiţi de ceilalţi, asta nu era fără justificare şi aveau înfăţişarea celor care îşi caută justificările şi care se tem. Fiecare dintre cei la care Tarrou se uita avea o privire lipsită de preocupări, toţi aveau aerul că suferă de o despărţire foarte generală de ceea ce constituia viaţa lor. Şi cum nu se puteau

gândi mereu la moarte, nu se gândeau la nimic. Erau in vacanţă. "Dar cel mai rău, scria Tarrou, este că sunt nişte uitaţi şi că o ştiu şi ei. Cei care îi cunoşteau îi uitaseră pentru că se gândeau la altceva şi era şi de înţeles. Cât despre cei care îi iubeau, îi uitaseră şi aceştia pentru că trebuiau să se epuizeze în demersuri şi în încercări de a-i scoate de-acolo. Tot gândindu-se la ceea ce întreprindeau, ei nu se mai gândeau la cei pe care era vorba să-i scoată. Asta era, de asemenea, normal. Şi în cele din urmă îţi dai seama că nimeni nu este cu adevărat în stare să se gândească la cineva, fie chiar şi în cea mai rea dintre nenorociri. Căci a te gândi cu adevărat la cineva, înseamnă a te gândi la el minut cu minut, fără să fii abătut de nimic, nici de grijile gospodăriei, nici de bâzâitul unei muşte, nici de mese, nici de o mâncărime. Dar există întotdeauna muşte şi mâncărimi. De aceea viaţa este greu de trăit. Şi cei de aici o ştiu bine.

Administratorul, care revenea spre ei, i-a spus că un domn, Othon, vrea să-i vadă. L-a condus pe Gonzales în biroul său, apoi i-a dus pe Tarrou şi pe Rambert spre un colţ al tribunelor, de unde domnul Othon, care se aşezase mai la o parte, s-a ridicat să-i întâmpine. Era îmbrăcat tot în acelaşi fel şi purta acelaşi guler tare. Tarrou a observat numai că smocurile lui de la tâmple erau mult mai zbârlite şi că unul din şireturi îi era desfăcut. Judecătorul avea un aer obosit şi nici o singură dată el nu şi-a privit interlocutorii în faţă. A spus că era bucuros că-i vedea şi că-i ruga să-i mulţumească doctorului Rieux pentru tot ce făcuse.

Ceilalţi au tăcut.

— Sper, zise judecătorul după un timp, că Philippe n-a suferit prea mult

Era prima oară când Tarrou îl auzea pronunţând numele fiului său şi a înţeles că ceva se schimbase. Soarele cobora la orizont şi, între doi nori, razele lui intrau lateral în tribune, aurind chipurile celor trei.

— Nu, a spus Tarrou, nu, într-adevăr, n-a suferit.

După ce s-au retras, judecătorul continua să privească înspre partea unde lucea soarele.

S-au dus să-i spună la revedere lui Gonzales care studia un tabel de supraveghere prin schimburi. Jucătorul a râs strângându-le mâinile.

— Am regăsit cel puţin vestiarele, spunea el, e şi asta ceva.

Puţin după aceea, administratorul îi petrecea pe Tarrou si pe Rambert, când un sfârâit nemaipomenit s-a auzit din tribune. Apoi difuzoarele care, în vremuri mai bune, erau folosite să anunţe rezultatul meciurilor sau să prezinte echipele, declarară cu o voce nazală, că internaţii trebuiau să se întoarcă la corturile lor pentru ca să poată fi distribuită masa de seară. Agale, oamenii au părăsit tribunele şi au intrat în corturi, târându-şi paşii, până şi-au reluat cu toţii locurile, două cărucioare electrice, dintre cele care se văd în gări, au trecut printre corturi, transportând oale mari. Oamenii întindeau braţele, două polonice se scufundau în două oale şi ieşeau de acolo pentru a ateriza în două gamele. Căruciorul pornea din nou. O lua de la capăt la cortul următor.

— E ştiinţific, îi spune Tarrou administratorului.

— Da, spune acesta cu satisfacţie, strângându-le mâna, e ştiinţific.

Amurgul se lăsase şi cerul se limpezise. O lumină dulce si proaspătă scălda tabăra. În pacea serii, zgomote de linguri şi farfurii urcau din toate părţile. Lilieci zburau pe deasupra corturilor şi dispăreau apoi pe neaşteptate. De cealaltă parte a zidurilor, un tramvai scârţâia la un macaz.

— Bietul judecător, a murmurat Tarrou ieşind pe poartă. Ar trebui făcut ceva pentru el. Dar cum să ajuţi un judecător ?

Existau astfel, în oraş, multe alte tabere de felul acestea, despre care naratorul, din scrupul şi din lipsă de informaţii directe, nu poate spune mai mult. Dar ceea ce poate să spună este că existenţa acestor tabere, mirosul de oameni care venea de acolo, vocile puternice ale difuzoarelor în amurg, misterul zidurilor şi teama de aceste locuri condamnate, apăsau greu asupra moralului concetăţenilor noştri şi se adăugau la zăpăceala şi suferinţa tuturor. Incidentele şi conflictele cu administraţia s-au înmulţit.

Între timp, pe la sfârşitul lui noiembrie, dimineţile au devenit foarte reci. Ploi torenţiale spălaseră asfaltul cu revărsări de ape, curăţaseră cerul şi îl lăsaseră limpezit de nori, deasupra străzilor lucioase. Un soare lipsit de putere răspândea în fiecare dimineaţă deasupra oraşului o lumină scânteietoare şi îngheţată. Spre seară, dimpotrivă, aerul devenea din nou călduţ.

Aceste a fost momentul pe care şi l-a ales Tarrou pentru a se destăinui întrucâtva doctorului Rieux.

Într-o zi, pe la orele zece, după o zi lungă şi istovitoare, Tarrou l-a însoţit pe Rieux care se ducea să-i facă bătrânului astmatic vizita de seară. Cerul lucea blând deasupra caselor din vechiul cartier. Un vânt uşor sufla fără zgomot prin răspântiile întunecoase. Veniţi din liniştea străzilor, cei doi bărbaţi au dat peste vorbăria bătrânului. Acesta le spunea că erau unii care nu puteau admite tot ce se petrecea, că mereu pâinea şi cuţitul erau în mâna aceloraşi, că urciorul nu merge de multe ori la apă şi că, probabil, şi aici îşi frecă mâinile, o să se lase cu scandal. Doctorul l-a îngrijit, şi în vremea asta bătrânul comenta netulburat evenimentele.

Auzeau pe cineva mergând deasupra lor. Bătrâna, observând aerul întrebător al lui Tarrou, le spusese că erau nişte vecine care stăteau pe terasă. Au aflat în acelaşi timp că de-acolo de sus aveai o vedere frumoasă şi că terasele caselor se uneau adesea dintr-o parte, aşa încât femeile din cartier aveau posibilitatea de a-şi face vizite fără să iasă din casele lor.

— Da, a spus bătrânul, urcaţi. E aer bun sus.

Au găsit terasa goală, şi cu trei scaune. Dintr-o parte, atât cât putea să cuprindă privirea, nu se vedeau decât terase care se sprijineau, undeva, de o formă întunecoasă şi pietroasă în care au recunoscut prima colină a oraşului. De cealaltă parte, pe deasupra câtorva străzi şi a portului invizibil, privirea se pierdea într-un orizont în care cerul şi marea se amestecau într-o fremătare nedesluşită. Dincolo de ceea ce ei ştiau că trebuie să fie falezele, o licărire a cărei sursă n-o zăreau, apărea la răstimpuri regulat: farul strâmtorii continua, din primăvară, să lumineze pentru nave care se îndreptau spre alte porturi. În cerul măturat şi lăcuit de vânt, străluceau stelele limpezi şi licărirea îndepărtată a farului adăuga printre ele, din timp în timp, o pâlpâire cenuşie trecătoare. Briza aducea miresme de mirodenii şi de piatră. Tăcerea era absolută.

— E plăcut, spune Rieux aşezându-se. E ca şi când ciuma n-ar fi urcat niciodată până aici.

Tarrou stătea cu spatele şi privea marea.

— Da, spune el după un timp, e plăcut.

A venit să se aşeze lângă doctor şi s-a uitat la el cu atenţie. De trei ori licărirea apăru pe cer regulat. Din adâncurile

străzii un zgomot de veselă spartă urcă până la ei. În casă s-a auzit o uşă trântindu-se.

— Rieux, spune Tarrou cu un ton foarte firesc, n-ai căutat niciodată să ştii cine sunt ? Simţi vreo afecţiune pentru mine?

— Da, răspunde doctorul, am pentru dumneata un sentiment de prietenie. Dar până acum ne-a lipsit timpul.

— Bine, asta mă linişteşte. Vrei ca ora asta să fie ora prieteniei ?

Drept orice răspuns, Rieux i-a zâmbit.

— Ei bine, iată...

La câteva străzi mai încolo, o maşină luneca prelung pe pavajul ud. S-a îndepărtat şi, în urma ei, exclamaţii confuze, venind de departe, au rupt din nou tăcerea. Apoi, aceeaşi tăcere s-a lăsat asupra celor doi bărbaţi, cu toată greutatea ei de cer şi de stele. Tarrou se ridicase ca să se aşeze pe parapetul terasei cu faţa spre Rieux, care stătea tot prăvălit in scaunul lui. Nu se vedea din Tarrou decât o formă masivă, care se profila pe cer. El a vorbit multă vreme şi iată aproximativ discursul lui reconstituit:

Ca să simplificăm, să spunem, Rieux, că eu suferam de ciumă cu mult înainte de a cunoaşte acest oraş şi această epidemie. Asta spune suficient că sunt la fel ca toată lumea. Dar sunt oameni care nu ştiu lucrul acesta, sau care se simt bine în această stare, şi oameni care ştiu şi ar vrea să scape de ea. Eu am vrut întotdeauna să scap.

Când eram tânăr trăiam cu ideea inocenţei mele, adică fără vreo idee, niciuna. Nu sunt genul de om frământat, am început aşa cum se cuvine. Totul îmi reuşea, eram inteligent fără efort, cu femeile în bune relaţii; dacă aveam unele nelinişti, treceau aşa cum veniseră. Într-o zi am început să reflectez. Acum...

Trebuie să-ţi spun că nu eram sărac ca dumneata. Tatăl meu era procuror, ceea ce e o situaţie. Cu toate astea, nu-şi dădea aere, fiind din fire un om cumsecade. Mama mea era simplă şi ştearsă şi n-am încetat niciodată s-o iubesc, dar prefer să nu vorbesc despre ea. El se ocupa de mine cu afecţiune şi cred chiar că încerca să mă înţeleagă. Avea aventuri în afara casei, sunt sigur acum de asta, şi sunt de asemenea departe de a mă indigna. Se purta în toate astea aşa cum era de aşteptat să se poarte, fără să şocheze pe nimeni. Pentru a vorbi pe scurt,

nu era foarte original şi astăzi, că a murit, îmi dau seama că, dacă n-a trăit ca un sfânt, nici om rău n-a fost. Ţinea o linie de mijloc, iată tot; şi este tipul de om pentru care simţi o afecţiune rezonabilă, acel gen de afecţiune care poate dura.

Avea totuşi o particularitate: marele ghid Chaix era cartea lui de căpătâi. Nu că ar fi călătorit, cu excepţia vacanţei, când se ducea în Bretania unde avea o mică proprietate. Dar era în stare să-ţi spună exact orele de plecare şi de sosire ale trenului Paris-Berlin, combinaţiile de orar pe care trebuia să le faci ca să te duci de la Lyon la Varşovia, kilometrajul exact între orice capitale voiai. Eşti dumneata capabil să spui cum se merge de la Briancon la Chamonix ? Chiar şi un şef de gară s-ar încurca. Tatăl meu nu se încurca. El se străduia aproape seară de seară să-şi îmbogăţească cunoştinţele în această materie şi se fălea cu ele. Asta mă amuza mult şi îi punem adesea întrebări, încântat să verific răspunsurile lui în Chaix şi să recunosc că nu se înşelase. Aceste mici exerciţii ne-au legat mult unul de altul, căci îi ofeream un auditoriu a cărui bunăvoinţă o aprecia. Cât despre mine, găseam că această superioritate în legătură cu căile ferate era la fel de bună ca oricare alta.

Dar mă las furat de povestire şi risc să-i dau prea multă importantă acestui om de treabă. Căci, pentru a încheia, el n-a avut decât o influenţă indirectă asupra hotărârii mele. Cel mult, el mi-a furnizat un prilej. Într-adevăr, când am împlinit şaptesprezece ani, tatăl meu m-a invitat să vin să-l ascult. Era vorba de o afacere importantă la curtea cu juri şi, desigur, el crezuse că va apărea în lumina lui cea mai bună. Cred de asemenea că el contase pe această ceremonie în stare să impresioneze imaginaţiile tinere, pentru a mă împinge să intru în cariera pe care el însuşi o alesese. Acceptasem pentru că asta îi făcea plăcere tatălui meu şi de asemenea pentru că eram curios să-l văd şi să-l aud într-un alt rol decât acel pe care îl juca printre noi. Nu mă gândeam la nimic mai mult. Ceea ce se petrecea într-un tribunal mi se păruse întotdeauna la fel de firesc şi de inevitabil ca o trecere în revistă de 14 Iulie sau o distribuire de premii. Aveam despre toate astea o idee foarte abstractă şi care nu mă stingherea.

N-am păstrat totuşi din ziua aceea decât o singură imagine, aceea a vinovatului. Cred că era într-adevăr vinovat, puţin contează de ce. Dar acest omuleţ la vreo treizeci de ani,

cu păr roşcat şi rar, părea atât de hotărât să recunoască totul, atât de sincer speriat de ceea ce avea să i se facă, încât după câteva minute nu m-am mai uitat decât la el. Avea aerul unei bufniţe speriate de o lumină prea puternică. Nodul cravatei lui nu se ţinea exact în unghiul gulerului. Îşi rodea unghiile de la o singură mână, dreapta ... Pe scurt, nu insist, ai înţeles că era un om viu.

De aceasta eu, mi-am dat seama dintr-o dată, eu care nu mă gândisem la el până atunci decât băgîndu-l comod în categoria de «inculpat». Nu pot să spun că l-am uitat atunci pe tata, dar ceva îmi strângea stomacul, ceva care îmi răpea orice atenţie în afară de cea pe care o acordam acuzatului. Nu ascultam aproape nimic, simţeam că voiau să-l omoare pe acest om viu şi un instinct formidabil, ca un val, mă aducea alături de el, cu un fel de încăpăţânare oarbă. Nu m-am trezit cu adevărat decât o dată cu rechizitoriul tatălui meu.

Transformat de roba lui roşie, nici cumsecade şi nici afectuos, gura lui viermuia în fraze nesfârşite care ieşeau fără încetare din ea ca nişte şerpi. Şi am înţeles că el cerea moartea acestui om în numele societăţii şi că cerea chiar să i se taie capul. E adevărat, el nu spunea decât: «Acest cap trebuie să cadă». Dar, până la urmă, deosebirea nu era mare. Şi acelaşi lucru a fost, într-adevăr, din moment ce el a obţinut acest cap. Atâta doar că nu el a fost cel care a executat sentinţa. Iar eu, care am urmărit după aceea afacerea până la lichidarea ei, exclusiv, am avut cu acest nenorocit o intimitate mult mai vijelioasă decât a avut-o vreodată tatăl meu. El trebuia totuşi, conform obiceiului, să asiste la ceea ce se cheamă într-un mod cuviincios ultimele clipe şi care trebuie totuşi numit cel mai abject dintre asasinate.

Începând din această zi n-am mai putut să mă uit la indicatorul Chaix decât cu un dezgust cumplit începând din această zi m-am interesat, cu groază, de justiţie, de condamnările la moarte, de execuţii şi m-a apucat ameţeala când am constatat că tatăl meu asistase, probabil, de mai multe ori la. asasinate şi că asta se întâmpla exact în zilele în care se scula foarte devreme. Da, în aceste cazuri întorcea deşteptătorul. N-am îndrăznit să vorbesc cu mama despre asta, dar am observat-o atunci mai bine şi am înţeles că nu mai era nimic între ei, şi că ea ducea o viaţă de renunţare. Asta m-a

ajutat s-o iert, cum spuneam atunci. Mai târziu am aflat că nu aveam pentru ce s-o iert, pentru că ea fusese săracă toată viaţa ei până la căsătorie şi sărăcia o învăţase să se resemneze.

Te aştepţi fără îndoială să-ţi spun că am plecat imediat. Nu, am mai rămas mai multe luni, aproape un an. Dar inima mi-era bolnavă. Într-o seară, tatăl meu a cerut deşteptătorul pentru că trebuia să se scoale devreme. N-am dormit toată noaptea. A doua zi când s-a întors, plecasem. Trebuie spus numaidecât că tatăl meu m-a căutat, că m-am dus să-l văd, că fără să explic ceva i-am spus liniştit că m-aş sinucide dacă m-ar sili să mă întorc. El a acceptat până la urmă, căci avea o fire mai curând blândă, mi-a ţinut un discurs asupra prostiei de a voi să-ţi trăieşti viaţa (astfel îşi explica gestul meu şi nu i-am schimbat părerea), mi-a făcut o mie de recomandări şi şi-a stăpânit lacrimile sincere care îi veneau în ochi. Mai pe urmă, destul de multă vreme după aceea, m-am întors totuşi cu regularitate să-mi văd mama şi atunci îl întâlneam. Aceste legături îi erau, cred, suficiente. Cât despre mine, nu eram pornit împotriva lui, aveam doar puţină tristeţe în inimă. Când a murit, am luat-o pe mama la mine şi ar mai fi şi acum cu mine, dacă n-ar fi murit la rândul ei.

Am insistat îndelung asupra acestui început pentru că el a fost cu adevărat începutul a tot ce a urmat. Acum are să meargă mai repede. Am cunoscut sărăcia la optsprezece ani, ieşind din îndestulare. Am avut tot felul de meserii pentru ca să-mi câştig existenţa. Nu mi-a ieşit prea rău. Dar ceea ce mă interesa era condamnarea la moarte. Voiam să mă achit faţă de bufnita roşcată. Drept care, am făcut politică, cum se spune. Nu voiam să fiu un ciumat, iată totul. Am crezut că societatea în care trăiam era cea care se sprijinea pe condamnarea la moarte şi combătând-o, credeam că pot să combat asasinatul. Aşa am crezut, aşa mi-au spus alţii şi, de fapt, era în mare măsură adevărat. Am intrat deci în rând cu aceştia din urmă pe care îi iubeam şi pe care n-am încetat să-i iubesc nici acum. Am rămas multă vreme cu ei şi nu este ţară în Europa la ale cărei lupte să nu fi luat parte. Să trecem peste asta.

Bineînţeles, ştiam că şi noi pronunţam, în unele cazuri, condamnări. Dar mi se spunea că aceste câteva morţi erau necesare pentru ca să vină o lume în care nimeni nu va mai fi ucis. Era adevărat într-un anume fel şi, la urma urmelor, poate

că nu sunt eu capabil să mă menţin în acest gen de adevăruri. Ceea ce e sigur, este că şovăiam. Dar mă gândeam la bufniţă şi puteam să continui. Până în ziua în care am văzut o execuţie (era în Ungaria) — şi aceeaşi ameţeală care cuprinsese copilul de altădată mi-a întunecat privirea de bărbat.

N-ai văzut niciodată cum se împuşcă un om ? Nu, bineînţeles, asta se face în general pe bază de invitaţie şi publicul e ales dinainte. Rezultatul e că ai rămas tot la ceea ce se ştie din stampe şi din cărţi. O legătură la ochi, un stâlp, şi, mai încolo, câţiva soldaţi. Ei bine, nu! Ştii că, dimpotrivă, plutonul de execuţie se aşează la un metru jumătate de condamnat ? Ştii că, dacă condamnatul ar face doi paşi înainte, ar atinge puştile cu pieptul ? Ştii că, la această scurtă distanţă, soldaţii îşi concentrează tirul asupra regiunii inimii şi că toţi, împreună cu gloanţele lor mari, fac acolo o gaură în care ai putea să bagi pumnul ? Nu, nu ştii, pentru că astea sunt amănunte despre care nu se vorbeşte. Pentru ciumaţi, somnul oamenilor este mai sfânt decât viaţa. Nu trebuie împiedicaţi oamenii cumsecade să doarmă. Ar însemna să dai dovadă de prost-gust, şi gustul constă în a nu insista, toată lumea ştie asta. Dar eu, de-atunci, n-am mai dormit bine. Gustul amar mi-a rămas în gură şi n-am încetat să insist, adică să gândesc asupra acestui lucru.

Am înţeles atunci că eu, cel puţin, nu încetasem să fiu un ciumat, în tot timpul acestor lungi ani, ani în care credeam că lupt împotriva ciumei. Am aflat că subscrisesem indirect la moartea a mii de oameni, că provocasem chiar această moarte găsind bune acţiunile şi principiile care în mod fatal o antrenaseră. Ceilalţi nu păreau stingheriţi de asta sau cel puţin nu vorbeau niciodată despre asta în mod spontan. Iar eu aveam un nod în gât. Eram cu ei şi mă simţeam totuşi singur. Când mi se întâmpla să-mi exprim scrupulele, îmi spuneau că trebuie să reflectez la ceea ce este în joc şi îmi dădeau argumente adesea impresionante ca să mă facă să înghit ceea ce nu-mi aluneca pe gât. Şi eu le răspundeam că marii ciumaţi, cei care îşi pun robe roşii, au şi ei argumente excelente în aceste cazuri şi că, dacă admiteam argumentele de forţă majoră şi necesităţile invocate de micii ciumaţi, nu mai puteam să le resping pe cele ale celor mari. Ei mă făceau să observ că felul cel mai potrivit de a da dreptate robelor roşii era de a le lăsa exclusivitatea

condamnării. Şi eu îmi spuneam atunci că, dacă cedezi o dată în această problemă, nu mai există motive să te opreşti. Se pare că istoria mi-a dat dreptate, astăzi se întrec toţi cine să omoare mai mult. Sunt toţi cuprinşi de furia uciderii şi nu pot să facă altfel.

Ceea ce mă interesa în orice caz, nu era raţionamentul. Era bufniţa roşcată, această murdară aventură în care murdare guri ciumate anunţau un om în lanţuri că o să moară şi aranjau tot ce trebuia ca el să moară cu adevărat după nopţi şi nopţi de agonie în timpul cărora aştepta cu ochii deschişi să fie asasinat. Ceea ce mă interesa era gaura din piept. Şi îmi spuneam că până una-alta, şi cel puţin în ceea ce mă priveşte, voi refuza să-i găsesc vreodată vreo raţiune, una singură, auzi, acestei dezgustătoare măcelării. Da, am ales această orbire îndârjită aşteptând să văd mai clar.

De-atunci, nu m-am schimbat. E multă vreme de când mi-e ruşine, ruşine de moarte, de a fi fost, chiar dacă de departe, chiar dacă de bună-credinţă, la rândul meu, un ucigaş. Cu timpul, mi-am dat doar seama că şi cei care sunt mai buni decât alţii nu se pot împiedica astăzi de a omorî sau de a lăsa să se omoare pentru că e în logica vieţii în care trăiesc şi că nu putem să facem un gest în această lume fără să riscăm de a aduce moartea. Da, am continuat să-mi fie ruşine, am învăţat asta, că suntem cu toţii implicaţi în ciumă, şi mi-am pierdut liniştea. O mai caut şi astăzi, încercând să-i înţeleg pe toţi şi să nu fiu duşmanul de moarte al nimănui. Ştiu numai că avem datoria să facem ce trebuie pentru a nu mai fi ciumaţi şi că numai asta poate să ne facă să sperăm să ne regăsim pacea interioară, sau cel puţin, în lipsa ei, o moarte onorabilă. Numai asta poate să aducă uşurare oamenilor şi dacă nu să-i salveze, barem să le facă cât mai puţin rău posibil şi câteodată chiar puţin bine. Şi de aceea m-am hotărât să refuz tot ceea ce, de aproape sau de departe, din raţiuni bune sau rele, te duc la moarte sau justifică această moarte.

De aceea şi această epidemie nu mă învaţă nimic în afară de faptul că trebuie să lupt alături de voi. Eu ştiu în mod sigur (da, Rieux, ştiu totul despre viaţă, vezi bine) că fiecare poartă în el ciuma, fiindcă nimeni, da, nimeni pe lume nu este neatins. Şi că trebuie să te supraveghezi fără încetare ca să nu fii adus într-o clipă de neatenţie în situaţia de a sufla în chipul altuia şi de a-i

transmite boala. Ceea ce e firesc, e microbul. Restul, sănătatea, integritatea, puritatea, dacă vrei, este un rezultat al voinţei, şi al unei voinţe care nu trebuie să se oprească niciodată. Om cinstit, cel care nu infectează aproape pe nimeni, este acela a cărui neatenţie este cea mai mică posibil, şi trebuie voinţă şi încordare pentru a nu fi niciodată neatent. Da, Rieux, este foarte obositor să fii ciumat. Dar este încă şi mai obositor de a nu voi să fii. Din pricina asta arată toata lumea obosită, fiindcă toată lumea, astăzi, e puţin ciumată. Dar de aceea unii, care încearcă să nu fie, simt o oboseală extremă de care nimic nu-i va mai mântui în afară de moarte.

Până atunci, eu ştiu că nu mai valorez nimic pentru lumea asta şi că, din clipa când am renunţat să ucid m-am condamnat la un exil definitiv. Ceilalţi vor face istoria. Ştiu de asemenea că, în aparenţă, nu pot să-i judec pe aceşti ceilalţi. Există o calitate, care îmi lipseşte, ca să nu fiu un ucigaş raţional. Nu e deci o superioritate. Dar acum, consimt să fiu ceea ce sunt, am învăţat ce e modestia. Spun numai că există pe acest pământ flageluri şi victime şi că trebuie, atât cât e posibil, să refuzi să fii de partea flagelului. Asta ţi se va părea poate puţin cam simplu şi nu ştiu dacă e simplu, dar ştiu că e adevărat. Am auzit atâtea raţionamente care erau cât pe-aci să mă zăpăcească de cap, şi care au zăpăcit suficient alte capete pentru a le face să consimtă la asasinat, încât am înţeles că toată nenorocirea oamenilor vine de-acolo că ei nu folosesc un limbaj clar. M-am hotărât atunci să folosesc un limbaj clar şi să am o purtare deschisă ca să găsesc drumul cel bun. În consecinţă, spun că există flageluri şi victime, şi nimic mai mult. Dacă, spunând asta, devin flagel eu însumi, cel puţin eu nu consimt la asta. Încerc să fiu un ucigaş nevinovat. Vezi că nu e o ambiţie mare.

Ar trebui, bineînţeles, să existe o a treia categorie, aceea a adevăraţilor medici, dar fapt e că nu-i întâlneşti prea des şi că trebuie să fie şi greu să-i întâlneşti. De aceea m-am hotărât să trec de partea victimelor în orice ocazie, pentru a limita pagubele, în mijlocul lor pot cel puţin să caut cum se ajunge la a treia categorie, adică la linişte.

Terminând, Tarrou îşi legăna piciorul şi lovea încet cu călcâiul în terasă. După o tăcere, doctorul s-a ridicat puţin şi l-a

întrebat pe Tarrou dacă are o idee despre drumul pe care trebuie să apuci ca să ajungi la acea linişte.

— Da, simpatia.

Două clopotele de ambulanţă au răsunat în depărtare. Exclamaţiile, confuze adineauri, s-au concentrat la marginea oraşului, aproape de colina pietroasă. S-a auzit în acelaşi timp ceva care semăna cu o detunătură. Apoi tăcerea s-a aşternut iar Rieux a numărat două clipiri de far. Briza părea sa capete mai multă putere şi în acelaşi timp un suflu, venind dinspre mare, a adus un miros sărat. Se auzea acum, distinct, respiraţia surdă a valurilor lovindu-se de faleză.

— Pe scurt, spune Tarrou cu simplitate, ceea ce mă interesează este să ştiu cum ajungi să devii un sfânt.

— Dar dumneata nu crezi în Dumnezeu.

— Tocmai. Poţi oare să fii sfânt fără Dumnezeu ? este singura problemă concretă pe care o cunosc astăzi.

Brusc, o licărire ţâşnise din partea de unde se auziseră strigătele şi, venind împotriva vântului, o zarvă nedesluşită a ajuns până la cei doi bărbaţi. Licărirea s-a stins numaidecât şi, departe, la marginea teraselor, nu a mai rămas decât o boare roşiatică. Într-o clipă de acalmie a vântului s-au auzit distinct strigăte de oameni, apoi zgomotul unei împuşcături de armă şi urletele unei mulţimi. Tarrou se ridicase şi asculta. Nu se mai auzea nimic.

— Au fost iar încăierări la porţi.

— S-a sfârşit acum, spune Rieux.

Tarrou a murmurat că aşa ceva niciodată nu se sfârşeşte şi că victime vor fi încă, pentru că e în ordinea lucrurilor.

— Posibil, răspunde doctorul, dar ştii dumneata, eu mă simt mult mai solidar cu învinşii decât cu sfinţii. N-am preferinţă, cred, pentru eroism şi sfinţenie. Ceea ce mă interesează este să fiu un om.

— Da, căutăm acelaşi lucru, dar eu sunt mai puţin ambiţios.

Rieux îşi spunea că Tarrou glumeşte şi se uita la el. Dar în lumina difuză care venea din cer, a văzut o faţă tristă şi serioasă. Vântul se înteţea iarăşi şi Rieux simţea că era călduţ la atingerea pielii. Tarrou s-a scuturat:

— Ştii, spune el, ce-ar trebui să facem pentru prietenie ?

— Ceea ce doreşti, spune Rieux.

— Să facem o baie în mare. Chiar pentru un viitor sfânt, e o plăcere demnă.

Rieux zâmbea.

— Cu permisele noastre putem să mergem pe dig. În cele din urmă e prea stupid să nu trăieşti decât în mijlocul ciumei. Bineînţeles, un om trebuie să se bată pentru apărarea victimelor. Dar dacă lui încetează să-i mai placă altceva, la ce-i serveşte să se bată ?

— Da, spune Rieux, să mergem.

Puţin după aceea, maşina se oprea aproape de grilajul portului. Luna răsărise. Un cer lăptos proiecta pretutindeni umbre palide. În spatele lor se ridica oraşul în trepte şi de-acolo venea un suflu cald şi bolnav care îi împingea spre mare. Şi-au arătat hârtiile unui paznic care le-a examinat destul de îndelung. Au trecut şi, printre bătăturile de pământ acoperite de butoaie, printre mirosurile de vin şi de peşte, au apucat-o în direcţia digului. Cu puţin timp înainte de a ajunge acolo, mirosul de iod şi de alge le-a anunţat marea. Apoi au auzit-o.

Foşnea încet la picioarele marilor blocuri de piatră ale digului şi, cum au urcat pe ele, ea le-a apărut densă ca de catifea, suplă şi lucioasă ca un animal. S-au aşezat pe stâncile întoarse spre larg. Apele se umflau şi se retrăgeau cu încetineală. Această respiraţie calmă a mării făcea să nască şi să dispară reflexe uleioase la suprafaţa valurilor. Înaintea lor, era noaptea fără margini. Rieux, care simţea sub degete suprafaţa zgrunţuroasă a pietroaielor, era stăpânit de-o stranie fericire. Întors spre Tarrou, el ghicea pe chipul calm şi grav al prietenului său aceeaşi fericire care nu uita nimic, nici chiar asasinatul.

S-au dezbrăcat. Rieux s-a aruncat cel dintâi. Reci la început, valurile i s-au părut moi când a ieşit la suprafaţă. După câteva mişcări de înot, şi-a dat seama că marea era caldă în seara aceea, avea acea moliciune călduţă a mărilor de toamnă care iau din pământ căldura înmagazinată timp de luni întregi. Înota în ritm controlat. Bătaia picioarelor sale lăsa în urmă o fierbere de spumă, apa îi fugea de-a lungul braţelor ca să se lipească de picioare. O clipocire grea l-a anunţat că Tarrou se aruncase de sus. Rieux se întoarse pe spate şi rămâne nemişcat, cu faţa la cerul răsturnat, plin de lumina lunii şi de stele. Răsuflă îndelung. Apoi percepe din ce în ce mai distinct un

zgomot de apă lovită, straniu de clar în tăcerea şi singurătatea nopţii. Tarrou se apropia, i s-a auzit curând respiraţia. Rieux se răsuceşte, ajunge în dreptul prietenului său şi înoată în acelaşi ritm. Tarrou înainta cu mai multă putere decât el şi a trebuit să înoate mai repede. Timp de câteva minute, au înaintat în aceeaşi cadenţă şi cu aceeaşi vigoare, singuratici, departe de lume, eliberaţi în sfârşit de oraş şi de ciumă. Rieux s-a oprit cel dintâi şi s-au întors alene, până într-un moment când au intrat într-un curent îngheţat. Fără să zică nimic, şi-au grăbit amândoi mişcările, biciuiţi de această surpriză a mării.

După ce s-au îmbrăcat, au pornit înapoi fără să fi rostit un cuvânt. Dar inimile lor băteau la fel şi amintirea acestei nopţi le era plăcută. Când au zărit de departe santinela ciumei, Rieux ştia că Tarrou îşi spunea ca şi el, că boala îi uitase un moment, că asta era bine şi că acum trebuia s-o ia de la cap.

Da, trebuia s-o ia de la cap şi ciuma nu uita pe nimeni prea multă vreme. În luna decembrie, ea a ars în piepturile concetăţenilor noştri, a iluminat cuptorul, a populat taberele de umbre care nu făceau nimic, nu a încetat, în sfârşit, să înainteze cu mersul ei răbdător şi sacadat. Autorităţile contaseră pe zilele friguroase pentru a opri această înaintare şi totuşi ciuma trecea prin cele dintâi rigori ale anotimpului fără să se sinchisească. Mai trebuia încă aşteptat. Dar tot aşteptând, sfârşeşti prin a nu mai aştepta, şi întregul nostru oraş trăia fără viitor.

Cât despre doctor, momentul trecător de linişte şi de prietenie care îi fusese oferit nu s-a repetat. Fusese deschis încă un spital şi Rieux nu mai stătea între patru ochi decât cu bolnavii. El a observat însă că, în acest stadiu al epidemiei, când ciuma lua din ce în ce mai des forma pulmonară, bolnavii păreau că ajută într-o oarecare măsură medicul. În loc să cadă în ghearele disperării sau apatiei de la început, ei păreau să-şi facă o idee mai exactă despre interesele lor şi cereau ei înşişi ceea ce le putea fi cel mai util. Ei cereau fără încetare să bea şi toţi doreau să fie cald în încăperi. Cu toate că efortul era acelaşi pentru doctor, el se simţea totuşi mai puţin singur în aceste ocazii.

Spre sfârşitul lui decembrie, Rieux a primit de la domnul Othon, judecătorul de instrucţie, care se afla încă în tabără, o

scrisoare care îi spunea că timpul său de carantină trecuse, că administraţia nu regăsea hârtia cu data intrării lui acolo şi, cu siguranţă, îl ţineau încă în tabăra de internare dintr-o eroare. Soţia lui, ieşită de câtva timp, protestase la prefectură, unde fusese rău primită şi unde i se spusese că acolo nu există niciodată eroare. Rieux îi spusese lui Rambert să intervină şi, câteva zile după, l-a văzut pe domnul Othon sosind. Fusese într-adevăr o eroare şi Rieux s-a indignat puţin. Dar domnul Othon, care slăbise, a ridicat o mână moale şi a spus, cântărindu-şi cuvintele, că oricine se poate înşela. Doctorul se gândea doar că ceva în firea lui se schimbase.

— Ce-o să faceţi acuma, domnule judecător? Vă aşteaptă dosarele.

— Ei bine, nu, a spus judecătorul. Aş vrea să-mi iau concediu.

— Într-adevăr, trebuie să vă odihniţi.

— Nu e asta, aş vrea să mă întorc în tabără.

Rieux s-a mirat:

— Abia aţi ieşit!

— M-aţi înţeles greşit. Mi s-a spus că există voluntari în administraţia de acolo.

Judecătorul îşi rostogolea puţin ochii săi rotunzi şi încerca să-şi netezească unul din smocurile lui de păr.

— Înţelegeţi, aş avea ce face ! Şi apoi, e stupid, dar o să mă simt mai puţin despărţit de băieţaşul meu.

Rieux îl privea. Nu era cu putinţă ca în aceşti ochi duri şi banali să se instaleze atât de repede blândeţea. Dar deveniseră mai neguroşi, pierduseră duritatea lor metalică.

— Bineînţeles, spune Rieux, o să mă ocup de asta, din moment ce doriţi acest lucru.

Şi doctorul s-a ocupat într-adevăr, iar viaţa cetăţii ciumate şi-a reluat cursul obişnuit, până la Crăciun. Tarrou continua să se arate peste tot cu felul lui liniştit şi eficace. Rambert îi mărturisea doctorului că stabilise, datorită ajutorului celor doi tineri paznici, un sistem de corespondenţă clandestină cu soţia lui. Primea din când în când câte o scrisoare, îi propusese lui Rieux să profite şi el de sistemul lui, şi acesta a acceptat. A scris pentru întâia oară, după luni întregi, dar cu foarte mare greutate. Nu mai cunoştea limbajul de altă dată. Scrisoarea a plecat. Răspunsul întârzia să vină. În ceea ce îl privea pe

Cottard, micile lui operaţii de speculă îl îmbogăţeau şi prospera. Cât despre Grand, perioada sărbătorilor nu avea să-i reuşească.

Crăciunul din anul acela a fost mai degrabă sărbătoarea Infernului decât cea a Evangheliei. Prăvăliile goale şi lipsite de lumină, ciocolăţile artificiale sau cutiile goale din vitrine, tramvaiele încărcate de chipuri întunecate, nimic nu mai amintea de Crăciunurile trecute. La această sărbătoare, în care toată lumea, săracă sau bogată, se reunea odinioară, nu mai era loc decât pentru câteva bucurii singuratice şi ruşinoase pe care cei privilegiaţi şi le procurau, plătindu-le cu aur, din adâncul vreunei prăvălii jegoase. Bisericile erau pline mai degrabă de vaiete decât de rugăciuni de proslăvire. În oraşul posomorât şi îngheţat mai alergau câţiva copii, încă neştiutori de ceea ce îi ameninţa. Dar nimeni nu îndrăznea să li-l prevestească pe Dumnezeul de altădată, încărcat de daruri, bătrân ca suferinţa umană, dar nou ca tânăra speranţă. Nu mai era loc în inima nimănui decât pentru o foarte bătrână şi foarte posomorâtă speranţă, chiar cea care împiedică oamenii să se lase pe mâna morţii şi care nu e decât o simplă îndârjire de a trăi.

În ajun, Grand nu venise la întâlnire. Rieux, neliniştit, trecuse pe la el dis-de-dimineaţă fără să-l găsească. Toată lumea fusese pusă pe picioare. Spre prânz, Rambert a venit la spital să-l avertizeze pe doctor că îl zărise pe Grand de departe, rătăcind pe străzi, cu o înfăţişare descompusă. Apoi îl pierduse din vedere. Doctorul şi Tarrou au plecat cu maşina să-l caute.

La prânz, pe o vreme de ger, Rieux, ieşind din maşină, se uita de la distanţă la Grand, care stătea aproape lipit de o vitrină plină cu jucării de lemn lucrate grosolan. Pe chipul bătrânului funcţionar curgeau, fără întrerupere, lacrimi. Şi aceste lacrimi l-au răscolit pe Rieux pentru că le înţelegea şi le simţea şi el în gâtlej. Îşi amintea şi el de logodna nefericitului, care avusese loc dinaintea unei prăvălii de Crăciun, şi de Jeanne, aplecată spre el, ca să-i spună că e bucuroasă. Din adâncul anilor îndepărtaţi, în chiar inima acestei nebunii, glasul tineresc al lui Jeanne venea spre Grand, asta era sigur. Rieux ştia la ce se gândea în acest minut bătrânul om care plângea, şi el se gândea la acelaşi lucru ca şi el, că această lume fără dragoste era ca o lume moartă şi că vine totdeauna un ceas când te obosesc închisorile, munca şi curajul, şi implori chipul unei fiinţe şi inima vrăjită a tandreţei.

Dar celălalt l-a zărit prin geam. Fără să-şi înceteze plânsul, s-a întors şi s-a rezemat cu spatele de vitrină ca să-l vadă venind.

— Ah ! domnule doctor, ah ! domnule doctor, făcea el. Rieux dădea din cap, aprobându-l, incapabil să scoată un cuvânt. Această disperare era şi a lui, şi ceea ce îi frângea inima în clipa aceea era imensa mânie care îl cuprinde pe om înaintea unei dureri pe care toţi o împărtăşesc.

— Da, Grand, spune el.

— Aş vrea să am timp să-i scriu o scrisoare. Ca să ştie... Şi ca să poată să fie fericită, fără remuşcări...

Cu un soi de violenţă, Rieux îl face pe Grand să înainteze. Celălalt continua lăsându-se aproape târât, bolborosind frânturi de fraze.

— E prea multă vreme de când durează. Îţi vine să-ţi dai drumul, n-ai încotro. Ah ! domnule doctor! Par liniştit aşa. Dar am avut totdeauna nevoie de un efort uriaş ca să fiu normal doar. Iar acum şi asta e încă prea mult.

Se opreşte, tremurând din tot corpul şi cu privirea rătăcită. Rieux i-a luat mâna. Ardea.

— Trebuie să te duci acasă.

Dar Grand îi scapă şi aleargă câţiva paşi, apoi se opreşte, desface braţele şi începe să se legene înainte şi-îndărăt. Se învârte în loc şi cade pe trotuarul îngheţat, cu chipul mânjit de lacrimile care continuau să-i curgă. Trecătorii priveau de departe, opriţi locului, neîndrăznind să mai înainteze.

A trebuit ca Rieux să-l ia pe bătrân în braţe.

Acum, în patul său, Grand se înăbuşea: plămâni îi erau prinşi. Rieux se gândea. Funcţionarul n-avea familie. La ce bun să-l transporte ? O să fie singur, cu Tarrou, să-l îngrijească ...

Grand îşi înfundase în pernă capul, cu obrazul verzui şi cu privirea stinsă. Se uita nemişcat la focul slab pe care Tarrou îl aprindea în cămin cu ce mai rămăsese dintr-o ladă. "Merge rău , spune el. Şi din adâncul plămânilor săi în flăcări un ciudat hârâit însoţea tot ce spunea. Rieux îi recomandase să nu vorbească şi spusese că va reveni. Bolnavul avusese un surâs bizar şi o dată cu el un soi de duioşie i se aşternuse pe chip. "Dacă scap, jos pălăria, domnule doctor!" spusese el făcându-i cu ochiul, cu greu. Dar imediat după aceea căzuse într-o stare de prostraţie.

Câteva ore mai târziu, Rieux şi Tarrou l-au găsit pe bolnav în capul oaselor şi Rieux s-a speriat citind pe chipul său ravagiile răului care îl ardea şi care progresa. Dar Grand părea mai lucid şi, imediat, cu o voce ciudat de spartă, i-a rugat să-i aducă manuscrisul pe care îl pusese într-un sertar. Tarrou i-a dat foile pe care bolnavul le-a strâns cu grijă la piept, fără să le privească, pentru ca să le întindă apoi doctorului, invitându-l printr-un gest să le citească. Era un manuscris scurt, de vreo cincizeci de pagini. Doctorul l-a răsfoit şi a înţeles că toate aceste foi nu conţineau decât aceeaşi frază recopiată la nesfârşit, modificată, îmbogăţită sau sărăcită. Fără încetare, în luna mai, amazoana şi aleile din Bois de Boulogne se confruntau şi se aşezau în diferite feluri. Lucrarea avea şi explicaţii, uneori nemăsurat de lungi, şi variante. Dar la sfârşitul ultimei pagini, o mână scrisese doar atât, îngrijit, cu o cerneală încă proaspătă: "Draga mea Jeanne, astăzi e Crăciunul ..." Deasupra, caligrafiată cu grijă, se găsea ultima versiune a frazei. "Citiţi", a spus Grand. Şi Rieux a citit:

"într-o frumoasă dimineaţă de mai, o zveltă amazoană, călare pe o somptuoasă iapă alezană, parcurgea, prin mijlocul florilor, aleile din Bois..."

— O fi bine aşa ? a spus bătrânul cu o voce de febră.

Rieux nu şi-a ridicat ochii spre el.

— Ah! a spus celălalt agitat, ştiu eu. Cuvântul *frumoasă,* ăsta e cel care nu e potrivit.

Rieux i-a luat mâna întinsă pe cuvertură.

— Lăsaţi, domnule doctor. N-o să mai am timp... Respira chinuit şi deodată a strigat:

— Puneţi-l pe foc!

Doctorul şovăia, dar Grand a repetat ordinul cu un accent atât de cumplit şi cu o astfel de suferinţă în glas, încât Rieux a aruncat foile în focul aproape stins. Odaia s-a luminat numaidecât şi, o clipă, flăcările păreau s-o încălzească. Când doctorul reveni lângă bolnav, acesta se întorsese cu spatele, lipindu-şi aproape faţa de perete. Tarrou se uita pe fereastră, străin parcă de scena care avusese loc. După ce i-a injectat bolnavului serul, Rieux i-a spus prietenului său că Grand n-o să apuce dimineaţa şi Tarrou s-a oferit să rămână. Doctorul a fost de acord.

Ideea că Grand o să moară l-a urmărit noaptea toată. Dar, a doua zi dimineaţa, Rieux l-a găsit pe Grand în capul oaselor stând de vorbă cu Tarrou. Febra dispăruse. Nu-i mai rămăseseră decât semnele unei epuizări generale.

— Ah, domnule doctor, spune funcţionarul, rău am făcut. Dar o s-o iau de la cap. Ţin minte totul, o să vedeţi.

— Să aşteptăm, i-a spus Rieux lui Tarrou.

Dar, la amiază, nimic nu se schimbase. Seara, Grand putea fi socotit salvat. Rieux nu înţelegea nimic din această înviere.

Cam în aceeaşi vreme totuşi, i se adusese lui Rieux o bolnavă, a cărei stare el o socoti disperată, şi pe care a izolat-o imediat la sosirea ei în spital. Fata era în plin delir şi prezenta simptomele ciumei pulmonare. Dar a doua zi dimineaţa febra scăzuse. Doctorul a crezut că recunoaşte, ca şi în cazul lui Grand, ameliorarea matinală pe care experienţa îl obişnuise s-o considere drept un semn rău. La prânz, totuşi, febra nu se urcase. Seara crescuse doar cu câteva linii şi, a doua zi dimineaţa, dispăruse. Fata, cu toate că era slăbită, respira cu uşurinţă în patul ei. Rieux i-a spus lui Tarrou că era salvată împotriva tuturor regulilor. Dar în cursul săptămânii, patru cazuri asemănătoare s-au prezentat la secţia doctorului.

La sfârşitul aceleiaşi săptămâni, bătrânul astmatic l-a primit pe doctor şi pe Tarrou cu toate semnele unei mari agitaţii.

— Gata, spunea el, ies iar.

— Cine?

— Ei, cine! şobolanii!

Din aprilie încoace nici un şobolan mort nu mai fusese descoperit.

— Oare o s-o luăm de la capăt ? îi spuse Tarrou lui Rieux.

Bătrânul îşi freca mâinile.

— Să-i vezi alergând! E o plăcere.

El văzuse doi şobolani vii intrând la el prin uşa dinspre stradă. Vecinii îi spuseseră că şi la ei îşi făcuseră apariţia guzganii. Prin unele poduri se auzea din nou zdrăngăneala lor, uitată de luni întregi. Rieux aştepta publicarea statisticilor generale care avea loc la începutul fiecărei săptămâni. Ele relevau un recul al molimei.

V

Cu toate că această bruscă repliere a bolii era nesperată, concetăţenii noştri nu s-au grăbit să se bucure. Lunile care abia trecuseră, deşi sporiseră dorinţa lor de eliberare, îi învăţaseră să fie prudenţi şi îi obişnuiseră să conteze din ce în ce mai puţin pe un sfârşit apropiat al epidemiei. Totuşi, acest fapt nou era pe toate buzele, şi, în adâncul inimilor, clocotea o mare speranţă nemărturisită. Toate celelalte treceau pe planul al doilea. Noile victime ale ciumei cântăreau foarte puţin pe lângă acest fapt exorbitant: statisticile scăzuseră. Unul din semnele că epoca sănătăţii, fără a fi sperată în mod deschis, era totuşi aşteptată în secret, era faptul că, începând din acest moment, concetăţenii noştri vorbeau bucuroşi, deşi cu un aer de indiferenţă, despre modul în care se va organiza viaţa după ciumă.

Toată lumea era de acord în a gândi că părţile plăcute ale vieţii dinainte nu vor fi regăsite dintr-o dată şi că era mai uşor să distrugi decât să construieşti. Apreciau doar că aprovizionarea însăşi putea să fie puţin ameliorată şi că în felul acesta ar scăpa de grija cea mai presantă. Dar, de fapt, sub aceste remarci neînsemnate o speranţă nesăbuită se dezlănţuia în acelaşi timp şi cu atâta forţă, încât concetăţenii noştri îşi dădeau uneori seama de ea şi se grăbeau atunci să afirme că, oricum, izbăvirea nu era hotărâtă pentru a doua zi. Şi, într-adevăr, ciuma nu se opri a doua zi, dar, în aparenţă, ea îşi pierdea puterile mai repede decât s-ar fi putut în mod raţional să se spere. În primele zile ale lui ianuarie, frigul se instalase cu o stăruinţa neobişnuită şi părea chiar să se cristalizeze deasupra oraşului. Şi, cu toate acestea, niciodată cerul nu fusese atât de albastru. Timp de zile întregi splendoarea lui imuabilă şi îngheţată a inundat oraşul cu o lumină perpetuă. În acest aer purificat, în trei săptămâni, şi prin prăbuşiri succesive, ciuma părea că se istovise în cadavrele din ce în ce mai puţin numeroase pe care le alinia. Ea şi-a pierdut, într-un interval scurt de timp, aproape în întregime forţele pe care le acumulase de luni şi luni. Văzând-o ratând victime desemnate, ca Grand sau ca fata din spitalul lui Rieux, ajungând timp de două-trei zile la paroxism în unele cartiere, în timp ce dispărea complet din altele, înmulţindu-şi prada lunea iar miercurea lăsând-o să-i

scape aproape cu totul, văzând-o astfel gâfâind sau năpustindu-se, ai fi zis că se dezorganiza de enervare şi de lehamite, că pierdea, o dată cu stăpânirea de sine, eficacitatea matematică şi supremă care constituise forţa ei. Serul lui Castel cunoştea deodată o serie de reuşite care-i fuseseră refuzate până acum. Fiecare dintre măsurile luate de medici, şi care înainte nu dădeau nici un rezultat, păreau să lovească deodată în plin. Se părea că ciuma era, la rândul ei, hăituită, şi că slăbiciunea ei bruscă dădea tărie armelor tocite care îi fuseseră opuse până atunci. Din vreme în vreme numai, boala se încrâncena şi, într-un fel de tresărire oarbă, răpunea trei sau patru bolnavi în a căror vindecare se sperase. Ei erau ghinionişti ai ciumei, cei pe care ea îi ucidea în plină speranţă. A fost cazul judecătorului Othon care a trebuit evacuat din tabăra de carantină, şi Tarrou spusese într-adevăr despre el că nu avusese noroc, fără să se poată şti însă dacă se gândea la moartea sau la viaţa judecătorului.

Dar, în ansamblu, infecţia bătea în retragere pe toată linia şi comunicatele prefecturii, care dăduseră mai întâi naştere unei timide şi secrete speranţe, au confirmat până la urmă, în mintea publicului, convingerea că victoria era dobândită şi că boala părăsea poziţiile. În realitate, era greu de hotărât dacă că era o victorie. Erai numai obligat să constaţi că boala părea să plece aşa cum venise. Strategia care i se opunea nu se schimbase, ineficace ieri şi aparent reuşită astăzi. Aveai doar impresia că maladia se istovise ea însăşi sau poate că se replia după ce îşi atinsese toate obiectivele. Într-un fel, rolul ei se sfârşise.

Ai fi spus cu toate acestea că nimic nu era schimbat în oraş. Mereu tăcute în timpul zilei, străzile erau invadate seara de aceeaşi mulţime, doar că acum dominau paltoanele şi fularele. Cinematografele şi cafenelele făceau aceleaşi afaceri. Dar, privind mai de aproape, puteai să observi că figurile erau mai destinse şi că uneori zâmbeau. Şi aveai ocazia să constaţi că până atunci nimeni nu zâmbise pe străzi. În realitate, vălul opac, care de luni de zile înconjura oraşul, fusese sfâşiat şi, în fiecare luni, oricine putea să constate, după ştirile radioului, că ruptura se mărea, şi că, în sfârşit, se va putea răsufla. Era încă doar o uşurare total negativă şi care nu se manifesta pe faţă. Dar în timp ce înainte nu s-ar fi aflat, fără oarecare neîncredere, că plecase un tren sau că sosise un vapor, sau că va fi din nou

autorizată circulaţia automobilelor, anunţul acestor evenimente la mijlocul lui ianuarie n-ar fi provocat, dimpotrivă, nici o surpriză. Era puţin lucru, fără îndoială. Dar această uşoară nuanţă exprima de fapt uriaşele progrese făcute de concetăţenii noştri pe calea speranţei, se poate spune, de altfel, că, începând din momentul în care cea mai infimă speranţă a devenit posibilă pentru populaţie, se sfârşise cu domnia efectivă a ciumei.

Nu este mai puţin adevărat că în tot cursul lunii ianuarie, concetăţenii noştri au reacţionat într-un fel contradictoriu. Şi anume, ei au trecut, rând pe rând, de la excitare la depresiune. Astfel, au fost înregistrate noi tentative de evadare, chiar în momentul în care statisticile erau cele mai favorabile. Lucrul a surprins mult autorităţile şi chiar posturile de gardă, având în vedere că cea mai mare parte a evadărilor reuşiseră. De fapt, oamenii care evadau în aceste momente dădeau ascultare unor sentimente fireşti. Datorită ciumei, la unii se înrădăcinase un scepticism adânc, de care nu se puteau dezbăra. Speranţa nu mai acţiona asupra lor. Chiar atunci când vremea ciumei trecuse, ei continuau să trăiască conform normelor ei. Aceştia rămăseseră în urma evenimentelor. La alţii, dimpotrivă, şi aceştia se recrutau mai ales dintre cei care trăiseră până atunci despărţiţi de fiinţele pe care le iubeau, după acest lung timp de claustrare şi de descurajare, vântul speranţei care se ridica aprinsese o febră şi o nerăbdare care le răpise orice stăpânire de sine. Îi apuca un fel de panică la gândul că puteau, atât de aproape de ţintă, să moară, că nu vor revedea fiinţa pe care o iubeau şi că nu vor fi răsplătiţi pentru aceste lungi suferinţe. Deşi luni întregi perseveraseră în aşteptare cu o tenacitate obscură, în ciuda închisorii şi a exilului, cea dintâi speranţă fusese suficientă ca să distrugă ceea ce disperarea şi teama nu putuseră stârbi. Ei s-au năpustit, ca nişte scoşi din minţi, s-o ia înaintea ciumei, incapabili să-i ţină pasul până în ultima clipă.

În acelaşi timp, de altminteri, s-au manifestat şi semne spontane de optimism. Astfel a fost înregistrată o scădere sensibilă a preţurilor. Din punctul de vedere al economiei pure, această mişcare era inexplicabilă. Greutăţile rămâneau aceleaşi, formalităţile de carantină fuseseră menţinute la porţi şi aprovizionarea era departe de a fi ameliorată. Se asista deci la un fenomen pur moral, ca şi cum retragerea ciumei se răsfrângea pretutindeni. În acelaşi timp, optimismul se întindea

asupra celor care trăiseră înainte în grup şi pe care boala îi silise să se despartă. Cele două mănăstiri ale oraşului au început să se reconstituie, şi viaţa comună din ele a putut fi reluată. Acelaşi lucru s-a întâmplat cu militarii, care au fost din nou adunaţi în cazărmile rămase libere: ei au reînceput o viaţă normală de garnizoană. Aceste fapte mărunte erau semne mari

Populaţia a trăit în această agitaţie secretă până la 25 ianuarie, în săptămâna aceea, statisticile au scăzut atât de mult încât, după consultarea comisiei medicale, prefectura a anunţat că epidemia se putea considera aproape gâtuită. Comunicatul adăuga, este adevărat, dintr-un spirit de prudenţă pe care populaţia nu putea să nu-l aprobe, că porţile oraşului vor mai rămâne închise încă două săptămâni, şi măsurile profilactice menţinute timp de o lună. În timpul acestei perioade, la cel mai mic semn că pericolul ar putea să revină, "*status-quo-ul* trebuia să fie menţinut şi măsurile precedente reluate". Toată lumea a fost însă de acord să considere aceste adăugiri ca pe nişte clauze de stil şi, în seara de 25 ianuarie, un neastâmpăr de veselie copleşise oraşul. Pentru a se alătura bucuriei generale, prefectul dăduse ordin să se revină la iluminaţia pe care o avusese oraşul înainte de ciumă. Sub un cer rece şi pur, concetăţenii noştri s-au revărsat atunci în grupuri zgomotoase şi vesele pe străzile pline de lumină.

Desigur, în multe case obloanele rămăseseră trase şi unele familii şi-au petrecut în tăcere această seară pe care alţii o încărcau de strigăte. Cu toate astea, pentru mulţi dintre aceşti oameni în doliu, sentimentul de uşurare era totuşi adânc, fie pentru că teama de a vedea răpuse alte rude era în sfârşit potolită, fie pentru că sentimentul conservării lor personale nu mai era in stare de alarmă. Dar familiile care trebuiau să rămână cele mai străine de bucuria generală au fost, indiscutabil, acelea care, chiar în acest moment, aveau un bolnav în luptă cu ciuma într-un spital şi care, în casele de carantină sau acasă, aşteptau ca flagelul să sfârşească într-adevăr cu ele aşa cum sfârşise cu ceilalţi. Aceste familii trăgeau desigur nădejde, dar făceau din ea o provizie pe care o ţineau în rezervă, şi din care îşi interziceau să consume înainte de a avea cu adevărat dreptul s-o facă. Şi această aşteptare, această veghe tăcută, la jumătate de drum între agonie şi bucurie, li se părea şi mai feroce în mijlocul jubilării generale.

Dar aceste excepţii nu scădeau cu nimic satisfacţia celorlalţi. Fără îndoială, ciuma încă nu se sfârşise şi avea s-o dovedească. Totuşi, în imaginaţia tuturor, trenurile plecau, cu săptămâni înainte, şuierând pe şine fără sfârşit şi vapoarele brăzdau mări luminoase. A doua zi, spiritele aveau să fie mai liniştite şi îndoielile aveau să renască. Dar, pentru moment, întregul oraş se urnea, părăsea locurile închise, întunecate şi nemişcate în care îşi înfipsese rădăcinile de piatră şi se punea în sfârşit în mişcare cu încărcătura lui de supravieţuitori. În seara aceea, Tarrou şi Rieux, Rambert şi ceilalţi mergeau în mijlocul mulţimii şi simţeau şi ei cum le fuge pământul de sub picioare. Multă vreme după ce părăsiseră bulevardele, Tarrou şi Rieux auzeau încă această bucurie urmărindu-i, chiar în ceasul în care treceau pe străduţe pustii, de-a lungul ferestrelor cu obloanele trase. Şi, din pricina oboselii lor, ei nu puteau să deosebească această suferinţă care se prelungea dincolo de obloane, de bucuria care umplea străzile puţin mai încolo. Izbăvirea care se apropia avea un chip care amesteca râsul cu lacrimile.

Într-un moment în care rumoarea a devenit mai puternică şi mai veselă, Tarrou se oprise. Pe asfaltul întunecat, o formă alerga sprintenă. Era o pisică, prima care a fost văzută iar, din primăvară până acum. Ea a rămas o clipă nemişcată în mijlocul şoselei, a şovăit, şi-a lins laba, a trecut-o iute peste urechea dreaptă, şi-a văzut mai departe de treburile ei, şi, neauzită, a pierit în noapte. Tarrou zâmbeşte. Bătrânelul o să fie şi el mulţumit.

Dar în momentul în care ciuma părea să se îndepărteze pentru a se întoarce în vizuina necunoscută din care ieşise în tăcere, exista cel puţin unul în oraş pe care această plecare îl arunca într-o stare de consternare, şi acesta era Cottard, dacă e să ne luăm după carnetele lui Tarrou.

La drept vorbind, aceste carnete devin destul de bizare începând din momentul în care statisticile au început să scadă. Poate să fie din pricina oboselii, dar scrisul devine greu de citit şi se trece prea des de la un subiect la altul. În plus, şi pentru întâia oară, aceste carnete sunt lipsite de obiectivitate, şi fac loc unor consideraţii personale. Găseşti astfel, în mijlocul unor pasaje destul de lungi, privitoare la cazul Cottard, un mic raport

asupra bătrânului cu pisicile. Dacă e să-l credem pe Tarrou, ciuma nu micşorase niciodată cu nimic consideraţia lui pentru acest personaj care îl interesa după epidemie aşa cum îl interesase şi înainte, şi cum, din nefericire, n-o să mai poată să-l intereseze în viitor, deşi propria lui bunăvoinţă, a lui Tarrou, nu va fi în cauză. Căci el încercase să-l revadă. Câteva zile după seara de 25 ianuarie, se postase în colţul străduţei. Pisicile erau aci, exacte la întâlnire, încălzindu-se în bălţile de soare. Dar, la ora obişnuită, obloanele rămăseseră închise cu încăpăţânare. În cursul zilelor următoare, Tarrou nu le-a mai văzut niciodată deschise. El conchise în mod curios că bătrânelul era jignit sau mort, că, dacă era jignit, era pentru că se gândea că are dreptate şi că ciuma îi făcuse o nedreptate — dar dacă era mort, trebuia să te întrebi în legătură cu el, ca şi cu bătrânul astmatic, dacă nu fusese un sfânt. Tarrou nu credea acest lucru, dar considera că există în cazul bătrânului o "indicaţie". "Poate, se spunea în carnete, nu este cu putinţă să ajungi decât la nişte aproximaţii de sfinţenie. În acest caz ar trebui să te mulţumeşti cu un satanism modest şi caritabil."

Amestecate tot cu observaţiile privitoare la Cottard, poţi găsi în carnete şi numeroase însemnări, adesea risipite, dintre care unele îl privesc pe Grand, acum convalescent şi care se apucase din nou de lucru ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, iar altele o evocă pe mama doctorului Rieux. Cele câteva conversaţii care se datorau faptului că Tarrou locuia în acelaşi apartament cu fiul ei, unele atitudini ale bătrânei, zâmbetul ei, observaţiile ei asupra ciumei sunt notate cu scrupulozitate. Tarrou insista mai ales asupra modestei doamne Rieux; asupra modului pe care-l avea de-a exprima totul în fraze simple; asupra preferinţei deosebite pe care o arăta pentru o anumită fereastră care dădea în strada liniştită, şi îndărătul căreia, ţinându-se cam ţeapănă, se aşeza în fiecare seară, cu mâinile odihnindu-se şi privirea atentă, până ce amurgul cuprindea odaia, făcând din ea o umbră neagră în lumina cenuşie care se întuneca puţin câte puţin şi topea atunci silueta ei nemişcată; asupra sprintenelii cu care ea se deplasa dintr-o odaie în alta; asupra bunătăţii ei de care nu-i dăduse niciodată lui Tarrou dovezi precise, dar a cărei licărire el o recunoştea în tot ceea ce făcea sau spunea ea; asupra faptului, în sfârşit, că, după părerea lui, ea ştia totul fără să stea să chibzuiască în mod

deosebit şi că, cu atâta tăcere şi umbră, ea putea să rămână la înălţimea oricărei lumini, fie ea şi aceea a ciumei. Aici, de altfel, scrisul lui Tarrou dădea semne ciudate de cedare. Rândurile care urmau erau greu de citit şi, parcă pentru a da o nouă dovadă a acestei cedări, ultimele cuvinte erau cele dintâi cuvinte personale: "Mama mea era astfel, iubeam în ea aceeaşi modestie şi ca ea am vrut totdeauna să ajung. Nu pot spune că a murit acum opt ani. S-a tras doar puţin mai mult deoparte, ca de obicei, şi, când m-am întors, ea nu mai era acolo."

Dar trebuie să ne întoarcem la Cottard. De când statisticile erau în scădere, acesta îi făcuse mai multe vizite doctorului Rieux, invocând diverse pretexte. Dar, în realitate, de fiecare dată îi cerea lui Rieux pronosticuri asupra mersului epidemiei. "Credeţi că poate să înceteze aşa deodată, fără să ne prevină ?" Cottard era sceptic asupra acestui punct, sau cel puţin aşa spunea. Întrebările lui repetate păreau să indice însă o convingere mai puţin fermă, pe la mijlocul lui ianuarie, Rieux îi răspunsese într-un mod destul de optimist. Şi de fiecare dată, aceste răspunsuri, în loc să-l bucure pe Cottard, scoseseră din el la iveală reacţii variabile în funcţie de zile, dar care mergeau de la proastă dispoziţie până la descurajare. Datorită acestui fapt, doctorul ajunsese să-i spună că, în ciuda indicaţiilor favorabile date de statistici, era mai bine să nu se proclame încă victoria.

— Cum s-ar zice, observase Cottard, nu se ştie nimic, poate să reînceapă de la o zi la alta ?

— Da, după cum e posibil ca şi mişcarea de vindecare să se accelereze.

Această incertitudine, care neliniştea pe toata lumea, îi produsese lui Cottard o uşurare vizibilă şi, în prezenţa lui Tarrou, el se angaja cu negustorii din cartierul lui în conversaţii în care încerca să răspândească opinia lui Rieux. E adevărat că nu-i era greu s-o facă. Fiindcă după înfrigurarea primelor victorii, în multe spirite revenise o îndoială care avea să supravieţuiască surescitării provocate de declaraţia prefecturii. Pe Cottard îl liniştea spectacolul acestei îngrijorări. Aşa cum alteori se şi descuraja. "Da, îi spunea el lui Tarrou, vor sfârşi prin a deschide porţile. Şi o să vedeţi, cu toţii mă vor părăsi."

Până la 25 ianuarie, toată lumea observase nestatornicia caracterului său. Timp de zile întregi, după ce încercase atât de multă vreme să se pună bine cu cartierul şi cu toţi cei pe care îi

cunoştea, se certa violent cu ei. În aparenţă, cel puţin, el se retrăgea atunci din lume şi, de la o zi la alta, începea să trăiască asemenea unui sălbatic Nu-l mai vedeai la restaurant, nici la teatru, nici în cafenelele care-i plăceau. Şi, cu toate astea, el nu părea să regăsească viaţa măsurată şi obscură pe care o ducea înainte de epidemie. Trăia complet retras în apartamentul lui şi i se aducea masa de la un restaurant vecin. Seara numai, ieşea pe furiş, cumpărându-şi cele necesare, ieşind apoi din magazine pentru a fugi repede pe străzi singuratice. Dacă Tarrou îl întâlnea atunci, nu putea scoate de la el decât monosilabe. Apoi, fără trecere, redevenea sociabil, vorbind fără măsură despre ciumă, solicitând părerea fiecăruia şi pierzându-se din nou în fiecare seară, bucuros, în valul mulţimii.

În ziua declaraţiei date de prefectură, Cottard dispăruse cu totul din circulaţie. Două zile mai târziu, Tarrou l-a întâlnit rătăcind pe străzi. Cottard i-a cerut să-l însoţească până la marginea oraşului. Tarrou, care se simţea deosebit de obosit de ziua pe care o petrecuse, a şovăit. Dar celălalt a insistat. Părea foarte agitat, gesticula în mod dezordonat, vorbind repede şi tare. L-a întrebat pe Tarrou dacă într-adevăr crede că declaraţia prefecturii pune capăt ciumei. Bineînţeles, Tarrou considera că o declaraţie administrativă nu era suficientă prin ea însăşi pentru a opri un flagel, dar era logic să crezi că epidemia, cu excepţia neprevăzutului, avea să înceteze.

— Da, spunea Cottard, cu excepţia neprevăzutului. Şi există întotdeauna neprevăzutul.

Tarrou i-a atras atenţia că, de altfel, prefectura prevăzuse întrucâtva neprevăzutul, prin faptul că instituise un termen de două săptămâni până la deschiderea porţilor.

— Şi bine a făcut, a spus Cottard, mereu sumbru şi agitat, pentru că după felul în care merg lucrurile, s-ar putea foarte bine să fi vorbit în vânt.

Tarrou găsea lucrul posibil, dar se gândea că era mai bine totuşi să fie luată în consideraţie viitoarea deschidere a porţilor şi întoarcerea la o viaţă normală.

— Să admitem, i-a spus Cottard, să admitem, dar ce numiţi dumneavoastră întoarcerea la o viaţă normală ?

— Filme noi la cinematograf, spune Tarrou zâmbind.

Dar Cottard nu zâmbea. El voia să ştie dacă se putea crede că ciuma n-o să schimbe nimic în oraş, adică dacă totul o

să înceapă, ca înainte, de la capăt, ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat. Tarrou credea că ciuma o să schimbe şi în acelaşi timp n-o să schimbe oraşul, că, bineînţeles, cea mai puternică dorinţă a concetăţenilor noştri era şi va fi să se poarte ca şi când nimic nu s-ar fi schimbat şi că, prin urmare, nimic, într-un sens, nu se va schimba, dar că, în alt sens, nu se poate uita totul, chiar dacă ar voi lumea, şi ciuma o să lase urme, cel puţin în inimi. Micul rentier a declarat categoric că pe el nu-l interesa inima şi că de asta se sinchisea chiar cel mai puţin. Ceea ce-l interesa pe el era să ştie dacă administraţia n-o să fie transformată, dacă, de pildă, toate serviciile or să funcţioneze ca şi în trecut. Şi Tarrou a trebuit să admită că nu ştia despre asta nimic. După părerea lui era de presupus că toate aceste servicii, perturbate în timpul epidemiei, or să aibă puţin de furcă până or să-şi reia atribuţiile. S-ar putea de asemenea crede că se vor pune o groază de probleme noi care vor face necesară cel puţin o reorganizare a vechilor servicii.

— A! a spus Cottard, e posibil, într-adevăr, toată lumea va trebui să ia totul de la început.

Cei doi plimbăreţi ajunseseră aproape de casa lui Cottard. Acesta se însufleţise, se silea să fie optimist. Îşi închipuia oraşul reîncepând să trăiască, ştergându-şi trecutul şi luând-o de la zero.

— Aşa e, spune Tarrou. La urma urmei, lucrurile or să se aranjeze poate şi pentru dumneata. Într-un anume fel, va fi vorba de o viaţă nouă.

Se aflau înaintea uşii şi îşi strângeau mâinile.

— Aveţi dreptate, spunea Cottard, din ce în ce mai agitat, s-o luăm de la zero, ar fi bine.

Dar, în umbra culoarului, se iviseră doi oameni. Tarrou abia a avut timpul să-l audă pe însoţitorul său întrebându-se ce puteau să vrea tipii ăia. Tipii, care aveau înfăţişarea unor funcţionari dichisiţi, îl întrebau într-adevăr pe Cottard dacă se numea chiar Cottard şi acesta, scoţând un soi de exclamaţie înăbuşită, s-a răsucit pe călcâie şi s-a înfundat în noapte fără ca, nici ceilalţi, nici Tarrou, să fi avut timpul să schiţeze vreun gest. După ce trecuse surpriza, Tarrou i-a întrebat pe cei doi oameni ce voiau. Ei şi-au luat un aer rezervat şi politicos, au spus că era vorba de nişte informaţii şi au plecat fără grabă, în direcţia în care o luase Cottard.

Întors acasă, Tarrou relată aceasta scenă şi imediat (scrisul o dovedea îndeajuns) notă oboseala sa. Adăuga că avea încă multe de făcut, dar că asta nu era un motiv ca să nu fie pregătit şi se întreba, tocmai, dacă era pregătit. El răspundea, încheind, şi aici carnetele lui Tarrou se terminau, că există totdeauna un ceas al zilei şi al nopţii când un om e laş şi că lui nu-i era frică decât de ceasul acela.

A treia zi, la câtva timp înaintea deschiderii porţilor, doctorul Rieux se întorcea acasă, pe la prânz, întrebându-se dacă o să găsească telegrama pe care o aştepta. Cu toate că zilele erau pentru el la fel de istovitoare ca şi în cea mai grea perioadă a ciumei, aşteptarea eliberării definitive îi risipise şi lui orice oboseală. Spera acum şi se bucura. Nu poţi să-ţi soliciţi mereu voinţa şi să fii mereu încordat şi e o fericire să dezlegi în sfârşit, într-o efuziune, acest snop de energie strâns pentru luptă. Dacă telegrama aşteptată îi aducea şi ea veşti bune, Rieux putea s-o ia de la început. Şi el era de părere că toată lumea trebuie s-o ia de la început.

Trecu pe dinaintea odăiţei portarului. Noul portar, cu faţa lipită de gemuleţ, i-a zâmbit. Urcând scările, Rieux se gândea la înfăţişarea acestuia, gălbejită de oboseli şi lipsuri.

Da, o s-o ia de la început când abstracţiunea se va fi încheiat şi, cu puţin noroc... Dar chiar în acelaşi moment el deschidea uşa şi mama îi ieşea în întâmpinare să-l anunţe că domnul Tarrou nu se simţea bine. Se sculase de dimineaţă, dar nu putuse să iasă şi tocmai se culcase din nou. Doamna Rieux era îngrijorată.

— Poate că nu e nimic grav, spune fiul ei.

Tarrou era întins cât era de lung, capul lui greu apăsa perna, pieptul puternic i se desena sub grosimea păturilor. Avea febră, avea dureri de cap. I-a spus lui Rieux că era vorba de simptome vagi care puteau să fie foarte bine cele ale ciumei.

— Nu, nimic precis încă, spune Rieux după ce l-a examinat.

Dar Tarrou era devorat de sete. Pe culoar, doctorul i-a spus mamei sale că putea să fie începutul ciumei.

— O ! spune ea, nu se poate, tocmai acum !

Şi apoi, numaidecât:

— Să-l ţinem aici, Bernard.

Rieux reflecta:

— N-am dreptul, spune el. Dar porţile se vor deschide. Cred că ar fi primul drept pe care mi l-aş asuma, dacă n-ai fi tu aici.

— Bernard, spune ea, ţine-ne pe amândoi aici. Ştii bine că tocmai m-am vaccinat din nou.

Doctorul spune că şi Tarrou era vaccinat, dar că, poate din pricina oboselii, probabil că a omis să-şi facă ultima injecţie cu ser şi a uitat să-şi ia anumite precauţii.

Rieux se şi îndrepta spre cabinetul lui. Când s-a întors în odaie, Tarrou a văzut că ţinea în mână fiole mari de ser.

— A, asta e deci, spune el.

— Nu, dar e o precauţie.

Drept orice răspuns, Tarrou îşi întinse braţul şi a îndurat interminabila injecţie pe care el însuşi o făcuse altor bolnavi.

— O să vedem diseară, spune Rieux şi l-a privit pe Tarrou drept în faţă.

— Şi izolarea, Rieux ?

— Nu e deloc sigur că ai ciumă.

Tarrou a zâmbit cu greutate.

— E prima oară când văd injectându-se un ser fără să se ordone în acelaşi timp izolarea.

Rieux s-a întors cu spatele.

— Mama şi cu mine o să te îngrijim. O să-ţi fie mai bine aici.

Tarrou a tăcut şi doctorul, care aranja fiolele, aştepta ca el să vorbească pentru a se întoarce cu faţa. În cele din urmă s-a îndreptat spre pat. Bolnavul îl privea. Chipul lui era obosit, dar ochii lui cenuşii erau calmi. Rieux i-a zâmbit.

— Dormi dacă poţi. Mă întorc repede.

Ajuns la uşă, a auzit glasul lui Tarrou care îl chema. Se întoarce spre el.

Dar Tarrou părea să se lupte cu gândul pe care trebuia să-l exprime şi nu-l putea exprima.

— Rieux, a rostit el sfârşit, va trebui să-mi spui tot, am nevoie de asta.

— Îţi promit.

Celălalt îşi strâmbă puţin chipul lui masiv într-un zâmbet.

— Mulţumesc. N-am chef să mor, o să lupt. Dar dacă partida e pierdută, vreau să sfârşesc cum trebuie.

Rieux se apleacă şi-i strânge umărul.

— Nu, zise el. Ca să devii un sfânt, trebuie să trăieşti. Luptă!

În timpul zilei, frigul, care fusese viu, a mai scăzut, dar ca să facă loc, după-amiază, averselor violente de ploaie şi de grindină. La asfinţit cerul s-a înseninat puţin şi frigul se făcuse mai pătrunzător. Rieux s-a întors acasă seara fără să-şi scoată paltonul, a intrat în odaia prietenului său. Mama tricota. Tarrou părea să nu se fi mişcat deloc, dar buzele lui, albite de febră, erau semnul luptei pe care o dădea.

— Ei ? spune doctorul.

Tarrou îşi înălţă puţin, peste pături, umerii lui puternici.

— Ei, zise el, pierd partida.

Doctorul s-a aplecat asupra lui. Sub pielea care frigea se formaseră ganglioni, pieptul lui părea să răsune de toate zgomotele unei forje subterane. În mod ciudat, Tarrou prezenta cele două serii de simptome. Ridicându-se, Rieux spune că serul n-avusese încă timp să-şi facă tot efectul. Dar un nou val de febră tocmai îl cuprinde şi bolnavului i s-au oprit în gât cele câteva cuvinte pe care încerca să le rostească.

După cină, Rieux şi mama lui au venit şi s-au aşezat lângă bolnav. Noaptea începea cu luptă pentru el, şi Rieux ştia că această grea bătălie cu îngerul ciumei avea să dureze până în zori. Umerii puternici şi pieptul larg al lui Tarrou nu erau cele mai bune arme ale sale, ci mai degrabă sângele lui pe care Rieux îl făcuse să ţâşnească adineauri sub acul seringii, şi, în acest sânge, acel ceva care era mai tainic decât sufletul şi pe care nici o ştiinţă nu-l putea da în vileag. Şi el trebuia doar să se uite cum lupta prietenul său. Cât despre ceea ce avea de făcut el, abcesele de care trebuia să aibă grijă, întăritoarele pe care trebuia să i le administreze, multe luni de eşecuri repetate îl învăţaseră să le aprecieze eficacitatea. Singura lui sarcină, într-adevăr, era să dea ocazii favorabile acestui hazard care prea adesea nu se sinchisea decât provocat. Şi trebuia ca acest hazard să se sinchisească. Căci Rieux se găsea înaintea unei feţe a ciumei care îl deconcerta. O dată mai mult, ea se silea să dejoace planurile de luptă folosite împotriva ei, apărea în locurile unde nu era aşteptată, ca să dispară din acelea unde

părea bine instalată. O dată mai mult ea se străduia să uimească.

Tarrou lupta, nemişcat. Nici o singură dată, în cursul nopţii, el nu opuse agitaţia asalturilor febrei, luptând doar prin robusteţe şi prin tăcere. Şi de asemenea nici o singură dată nu vorbi, mărturisind astfel, în felul său, că nu-i mai stătea în putinţă să se sustragă bolii. Rieux urmărea fazele bătăliei doar după ochii prietenului său, rând pe rând deschişi sau închişi, cu pleoapele mai strânse pe globul ocular sau dimpotrivă, destinse, cu privirea fixată asupra unui obiect sau întoarsă asupra doctorului şi a mamei lui. De fiecare dată când doctorul întâlnea această privire, Tarrou zâmbea, cu un mare efort.

Într-o vreme s-au auzit paşi grăbiţi pe stradă. Păreau să fugă dinaintea unui bubuit îndepărtat care se apropia încetul cu încetul şi care a sfârşit prin a umple strada cu şiroaiele lui: ploaia reîncepea, amestecată curând cu o grindină care se izbea de trotuare. Marile draperii s-au vălurit înaintea ferestrei, în umbra odăii, Rieux, un moment distrat de zgomotul ploii, îl contempla din nou pe Tarrou, luminat de o lampă de pat. Mama lui tricota, ridicând din când în când capul ca să se uite la bolnav. Doctorul făcuse acum tot ceea ce era de făcut. După ploaie, tăcerea s-a materializat parcă în odaie, plină doar de tumultul fără glas al unui război invizibil. Crispat de nesomn, doctorul îşi închipuia că aude, la marginea tăcerii, şuieratul uşor şi regulat care îl însoţise în timpul întregii epidemii. I-a făcut mamei lui un semn ca s-o determine să se culce. Ea a refuzat cu o mişcare a capului şi privirile i s-au luminat, apoi a examinat cu grijă, în vârful andrelelor, un ochi tricotat de care nu era sigură. Rieux s-a ridicat să-i dea bolnavului de băut, s-a întors şi s-a aşezat.

Câţiva trecători, profitând de acalmie, păşeau zoriţi pe trotuar. Zgomotul paşilor descreştea şi ei se îndepărtau; pentru întâia oară doctorul şi-a dat seama că această noapte plină de oameni care se plimbau târziu şi lipsită de sunetele sirenelor ambulanţelor semăna cu cele de altădată. Era o noapte eliberată de ciumă. Şi se părea că molima, gonită de frig, de lumini şi de mulţime ieşise din adâncimile întunecate ale oraşului şi se refugiase în această odaie caldă ca să dea ultimul ei asalt asupra trupului inert al lui Tarrou. Flagelul nu mai răscolea cerul oraşului. Dar şuiera încet în aerul greu al

încăperii. Pe el îl auzea Rieux de ore întregi. Trebuia aşteptat ca şi aici să se oprească, şi aici ciuma să se declare învinsă.

Puţin înaintea zorilor, Rieux s-a aplecat spre mama lui:

— Va trebui să te culci, ca să poţi să mă înlocuieşti la ora opt. Fă-ţi instilaţii înainte de culcare.

Doamna Rieux s-a ridicat, şi-a aranjat andrelele şi a înaintat spre pat. Tarrou îşi ţinea acum, de câtăva vreme, ochii închişi. Sudoarea îi încreţise părul pe fruntea osoasă. Doamna Rieux suspină şi bolnavul deschide ochii. El vede chipul blând aplecat asupra lui şi, sub valurile mişcătoare ale febrei, zâmbetul tenace apare încă o dată. Dar ochii i s-au închis numaidecât. Rămas singur, Rieux se aşează în fotoliul pe care tocmai îl părăsise mama lui. Strada amuţise şi tăcerea era acum totală. Frigul dimineţii începea să se facă simţit în odaie.

Doctorul aţipise, dar prima trăsură care trecu în zori l-a trezit din somnolenţă. S-a înfiorat şi, uitându-se la Tarrou, a înţeles că avusese loc o pauză şi că bolnavul dormea şi el. Roţile de lemn şi de fier ale trăsurii cu cal se auzeau încă îndepărtându-se. Fereastra era încă neluminată. Când doctorul s-a apropiat de pat, Tarrou îl privea cu nişte ochi fără expresie, ca şi când se găsea încă sub imperiul somnului.

— Ai dormit, nu-i aşa ? l-a întrebat Rieux.

— Da.

— Respiri mai bine ?

— Puţin. Asta poate să însemne ceva ?

Rieux tace şi după un timp:

— Nu, Tarrou, asta nu înseamnă nimic. Ştii, ca şi mine, că apare ameliorarea matinală.

Tarrou confirmă.

— Mulţumesc, spune el. Răspunde-mi totdeauna exact.

Rieux se aşează la picioarele patului. Simţea aproape de el picioarele bolnavului, lungi şi ţepene, asemănătoare membrelor unei statui culcate. Tarrou respira mai tare.

— Febra o să reînceapă, nu-i aşa, Rieux? spune el gâfâind.

— Da, dar la prânz vom şti.

Tarrou închide ochii, părând să-şi adune forţele. O expresie de oboseală se citea pe trăsăturile lui. Aştepta urcarea febrei, care se şi urnea undeva în adâncul lui. Când şi-a deschis

ochii, privirea lui era ştearsă. Nu s-a luminat decât zărindu-l pe Rieux aplecat asupra lui.

— Bea, spunea acesta.

Celălalt a băut şi şi-a lăsat iar capul pe pernă.

— Ţine mult, spune el.

Rieux îi apucă braţul, dar Tarrou, cu privirea întoarsă, nu mai reacţiona. Deodată, febra se revarsă vizibil până pe obraz ca şi când s-ar fi spart nu ştiu ce dig interior. Când privirea lui Tarrou s-a întors spre doctor, acesta îl încuraja cu chipul său încordat. Zâmbetul pe care Tarrou încerca să-l schiţeze, n-a putut să treacă dincolo de maxilarele strânse şi de buzele cimentate de o spumă albicioasă. Dar, pe chipul înţepenit, ochii se aprinseseră cu toată strălucirea curajului.

La orele şapte, doamna Rieux a intrat în odaie. Doctorul se întorsese în birou ca să telefoneze la spital să-i ţină cineva locul. El hotărâse de asemenea să-şi amâne consultaţiile, se întinsese o clipă pe divanul cabinetului său, dar se ridicase aproape imediat şi revenise în odaie. Tarrou avea capul întors spre doamna Rieux. El privea mica umbră chircită lângă el pe un scaun, cu mâinile împreunate pe genunchi. Şi o contempla cu atâta intensitate încât doamna Rieux duse un deget la buze şi s-a ridicat să stingă lampa de la căpătâi. Dar, în spatele perdelelor, ziua se strecura cu rapiditate şi, puţin după aceea, când trăsăturile bolnavului deveniseră vizibile în întunericul odăii, doamna Rieux a putut să-şi dea seama că el o privea mereu. S-a aplecat asupra lui, i-a aranjat perna şi, ridicându-se, i-a pus o clipă mâna pe părul lui umed şi ciufulit. Ea a auzit atunci o voce înăbuşită, venind de departe, spunându-i mulţumesc şi că acum totul era bine. Când ea s-a aşezat din nou, Tarrou închisese ochii şi chipul său istovit, deşi avea gura pecetluită, părea din nou că zâmbeşte.

La prânz febra atinse culmea. Un soi de tuse viscerală scutura corpul bolnavului care începuse să scuipe sânge. Ganglionii încetaseră să se mai umfle. Erau mereu la locul lor, tari ca nişte piuliţe înşurubate în scobitura articulaţiilor şi Rieux socotea imposibilă deschiderea lor. În intervalele febrei şi tusei, Tarrou se uita încă din când în când la prietenii săi. Dar, curând, ochii lui se deschiseră din ce în ce mai rar şi lumina care se reflecta atunci pe chipul său devastat, se stingea tot mai mult. Furtuna care zgâlţâia acest corp cu tresăriri bruşte şi convulsive

îl lumina cu fulgere din ce în ce mai rare şi Tarrou se lăsa târât încet în adâncul acestei furtuni. Rieux nu mai avea înaintea lui decât o mască de-acum încolo inertă, de pe care zâmbetul dispăruse. Această formă umană care îi fusese atât de apropiată, străpunsă acum de lovituri de ţepuşă, arsă de un rău supraomenesc, răsucită de toate vânturile duşmănoase ale cerului, se scufunda sub ochii săi în apele ciumei şi el nu putea să facă nimic contra acestui naufragiu. Trebuia, o dată mai mult, să rămână pe ţărm cu mâinile goale şi inima frântă, fără arme şi fără ajutor pe care să le opună acestui dezastru. Şi la sfârşit, singure lacrimile de neputinţă îl împiedicaseră pe Rieux să-l vadă pe Tarrou întorcându-se brusc cu faţa la perete şi dându-şi sufletul într-un vaiet adânc, ca şi când în fiinţa lui s-ar fi rupt o coardă esenţială.

Noaptea care a urmat nu a mai fost de luptă, ci de tăcere, în această odaie, departe de lume, deasupra acestui corp neînsufleţit, acum îmbrăcat, Rieux simţea plutind acel calm surprinzător care, cu multe nopţi în urmă, pe terasele de deasupra ciumei, urmase atacului porţilor. De pe atunci se gândise la această tăcere care se ridica din paturile în care el lăsase să moară oameni. Pretutindeni era aceeaşi pauză, acelaşi interval solemn, mereu aceeaşi potolire de după bătălii, era tăcerea înfrângerii. Dar aceea care îl învăluia acum pe prietenul lui era atât de compactă, se potrivea atât de perfect cu tăcerea străzilor şi a oraşului eliberat de ciumă, încât Rieux simţea clar că era vorba de astă dată de înfrângerea divină, aceea cu care se sfârşeau războaiele şi care face din pacea însăşi o suferinţă fără vindecare. Doctorul nu ştia dacă în cele din urmă Tarrou îşi găsise pacea sa interioară, dar, în acest moment cel puţin, el credea că ştie că pentru el însuşi această pace nu va mai fi pentru niciodată posibilă, aşa cum nu există armistiţiu pentru mama ruptă de fiul ei sau pentru bărbatul care îşi înmormântează prietenul.

Afară era aceeaşi noapte geroasă, cu stele reci pe un cer limpede şi îngheţat. În odaia semiîntunecoasă se simţea frigul apăsând asupra ferestrelor, marea respiraţie vânătă a unei nopţi polare. Lângă pat, doamna Rieux şedea în atitudinea care îi era familiară, luminată de lampa de la căpătâi. În mijlocul odăii, departe de lumină, Rieux aştepta în fotoliul lui. Se gândea la soţia lui, dar respingea de fiecare dată acest gând.

La începutul serii, paşii trecătorilor răsunară limpede în noaptea rece.

— Ai avut grijă de tot ? îl întrebase doamna Rieux.

— Da, am telefonat.

Îşi reluaseră apoi veghea tăcută. Doamna Rieux îşi privea fiul din vreme în vreme. Când surprindea una din aceste priviri, le zâmbea. În stradă, zgomotele familiare ale nopţii se schimbaseră rând pe rând. Cu toate că nu se dăduse încă autorizaţia, multe maşini circulau din nou. Înghiţeau repede asfaltul, dispăreau şi apoi reapăreau. Glasuri, chemări, din nou tăcerea, pasul unui cal, două tramvaie scârţâind la o curbă, foşnete nesigure şi iarăşi respiraţia nopţii.

— Bernard!

— Da.

— Nu eşti obosit ?

— Nu.

El ştia ce gândea mama lui şi că în acel moment îl iubea. Dar ştia de asemenea că nu e mare lucru să iubeşti pe cineva, sau cel puţin că o iubire nu este niciodată de ajuns de puternică pentru ca să-şi găsească propria ei expresie. Astfel, mama lui şi cu el se vor iubi întotdeauna în tăcere. Şi ea avea să moară la rândul ei — sau el — fără ca, de-a lungul întregii lor vieţi, să fi putut să meargă mai departe în mărturisirea afecţiunii lor. Tot aşa trăise alături de Tarrou şi Tarrou murise în seara aceasta, fără ca prietenia lor să fi avut timp să fie într-adevăr trăită. Tarrou pierduse partida, cum spunea el însuşi. Dar el, Rieux? Se alesese doar cu faptul că putuse să cunoască ciuma şi să şi-o amintească, că putuse să cunoască prietenia şi să şi-o amintească, să cunoască duioşia şi într-o zi să şi-o amintească. Tot ceea ce putea omul să câştige în focul ciumei şi al vieţii erau cunoaşterea şi aducerea aminte. Poate că asta era ceea ce numea Tarrou a câştiga partida.

Din nou trecuse o maşină şi doamna Rieux se mişcase puţin pe scaunul ei. Rieux i-a zâmbit. Ea îi spune că nu era obosită şi adaugă îndată:

— Va trebui să te duci acolo, la munte, să te odihneşti.

— Desigur, mamă.

Da, se va odihni acolo. De ce nu ? Va fi şi ăsta un pretext pentru aduceri-aminte. Dar dacă asta înseamnă să câştigi partida, cât de greu trebuie să fie să trăieşti numai cu ceea ce

ştii şi cu ceea ce îţi aminteşti, lipsit fiind de speranţă. Astfel trăise, fără îndoială, Tarrou, şi Rieux era conştient de cât de sterilă e o viaţă fără iluzii. Nu există pace fără speranţă, iar Tarrou, care nu dădea oamenilor dreptul de a condamna pe cineva, care ştia cu toate astea că nimeni nu se poate împiedica să condamne şi că se întâmplă uneori ca înseşi victimele să fie călăi, Tarrou trăise în sfâşiere şi contradicţii şi nu cunoscuse niciodată speranţa. Oare de aceea voise el să cunoască sfinţenia şi căutase pacea interioară punându-se în serviciul oamenilor? De fapt Rieux nu ştia nimic în această privinţă, şi lucrul avea puţină importanţă. Singurele imagini pe care le va păstra despre Tarrou vor fi cele ale unui om care apuca bine cu ambele mâini volanul maşinii pentru a o conduce sau cele ale acestui trup îndesat, întins acum în nemişcare. O scânteie de viaţă şi o imagine de moarte, aceasta era cunoaşterea.

Iată de ce, fără îndoială, a primit doctorul Rieux, cu linişte, dimineaţa, vestea morţii soţiei lui. Era în birou. Mama lui venise aproape fugind să-i aducă o telegramă, apoi ieşise să dea un bacşiş aducătorului. Când s-a întors, fiul ei ţinea în mână telegrama deschisă. Ea se uita la el, dar el contempla cu încăpăţânare pe fereastră o dimineaţă magnifică ridicându-se deasupra portului.

— Bernard, spune doamna Rieux.

Doctorul o privea cu un aer distrat.

— Telegrama ? întreba ea.

— Da, asta e, a recunoscut medicul. Acum opt zile.

Doamna Rieux şi-a întors capul spre fereastră. Doctorul tăcea. Apoi i-a spus mamei sale să nu plângă, că el se aştepta la asta, dar că îi era greu totuşi. Şi doctorul ştia, pur şi simplu, spunând asta, că suferinţa nu-l surprinsese. De luni întregi şi de două zile, era aceeaşi durere care nu mai contenea.

Porţile oraşului s-au deschis, în sfârşit, în zorii unei dimineţi frumoase de februarie, salutate de populaţie, de ziare, de radio şi de comunicatele prefecturii. Îi rămâne deci povestitorului să se facă cronicarul ceasurilor de bucurie care au urmat acestei deschideri a porţilor, deşi el însuşi era unul dintre aceia cărora nu le era permis să i se alăture cu totul.

Mari serbări erau organizate pentru tot restul zilei şi pentru noapte. În acelaşi timp, trenurile începuseră să fumege în gară, în timp ce, venite din mări îndepărtate, vapoare ancorau acum în portul nostru, arătând în felul lor că această zi era, pentru toţi cei care gemeau că sunt despărţiţi, ziua marii revederi.

E lesne de închipuit aici ce a putut să devină sentimentul despărţirii care fusese trăit de atât de mulţi dintre concetăţenii noştri. Trenurile, care în timpul zilei au intrat în oraşul nostru nu erau mai puţin încărcate decât acelea care au ieşit. Fiecare îşi reţinuse un loc pentru ziua aceea în cursul celor două săptămâni de răgaz, tremurând ca nu cumva să nu fie anulată în ultima clipă hotărârea prefectorală. Unii călători care veneau spre oraş nu erau, de altfel, cu totul dezbăraţi de teamă, căci dacă cunoşteau ei în general soarta celor apropiaţi lor, nu ştiau nimic despre ceilalţi şi despre oraşul însuşi, căruia îi atribuiau o înfăţişare de temut. Dar asta nu era adevărat decât pentru cei pe care pasiunea nu-i consumase în timpul acestui întreg interval de timp.

Cei arşi de pasiune, într-adevăr, erau pradă ideii lor fixe. Un singur lucru se schimbase pentru ei: acest lucru, pe care, de-a lungul lunilor de exil, ar fi vrut să-l silească să treacă mai repede, pe care se mai încăpăţânau încă să-l grăbească, atunci când se aflau de-acum în apropierea oraşului nostru; dimpotrivă, ei doreau acum să-l prelungească şi să-l ţină suspendat, de îndată ce trenul începea să frâneze înainte de oprire. Un sentiment vag şi totodată acut al tuturor acestor luni de viaţă pierdute pentru iubirea lor îi făcea să pretindă în mod tulbure un fel de compensaţie prin care timpul bucuriei să se scurgă de două ori mai repede decât cel al aşteptării. Iar cei care îi aşteptau într-o odaie sau pe peron, ca de pildă Rambert, a cărui soţie, prevenită de săptămâni întregi, făcuse tot ce trebuia pentru a sosi, se aflau în aceeaşi stare de nerăbdare şi de zăpăceală. Căci Rambert aştepta tremurând să confrunte această iubire şi această duioşie, pe care lunile de ciumă le redusese la abstracţie, cu fiinţa vie care fusese suportul acestei iubiri şi duioşii.

El ar fi voit să redevină acelaşi care la începutul epidemiei voise să iasă alergând într-un suflet din oraş şi să se avânte în întâmpinarea celei pe care o iubea. Dar ştia că asta nu mai este

posibil. Se schimbase, ciuma lăsase în el un fel de absenţă pe care încerca din toate puterile s-o nege, şi care totuşi continua să existe în el ca o sursă de nelinişte. Într-un sens, el avea sentimentul că ciuma încetase prea brutal, nu-şi regăsea prezenţa de spirit. Fericirea sosea în goană, evenimentul alerga mai repede decât aşteptarea. Rambert înţelegea că totul îi va fi redat dintr-odată şi că bucuria este o arsură pe care nu o poţi savura.

Toţi, de altfel, mai mult sau mai puţin conştient, erau asemenea lui, şi de toţi trebuie să vorbim. Pe acest peron de gară unde îşi reîncepeau viaţa lor individuală, ei o mai simţeau încă pe cea comună, schimbând între ei priviri şi zâmbete. Dar deîndată ce au văzut fumul trenului, sentimentul de exil se stinse brusc sub aversa de bucurii confuze şi năucitoare. Când trenul s-a oprit, despărţiri nesfârşite care începuseră în unele cazuri tot pe acest peron de gară, au luat sfârşit aici într-o secundă, în clipa în care braţele s-au strâns cu o avariţie exultantă peste trupuri a căror formă vie o uitaseră. Rambert nici nu a avut timp să privească această formă alergând spre el, că ea se şi abătea la pieptul lui. Şi ţinând-o toată în braţe, strângând la inimă un cap din care nu vedea decât părul familiar, el lăsa să-i curgă lacrimile fără să ştie dacă proveneau din fericirea lui prezentă sau dintr-o durere prea multă vreme reprimată, liniştit cel puţin că-l vor împiedica să verifice dacă obrazul ascuns la umărul lui era cel pe care-l visase atâta, sau, dimpotrivă, cel al unei străine. O să-şi dea seama mai târziu dacă bănuiala lui era adevărată. Pentru moment, voia să facă ceea ce făceau toţi cei din jurul lui şi care aveau aerul să creadă că ciuma poate veni şi pleca fără ca asta să schimbe inima oamenilor.

Strânşi unii în alţii, se întoarseră toţi atunci acasă, orbi faţă de restul lumii, triumfând în aparenţă faţă de ciumă, uitând toată mizeria şi de asemenea pe cei care, veniţi şi ei cu acelaşi tren, nu găsiseră pe nimeni si se pregăteau să primească acasă confirmarea unor temeri pe care o lungă tăcere le şi născuse în inima lor. Pentru aceştia din urmă, care nu aveau acum drept tovărăşie decât durerea lor foarte proaspătă, pentru alţii care se dăruiau din acest moment amintirii unei fiinţe dispărute, lucrurile stăteau cu totul altfel, şi sentimentul despărţirii îşi atinsese punctul culminant. Mame, soţi, îndrăgostiţi care

pierduseră orice bucurie o dată cu fiinţa acum rătăcită într-o groapă anonimă sau topită într-o grămadă de cenuşă, pentru toţi aceştia ciuma îşi continua existenţa.

Dar cine se gândea la aceste singurătăţi ? La amiază, soarele, învingând adierile reci care se luptau de dimineaţă să rămână în aer, revărsa asupra oraşului valurile neîntrerupte ale unei lumini nemişcate. Ziua se oprise în loc. De pe vârful colinelor, tunurile fortăreţelor bubuiau fără întrerupere sub cerul imobil. Tot oraşul se năpustise afară pentru a sărbători acest minut chinuit când timpul suferinţelor lua sfârşit şi când timpul uitării încă nu începuse.

Se dansa în toate pieţele. De la o zi la alta circulaţia se mărise considerabil şi maşinile, devenite mai numeroase, circulau cu greu pe străzile invadate. Clopotele oraşului au bătut cu toată puterea întreaga după-amiază. Ele umpleau cu vibraţiile lor un cer albastru şi auriu. În biserici, într-adevăr, erau rostite rugăciuni de mulţumire. Dar, în acelaşi timp, localurile de petrecere erau pline până la refuz şi cafenelele, fără să le pese de ce aveau să facă pe viitor, serveau ultimele lor băuturi alcoolice. În faţa tejghelelor se înghesuia o mulţime de oameni la fel de excitaţi şi, printre ei, numeroase perechi înlănţuite care nu se temeau să se dea în spectacol. Toţi strigau sau râdeau. Provizia de viaţă pe care o făcuseră în timpul acestor luni, când fiecare îşi micşorase cât mai mult arderea sufletului, ei o cheltuiau în această zi care era parcă ziua supravieţuirii lor. A doua zi va începe viaţa însăşi, cu precauţiile ei. Pentru moment, oameni de origini foarte diferite stăteau alături şi fraternizau. Egalitatea pe care prezenţa morţii n-o realizase în fapt, o instaura bucuria eliberării, cel puţin pentru câteva ore.

Dar această banală exuberanţă nu spunea totul şi cei care umpleau străzile la sfârşitul după-amiezii, alături de Rambert. ascundeau adesea sub o atitudine placidă, fericiri mai delicate. Multe perechi şi multe familii, într-adevăr, nu aveau altă înfăţişare decât a oamenilor care se plimbă în mod paşnic. În realitate, cei mai mulţi făceau pelerinaje delicate la locurile pe care suferiseră. Voiau să le arate noilor veniţi semnele izbitoare sau ascunse ale ciumei, urmele istoriei ei. În unele cazuri se mulţumeau să facă pe călăuzele, pe cei care au văzut multe, pe contemporanii ciumei şi vorbeau de pericol fără să evoce frica. Aceste plăceri erau inofensive. Dar în alte cazuri era vorba de

itinerarii mai pline de fior, în care un îndrăgostit, cuprins de delicata nelinişte a amintirii, putea să spună celei care îl însoţea: "În acest loc, în acea vreme mi-a fost dor de tine, şi tu nu erai aici". Aceşti turişti ai pasiunii se puteau atunci recunoaşte : ei formau mici insule de şoapte şi de destăinuiri în mijlocul tumultului prin care mergeau. Mai mult decât orchestrele de la răscruci, ei erau cei care anunţau adevărata eliberare. Căci aceste perechi în culmea fericirii, înlănţuite strâns şi zgârcite la vorbă, afirmau, în mijlocul tumultului, cu tot triumful şi nedreptatea fericirii, că ciuma s-a terminat şi că teroarea îşi trăise traiul. Ei negau liniştiţi, împotriva oricărei evidenţe, că am fi cunoscut vreodată această lume smintită în care uciderea unui om era la fel de cotidiană ca şi uciderea muştelor, această sălbăticie bine definită, acest delir calculat, această întemniţare care aduce cu ea o groaznică libertate faţă de tot ce nu ţinea de prezent, acest miros de moarte care-i ameţea pe toţi cei pe care nu-i ucidea, ei negau, în sfârşit, că am fi fost acest popor înmărmurit din care, în fiecare zi, o parte din noi, îngrămădiţi în gura unui cuptor, ne evaporam în fumuri grase, în timp ce ceilalţi, copleşiţi de lanţurile neputinţei şi ale fricii, ne aşteptam rândul.

Asta era, în orice caz, ceea ce lumina privirea doctorului Rieux, care, căutând să ajungă în cartierele mărginaşe, umbla singur la sfârşitul după-amiezii, în mijlocul clopotelor, al bubuiturilor tunului, al muzicii şi al strigătelor asurzitoare. El îşi continua meseria, nu exista concediu pentru bolnavi. În frumoasa lumină transparentă care se lăsa peste oraş, se înălţau vechile mirosuri de carne friptă şi de alcool cu anason. În jurul doctorului, chipuri hilare se răsturnau de bucurie spre cer. Bărbaţi şi femei se agăţau unii de alţii, cu obrazul aprins, cu toată enervarea şi strigătul dorinţei. Da, ciuma încetase o dată cu teroarea şi aceste braţe care se înlănţuiau mărturiseau într-adevăr că ea însemna exil şi despărţire în sensul adânc al cuvântului.

Pentru întâia oară, Rieux putea să dea un nume acestei înfăţişări comune pe care o văzuse timp de luni de zile pe toate feţele trecătorilor. Îi era de ajuns acum să privească În jurul lui. Ajunşi la sfârşitul ciumei, cu mizeria şi cu lipsurile, toţi aceşti oameni sfârşiseră prin a îmbrăca costumul rolului pe care îl jucau de multă vreme, şi acum şi hainele vorbeau despre

absenţa şi despre patria îndepărtată. Începând din momentul în care ciuma închisese porţile oraşului, ei nu mai trăiseră decât în despărţire, fuseseră rupţi de această căldură umană care te face să uiţi totul. Din toate colţurile oraşului şi, în grade diferite, aceşti bărbaţi şi aceste femei aspiraseră la o revedere care nu era pentru toţi de aceeaşi natură, dar care pentru toţi era la fel de imposibilă. Cea mai mare parte strigaseră din toate puterile spre cineva care lipsea, dorind căldura unui trup, duioşia şi obişnuinţa. Unii, adesea fără s-o ştie, sufereau de a fi puşi în afara prieteniei oamenilor, de a nu mai putea ajunge la ei prin mijloacele obişnuite ale prieteniei, cum sunt scrisorile, trenurile şi vapoarele. Alţii, mai puţini la număr, ca Tarrou, poate, doriseră contopirea cu ceva pe care ei nu puteau să-l definească, dar care merita să fie dorit. Şi, în lipsa unui alt nume, ei îi spuneau uneori pace interioară.

Rieux mergea mereu. Pe măsură ce înainta, mulţimea se îngroşa în jurul lui, vacarmul se amplifica şi i se părea că periferia, unde voia să ajungă, se îndepărta în aceeaşi măsură.

Puţin câte puţin, el se topea în acest trup uriaş care urla, al cărui strigăt îl înţelegea din ce în ce mai bine, strigăt care, în parte cel puţin, era al lui. Da, toţi suferiseră împreună, atât în carne cât şi în sufletul lor, de o vacanţă grea, de un exil fără leac, de o sete nicicând potolită. Printre grămezile de morţi, printre clopotele ambulanţelor şi avertismentele a ceea ce este convenit să fie numit destin, printre târşâitul încăpăţînat al fricii şi teribila revoltă a inimii lor, nu încetase să alerge un murmur puternic menit să alarmeze aceste fiinţe îngrozite şi să le spună că trebuiau să-şi regăsească adevărata lor patrie. Pentru ei toţi, adevărata patrie se află dincolo de zidurile acestui oraş sugrumat. Ea era în mărăcinişurile înmiresmate de pe coline, în mare, în ţinuturile libere, în tensiunea iubirii. Şi la ea, la fericire, voiau ei să revină, întorcând la rest, cu dezgust, spatele.

Cât despre sensul pe care putea să-l aibă acest exil şi această dorinţă de revedere, Rieux nu ştia nimic. Mergând mereu, înghesuit din toate părţile, interpelat, el ajungea pas cu pas pe străzi mai pustii şi se gândea că nu este important ca aceste lucruri să aibă sau nu un sens, ci că trebuie să vezi numai ce răspuns primeşte speranţa oamenilor.

El ştia de-aci înainte răspunsul şi-l desluşea mai bine în primele străzi mărginaşe, aproape pustii. Cei care, mulţumindu-

se cu puţinul pe care-l însemnau, nu doriseră decât să se întoarcă în casa iubirii lor, erau uneori răsplătiţi. Desigur, unii dintre ei continuau să umble prin oraş singuratici, lipsiţi de fiinţa pe care o aşteptau. Fericiţi erau şi cei care nu fuseseră despărţiţi de două ori, asemeni unora care, înainte de epidemie, nu-şi putuseră realiza dintr-o dată iubirea urmărind timp de ani de zile, orbeşte, o înţelegere greu de obţinut şi care sfârşeşte prin a lega unul de altul îndrăgostiţi învrăjbiţi. Aceştia avuseseră, ca şi Rieux însuşi, uşurinţa de a se baza pe timp: ei erau despărţiţi pe veci. Dar alţii, ca Rambert, pe care doctorul îl părăsise chiar în dimineaţa aceea spunându-i: "Curaj, acum a venit timpul să ai dreptate", regăsiseră fără să ezite pe cel absent pe care-l crezuseră pierdut. Pentru câtva timp cel puţin, ei vor fi fericiţi. Ei ştiau acum că, dacă există un lucru pe care-l poţi dori întotdeauna şi obţine uneori, acesta este afecţiunea umană.

Pentru toţi cei care, dimpotrivă, se adresaseră pe deasupra omului unui ce pe care nici măcar nu şi-l puteau închipui, nu existase răspuns. Tarrou păruse să găsească această pace grea despre care vorbise, dar n-o găsise decât în moarte în ceasul în care nu-i putea folosi la nimic. Dimpotrivă, dacă alţii, pe care Rieux îi zărea pe pragurile caselor în lumina care scădea, înlănţuiţi din toate puterile şi privindu-se cu pasiune, obţinuseră ceea ce voiau, asta se datoreşte faptului că ceruseră singurul lucru care depindea de ei. Şi Rieux, în momentul în care cotea pe strada lui Grand si a lui Cottard, se gândea că era drept ca, din când în când cel puţin, bucuria să vină să-i răsplătească pe cei cărora le e suficient omul, cu sărmana şi teribila lui iubire.

Această cronică se apropie de sfârşit. E timpul ca doctorul Bernard Rieux să declare că este autorul ei. Dar înainte de a povesti ultimele evenimente, el ar vrea cel puţin să-şi justifice intervenţia şi să facă să se înţeleagă de ce a ţinut el să adopte tonul naratorului obiectiv. În tot timpul cât a durat ciuma, meseria i-a permis să-i vadă pe cea mai mare parte dintre concetăţenii săi şi să înregistreze ceea ce simţeau aceştia. El era deci bine plasat pentru a reda ceea ce văzuse şi auzise. Dar a vrut să facă acest lucru cu reţinerea necesară, în general, el s-a străduit să nu redea mai multe lucruri decât a putut să vadă, să nu atribuie tovarăşilor lui de ciumă gânduri pe care, la urma

urmei, nu erau siliţi să le conceapă, şi să folosească numai aceste texte pe care întâmplarea sau nefericirea i le puseseră în mâini.

Fiind chemat să depună mărturie cu prilejul unui fel de crimă, el a păstrat o anume rezervă, aşa cum se cuvine din partea unui martor de bună-credinţă. Dar, în acelaşi timp, urmând legea care guvernează o inimă cinstită, el a luat în mod deliberat partea victimei şi a vrut să fie împreună cu oamenii, concetăţenii lui, alături de singurele certitudini pe care le posedă ei în comun, şi care sunt iubirea, suferinţa şi exilul. Şi astfel nici una dintre neliniştele concetăţenilor lui nu a rămas neîmpărtăşită de el, nici o situaţie care să nu fi fost a lui.

Pentru a fi un martor obiectiv, el trebuia să se refere mai ales la acte, la documente şi la ceea ce se spunea. Dar ceea ce avea el de exprimat în mod personal, aşteptarea sa, încercările la care a fost supus, despre ele nu trebuia să vorbească. Dacă s-a folosit totuşi de ele, a fost numai ca să-i înţeleagă sau să facă să fie înţeleşi concetăţenii săi şi ca să dea o formă cât mai precisă posibil acelor lucruri pe care, în cea mai mare parte a timpului, el le simţea în mod confuz. La drept vorbind, acest efort de raţiune nu l-a costat nimic. Când se simţea ispitit să amestece direct destăinuirea lui cu miile de voci ale ciumaţilor, era oprit de gândul că dintre suferinţele lui nu exista nici una care să nu fie şi a celorlalţi şi că, într-o lume în care durerea este atât de adesea singuratică, acesta este un avantaj. Hotărât, el trebuia să vorbească în numele tuturor.

Dar există cel puţin un concetăţean de-al nostru în numele căruia doctorul Rieux nu poate vorbi. E vorba într-adevăr de cel despre care Tarrou ii spusese într-o zi lui Rieux: "Singura lui crimă adevărată este aceea de a fi aprobat în inima lui ceea ce îi făcea să moară pe copii şi pe oameni. Restul îl înţeleg, dar acest lucru sunt obligat să i-l iert". Este drept ca această cronică să sfârşească cu el, căci avea o inimă neştiutoare, adică singuratică.

După ce a ieşit din marile străzi zgomotoase ale sărbătorii şi în clipa când a vrut s-o ia pe strada lui Grand şi a lui Cottard, doctorul Rieux într-adevăr a fost oprit de un cordon de poliţişti. Nu se aştepta la aşa ceva. Freamătul îndepărtat al sărbătorii făcea ca acest cartier să pară fără viaţă şi el şi-l închipuia la fel de pustiu şi tăcut. Şi-a arătat carnetul de identitate.

— Imposibil, domnule doctor, a spus agentul. E un nebun care trage asupra mulţimii. Dar rămâneţi aici, o să fie nevoie de dumneavoastră.

În acest moment, Rieux l-a văzut pe Grand care venea spre el. Grand nu ştia nici el nimic. Nu-l lăsau să treacă şi aflase că se trăgea din casa lui. De departe, se vedea într-adevăr faţada aurită de ultimele raze de lumină ale unui soare fără căldură. În jurul faţadei se contura un spaţiu mare şi gol care se întindea până la trotuarul din faţă. În mijlocul şoselei, se zărea în mod distinct un steag şi o bucată de pânză murdară. Rieux şi Grand puteau să vadă foarte departe, pe cealaltă parte a străzii, un cordon de agenţi, paralel cu acela care îi împiedica să înainteze şi în spatele căruia unii locuitori din cartier treceau repede încoace şi încolo. Uitându-se bine au desluşit şi nişte agenţi cu revolverele în mâini, ascunşi după uşile imobilelor din fata casei. Toate obloanele acesteia erau închise. La etajul al doilea totuşi, unul din obloane părea pe jumătate desprins. Tăcerea era totală pe stradă. Se auzeau doar frânturi de muzică răzbătând din centrul oraşului.

La un moment dat, dintr-unul din imobilele din faţa casei au răsunat două focuri de revolver şi din oblonul scos din ţâţâni au sărit aşchii. Apoi a fost din nou tăcere. De departe, şi după tumultul zilei, asta i se părea lui Rieux cam ireal.

— E fereastra lui Cottard, a spus deodată Grand, foarte neliniştit. Dar Cottard a dispărut totuşi.

— De ce se trage ? l-a întrebat Rieux pe agent.

— Ca să-l amăgească pe cel din casă. Aşteptăm o maşină cu cele necesare, pentru că trage asupra celor ce încearcă să intre pe uşa imobilului. A fost atins un agent.

— De ce a tras ?

— Nu se ştie. Oamenii se distrau pe stradă. La primul foc de revolver, n-au înţeles. La al doilea, au început să ţipe, unul a fost rănit şi toată lumea a început să fugă. Un nebun, ce mai!

În tăcerea restabilită, minutele păreau să se târască. Deodată, de cealaltă parte a străzii, au văzut ivindu-se un câine, primul pe care Rieux îl vedea după multă vreme, un ogar murdar pe care stăpânii probabil că-l ascunseseră până acum şi care alerga de-a lungul zidurilor. Ajuns aproape de uşă, a şovăit, s-a aşezat pe fund şi s-a răsturnat să-şi clănţăne puricii. Agenţii au fluierat de câteva ori să-l cheme. El a înălţat botul, apoi s-a

hotărât să traverseze încet şoseaua, ca să miroasă bucata aceea de pânză. În aceeaşi clipă, un foc de revolver a pornit de la etajul al doilea şi câinele s-a răsucit ca un ghem dând violent din labe pentru ca în cele din urmă să cadă pe o parte, scuturat de tresăriri lungi. Drept răspuns, cinci-şase detunări venite dinspre uşile din faţă au sfărâmat oblonul. Tăcerea s-a aşternut din nou. Soarele coborâse şi umbra începea să se apropie de fereastra lui Cottard. Frânele unei maşini au gemut încet pe stradă, în spatele doctorului.

— Uite-i, spune agentul.

Poliţiştii au apărut din spatele lor, purtând frânghii, o scară cu două pachete lunguieţe învelite în pânză uleioasă. Au luat-o pe o stradă care înconjura grupul de case din faţa imobilului lui Grand. Nu mult după aceea, mai curând puteai ghici decât vedea un fel de agitaţie la uşile acestor case. Apoi lumea a aşteptat. Câinele nu mai mişca, zăcea acum mort într-o baltă întunecată.

Deodată, de la ferestrele caselor ocupate de agenţi, s-a dezlănţuit un tir de puşcă automată. În timpul tirului, oblonul care era ţintit s-a desfăcut literalmente şi a lăsat descoperită o suprafaţă neagră în care Rieux şi Grand, de la locul lor, nu puteau distinge nimic. Când tirul s-a oprit, o a doua împuşcătură automată a pârâit din alt unghi, o casă mai încolo. Gloanţele intrau fără îndoială în pătratul ferestrei pentru că unul din ele făcuse să sară o aşchie de cărămidă. În aceeaşi secundă, trei agenţi au traversat şoseaua fugind şi au năvălit pe uşa de la intrare. Aproape îndată, încă trei s-au năpustit într-acolo şi tirul de automat a încetat. Din nou au aşteptat. Două detunături îndepărtate au răsunat în imobil. Apoi s-a auzit un fel de freamăt şi a fost zărit ieşind din casă, mai curând dus pe sus decât târât, un omuleţ fără haină şi care striga necontenit. Ca prin minune, toate obloanele închise de pe stradă s-au deschis şi ferestrele s-au umplut de curioşi, în timp ce o mulţime de oameni ieşea de prin case şi se înghesuia în spatele cordoanelor. Un moment, omuleţul a fost văzut în mijlocul şoselei, cu picioarele în sfârşit pe pământ, cu braţele ţinute la spate de agenţi. Ţipa. Un agent s-a apropiat de el şi l-a lovit de două ori cu toată puterea pumnilor, fără grabă, cu un fel de pricepere.

— E Cottard, bolborosi Grand. A înnebunit.

Cottard se prăbuşise. A mai fost văzut agentul trimiţând cu toată puterea încă o lovitură de picior în cel care zăcea pe jos. Apoi un grup învălmăşit s-a agitat şi a pornit în direcţia doctorului şi a bătrânului său prieten.

— Circulaţi, spunea agentul.

Rieux şi-a ferit privirea când grupul a trecut prin faţa lui.

Grand şi doctorul au pornit în amurgul care se sfârşea. Ca şi cum evenimentul ar fi scuturat toropeala în care adormea cartierul, aceste străzi lăturalnice se umpleau din nou de zumzetul unei mulţimi în prada unei veselii fără margine, în pragul casei, Grand i-a spus doctorului la revedere. Se ducea să lucreze. Dar în clipa în care intra, i-a spus că-i scrisese lui Jeanne şi că acum era mulţumit. Şi apoi, îşi reîncepuse fraza: "Am suprimat, a spus el, toate adjectivele".

Şi cu un surâs şmecher, şi-a scos pălăria cu un gest ceremonios. Dar Rieux se gândea la Cottard şi zgomotul înăbuşit al pumnilor care strivise obrazul acestuia din urmă îl urmărea în timp ce se îndrepta spre casa bătrânului astmatic. Poate că era mai greu să te gândeşti la un om vinovat decât la un om mort.

Când Rieux a ajuns la bătrânul lui bolnav, noaptea pusese stăpânire pe tot cerul. Din odaie se putea auzi rumoarea îndepărtată a libertăţii şi bătrânul continua într-o dispoziţie neschimbată să-şi treacă boabele sale dintr-un vas în altul.

— Au dreptate să se distreze, spunea el, trebuie de toate ca să faci o lume. Şi colegul dumneavoastră, domnule doctor, ce e cu el ?

Detunături puternice ajungeau până la ei, dar erau paşnice: copiii aruncau pocnitori.

— A murit, spuse doctorul, ascultând pieptul sforăitor.

— A! a făcut bătrânul, nemaiştiind ce să spună.

— De ciumă, a adăugat Rieux.

— Da, a recunoscut bătrânul după o clipă, cei mai buni se duc. Asta e viaţa. Dar era un om care ştie ce vrea.

— De ce spui asta ? spune doctorul care băga la loc stetoscopul.

— Aşa. El nu vorbea ca să nu spună nimic. În sfârşit, mie îmi plăcea. Dar aşa se întâmplă. Alţii spun: "Ciuma e de vină, a fost ciumă''. Puţin mai lipseşte ca să ceară să fie decoraţi. Dar ce înseamnă asta, ciuma. Asta e viaţă şi atâta tot.

— Fă-ţi inhalaţiile în mod regulat.

— O ! Nici o grijă. Mai am încă mult de trăit şi o să-i văd pe toţi murind. Eu ştiu să trăiesc.

Urlete de bucurie i-au răspuns în depărtare. Doctorul s-a oprit în mijlocul odăii.

— V-ar deranja dacă m-aş duce pe terasă ?

— Nu, deloc! Vreţi să-i vedeţi de sus, hai ? Cum doriţi. Dar ei sunt oricum tot aceiaşi.

Rieux s-a îndreptat spre scară.

— Spuneţi domnule doctor, este adevărat că vor construi un monument destinat celor care au murit de ciumă ?

— Ziarele spun asta. Un monument funerar sau o placă.

— Eram sigur. Şi se vor ţine discursuri.

Bătrânul râdea cu un râs sugrumat.

— Parcă îi aud: "Morţii noştri..." şi se vor duce să ia o gustare.

Dar Rieux urca scara. Cerul înalt şi rece scânteia pe deasupra caselor, iar în apropierea dealurilor, stelele păreau tari ca pietrele. Această noapte nu era atât de diferită de aceea în care el şi Tarrou se urcaseră pe terasă ca să uite de ciumă. Numai marea, la picioarele falezelor, era mai zgomotoasă. Aerul era nemişcat şi uşor, fără suflul sărat şi greu pe care îl aducea atunci vântul călduţ de toamnă. Rumoarea oraşului răzbătea totuşi, mereu, până la picioarele teraselor, cu un zgomot ca de valuri. Dar această noapte era a liberării şi nu a revoltei. În depărtare, ceva negru şi împurpurat indica aşezarea bulevardelor şi a pieţelor iluminate. În noaptea acum liberă, dorinţa nu mai întâmpina piedici şi chiar vuietul ei era acela care ajungea până la Rieux.

Dinspre portul întunecat, urcau spre el primele focuri de artificii ale serbărilor oficiale. Oraşul le saluta printr-o lungă şi înăbuşită exclamaţie. Cottard, Tarrou şi toţi cei pe care Rieux îi iubise şi îi pierduse, soţia lui în primul rând, morţi sau vinovaţi, erau uitaţi. Bătrânul avea dreptate, oamenii erau tot aceiaşi. Dar asta era puterea şi nevinovăţia lor şi tocmai în acest punct, pe deasupra oricărei dureri, simţea Rieux că se unea cu ei. În mijlocul strigătelor care îşi prelungeau puterea şi-şi înteţeau durata, care se răsfrângeau lung până în josul terasei, pe măsură ce jerbele multicolore se ridicau şi mai numeroase pe cer, doctorul Rieux s-a hotărât atunci să redacteze această povestire care se sfârşeşte aci, ca să nu facă parte dintre cei

care tac, pentru a depune mărturie de partea acestor ciumaţi, ca să lase cel puţin o amintire a nedreptăţii şi a violenţei care li s-a făcut, şi ca să afirme doar ceea ce se învaţă în timpul unui flagel, că există în oameni mai multe lucruri de admirat decât de dispreţuit.

Dar el ştia în acelaşi timp că această cronică nu putea fi a victoriei definitive. Ea nu putea fi decât mărturia a ceea ce trebuise el să împlinească şi a ceea ce, fără îndoială, trebuiau să mai împlinească încă, împotriva terorii şi a armei ei neobosite, în ciuda suferinţelor personale, toţi oamenii, care, neputând fi sfinţi şi refuzând să admită flagelurile, se străduiesc totuşi să fie medici.

Ascultând, într-adevăr, strigătele de bucurie nestăpânită care urcau dinspre oraş, Rieux îşi amintea că bucuria este mereu ameninţată. Căci el ştia un lucru pe care această mulţime cuprinsă de bucurie îl ignora şi care poate fi citit în cărţi, că bacilul ciumei nu moare şi nici nu dispare vreodată, că el poate să stea timp de zeci de ani adormit în mobile şi rufărie, că el aşteaptă cu răbdare în odăi, în pivniţe, în lăzi, în batiste şi în hârţoage şi că poate să vină o zi când, spre nenorocirea şi învăţătura oamenilor, ciuma îşi va trezi şobolanii şi-i va trimite să moară într-o cetate fericită.